

INFLUENȚA POLONĂ ÎN OPERA ȘI
PERSONALITATEA CRONICARILOR
GRIGORE URECHE ȘI MIRON COSTIN

DE

P. P. PANAITESCU

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 5

INFLUENȚA POLONĂ ÎN OPERA ȘI PERSONALITATEA CRONICARILOR GRIGORE URECHE ȘI MIRON COSTIN

DE

P. P. PANAITESCU

Sedința dela 31 Octomvrie 1924

D-lui profesor Stanislaw
Wędkiewicz din Cracovia,
prieten al Românilor, închin
acest studiu al vechilor le-
gături de prietenie între
Poloni și Români.

Unul din cele mai interesante momente ale istoriei culturii noastre este începutul contactului cu cultura occidentală superioară venită prin Polonia, împărtășirea societății românești care trăia în formele tradiției bizantino-slave cu o lume nouă, pentru ea până atunci aproape străină cu totul.

Căci ceea ce putuseră aduce ca înrăurire apuseană, negustorii ce străbăteau grăbiți țara, sau călugării franciscani mărginiți, fie și legăturile cu Ungaria, însemnă prea puțin lucru pentru a putea schimba ceva din felul de viață și de gândire a boierimii.

Legăturile cu Polonia, cari au avut loc prin mijlocirea școlii polone, a misiunilor iezuite în Moldova, alcătuite din călugări mult mai culți ca cei unguri, și în sfârșit prin strânsele legături de familie și de prietenie între nobilimea polonă și boierimea moldoveană, au putut lăsa urme mult mai adânci.

Cel mai însemnat rezultat al acestei înrăuriri polono-occidentale este istoriografia moldovenească a veacului XVII: Grigore Ureche, Simion Dascălul, Miron și Nicolae Costin.

Insemnătatea lor, în special a lui Miron, nu numai că lămuritori ai trecutului ci și ca introducători de idei și forme noi, e datorită în mare parte culturii polone, în lumina căreia trebuie cercetată opera lor.

Studierea înrăuririi culturale polone asupra ideilor este cu neputință fără a fi precedată de o cercetare critică a izvoarelor polone ale acestor cronicari.

Un studiu în această direcție lipsiă până acum, iar cercetarea cronicilor se mărginise la o critică internă, care nu putea da rezultate complete.

Deaceea scopul lucrării de față este lămurirea amânduror acestor laturi ale problemei: întrucât și în ce fel au intrat izvoare polone în alcătuirea operii cronicarilor moldoveni și apoi care este influența mediului cultural polon asupra personalității și ideilor lor.

Pentru a da o icoană întreagă a influenței polone asupra istoriografiei moldovene, ar fi trebuit studiată în aceste direcții și opera lui Nicolae Costin, care a fost lăsată la o parte.

Dar Nicolae Costin trăește în alte împrejurări și scrie altfel, într'o epocă în care în Moldova curentul polon nu mai eră cea mai însemnată înrăurire culturală externă. El nu mai e în contact direct cu cultura polonă a vremii sale ca Ureche și Miron, cu noua cultură polonă el nu are nimic comun. Opera sa nu mai este aceea a unui luptător ca aceea a celor doi înaintași ai lui ci a unui erudit. Ca atare erudiția lui vastă, care anunță pe a lui Cantemir, cuprinde și inspirație polonă, dar tot așa de însemnate sunt în opera lui izvoare latino-ungurești, occidentale și grecești¹⁾. Deaceea pentru Nicolae Costin se cere o cercetare a înrăuririlor străine care să nu se mărginească la cea polonă și în nici un caz să nu fie din punctul de vedere al culturii polone.

O asemenea lucrare însă nu poate intra în cadrul acestui studiu, care are de scop numai lămurirea influențelor polone.

Cercetarea operii și personalității lui Ureche și Miron Costin din acest punct de vedere, e precedată de o expunere neapărat necesară a culturii polone din veacurile XVI—XVII și a originelor influenței ei în Moldova.

¹⁾ Miron a întrebuințat și el un izvor grecesc: «De patru monarhii», azi pierdut, iar Ureche cum se va arăta mai înainte a întrebuințat un izvor occidental latin, dar ei rămân totuș oameni de cultură polonă.

I

CULTURA POLONĂ ÎN VEACURILE XVI—XVII

RENAȘTEREA POLONĂ ȘI CULTURA VEACULUI XVI. Se poate spune că începutul renașterii polone, din care derivă și formele de cultură occidentală pătrunse până în Moldova, cade în timpul domniei lui Sigismund I (1506—1548). În veacul XV, influența italiană foarte importantă în privința legăturilor economice e de mică însemnătate pentru literatură și aproape nulă pentru artele plastice¹⁾. Apariții ca aceea a unui Callimah Buonacorsi sunt excepții fără mare influență asupra societății. Curtea lui Sigismund I ea însăși avea un caracter sever ce amintea vechile timpuri medievale și numai la sfârșitul domniei sale, ultima lui soție, Bona Sforza, se înconjură de italieni cari aduseră o vieță animată și modernă. Cultura renașterii era însă redusă la cercuri destul de restrânse: Curtea și în special cancelaria regelui, clerul înalt ce stătea în relații cu Erasm și cu alți fruntași ai Renașterii apusene, burghezia bogată și nepolonizată încă a orașului Cracovia, ce stătea în strânse legături cu lumea culturală a Germaniei. Cățiva nobili studiază în străinătate (la Padova mai ales).

Universitatea din Cracovia era încă o universitate medievală în care scholastica avea un mare loc. Societatea întreagă era încă străină de nouile curente.

Sub Sigismund-August (1548—1572) și Ștefan Băthory (1575—1586) lucrurile se schimbă. Artiști italieni umplu Polonia cu operele lor, un mare lux de opere de artă și de bogății acoperă țara, o vieță de societate foarte rafinată se formează, Kochanowski și Górnicki fură interpreții săi. Prin poeții, istoricii, învățații și cugetătorii politici și religioși cultura Poloniei atinge în a doua jumătate a veacului XVI culmea ei. Se pot deosebi două curente principale în această cultură, fără însă ca în manifestările culturale să se poată întotdeauna despărți partea fiecăruia: curentul humanist și acel al reformei.

Primul odată cu influența limbii latine aduce dragostea și chiar idolatria pentru antichitatea clasică și erudiție²⁾, al doilea a creat literatura

¹⁾ Cf. I. Ptasnik. *Kultura włoska średniowiecza w Polsce*. (Cultura italiană medievală în Polonia), Warszawa 1923.

²⁾ Scriitorii își schimbau și-și traduceau numele în latinește, se căutau origini latine pentru familiile nobile. Lituanii fură declarați urmași ai coloniștilor romani. *Legenda* a intrat și în istoriografia moldoveană prin Strykowski. Slavii și Polonii ar fi avut dela

națională polonă. Partea originală a civilizației polone, ce o deosebește de cea contemporană din Apus, stă mai ales în cugetarea politică și socială.

Concepțiile și ideile principale, vorbesc de acelea cari circulau mai mult și puteau înrăuri astfel și asupra străinilor ce veniau în contact cu societatea polonă, erau în afară de cultul antichității idea democrației, a libertății, prin care se înțelegea însă numai libertatea și dreptul de guvernare a Statului de către șleahță, clasa foarte numeroasă a micilor proprietari, cari aveau întotdeauna o rezervă bănuitoare față de rege și de nobilimea înaltă, veniau apoi concepții religioase adesea originale rezultate din lupta diferitelor confesiuni și înfățișat un patriotism aprins și cam retoric ce emană din toate scrierile.

Această cultură a Renașterii polone, foarte strălucitoare, care dă multe personalități distinse și idei noi, nu a fost însă prea răspândită în cercuri largi. Nobilimea mică din părțile mai depărtate de centru nu se bucură de roadele ei. Renașterea eră mai ales la curtea regelui, a nobililor bogați și în câteva orașe mari. Cultura latină eră departe de a fi înțeleasă de toți, iar din cea națională, ce eră mai pe gustul masselor erau de pildă cronici naive ca a lui Martin Bielski plină de minuni și de povești.

IEZUIȚII ȘI CULTURA VEACULUI XVII. După moartea lui Ștefan Băthory se produce o schimbare. Sub înrăurirea contra-reformii și a iezuiților, reforma religioasă e învinsă, dar în acelaș timp pierе și libertatea de gândire și cu ea cultura originală creatoare a veacului XVI.

Opera iezuiților fu însă imensă. Ei împânzирă toată Polonia cu școlile lor, duseră cultura latină în cele mai depărtate colțuri de țară, la marginea câmpiilor sălbatece căzăcești, între Rutenii ortodoksi, trecură granițele Poloniei spre Moscova, spre Tătari, în Moldova.

Prin această operă cultura polonă câștigă în extensiune ceea ce pierduse ca intensitate. Toată șleahța învață latinește, numărul producțiilor literare se mărește foarte mult și cei cari sunt acum creatorii acestei literaturi de o calitate inferioară, dar cu o influență întinsă sunt elevii iezuiților, șleahța de provincie. Concepțiile dominante ale acestei de a doua perioade umaniste sunt în politică acestea două: Statul polon este una cu biserica romano-catolică, Statul polon este nobilimea¹⁾.

Alexandru cel Mare privilegii asupra țărilor lor. «Patima acestui veac eră să reducă toate și pe toți la slăvitele vremi ale antichității» (Tarnowski).

¹⁾ Ideile acestea două au fost enunțate întâiu de Stanislaw Orzechowski care și în alte privinți e precursorul veacului XVII. Cf. Kubala. *Stanislaw—Orzechowski*. Warșovia f. dată.

În genere este în această societate un respect deosebit pentru cultură și mai ales pentru erudiție.

A doua jumătate a veacului XVII în Polonia reprezintă o vreme de decădere hotărâtă. Decăderea originalității creatoare, a strălucirii civilizației urmează și i se adaugă și decăderea politică începută cu războaiele cazăcești și suedeze.

Patriotismul cam bombastic ce în literatură îmbracă tot mai mult formele unei retorici savante și fără vieată este rezultatul domniei șleahței educate în școlile latine. În această vreme șleahța nu mai înțelege Statul ca o entitate ideală ci ca totalitatea persoanelor fiecărui nobil. Tendința de a menține înainte de toate libertatea absolută a fiecăruia din ei duce societatea la disoluție. «Liberum-veto» a întruchipat definitiv această tendință și se știe cari au fost rezultatele acestui individualism anarhic.

Școlile iezuiste nu izbutiseră să formeze o disciplină politică, doctrina lor culturală și religioasă lasă însă urme în toate spiritele. Ultimul șleahțici din provinciile depărtate știă latinește și-și împodobiă conversația polonă cu cuvinte și formule latinești.

Precum însă cultura acestei societăți nu era o adevărată civilizație creatoare, tot așa cultura latină nu era adevărat umanism. Ceeace predomină este retorica, retorica amintirilor clasice ca flori de stil, ca un omagiu unor scriitori cari au devenit modele de exercitii stilistice. Toată lumea însă veneră încă pe acești maeștri ai lumii vechi, cu cari te întâlnești din frageda copilărie, precum și pe tribunii unei republici pe cari o credeau înrudită cu a lor. A scrie frumos latinește, a cită clasicii, a fi văzut Italia și Roma era un mare merit. Antichitatea își păstră autoritatea întreagă.

Cu toată retorica ce acoperiă realitatea sub formele ei pompoase, starea de spirit a societății este în mare parte deprimată sub influența decăderii generale. Predomină un fel de pesimism amar, o prevedere a unor nenorociri și mai mari. Critici și satire se ridică, sfârșitul Poloniei e prevăzut. O singură idee politică izbutește pentru câțva timp să învie puterile neamului și să dea naștere unei mari mișcări de însuflețire; e vorba de idea cruciadei împotriva Turcilor care a dat în mijlocul epocii de decădere figura eroică a lui Sobieski. Ceeace pentru alții, Austria, Venetia, Rusia chiar, a fost calcul politic, pentru o bună parte din societatea polonă a avut întregul său înțeles medieval: lupta pentru credință, mai ales că această luptă era în realitate împotriva intereselor

de Stat ale Poloniei. Cruciada a avut un răsunet destul de mare și în literatură.

ISTORIOGRAFIA POLONĂ. În decăderea generală a genurilor literare ale veacului XVII, unul singur se păstrează cu toată însemnătatea lui, lucru firesc dacă ne gândim că literatura eră dominată de șleahță care ca orice nobilime se interesă îndeosebi de faptele strămoșilor. Literatura polonă are în veacul XVII două elemente ce au crescut în mod exagerat, de o parte satira, pamfletul, critica adesea personală: E șleahța individualistă și politiciană și în acelaș timp chinuită de simțul decăderii. Pe de altă parte istoriografia, care înfățișează iarăș șleahța cu tradiții politice, iar la sfârșitul veacului tot nobilimea însuflețită pentru lupta cu păgânii după pilda strămoșilor.

Este o mare deosebire între istoriografia veacului XVII și acea a veacului XVI. Istoricii poloni din veacul XVI sunt cronicari ce scriu opere imense cuprinzând toată istoria Poloniei cu toate amănuntele redate cronologic. Între ei cel mai vestit, acel care s'a bucurat de o faimă nemai auzită și a cărui scriere a slujit drept carte de școală prin care Polonii și-au cunoscut trecutul lor până la sfârșitul veacului XVII a fost Cromer ¹⁾.

Această istoriografie eră cam naivă fără prea multe idei și concepții și se mărginiă la înșirarea faptelor. Ultimul «cronicar» poate fi socotit Ioachim Bielski. După el încep istoricii politici și autorii de monografii.

Ca șef al școlii noi, o școală care cultivă istoria pentru a prezenta în forme frumoase concepții politice este Hejdenstein ²⁾.

Istoriografia în limbă latină mai are un reprezentant însemnat, pe Piasecki, care deși scrie la mijlocul veacului XVII este la mijloc ca o tranziție între cele două școli. Influența lui este în vremea lui aproape tot așa de mare ca a lui Cromer.

Continuatorii lui Piasecki în latinește ca Rudawski, Kochowski nu înseamnă prea mult.

Partea din istoriografie care înfățișează nota caracteristică a întregii producții literare polone a veacului XVII este istoria în versuri polone. E genul cel mai cultivat și mai apreciat al vremii, numărul lucrărilor este foarte mare, aceeaș operă se reeditează mai multe ori, valoarea lor

¹⁾ Eră mai ales cetit în traducerea polonă din 1612.

²⁾ Opera lui principală istoria lui Sigismund III apărû abia la 1672, dar eră utilizată în ms. de mulți istorici.

este în orice caz superioară celorlalte manifestări literare. Două nume au rămas cu cinste în literatura polonă: Samuel Twardowski cu poema sa «Răsboiul civil» și Wacław Potocki cu «Răsboiul dela Hotin»¹⁾.

O altă caracteristică a istoriografiei acestei vremi e aspectul ei de literatură de amintiri, adesea intime, ziarele și memoriile sunt foarte multe și în acelaș timp e străbătută de tendințe politice și sociale, e adesea tendențioasă și slujește interese de partid, în special al șleahței.

Cu oarecari schimbări datorite împrejurărilor deosebite aceste linii esențiale ale culturii polone se vor regăsi și în influența exercitată de ea în Moldova²⁾.

II

INFLUENȚA CULTURII POLONE ÎN MOLDOVA

CONDIȚIUNILE PRIMULUI CONTACT. Un lucru care la prima vedere pare ciudat este că înrăurirea polonă s'a arătat mai puternică în Moldova în veacul XVII, când pe de o parte cultura polonă eră în decădere față de strălucirea celei din veacul XVI și când autonomia politică a Moldovei eră mai redusă neîngăduind legături politice așa de strânse ca acelea de mai înainte.

Explicația stă pe de o parte în răspândirea culturii polone în veacul XVII, de care am vorbit, pe de alta în originile partidului polon din Moldova. Cultura polonă a veacului XVI este mai strălucită dar de ea nu se poate bucura toată Polonia și cu atât mai puțin Moldova.

Între Moldova și Polonia propriu zisă eră o masă de populație malorusă ortodoxă, care nu fusese pătrunsă nici de umanism nici de cultura

¹⁾ Cf. Al. Brückner. *Wiersze Historyczne*, în *Biblioteka Warszawska*. LV. 1895. III p. 377 și urm. «Putem numi versul istoric o specialitate, o caracteristică a literaturii polone, îl cunosc de sigur și alte literaturi dar nicăiri nu este nici în așa mare număr, nici în așa valoare, nici nu a fost cultivat așa îndelungată vreme». Idem. *Poezia w wieku XVII* în *Encyklopedia Polska*. Cracovia. Tom. XX p. 227 numește veacul XVII, veacul versomaniei.

²⁾ Pentru această schiță a culturii polone am utilizat: Al. Brückner *Geschichte der polnischen Literatur* Leipzig 1901. Ign. Chrzanowski. *Historja literatury niepodległej Polskiej* Varșovia 1920. I. Tarnowski *Historia literatury Polskiej*. Cracovia 1903. B. Chlebowski, *Rozwoj Kultury Polskiej* Varșovia 1917. L. Kubala *Stanisław Orzechowski*. Varșovia. K. Morawski *Czasy Zygmuntofskie na tle prądów odrodzenia* (Epoca Sigismundzilor pe baza curentelor renașterii) Varșovia 1922. Al. Brückner *Poezia w wieku siedemnastym* în *Encyklopedia Polska* XX pp. 223—275.

națională polonă. Departe de centrele răsăritului ea nu putea desfășura nici măcar o cultură ortodoxă. Singurul centru cultural școala «frăției ortodoxe» din Lemberg înseamnă foarte puțin lucru ¹⁾. Însăș nobilimea polonă de margine trăia o viață turburată și aventuroasă plină de aspecte sălbatice ²⁾.

Când iezuiții pătrunseră în aceste regiuni cu școlile lor, primele colegii fură întemeiate la Lemberg la 1608 și la Camenița în același timp, apoi la 1636 la Bar. Prin aceste trei centre culturale se făcù contactul între Moldova și cultura polono-apuseană. Cel mai mare din colegii fu acel din Lemberg care avea la 1633, 550 de elevi și unde se studia filosofia, teologia și matematica ³⁾, colegiu la care a studiat și Grigore Ureche.

Iezuiții provocară chiar indirect o reacție culturală ortodoxă. Renașterea ortodoxiei cu centrul la Kiev și nu la Lemberg se sluji nu de vechile elemente de cultură slavonă sau de vreo influență răsăriteană grecească ci se făcù pe temelia culturii latine a Poloniei. Creatorul Academiei din Kiev și inițiatorul întregului curent de renaștere fu, precum se știe, moldoveanul Petre Movilă ⁴⁾. Curentul dela Kiev trebuie socotit ca un curent occidental, de occidentalizare a ortodoxiei. Astfel direct prin iezuiți, indirect prin curentul ortodox dela Kiev se făcù primul contact durabil între Moldova și cultura polonă.

ORIGINILE PARTIDULUI POLON ÎN MOLDOVA ȘI INFLUENȚA LUI CULTURALĂ. În veacul XVI până către sfârșit

¹⁾ Școala frăției fusese întemeiată la 1556 și reorganizată la 1587 de Ieremia patriarh de Constantinopol. Se studia în special greaca și slava veche, în cari limbi se făcea și conversație. Erau și studii de latină (dialectică, retorică), dar scopul principal eră pregătirea preoților pentru bisericile rutene. În biblioteca frăției se aflau și scrieri clasice greco-latine. Între elevii școlii fură Pamva Berândă, moldovean, autorul celebrului lexicon slavonesc, Silvestru Kossow, mitropolit de Kiev, Isaia Kozłowski, primul rector al Academiei lui Petre Movilă. Totuș această școală eră considerată ca inferioară chiar de ortodoksi (W. Zagorski. *O szkole grecko-słowianskiej w Lwowie*, în *Muzeum*, Lemberg, IX. 1893 pp. 824, 940-1. L. Finkel *Historja Uniwersytetu Lwowskiego* Lemberg 1894 p. 12. Al. Iabłonowski. *Historia Rusi południowej*, Cracovia 1912 p. 166-7. Акты отноше́нціе се къ исторіи западноі Россіи. IV. p. 504).

²⁾ Cf. Wł. Łozinski. *Prawem i Lewem* Lemberg 1904 și I. Antoni. *Zameczki Podolskie na kresach multanskich* (Cetăți ale Podoliei la granița Moldovei) IV volume. Varșovia.

³⁾ L. Finkel o. c. p. 13-16. Al. Iabłonowski o. c. p. 220-1.

⁴⁾ Pentru rolul lui Petru Movilă și curentul dela Kiev: Al. Iabłonowski. *Akademia Kiowska-Mohilanska*, Cracovia 1901.

influența culturii polone în Moldova e aproape nulă. Petru Rareș în figura căruia s'au căutat caracteristicile unui «virtuoz» al renașterii cu toate defectele și cu toată gloria unei asemenea apariții¹⁾ nu pare a fi mai mult decât un temperament impulsiv, a cărui sinceritate proaspătă n'a fost învăluită în formele culturii. Proiectele culturale ale lui Despot fură efemere. În vremea lui Alexandru Lăpușeanul, care-și avea totuș fiicile căsătorite după nobili poloni, curtea lui avea aspectul patriarhal: solii făceau anticameră.. în drum în fața locuinței domnești, li se trimitea pentru întreținere boi întregi și domnul cerea apoi pielea înapoi, cu care făcea de sigur negoț²⁾!

Bogdan fiul lui Lăpușeanu avea la curtea lui unii polonezi culti ca Ioan Klonski, secretarul său, sau Aichinger, german polonizat poliglot³⁾. Legăturile lui cu Polonia erau strânse; avea giuvaericele din Cracovia, stătea în legătură cu negustorii italieni din Polonia⁴⁾, dar toate acestea nu par a fi adus o înrăurire culturală asupra boierimii moldovene.

Petru Șchiopul cel dintâiu aduse în Moldova iezuiți poloni, cari întemeiară școli de latină⁵⁾. Descrierea ce o făcură acei iezuiți asupra stării culturale a Moldovei este foarte întunecată: cultura se reduce la câteva cărți slavone, pe cari nu le înțelege nimeni, învățătura nu trece de a ști să cetești și să scrii și aceasta încă e rar⁶⁾. În realitate lucrurile nu stăteau tocmai așa. În mănăstiri se scriau cronicile slave după exemple slavo-bizantine, arta bisericească nu eră de disprețuit, dar înrăurirea polonă nu se simte deloc.

Numai dela Petru Șchiopul se formează un puternic partid boieresc filopolon, care avu o însemnată înrăurire culturală.

De multă vreme, dar mai ales din epoca lui Lăpușeanu adus ca domn de boierii pribegi în Polonia, există în Moldova un partid polon. Dar acum caracterul său se schimbă.

În veacul XVI, regii Sigismund August și Ștefan Băthory urmează o politică de pace cu orice preț cu Turcia. Polonii cari intervin în

¹⁾ Cf. I. Ursu. *Petru Rareș*. București 1923 p. 126 și 128. Scrisori'e lui dovedesc sentiment religios în forme naive și tradiționale Cf. Iorga. *Scrisori domnești* p. 42 și urm.

²⁾ Călătoria lui Otwinowski în Moldova la 1557. ed. I. Kraszewski. *Podróże i poselstwa polskie do Turcyi*.

³⁾ B. P. Hașdeu, *Arhiva Istorică*, III, p. 29.

⁴⁾ Hurmuzaki. *Documente-Supliment*, II, p. 267—268.

⁵⁾ Wielewiecki *Historici diarii Societatis Iesu Cracoviensae în Scriptores rerum Polonicarum*. VII, p. 118 și urm. și Załęski. *Iezuicy w Polsce*. I p. 573.

⁶⁾ Wielewiecki, *l. c.*

Moldova sunt nesupuși ca A. Laski, D. Wiszniewiecki, N. Mielecki. Acțiunea unui partid polon nu putea fi decât accidentală.

Sub Sigismund III, Zamoyski împotriva părerii regelui duce o politică de expansiune spre Orientul Europei. Rival și dușman al Habsburgilor el caută să le-o ia înainte în aceste țări, să împiedece acțiunea lor împotriva Turcilor și să înlocuească influența lor asupra creștinilor din Orient cu cea polonă. Politica lui fu urmată de hatmanul Zółkiewski și de Wladislaw IV, luptătorul dela Hotin (1621), care spre deosebire de tatăl său urmează politica «partidului hatmanilor»¹⁾.

În aceste condițiuni politica polonă în Moldova are o continuitate, partidul polon putu deveni permanent.

Și caracterul boierimii se schimbase. În veacul XVI nu era încă în Moldova o boierime cu tradiție de familie. Boierii în cele mai multe cazuri nici n'au nume de familie. Dimpotrivă la sfârșitul acestui veac partidul polon e alcătuit din familii *toate înrudite între ele*: Movilă, Balica, Stroici, Ureche, Barnowski, Costin și alții, acest partid urmează cu stăruință politica lui în tot cursul veacului XVII.

Legăturile politice, cari acum nu mai sunt întâmplătoare ci tradiționale, duc cum era firesc la relații personale cu nobilii poloni, cu lumea dela granița Moldovei. Dacă Moldova ca Stat nu mai putea avea legături strânse cu Polonia, această boierime, care e acum stabilă și ereditară, face prin legăturile ei personale ca influența culturală polonă să poată pătrunde în țara lor. Nobilimea polonă de margine sub influența școalelor iezuite devenise o clasă cu o oarecare cultură și anume cultură latină.

Boierii moldoveni siliți în mai multe rânduri să se exileze²⁾, intră în mijlocul lor, trăesc vieța lor, unii sunt arendași ai bunurilor regale în Rusia sau chiar proprietari³⁾, se judecă în fața instanțelor polone⁴⁾, mai mulți din ei capătă indigenat polon, cinste pe care în această

¹⁾ *Historja polityczna Polski II*. Cracovia 1923, p. 173—221.

²⁾ Sub Aron Vodă, apoi după căderea lui Constantin Movilă și iarăș după sfărămarea planurilor doamnei Elisabeta.

³⁾ Nistor Ureche arendase starostia de Zolkiew (Barwinski în *Prinos Sturza*, p. 209) Luca Stroici era arendaș la Zwinigrod (Hurmuzaki, *Documente-Supliment II*, p. 416). Amenințat să fie exilat din Polonia obține grația lui (*Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 188). Vasile Ureche arendaș la Zahajpole (Barwinski *l. c.*, p. 210).

⁴⁾ W. Lozinski. *Prawem i Lewem II*, p. 71 și urm. Barwinski în *Prinos Sturza*, p. 201—202.

vreme Republica o acordă rar¹⁾, se fac legături de căsătorie cu familii polone²⁾, fără a vorbi de relațiile personale de prietenie între boieri și nobilii poloni³⁾.

Astfel primele semne ale culturii polono-latine pătrund în Moldova: unii boieri încep să se iscălească cu litere latine⁴⁾. Ieremia Vodă poartă pe Cicero în scrisorile sale⁵⁾, Luca Stroici scrie «Tatăl nostru» cu litere latine⁶⁾.

Secretarii catolici pentru latinește apar pe lângă domni⁷⁾, tineri fii de boieri studiază la școlile iezuite⁸⁾, între alții probabil și Grigore Ureche⁹⁾.

În special familia Movilă prin legăturile ce le avu în Polonia făcând foarte mult pentru creșterea influenței polone asupra unei părți a

¹⁾ Primară indigenat până la 1638 Gheorghe, Ieremia și Simion Movilă, Nistor Ureche, Isac Balica, Luca și Simion Stroici, Miron Barnowski, Vasile Orăș hatmanul, Gh. Lozinski pârcaș, Gh. Mauroti logofăt. *Volumina Legum* II, p. 345, 365. II, p. 448, III, p. 295.

²⁾ Mariana sora lui Ieremia Movilă se căsătorî cu Isaia Herburt (O. Forest. *Przyczynę do najdawniejszej geneologii Mohylow*. Lemberg 1912, p. 5.) O fiică a lui Iancu Sasul se căsătorî cu un Porębski. Fetele lui Ieremia Movilă. Regina se căsătorî cu Mihail Wisniowiecki, Caterina cu Samuel Korecki Maria cu Șt. Potocki, N. Firlej și C. Wisniewicz, Ana cu M. Przeremski, Joan Czarnkowski, W. Myszkowski și St. Potocki. Logofeteasa Elena Mauroti cu Gh. Dydyński paharnic de Halicz. Teodosia Nicoriță cu rotmistrul I. Podhorecki. (W. Lozinski. *Prawem i Lewem*, II, p. 96).

³⁾ Pentru legăturile lui Vasile Ureche cu Marcu Matczynski. Barwinski. *o. c.*, p. 210—11. Joan Chomętowski numiă pe boierul Grama «prietenu meu... de mult trăim cu dânsul în tovărășie» (Hurmuzaki. *Documente-Supliment* II, p. 543—4). Constantin Movilă vorbind de cneazul Constantin de Ostrog, nașul său, îl numiă «mare prieten al tatălui meu» și întreținea aceleași legături cu fiul său Ianusz (*ibid.*, p. 352—3). Ioan Mielecki dăruiește lui Constantin Movilă moșiile sale (*ibidem* II¹ p. 516—8) Ieremia eră în legături de prietenie cu Golujcki, canonic de Cracovia (*ibidem* 348—9) și cu voevodul de Vilna (*ib.* 529).

⁴⁾ Afară de Luca Stroici avem pe Grigore Philipowski (polon?) boier al lui Constantin Movilă. Iorga *Studii și Documente*, VII, p. 288.

⁵⁾ Scrisoare din 1591 către ducele de Sluck (Cicero eloquentissimus) Iorga, *Studii și Documente*, XI, p. 109.

⁶⁾ P. B. Hașdeu. *Vieața și Scrierile lui Luca Stroici*, p. 26.

⁷⁾ P. secretarul catolic al lui Simion Movilă. *Relacje nunciuszów apostolskich o Polsce*. II, p. 100. Lacki secretarul lui Ieremia Movilă eră în corespondență cu Ioan Zamoyski. *Ms. Akademii Polone* nr. 712 (nepaginat).

⁸⁾ Faptul că iezuiții din Camenița primesc pentru colegiul lor ajutor în bani dela Constantin Movilă dovedește că acolo studiau și Moldoveni. I. Antoni. *Zameczki Podolskie na kresach multanskich*, III, p. 84.

⁹⁾ V. mai departe.

boierimii. La moșia lor Uscia în Podolia, cumpărată dela familia Ostrorog¹⁾ întrețineau cele mai strânse legături cu nobilimea polonă. Unii membri ai acestei nobilimi fură în serviciul lor ca ostași²⁾. Cele patru fete ale lui Eremia fură căsătorite cu Poloni. Constantin Movilă avu o tutelă polonă compusă din bărbații cei mai celebri ai vremii: Ioan Zamojski, Stanislaw Zolkiewski, Mihaiu Danilowicz (din familia mamei lui Ioan Sobieski), Ian Swoszowski pisar al Lembergului³⁾. Leon Sapieha, cancelarul Lituaniei eră și el un sprijinitor și prieten al lui Constantin Movilă⁴⁾. Doamna Elisabeta izbuti prin influența ei asupra nobilimii polone să capete hotărâri ale unor diete provinciale cari cerură dela rege ajutor pentru ea⁵⁾ și când Alexandru Movilă domni la Iași (1616) eră înconjurat de Poloni⁶⁾.

S. Okolski, panegiristul nobilimii polone, mai târziu trecu pe Movilești în marea carte a acestei nobilimi, inventând o origine romană a neamului care s'ar fi coborând din Mucius Scaevola⁷⁾.

E drept că toți acești Moldoveni erau în Podolia și Galiția o apariție orientală cam ciudată. Se vorbește mereu de averile lor uriașe de stofe asiatice, covoare de Damasc, giuvaergicale, arme turcești cu cari se înconjurau⁸⁾.

¹⁾ A. Prochaska. *Wyprawy zagraniczne moynych ya Zygmunta III*. In *Przegląd Powszechny*. Cracovia LXIV, 1920, p. 32 și urm.

²⁾ Stanislaw Chanski rotmistru, Iacob Bolowski și Ian Wolski în slujba lui Ieremia și Simion. Stanislaw Iosefowicz în a lui Constantin Movilă. *Ibidem*.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 94. La 1612 Constantin Movilă îi trimite o solie compusă din Nestor Ureche și Costea Bucioc paharnicul.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 188.

⁶⁾ *Ibidem*. 190. Eră silit să ia banii și blănurile Armenilor din Lemberg ce veneau la Iași, ca să poată plăti slujitorii lui Poloni.

⁷⁾ S. Okolski. *Orbis Polonis*, II, p. 226 și urm. Scrierea începui să apară în 1641. Bunicul autorului, Stanislaw Okolski luptase la Teleajen împotriva lui Mihaiu-Viteazul și după aceea se așezase în Moldova. Ioan fratele lui Stanislaw fusese ucis în aceeaș expediție munteană. (I. M. Ossolinski. *Wiadomosci Historyczno-krytyczne do dziejow literatury Polskiej*. Cracovia 1819, I, p. 174).

⁸⁾ W. Lozinski. *Prawem i Lewem*, II, pp. 74 și urm. Averile lui Moise Movilă depuse la Lemberg. Hurmuzaki *Documente-Supliment*, II³, pp. 69, 72—3, 77—9. Registre ale averilor lui Ieremia și Moise Movilă ca și a Mariei Potocka Movilă în *Ms. Institutului Ossolinski. Lemberg, nr. 545*: giuvaeruri, mărgăritare, diamante, o coroană cu diamante, stofe scumpe, obiecte lucrate în Orient și Occident (Augsburg). Mai multe obiecte de îmbrăcăminte și de masă sunt trecute ca «lucru moldovenesc».

Dar a doua generație se împământeni repede între Poloni. E destul să cităm rolul cultural al lui Petre Movilă, trăit la curtea hatmanului scriitor Zolkiewski, apoi pe moșiile sale în Ucraina, unde intrigă cu nobilimea polonă pentru scaunul Moldovei¹⁾, care mai târziu duse între Ruteni cultura polono-latină și influența care o avură pentru ridicarea bisericii ortodoxe în Podolia fiicile ortodoxe ale lui Ieremia căsătorite cu Poloni²⁾.

Prima generație a boierilor partidei polone, boierii Moveștilor, mulți din ei fuseseră și boieri ai lui Petre Șchiopul, stabiliseră contactul cultural. A doua generație, fii acestora în urma studiilor în școlile polone, ajung la un oarecare grad de învățătură, unii știu latinește, câțiva joacă un rol cultural activ ca Petru Movilă și Grigore Ureche.

CURENTUL POLON ÎN EPOCA LUI VASILE LUPUL. Astfel această a doua generație produce o epocă de oarecare strălucire culturală, aceea a lui Vasile Lupul. Pe de o parte erau boierii învățați cari studiaseră la iezuiții din Polonia³⁾, pe de altă parte iezuiții vin în Moldova și întemeiază o școală la Iași, elevii lor făceau pe diecii la cancelaria domnească⁴⁾, Ioan, fiul lui Vasile Lupul, învață limba latină dela acești iezuiți stabiliți în Iași⁵⁾. Firește epoca de cultură a lui Vasile Lupul nu e numai un produs al influenței polone ci acum începe și curentul grecesc, dar despre rolul acestuia va fi vorba imediat.

O influență indirectă a culturii polono-latine a fost aceea a școalei dela Kiew întemeiate de Petru Movilă. Precum am spus, Petru Movilă, elev al școalelor polone, a dat naștere mișcării culturale ortodoxe noi nu pe temelia așa zisei culturi slavo-bisericești, nici pe aceea a

¹⁾ Iablonowski. *Akademia Kiowska Mohylanska*, p. 78. Avea moșia Rubienzowka. Pentru legăturile lui cu nobilimea Podoliei înainte de călugărire *Akta Grodzkie i ziemskie*, XX, pp. 217 și 225. În două rânduri la 24 Noemvrie și la 17 Decemvrie 1625 dieta provincială din Vinița cere regelui ca Petru Movilă să fie pus în scaunul Moldovei. E citat un protest al unui nobil ce fusese lovit cu prilejul unei întruniri a nobilimiei convocate de Petre Movilă într'un han. În urma acestui incident se sparge adunarea die-tinei.

²⁾ Privilegiile Mariei Potocka pentru bisericile ei în *Акты относящиеся къ истории западной России IV*, pp. 502, 504. Cf. și N. Iorga, *Studii și Documente*, XI, pp. 109 și urm.

³⁾ Episcopul Bandini pomenește la 1647 pe un «boier mare» dela curtea lui Vasile, care «studiasse 6 ani la iezuiții și care laudă știința și învățătura lor. *Codex Bandini* ed. V. A. Ureche, pp. 91—2.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 127.

⁵⁾ Załęski, *Iezuicy w Polsce*, III, p. 829.

curentului grecesc din Constantinopol care abia atunci începea o nouă epocă de înflorire, ci pe temelia polono-latină. Școala din Kiew era o reacție împotriva școalei slavo-grecești din Lemberg. Ea cuprindea profesori de retorică, filozofie, poetică, dialectică. Aproape toate studiile se făceau în limba latină, unele chiar în polonă. Cărțile de studiu erau mai toate în latinește sau polonește¹⁾. Intemeierea Academiei din Kiew după modelul celor iezuite și a celei din Cracovia, fu considerată ca o erezie de o parte din pravoslavnici²⁾. Se știe că în afară de influența pe care o exercită Academia din Kiew asupra bisericii moldovene³⁾ se înființă la Iași către 1640 și un colegiu de către dascălii trimiși din Kiew de Petru Movilă. Despre acest colegiu se știe foarte puțin lucru⁴⁾. Gh. Ștefan Vodă spune mai târziu: «cercetând cât de buni au fost acei dascăli dela Kiew în învățături ce fusese la această mănăstire (Trei-Erarhi) și mult lucru și mare folos rămânând dela dânsii pământului nostru din a lor învățătură»⁵⁾.

*Ca la o sucursală a Academiei din Kiew, temeiul învățaturii din colegiul dela Iași trebuie să fi fost cât au stat dascălii din Kiew acolo, tot latin*⁶⁾. O dovadă ar fi și faptul că întemeietorul colegiului fu Sofronie Poćacki, numit egumen de Trei-Erarhi, care mai înainte fusese rector al Academiei din Kiew, unde predase retorica, știință ce se studia în latinește⁷⁾.

¹⁾ Al. Jablonowski. *Akademia kijowska-Mohylanska*, pp. 83, 97—101, 108—110.

²⁾ *Ibidem* și Al. Jablonowski. *Historya Rusi poludniowej*, pp. 223 și urm.

³⁾ Deasemenea cărțile tipărite la Kiew și Lemberg de Petre Movilă se răspândiră în număr foarte mare în Moldova și în Țara Românească. Aproape orice mănăstire mai veche a avut asemenea cărți. Pe un «Apostol» slav al lui Petre Movilă (Lemberg 1634) am găsit însemnarea «Acest sfânt Petru Movilă este al sf. schit Mânăilești» ceea ce arată că aceste cărți erau așa de cunoscute încât ajunseseră să fie indicate sub un nume generic. (Azi în Biblioteca Comisiunii Monumentelor Istorice).

⁴⁾ Pentru colegiul din Iași. N. Iorga. *Istoria literaturii religioase* pp. CMLVII și urm. E. Picot. *Pierre Movila* (în, E. Legrand, *Bibliothèque hellénique*, IV), pp. 117—118. Jablonowski, *Akademia kijowska Mohylanska*, p. 94. Ghenadie Enăceanu. *Petru Movilă*, p. 276.

⁵⁾ T. Codrescu. *Uricarul*, III, pp. 279—280.

⁶⁾ Bandini spune însă că «Princeps Basilius multum laboravit et maximam fecit expensam ut latinas in Moldaviam induceret, sed irriti fuere omnes conatus» (*Codex Bandini*, p. 84). E vorba probabil însă de scurta durată a școalei conduse de Kieweni, înlocuiți apoi cu Greci.

⁷⁾ Jablonowski. *o. c.*, p. 86. Școala frăției din Lemberg reprezintă opoziția dreptcredincioșilor față de inovațiile latine dela Kiew. Deaceia ca un reprezentant al acelor inovații, fu rău primit Poćacki când se duse la Lemberg să ceară dela tipografia

În această vreme a lui Vasile Lupul scrie cronică sa Grigore Ureche, elev al școalelor polone adânc influențat de spirit polon. Despre opera lui va fi vorba pe larg în cele următoare.

Tot un elev al școalelor polone a fost poate și Simion Dascălul care a introdus în istoriografia moldoveană știrile istorice ale lui Guagnin, întrebuițat în traducere polonă.

Fapt este că epoca lui Vasile Lupul fu socotită și mai târziu ca o deșteptare culturală: «Vasile Lupu, spune Dimitrie Cantemir, a început a deșteptă spiritele și a veni iarăși la lumină din întunericul cel adânc al barbariei»¹⁾.

CURRENTUL POLON ÎN MOLDOVA ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI XVII. În a doua jumătate a veacului înrăurirea polonă se menține tot așa de puternică, ba chiar mai puternică. Politica polonă nu a pierdut din vedere nici o clipă Moldova, până la pacea de la Carlovitz. Strânsa legătură a afacerilor căzăcești cu acest principat și amestecul Turcilor în războaiele împotriva Poloniei fac ca Moldova să fie mereu pe primul plan al politicii polone. Partidul politicii polone stă mereu în relație cu nobilimea polonă. El numără în sânul său domni ca Gheorghe Ștefan și Ștefan Petriceicu, apoi mitropolitul Dosoftei, Miron și Velicko Costin, alți boieri mai puțin cunoscuți azi, ca Hăbășescu, Hașdeu, etc., mulți din ei primiră indigenat și nobilitare polonă²⁾.

Domnii întrețineau o corespondență voluminoasă cu Polonia, fiecare din ei avea unul sau mai mulți secretari poloni cari jucau un însemnat rol politic, uneori și cultural³⁾, ofițeri po-

«frăției» litere pentru tipografia lui Vasile Lupul. (Scrisoare din 17 Februarie 1642 în *Arhiva din Iași*, IV, p. 326). Pentru «minunata clădire» a colegiului din Iași, Paul de Alep. *Căldătoriile patriarhului Macarie*, trad. Cioranu, p. 27.

¹⁾ D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*, ed. Academiei Române, p. 170.

²⁾ La 1638 primește nobilitare Costin Hatmanul cu fiii lui, la 1673 Apostol Durak, la 1676 Ștefan Petriceicu, Nicolae și Iancul Hăjdeu, Grigore Hăbășescul, Apostol Cărgiu și Iacob Chalipinski (?). *Volumina Legum*, III, 461 și V, 76 și 198.

³⁾ St. Kinarski fusese secretarul lui Matei Basarab (*ziarele solilor polone la Constantinopol*, pe cari le voi publica în curând) este apoi secretarul lui Gh. Duca. Andrei Wolf elev al iezuiților era secretarul aceluiaș Duca (*Actele Nunciaturii în Polonia. Mișunea în Moldova. Arhiv Główny din Varșovia*) Iosif Wargalowski secretarul lui Constantin Cantemir și Iordache Russet (despre care vezi la paragraful despre Poema Polonă a lui Miron Costin) Andrei Pawlowski secretar al lui Antich Cantemir — Iorga *Studii și Documente*, (am pierdut însemnarea). Cotnarski «pisarul leșesc» al lui Vasile Lupul. Miron Costin *Opere Complete*, I, p. 603.

loni slujiau în oastea moldovenească¹⁾, alții ajung la ranguri de boierie²⁾.

Iezuiții poloni și în genere misiunile catolice în Moldova jucară un rol cultural însemnat în această vreme. Cu sprijinul lor tineri catolici din Cotnari și Baia cari se pregăteau pentru preoție sunt trimiși în Italia ca Gr. Gross din Baia și Petre Wolf din Cotnari (1669)³⁾. Cel dintâiu studiază și la Lemberg. Eră îndemnat să se înscrie la colegiul Armenilor, ceeace ar sluji pentru propaganda între Armenii din Moldova⁴⁾. Domenico fiul lui Petre Capra din Cotnari (16 ani) e trimis la Camenița pentru a studia retorica, tot acolo e trimis din Iași fiul medicului lui Gh. Duca⁵⁾.

Iezuiții poloni țineau școală la Cotnari și la Iași predând gramatica și retorica⁶⁾. La Cotnari eră către 1665 un fel de seminar pentru pregătirea preoților catolici destinați parohiilor din Moldova, erau numai 3—4 elevi și iezuiții nu-i puteau întreține mai ales că Polonii erau rău priviți de Unguri⁷⁾. Asemenea ținea școală franciscanul Ressi la Galați⁸⁾. La Iași însă eră un colegiu iezuit, filială a celui din Camenița, și e probabil că fii boierilor urmau studii de latină la iezuiți căci vedem mereu boieri ca Iordache Russet, Miron Costin, Gavrilă Costache, Diamandi slugerul, Hurmuzake, Mavrodi dând daruri și ajutând materialicește misiunea iezuită din Iași⁹⁾. Despre fii lui Iordache Russet știm sigur că fură elevii iezuiților și istoria misiunii din Moldova

¹⁾ Papadopol Callimah. *Despre Gheorghe Ștefan Vodă*, pp. 3—4. Miron Costin, *Opere Complete*, ed. Ureche, I, pp. 633, 660—661.

²⁾ D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*, pp. 129—130. In lista boierilor sunt trecuți cu mențiunea de poloneze familiile Crupenski și Pisoski. (pp. 124—5).

³⁾ *Actele Nunciaturii în Polonia. Misiunea în Moldova. Archiw Główny (Arhivul Principal) din Varșovia* dosar nepaginat.

⁴⁾ *Ibidem*.

⁵⁾ *Ibidem*, «figliolo del cirusio» (medic-chirurg).

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ *Ibidem* și Załęski *Iezuicy w Polsce*, III, p. 830. *Raportul misionarului Del Monte* (sub Gh. Duca, întâia domnie) (în *Corespondența Nunciaturii* mai sus citată) spune despre școala din Cotnari «... li studii non si frequentano essendo nazione piu barbara che humana, essendo essi tutti subditi e non avendo in quelle parti promotioni per causa delle scienze... tutti rustici, e cosi se impiegano piu al arte mechanica che alle scienze... »

⁸⁾ *Ibidem*.

⁹⁾ Iorga. *Studii și Documente*, I—II, pp. 54 și urm., 62—64. Cf. Załęski o. c., III, p. 834.

înseamnă că Nicolae Russet a trecut din îndemnul lor la catolicism¹⁾. Unii din acești iezuiți jucară un rol politic ca păr. Szytnicki, care prezentă regelui Poloniei toată activitatea politică și privată a lui Gh. Ștefan²⁾, iar în vremea lui Constantin Cantemir iezuitul Wierchowski care știă bine limba română, slujî ca intermediar între dōmn și fruntașii oștilor polone ce intraseră în Moldova la 1686³⁾.

În bibliotecile misiunilor catolice din Moldova se aflau multe cărți polone, de cari probabil se folosiau și unii boieri⁴⁾, la iezuiții din Iași pe lângă cronică lui Bielski se puteau ceti opere de ale clasicilor latini, manuale de retorică, dicționare italienești⁵⁾. Boierii moldoveni pe lângă învățătura ce o puteau căpăta la iezuiții din Moldova⁶⁾ urmau să frecventeze de sigur și școlile din Polonia, ca Miron Costin de pildă la iezuiții din Bar. La asemenea elevi români ce urmau în școli polone face aluzie Dupont, secretarul lui Sobieski, când spune despre Moldoveni și Munteni că în afară de țara lor dacă găsesc cine să-i instruească izbutesc foarte bine în toate științele⁷⁾.

Se vede așadar, că în Moldova în a doua jumătate a veacului XVII înrăurirea apuseană venită prin intermediul Poloniei eră destul de puternică. Deaceea anume personalități se desprind din mulțimea boierimii și a clerului înalt și încep o activitate după inspirațiile acestei înrăuriri.

¹⁾ Załęski, o. c.

²⁾ L. Kubala. *Wojna Moskiewska*, în *Ślącze Historyczne*, III, pp. 386—7.

³⁾ *Ms. Akademiei Polone din Cracovia nr. 1081*, p. 31 și A. Zaluski, *Epistolae Historico-Familiares*, I, pp. 961—2.

⁴⁾ Bandini pomenește biblioteca mănăstirii catolice din Siret care fusese luată de un mare logofăt al lui Vasile Lupul și de episcopul de Rădăuți. *Codex Bandini*, pp. 76—7. Cărți polone sânt pomenite la episcopia de Bacău în inventarul făcut de Bandini. *Ibidem* p. 54.

⁵⁾ N. Iorga. *Studii și Documente*, I—II, p. 54.

⁶⁾ Și franciscanii jucară un rol însemnat. Despre franciscanul Ressi mărturisesc boierii că «toată boierimea Moldovei» învățase latinește dela dānsul. Vl. Ghica. *Știri noi despre Costini*, în *Convorbiri Literare* XLI, pp. 471—2.

⁷⁾ Ph. Dupont. *Mémoires pour servir a l'histoire de la vie des actions de Jean Sobieski*, în, *Biblioteka Ordynacyi Krasniskich*; VIII Varșovia 1885, p. 201: «Ils ne manquent point d'esprit, ce qu'ils font bien voir, lorsqu'ils sont hors de leurs pays et ils trouvent des personnes pour les cultiver et pour les instruire. Alors ils reussissent très bien dans toutes les sciences».

Dacă Nicolae Miclescu prin traducerea Bibliei și prin scrierile sale grecești¹⁾ ține de curentul grecesc prin alte laturi ale activității sale eră alături de boierii ce știau latinește²⁾.

De opera lui Miron Costin va fi vorba pe larg mai înainte. El este reprezentantul tipic al curentului polon. Dar și prietenul său, mitropolitul Dosoftei, arată în opera sa influența curentului apusean. Traducerea în versuri a vieților sfinților e făcută după modelul celebrei traduceri polone lui Kochanowski³⁾. Ideile sale sunt apropiate de cele polone, e mai aproape de catolici decât de luterani pe cari îi numește «tâlhari»⁴⁾. Și el e influențat de umanism ca și Miron Costin și vede marea însemnătate ce o are pentru noi originea latină a neamului: «limba (i. e. neamul) românească de bun neam... se trage de pe sânge rudă împărătească»⁵⁾.

CURENTUL POLON ÎN LUPȚĂ CU CEL GREC. Tocmai în această epocă în care influența culturală polonă atinge culmea în Moldova se ivește și elementul care a înlocuit-o: influența grecească.

Rezultat din renașterea ortodoxiei grecești la Constantinopol începută încă la sfârșitul veacului XVI, curentul grecesc fu introdus la noi mai ales de unii domni cu legături mai strânse cu lumea greacă din Constantinopol. Vasile Lupul făcuse tot ce i-a stat în putere ca să întărească pe Greci și cultura lor în Moldova. Se înconjurase de boieri, sfetnici și învățați greci⁶⁾, închinase o mulțime de mănăstiri

¹⁾ Emile Picot. *Nicolas spathar Miclescu*, în E. Legrand, *Bibliothèque hellénique*, IV, pp. 62 și urm. Cf. și Th. Codrescu *Uricarul I* (ed. II), p. 402.

²⁾ Așa e scrierea latină despre credința ortodoxă. La 1674 traduce în rusește un discurs al unui ambasador polon. Scrisese un dicționar grec-latin-rus. E. Picot, *o. c.*

³⁾ I. Bianu. *Introducere la Psaltirea în Versuri a lui Dosoftei* (ed. Acad. Rom.), București 1887, pp. XXVII și urm.

⁴⁾ I. Bianu. *Insemnări autografe ale mitropolitului Dosoftei. (Analele Academiei Române, Literare)*, p. 7.

⁵⁾ I. Bianu și Hodoș. *Bibliografia românească veche*, I, p. 263.

⁶⁾ I. Tanoviceanu. *Răsturnarea lui Vasile Lupu*, *Analele Acad. Rom. Istorice* XXIV, p. 121 socotește în divanul lui Vasile Lupul la 1652 șapte boieri greci și numai trei români. În tratările sale diplomatice Vasile întrebuința greci ca Andrei Plantos, secretarul său intim trimis la Racoți. (Papadopol-Kallimah. *Despre Gh. Ștefan-Vodă*, p. 33), sau N. Catargiu care trată cu Ianusz Radziwill și la Poartă (Hurmuzaki. *Documente-Supplement*, II^a, pp. 110—112). La Racoți trimise însă la 1644 pe «logofătul al treilea, confidentul său» care e de sigur Eustratie (*Ibidem* p. 5). P. învățații greci la curtea lui Vasile D. Russo. *Elenismul în România*, p. 51 (p. Gabriel Vlasie) și Iorga. *Istoria literaturii*

Grecilor¹⁾. Acest curent dădă câteva figuri culturale ca Eustratie logofătul, fiind însă un curent politic, ca și cel polon de altfel, întâmpină o mare împotrivire. Lupta politică împotriva Grecilor în principate în a doua jumătate a secolului XVII e bine cunoscută²⁾, dar ceea ce e mai interesant e că ea fu dusă în parte tocmai de «partidul polon»: ca Gheorghe Ștefan, sau scriitori ca Grigore Ureche³⁾, și Nicolae Costin⁴⁾.

Urmarea acestei lupte fu că domnii anti-greci ca Gh. Ștefan susținură curentul apusean împotriva celui grecesc, pe când dimpotrivă domnii greci ca Gh. Duca susținură cultura greacă. Se poate așadar vorbi chiar de un conflict între curentul polono-apusean, conflict care firește nu trebuie luat în sens prea general, căci unele personalități ca mitropolitul Dosoftei întrupau în opera lor amândouă curente.

Vasile Lupul înlocuise la colegiul din Trei-Erarhi pe dascălii din Kiew cu dascăli greci. Gh. Ștefan după ce într'un act public laudă pe dascălii din Kiew constată că Grecii «nici un folos de învățătură ca acia pământului nostru nu aduc», dar e silit să confirme privilegiul lor, neavând cu cine să-i înlocuească acum⁵⁾. Se constată însă că «oamenii învățați» greci nu mai pot sta în Moldova după Vasile Lupul și se adăpostesc în Țara Românească⁶⁾.

Gh. Duca dimpotrivă este considerat ca fiul spiritual al lui Vasile Lupul⁷⁾ și fu marele sprijinitor al culturii grecești în Moldova⁸⁾.

religioase, pp. CLXII—III și idem *Vasile Lupu ca următor al Împăraților de Răsărit. Anale Acad. Rom. Istorice*, XXXVI.

¹⁾ Lista mănăstirilor închinată de Vasile Grecilor la Melhisedec. *Notițe istorice și arheologice*, pp. 218—9.

²⁾ Cf. Paul de Alep. *Călătoriile patriarhului Macarie*, p. 44. Gh. Ștefan era simpatizat de Moldoveni «fiind de neamul lor». Vasile era urât ca grec și ca sprijinitor al grecilor. «Grecii și Moldovenii se urăsc unii pe alții peste măsură».

³⁾ Pasaje împotriva Grecilor în cronica lui Ureche: *Cronica* ed. Giurescu pp. 26, 95.

⁴⁾ Pasaje împotriva Grecilor la N. Costin în Kogălniceanu *Letopisește*, ed. 2, v. I, p. 164.

⁵⁾ T. Codrescu. *Uricarul*, III, pp. 279—280. Hrisovul pentru Trei Erarhi din Aprilie 1656. Așa cred că trebuie înțeles cuprinsul cam obscur al hrisovului și nu că Gh. Ștefan a rechemat pe Kievieni, ceea ce nu spune hrisovul și nici nu se putea acum când Kievul era ocupat de Ruși, cari erau în război cu Polonia. (Cf. însă N. Iorga. *Istoria literaturii religioase*, CLXV).

⁶⁾ Helladius. *Status praeseus ecclesiae graecae* apud N. Iorga. *Studii și Documente*, XXI, p. 90.

⁷⁾ Expresia este a lui Dositei patriarh de Ierusalim, care se referă tocmai la sprijinul dat culturii grecești (Bianu și Hodoș — *Bibliografia veche românească*, I, p. 254).

⁸⁾ Cf. Dedicățiile cărților grecești în Bianu și Hodoș, o. c., I, 273 și 446 (pentru

Până la sfârșitul veacului cele două curente potrivnice se menținură împreună în Moldova. Fiii lui Miron Costin fură ultimii boieri educați în școală polonă, legați de tradiția culturală a părintelui lor. În veacul XVIII cade influența politică a Poloniei în Orient, partidul polon dispăre, iar influența culturii polone e aproape nulă, nemai putând alcătui un curent. Aspectul culturii Moldovei se schimbă aproape cu totul.

III

ISVOARELE POLONE ÎN CRONICA LUI URECHE ȘI SIMION DASCĂLUL

Înainte de a trece la cercetarea felului cum au intrat izvoarele polone în compilația lui Ureche și Simion Dascălul, vom arăta care anume sunt acele izvoare polone, la cari se adaugă și un izvor latin, ce ajută la explicarea felului cum s'a compus compilația.

MARTIN ȘI IOACHIM BIELSKI. Martin Bielski scriitor luteran a scris cel dintâiu în limba polonă o cronică a lumii. Cronică intitulată «*Kronika wszystkiego świata*», Cronică a lumii întregi, a apărut în trei ediții 1550, 1554, 1564¹⁾, aceasta din urmă foarte mult schimbată și adăugită. Începe dela facerea lumii și după modelul cronografiilor germane și italiene adesea traduse²⁾, cuprinde istoria biblică, antică și bizantină, precum și pe a papilor și a mai tuturor popoarelor Europei și a celorlalte continente. Între altele este și o scurtă istorie a Românilor, care se reduce dealtfel la lămurirea originii lor și la câteva date geografice confuze. După Aeneas Sylvius e reproducă explicarea numelui Valahiei prin Flacus. Autorul crede că Sylvius scrie așa «nevrând să arunce ocară asupra neamului său italian». Adevărata origine a Românilor este din răufăcători trimiși de Romani în aceste părți în exil, între alții Ovidiu. Românii formau înainte un singur Stat, dar acum sunt împărțiți în trei³⁾.

doctorul Kerameus) Pentru sprijinul dat Grecilor — Kogălniceanu *Cronici*, ed. 2, p. 17. (Pseudo-Nicolae Costin).

¹⁾ Nu am avut la îndemână decât ed. I-a și a III-a. Pentru Martin Bielski. Ign. Chrzanowski. *Marcin Bielski* Varșovia 1906.

²⁾ Chrzanowski. *o. c.*, pp. 56—8.

³⁾ Martin Bielski. *Chronika*, ed. 1564, f. 275 verso.

Cea mai întinsă din aceste cronici este firește cronica Poloniei. Această cronică în ediția întâia este mai mult după Wapowski, care e însă prescurtat¹⁾ și merge până la 1548. În ediția a treia partea veche e completată cu știri din Cromer²⁾, dar afară de mențiunea morții cancelarului Petru Kmita la 1553 nu duce povestirea peste data la care se oprișe în prima ediție. Cronica lui Martin Bielski fu destul de răspândită și imitată și încă în veacul XVI fu tradusă în ungurește și rusește³⁾.

La 1597 apărură «*Kronika Polska*» (Cronica Poloniei), tot sub numele lui Martin Bielski, editată însă de fiul său Ioachim⁴⁾. Scrierea cuprinde numai istoria Poloniei până la moartea regelui Ștefan Báthory (1586). Cum Martin Bielski murise la 1575, eră evident că fiul completase cronica tatălui său. Asupra părții care se datorește lui Ioachim au urmat multă vreme controverse în istoriografia polonă⁵⁾, concluzia aproape unanimă la care au ajuns istoricii de azi e următoarea:

Martin Bielski nu a mai adăugat nimic la cronica polonă apărută la 1564 în Cronica lumii. Ioachim Bielski a scris toată partea dela 1548—1587, după experiența sa personală și după Hejdenstein și alții, dar rolul său nu s'a mărginit la atâta, a adăugat și a transformat aproape cu totul și partea veche până la 1548, întrebuițând în special pe Cromer adesea tradus servil, din care tatăl său luase numai puține lucruri după prima ediție incompletă⁶⁾. Deasemenea mai multe pasaje de ale lui Martin au fost suprimate în cronica lui Ioachim, așa încât putem spune că avem a face cu altă cronică. Partea dela 1548—1587 este foarte întinsă pentru că Ioachim a introdus aproape în întregime în cronica lui scrierile lui Lasicki despre expediția lui Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanul, împotriva lui Ioan cel Cumplit, a lui Gorecki despre luptele acestuia din urmă cu Turcii, descrierea soliei lui Andrei

¹⁾ Precum se știe partea veche din Wapowski reproduce pe Długosz. Cf. Chrzanowski o. c., pp. 63 și 148. Asemenea e semnalată întrebuițarea lui Miechowski.

²⁾ Chrzanowski, l. c.

³⁾ W. Nehring, *O ziciu i pismach Ioakima Bielskiego*. Poznan, 1860, p. 8. Chrzanowski o. c., p. 102. F. Sobieszczanski, în introducerea la *Dalszy ciąg kroniki polskiej Ioakima Bielskiego* Varșovia 1851, p. X—XI. Traducerea rusă e manuscrisă.

⁴⁾ Am întrebuițat ediția din Varșovia 1792 în colecția «*Zbiór dziejopisów polskich*».

⁵⁾ Cf. Nehring, o. c. passim și L. Finkel. *Marcin Kromer*. Cracovia 1883, pp. 139—141.

⁶⁾ Martin Bielski întrebuițase edițiile lui Cromer din 1555 și 1558, Ioachim pe cea din 1589. L. Finkel. l. c.

Taranowski la Astrahan și Constantinopol și o scriere pierdută despre Ioan Potcoavă, al cărei autor e probabil Paprocki¹⁾, toate interesând deaproape istoria noastră.

O continuare a cronicii lui Ioachim Bielski «*Dalszy ciąg kroniki Polskiej*» (Continuarea cronicii polone) merge dela 1587 la 1598. S'a păstrat într'un manuscris descoperit la 1851, editorul a atribuit-o tot lui Ioachim Bielski²⁾, dar acum se admite că autorul este un altul, anonim³⁾.

Cronica lui Ioachim Bielski eră singura scriere istorică apărută în Polonia care cuprindea cu atât de bogate amănunte privitoare la Moldova toată istoria până la 1587. Toate cronicile latine se opriau mult mai de vreme, iar singurul Strykowski care ducea povestirea până la acea dată eră în ce privește istoria Moldovei extrem de laconic.

IOACHIM BIELSKI IZVOR AL COMPILAȚIEI NOASTRE. Eră deci firesc ca un scriitor moldovean care ar căută știri despre Moldova în istoriografia polonă să se oprească la Ioachim Bielski. Nu există o altă cronică polonă sau latină care să conție împreunate toate știrile de origine externă ce se găsesc în compilația lui Simion Dascălul-Ureche (exceptând firește pasajele luate din Guagnin și capitolele despre țările vecine).

Bielski, care e dealtfel citat formal, este tradus în cronica noastră pentru știri cari privesc Moldova dela 1359—1582. O simplă confruntare de texte nu mai lasă nici o îndoeală asupra întrebuintării lui: știrile sunt traduse adesea cuvânt cu cuvânt păstrându-se până și întorsătura frazei originalului și cuvinte dintr'insul. Sunt însă unele deosebiri asupra cărora vom reveni. Unele părți cari la Bielski au o dezvoltare neobișnuită, de pildă povestirea luptelor lui Ioan Vodă cu

¹⁾ Aceasta din urmă e probabil scrierea pierdută a lui B. Paprocki. *Krotki a prawdziwy opis wiechania do Woloch Iwana Woeiwody ktorego Podkowę zową*, (Scurtă și adevărată descriere a intrării în Moldova a lui Ivan-Voevod pe care-l numesc Potcoavă) Cracovia 1578. Această scriere a fost confundată de bibliografii poloni cu altă scriere a aceluiaș despre Ioan cel Cumplit, citată de Gorecki și păstrată în traducere germană. (Reprodusă de A. Papiu Ilarion, în *Tesaur de Monumente Istorice*, III, p. 273 și urm.) Confuzia a făcut-o întâi V. Pauli, *Wiadomosci o Paprockim*, Warșovia 1858, p. 7. Marea bibliografie a lui Esterreicher nu citează decât întâia scriere lăsând a înțelege că a doua (cea germană) e o traducere a acesteia. Esterreicher, *Bibliografia Polska wiek XV—XVIII*, XXII, p. 71.

²⁾ F. Sobieszczanski, *o. c.*

³⁾ Dovada a făcut-o W. Nehring, *o. c.*, pp. 68—76.

Polonii lui Bogdan Lăpușneanul sau luptele aceluiaș Ioan Vodă cu Turcii, sunt redată în rezumat. Sunt și unele știri, puține la număr, cari privesc istoria Moldovei în cronica lui Bielski și cari n'au fost trecute în compilația noastră. Vom arăta că lucrul s'a făcut intenționat.

În genere afară de vreo câteva excepții oriunde avem citat în cronica noastră: letopisețul latinesc sau leșesc, știrea se regăsește la Ioachim Bielski.

Citatele făcute de Simion Dascălul din Bielski la domnia lui Despot nu se regăsesc la acest cronicar.

Am dat în anexa I textul tradus al tuturor pasajelor din Bielski întrebuițate de cronica noastră și în față textul respectiv al cronicii. Pasajele din Bielski neutilizate cari privesc însă Moldova le-am dat în rezumat.

MARTIN BIELSKI FAȚĂ DE CRONICA NOASTRĂ. Deoarece în cronica noastră «Bielski» e citat fără a se preciza de opera căruia dintre cei doi scriitori cu acest nume e vorba, e nevoie să ne oprim puțin asupra știrilor de istorie moldoveană ale cronicii polone scrise de Martin Bielski.

Am spus că scrierea lui Ioachim Bielski prezintă deosebiri foarte mari față de aceea a tatălui său. Pasajele privitoare la istoria Moldovei sunt mai toate deosebite, așa că nici o confuzie nu poate încăpea.

Compararea pasajelor celor doi Bielski privitoare la lupta dela 1359 a Moldovenilor cu oastea lui Casimir cel Mare cu pasajul respectiv din cronica noastră a fost făcută de Sbiera și se vede ușor că textul întrebuițat e acel al lui Ioachim Bielski¹⁾. Se poate vedea ușor că nici în restul cronicii Martin Bielski nu a fost deloc întrebuițat. Dela 1359 până la 1426 nu e în cronica acestuia nici o știre despre Moldova. Alexandru cel Bun e pomenit o singură dată cu ocazia urcării în scaun a fiului său Ilie²⁾ Lupta dela Crasna (1450) din povestirea căreia de Ioachim Bielski sunt traduse în cronica noastră pagini întregi, e redusă la Martin Bielski la trei rânduri³⁾. Luptele lui Ștefan cu Muntenii nu sunt pomenite; acelea cu Turcii sunt numai în câteva rânduri. Nu pomeneste la campania dela Podul Înalt⁴⁾ de

¹⁾ Sbiera. Grigore Ureche, în *Analele Academiei Române Istorice*, 1884, V, p. 42 și urm.

²⁾ Martin Bielski. *Kronika wszystkiego swiata*. Cracovia, 1564. f. 387 verso.

³⁾ *Ibidem*, f. 391 recto.

⁴⁾ *Ibidem*, f. 396 recto.

arderea ierbii pentru înfometarea cailor turcești, nici de prădarea țării în fața Turcilor, amănunte luate în cronica noastră dela Ioachim Bielski. În anul următor ar fi fost numai o luptă la Dunăre, după Martin Bielski ¹⁾. Asemenea acesta nu dă amănuntele, luate în cronica noastră din scrierea lui Ioachim, privitoare la întâlnirea dela Colomea în 1485 ²⁾, anume numărul oastei polone de ajutor, banchetul dat domnului Moldovei. Lupta dela Codrul Cosminului e la Martin Bielski cu totul pe scurt ³⁾. Lipsesc cuvintele regelui care spune că și-ar arunca în foc cămașa dacă ar ști că i-a aflat gândul și zicătoarea «În zilele regelui Albert șleahța a pierit». Nici o mențiune despre faptul că regele s'a întors pe alt drum decât pe acela pe care venise, toate lucruri ce se află în cronica noastră și la Ioachim Bielski.

Toate acestea dovedesc îndeajuns că scrierea lui Martin Bielski nu a fost întrebuițată. Marea deosebire între cele două cronici în ceea ce privește știrile de istorie moldoveană nu lasă loc la nici o nedumerire.

Totuș e nevoie de încă o lămurire. C. Giurescu a presupus că în compilația noastră a intrat ca izvor și un letopiseț latinesc scris în Moldova în vremea lui Petru Șchiopul, în care s'ar afla mai ales știri luate din Martin Bielski (căci cronica lui Ioachim nu apăruse încă la acea epocă) ⁴⁾. S'ar putea presupune în acest caz că amănuntele de istorie moldoveană cari nu sunt la Martin Bielski și se constată că au fost întrebuițate de cronica noastră după Ioachim, au fost adăugate mai târziu în cronică pe lângă știrile lui Martin de către Simion Dascălul sau chiar Ureche. Această ipoteză este însă inadmisibilă, întâiu pentru că toate pasajele traduse în cronica noastră din Bielski sunt reproduse așa cum sunt la Ioachim, fără a prezenta dislocări cari ar arăta că au fost lipite știri din două izvoare deosebite.

Apoi în cronica lui Martin se află unele amănunte de istorie moldoveană lăsate la o parte de Ioachim; aceste amănunte nu se află nici în cronica noastră. Intre altele o foarte interesantă povestire a

¹⁾ *Ibidem*,

²⁾ *Ibidem*. f. 397 recto.

³⁾ *Ibidem*, f. f. 339 verso—400 recto.

⁴⁾ C. Giurescu. *Nouă contribuții la studiul cronicilor moldovene*, p. 88: «Explicațiunea cea mai probabilă este că autorul letopisețului latinesc întrebuițase una din cele trei edițiuni ale cronicii lui Marcin Bielski, apărute la 1550, 1554 și 1564, în cari știrile despre Moldova se opreau la anul 1553, pe când Ureche și Simion avuseseră ediția preluată și continuată până la 1586 a lui Ioachim Bielski, tipărită în 1597».

luării Chilieii de către Ștefan cel Mare la 1465¹⁾), luată din Długosz prin Wapowski.

Ștefan, care domniă la Suceava, se înțelege cu locuitorii din Chilia, cari în timpul somnului celor doi pârcălabi ai lui Radu (unul al orașului, altul al cetății) prind pe unul, iar celălalt fuge în cetate, însă în cele din urmă e silit să se predeă. Ștefan trimisese un sol la Turci, al căror vasal eră; solul e închis, dar apoi domnul Moldovei se scuza spunând sultanului că Radu se închinase în ascuns lui Mateiu Corvin pentru ca să nu elibereze pe Vlad Țepeș din închisoare²⁾. E de neînchipuit ca o asemenea povestire să nu fi intrat în cronica noastră, care are la luarea Chilieii numai o seacă mențiune³⁾, dacă ar fi fost cunoscută scrierea lui Martin Bielski.

Rezultă deci că opera acestuia nu a intrat în nici un fel în compilația Ureche-Simion Dascălul.

INFLUENȚA LUI IOACHIM BIELSKI ASUPRA FORMEI.
O caracteristică a cronicii noastre, care nu se regăsește în cronicile următoare, nici în cele vechi slave este că la sfârșitul povestirii domniilor voevozilor mai însemnați se află câte un portret al lor în care e descrisă firea fiecăruia și apoi unele fapte de politică internă cari nu fuseseră pomenite în cursul domniei.

Cel mai complet e portretul lui Ștefan cel Mare⁴⁾. După menționarea unei trăsături fizice «om nu mare la stat» urmează calitățile și defectele sale, obiceiuri la ospete și la războiu. Apoi se menționează jalea tuturor la înmormântare și alte câteva amănunte între cari și numărul mănăstirilor și bisericilor clădite de dânsul.

Alte portrete mai scurte urmează și la alți domni: Bogdan III⁵⁾, Ștefan cel Tânăr⁶⁾, Petru Rareș⁷⁾, Petru Șchiopul⁸⁾.

¹⁾ Martin Bielski *o. c.*, f. 334 recto.

²⁾ Alte știri privitoare la Moldova din cronica lui Martin Bielski suprimate de Ioachim: Propunerea Ungurilor la 1426 de a împărți Moldova și refuzul lui Vladislav Iagello (Martin Bielski *o. c.*, f. 386 recto) Ștefan cu oastea lui fac un pelerinaj desculți după lupta dela Podul Înalt (*ibidem*, f. 396 recto). Nici una nu se află în cronica noastră.

³⁾ Gr. Ureche. *Cronica*, ed. C. Giurescu, p. 45.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 90—1.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 126.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 132.

⁷⁾ *Ibidem*, pp. 162—3.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 260.

E întotdeauna foarte greu să creezi o formă nouă; cei mai mulți împrumută dela alții forma în care îmbracă gândirea lor. Pentru ca Ureche să fi scris astfel, cu acest fel de a încheia istoria unei domnii, trebuie să fi văzut opere în cari se procedă astfel. În adevăr modelul său este Ioachim Bielski.

Acesta termină istoria fiecărui rege polon cu o asemenea caracterizare și anume cam cu aceeaș compoziție stilistică pe care o găsim la portretul lui Ștefan cel Mare: portretul fizic, cel moral, obiceiurile, fundațiile bisericești, înmormântarea.

Iată de pildă portretul lui Vladislav Jagello: «...trupul său l-au dus la Cracovia, unde l-au îngropat cu jalea tuturor în catedrală de partea dreaptă. Eră un om de statură mijlocie, fața strâmtă și lungă, capul deasemenea lung și chel, urechile mari, gâtul lung, glasul clar, vorbiă repede, ochii negri, mici și neliniștiți. Răbdă toate oboselile, cu frigul, foamea și căldura se obișnuise la vânatoare. Nu purtă blănuri nici alte haine costisitoare numai o piele de oaie iarna, la lupte nu se grăbiă și le purtă mai mult prin alții decât prin sine însuș și totuș a fost norocos... A fost generos și darnic, la baie se scaldă la a treia zi; nu beă bucurios nici bere, nici vin, ci numai apă; stătea treaz multă vreme noaptea și deaceea dormiă mult și nu veniă de vreme la biserică, încât trebuiau să-l aștepte multă vreme cu slujba; pe cei săraci nu-i disprețuiă, ci însuș ascultă plângerile lor, numai la pedeapsă eră leneș... Nu-i plăceau averile, ce aveă împărțiă cavalerilor, pentru cari aveă mare dragoste... Nu se îngrijiă prea mult de clădirea și refacerea orașelor, așa că multe din ele pe cari le clădise Casimir cel Mare sub dânsul s'au dărâmat». (Urmează bisericile și mănăstirile clădite de dânsul și despre Universitatea din Cracovia¹).

Firește că Ureche nu are portrete așa de amănunțite, nici așa de vii și caracteristice, dar aceasta se datorește faptului că n'aveă la îndemână materialul necesar și eră nevoit să se mulțumească cu câteva trăsături păstrate de tradiție. E de observat că portretele din cronica noastră sunt compoziții independente, și nu imitații servile ale modelelor polone.

ALEXANDRU GUAGNIN ȘI MARTIN PASZKOWSKI. Literatura istorică polonă nu are un studiu critic asupra cronicii lui

¹) Ioachim Bielski. «*Chronika Polska*» ed. «*Zbiór dziejopisów Polskich*», p. 305.

Alexandru Guagnin și a traducerii ei de către Martin Paszkowski ¹⁾. Versiunea latină a apărut la Cracovia la 1578 ²⁾ sub titlul «*Sarmatiae Europaeae descriptio*» și conține domniile regilor Poloniei până la moartea lui Sigismund-August (1572), foarte pe scurt precedate de câteva versuri latine, urmează descrierea provinciilor Poloniei, precum și a câtorva țări vecine.

Matei Strijkowski, cunoscut poligraf polon, publicând «Cronica Litvanilor» a acuzat pe Guagnin că fiind împreună la Witebsk i-a furat «*Sarmatiae Europaeae descriptio*», care fusese scrisă de dânsul și că Guagnin a publicat-o sub numele său ³⁾. Strijkowski făcù foarte mult sgomot în jurul acestei chestiuni, aduce martori ce văzuseră cronica în manuscris și obține dela rege un privilegiu în care i se recunoaște drepturile de autor. Totuș unii istorici poloni se îndoesc azi care este adevăratul autor al scrierii ⁴⁾.

La 1611 apărù traducerea polonă a Cronicii Sarmăției sub următorul titlu:

«Cronica Sarmăției Europeene în care se află regatul Poloniei cu toate țările... etc. de Alexandru Guagnin... apărută întâiu în latinește la 1578, iar acum cu adausurile regilor cari nu se află în ediția întâiu, precum și a regatelor, Statelor, insulelor, țărilor și provinciilor legate de această Sarmăție, ca Grecia, țările slovenești, Moldova, Panonia, Boemia, Germania, Danemarca, Suedia, Scoția, etc. de acelaș autor și împărțită în zece cărți. Tradusă după stăruința autorului din latinește în poloneză de Martin Paszkowski».

Din acest titlu se vede cari erau adausurile față de ediția latină, între altele cronica Moldovei. Afară de acestea și partea mai veche a istoriei polone e adausă cu multe știri luate în special din Ioachim Bielski, a cărui cronică apăruse după ultima ediție latină. Mai sunt adause o lungă povestire despre Despot-Vodă și Laski și alta despre

¹⁾ Am întrebuințat ediția Varșovia, 1768 în «*Zbiór dziejopisow Polskich*».

²⁾ Alte ediții Spira 1581, Bassel 1582, Frankfurt 1584, Leyda 1626.

³⁾ M. Strijkowski. *Kronika Litewska* Varșovia 1766 foile nepagnate la început.

⁴⁾ Fr. Bohomolec în introducerea la ed. Varșovia 1768, p. II și în introducerea la ed. citată a lui Strijkowski, p. 1. Hieronim Lopacinski. *Przyczynek do historyi plagiatow w pismnictwie polskiem* (Contribuție la istoria plagiatelor în literatura polonă) în «*Pamiętnik literacki*», I, 1902, p. 267 se pronunță pentru Strijkowski. Al. Brückner. *Geschichte der polnischen Literatur*, Leipzig, 1901, p. 97, nu se pronunță pentru nici unul din doi.

răsboaiele Polono-Moscovite, ambele de sigur din propria experiență a lui Guagnin, care luase parte ca rotmistru în expediția lui Albert Laski în Moldova¹⁾ și mai apoi fu comandant la Witebsk la granița Moscovei. Deasemenea sunt adăugate versuri polone istorice din Warszawiecki, Otwinowski și alții²⁾.

Editorul Fr. Bohomolec socoate că mare parte din aceste adausuri s'ar datorî lui Martin Paszkowski, traducătorul³⁾, dealtfel un scriitor destul de fecund care a scris diferite opere istorice originale⁴⁾.

Ținând seamă de însemnarea din titlul reproduș mai sus, care spune lămurit că adausurile sunt toate ale lui Guagnin⁵⁾ și de faptul că domnia lui Despot de pildă nu putea fi scrisă de altul, afirmarea editorului nu se poate primi⁶⁾.

Ne rămâne să spunem câteva cuvinte despre «Cronica Moldovei», un capitol separat și destul de întins al cronicii lui Guagnin⁷⁾. Cronica destul de inegală, multe domnii sunt sărite, merge până la 1608. Conține știri luate în cea mai mare parte din Ioachim Bielski și chiar din Martin Bielski, reproduse câteva ori cuvânt cu cuvânt. Pentru partea contemporană cu autorul sunt unele însemnări cari trebuie să fie din experiența lui proprie. Lupta dela Argeș între Mihaiu-Vieazul și Poloni e luată după poema lui I. Otwinowski, apărută în broșură câțiva ani înainte⁸⁾.

¹⁾ Al. Guagnin. *Sarmatiae Europae Descriptio*, ed. Spira, 1581 f. 21 verso.

²⁾ Al. Guagnin. *Opisanie Sarmaciey Europejskiej*, trad. M. Paszkowski ed. Varșovia 1768, pp. 162, 709.

³⁾ *Ibidem*, Introducere nepaginat.

⁴⁾ M. Paszkowski cunoșteă țările noastre. Luptase ca lefegiu în oastea lui Mihaiu Viteazul în Ardeal, iar în cursul luptei dela Teleajin trecuse la Poloni. Aventurile sale sunt descrise de el însuși în versuri în *Dzieje Tureckie, y utarczki z Tatarzy*. . . Cracovia, 1615 (p. Mihaiu Viteazul pp. 44—5) Aceste aventuri le atribue unui Pawel Kulikowski dar acesta e un pseudonim cu care Paszkowski și-a semnat unele scrieri (L. Finkel. *Bibliografia Historji Polskiej*, I, p. 437 și III, p. 1817). Paszkowski a mai descris în versuri lupta dela Țupora (1620) *Bitwy znamenite*. . . și cea dela Hotin (1621). *Chorągiew Saurmacka w Woloszech*.

⁵⁾ Al. Guagnin trăie încă la apariția traducerii Paszkowski și a murit la 1614. (Bohomolec în Introducerea citată).

⁶⁾ Singurele versuri cari preamăresc lupta dela Smolensk (1611) sunt de Paszkowski, care le și semnează. Al. Guagnin, o. c., pp. 80—1.

⁷⁾ *Ibidem*, pp. 641 și urm. D-I I. Minea a dat un rezumat al acestei cronici. *O cronică leșească a Moldovei* în «Ioan Niculce» fascic. 3, 1923, pp. 188 și urm.

⁸⁾ Iarosz Otwinowski. *Powodzenia. . . woyska. . . w Multaniech roku 1600*. (Expediția oastei în Muntenia, anul 1600) Cracovia 1601.

În plus sunt versuri asupra domnilor mai vechi ai Moldovei scrise de «un poet polon», al cărui nume nu e citat, versuri luate dintr'o scriere azi cu totul necunoscută. Cum Guagnin a avut în mână scrierile lui Strijkowski s'ar putea ca această scriere să fie opera acestuia, «*Wywod narodów Sarmackich i królów Polskich żywoty wierszem*» (Genealogia popoarelor Sarmatice și viețile regilor Poloni în versuri) scrisă la 1575 și azi pierdută ¹⁾).

Deși Simion Dascălul a avut în mână traducerea polonă a operei lui Guagnin nu se vede nicăiri întrebuintarea cronicii Moldovei.

CRONICA LUI GUAGNIN IZVOR AL LUI SIMION DASCĂLUL. În traducerea lui Guagnin de către Paszkowski se află un lung pasaj cu titlu deosebit: «anul nașterii Domnului 1562» ²⁾, în care autorul, de sigur după amintiri personale ³⁾, povestește originile lui Despot Heraclide, domnia lui în Moldova, răscola și domnia lui Ștefan Tomșa și luptele acestuia cu Dimitrie Wiszniowiecki și cu Albert Laski. Simion Dascălul, care recunoaște că a întrebuintat aci pe Guagnin, traduce aproape în întregime, cu unele schimbări asupra cărora vom reveni, acest pasaj ⁴⁾. Aceasta este afară de două scurte citate la domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit, tot ce s'a tradus din Guagnin în cronica noastră.

Am dat în Anexa II față în față textul lui Simion Dascălul și textul lui Guagnin în traducere.

LEGĂTURILE CRONICII LUI URECHE CU COSMOGRAFIA LUI SEBASTIAN MUNSTER. Cronică lui Ureche cuprinde, precum se știe, patru capitole tratând despre țările vecine Moldovei: Polonia, Tătarii, Turcia, Ardealul și Ungaria ⁵⁾.

Multe pasaje din aceste capitole arată cunoștințe și judecăți personale ale autorului, cum de pildă constatările despre firea Polonilor și lauda adusă învățăturii lor, cari arată pe boierul umblat în școlile polone ⁶⁾. Asemenea lauda adusă dreptății și legalității ce domnește

¹⁾ Despre această scriere, M. Wiszniewski. *Historja literatury Polskiej*, VII, p. 433, nota 388.

²⁾ Al. Guagnin, *o. c.*, pp. 110—114.

³⁾ V. mai sus.

⁴⁾ Gr. Ureche, *Cronica* ed. Giurescu, p. 180.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 92 și urm. Aceste capitole sunt opera lui Ureche și nu a lui Simion Dascălul. C. Giurescu, *Noui Contribuții la studiul cronicilor moldovene*, p. 90.

⁶⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, p. 94

în Polonia ¹⁾ și Ardeal ²⁾, sunt probabil ca o mustrare adusă stării de lucruri din Moldova de cronicarul care aiurea se plânge de lipsa lor în țara lui ³⁾. Tot penei cronicarului și nu vreunei compilări se datoresc știrile despre Românii din Ardeal cari sunt de acelaș neam cu Moldovenii și întrec în număr pe Unguri ⁴⁾ precum poate și câteva note despre firea Ungurilor și a Tătarilor ⁵⁾.

Dar capitolele în chestiune mai cuprind și informații istorice și geografice ce nu le putea cunoaște Ureche din proprie experiență: originile Leșilor, Turcilor și a Tătarilor ⁶⁾, lista cronologică a sultanilor, a hanilor Tătărești și a împăraților Chinei (Catai) ⁷⁾, știri geografice despre râurile și triburile din Asia ⁸⁾, etc. Firește că aceste lucruri nu au putut fi luate de Ureche decât dintr'o scriere externă istorico-geografică. Sunt chiar citații: apa Canghes, ce-i zice *cartea noastră* Fison ⁹⁾, «află-se scris în cărțile Tătarilor...» ¹⁰⁾

S'a constatat că multe din numele proprii din aceste capitole spre deosebire de aproape tot restul cronicii au fonetism latinesc ¹¹⁾: Știtia ¹²⁾, marea Caspium ¹³⁾, Țiliția ¹⁴⁾, Trația ¹⁵⁾, Naupactum ¹⁶⁾, Tunetul ¹⁷⁾, ceace ar fi o indicație pentru limba izvorului acestor știri.

In adevăr o parte din ele se regăsesc identice cuvânt cu cuvânt în celebra Cosmografie universală a lui Sebastian Münster din Bassel.

¹⁾ *Ibidem*, p. 93.

²⁾ *Ibidem*, p. 114.

³⁾ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 111—2.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 113 și 99.

⁶⁾ *Ibidem*, pp. 92, 96, 101.

⁷⁾ *Ibidem*, pp. 98—99, 103—7.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 97—100.

⁹⁾ *Ibidem*, p. 97.

¹⁰⁾ *Ibidem*, p. 98.

¹¹⁾ Cf. G. Pascu. *Grigore Ureche*, p. 27.

¹²⁾ Gr. Ureche. *Cronica*, p. 97.

¹³⁾ *Ibidem*, pp. 97 și 100.

¹⁴⁾ *Ibidem*, p. 102.

¹⁵⁾ *Ibidem*, p. 103.

¹⁶⁾ *Ibidem*, p. 106.

¹⁷⁾ *Ibidem*, p. 107. În toate mesesele e «Tunetul» pentru forma latină a tunisului, Tunetum. Editorul Giurescu a corectat greșit în «Tunisul».

Această carte apărută întâiu în 1544 în limba germană în care sunt 27 de ediții, a fost tradusă în latinește la 1550, în care limbă a avut 8 ediții ¹⁾ adăugându-se completări și schimbări la fiecare ediție.

E una din cele mai populare scrieri ale întregii Europe în veacul XVI, fu răspândită pretutindeni și tradusă și în franțuzește, englezește, italienește și cehă ²⁾. În Polonia, Martin Bielski o luă ca model pentru «Cronica lumii». Forma și împărțirea scrierii lui Bielski este asemănătoare cu Münster, cele mai multe ilustrații sunt luate din opera celebrului geograf elvețian, precum și numeroase știri istorico-geografice ³⁾.

Contribuția Cosmografiei lui Sebastian Münster la cronică lui Ureche este următoarea: Din capitolul despre Tătari se regăsesc identice la Münster pasajul despre clima țărilor tătărești, lista împăraților, afară de cei patru din urmă din șirul lui Ureche cari la Münster nu se află, lista împăraților Chinei.

Din capitolul despre Turci toată istoria împăraților Turci dela Orkan până la Mahomet III, cu care se termină și la Ureche șirul împăraților. La Münster textul e aci ceva mai dezvoltat dar asemănarea e izbitoare.

Din capitolul privitor la Poloni numai știrea despre originea lor din Leh, fiul lui Elizei, nepotul lui Iavan ⁴⁾ și explicarea numelui Poloniei dela «pole», câmp, loc întins.

Din capitolul despre Unguri poate știrea despre numele nemțesc al Ardealului care vine dela «șapte orașe».

Am dat în Anexa III textul lui Münster și pasajele respective din Ureche ⁵⁾.

După cum se vede nu se poate spune că toate știrile istorico-geografice din capitolele lui Ureche despre vecini se regăsesc la Sebastian Münster. Ceeace e ciudat e că unele din aceste știri ale lui Ureche

¹⁾ Ultima ediție germană cea din 1650, ultima ed. latină e din 1628.

²⁾ P. opera lui Seb. Münster. V. Hantzsch *Sebastian Münster, Leben, Wert, wissenschaftliche Bedeutung*, Leipzig, 1898.

³⁾ Cf. Ig. Chrzanowski, *Marcin Bielski*, pp. 64—5.

⁴⁾ În ediția Giurescu, editorul a admis lectura greșită Ivan. Lectura corectă Iavan este în cele mai multe manuscrise. (Gr. Ureche, *Cronica*, p. 92 v. și aparatul).

⁵⁾ Este evident că textul întrebuințat de Ureche a fost un text latin. Deoarece nu am avut la îndemână o ediție latină posterioară celei din 1550, am fost nevoit să completez textul cu unele știri cari nu se aflau în acea ediție după ediția germană din 1614.

cari lipsesc din Cosmografia lui Münster se regăsesc în alte scrieri pe cari acesta le-a uzitat, dar din cari nu a luat toate amănuntele.

Astfel informația lui Ureche despre pietrele negre din țara Cattai (China), din cari se face foc și ard ca lemnele *se regăsește în scrierea celebrului călător medieval Marco-Polo*¹⁾ utilizată și de Münster, care între altele a împrumutat dela dânsul lista împăraților dela Cattai. Această listă este identică la Marco Polo, Münster și Ureche.

O altă scriere citată de Sebastian Münster pentru chestiunile Europei estice este aceea a cronicarului polon *Matei de Miechow* (zis și Miechowski). În afară de cunoscuta sa cronică a Poloniei, a scris un tratat latin despre Tătari, Turci și Asia, intitulat: *Sarmatia Asiana atque Europea*²⁾. Această scriere întrebuințată de Münster cuprinde pe lângă istoria Tătară lista «țarilor» tătari, care este aceeași ca la S. Münster și Ureche³⁾, dar Miechowski are în plus față de Münster și cei 4 din urmă țari cari se regăsesc cu aceleași comentarii la Ureche.

Inceputul istoriei turcești cu aventurile lui Othman este la Miechowski ca la Münster dar istoria sultanilor următori nu se mai potrivește cu povestirea ce o găsim la geograful elvețian și la Ureche⁴⁾.

Am dat în aceeași anexă III, textele lui Marco Polo și Miechowski cari se potrivesc cu cele ale lui Ureche.

Ce rezultă din aceste asemănări între opera cronicarului moldovean și scrierile citate mai sus? Nici una din ele nu cuprinde toată informația de origine externă pe care o găsim la Ureche în capitolele despre vecini. Astfel acesta are în plus pasaje despre roadele țării tătărești⁵⁾, iepele albe și vânătorii hanului, originea țărilor tătari din împărarul Han⁶⁾, lista oardelor tătărești în Europa și Asia⁷⁾, numele ce-l dau Evreii Turcilor și explicarea lui⁸⁾, descrierea oastei și slujitorilor sultanului⁹⁾. Celelalte informații asupra Ungurilor și Leșilor

¹⁾ Marcis Paulis Venetis, *De regionibus Orientalibus libri III*, în S. Gryneus. *Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitorum*, Bassel, 1532, p. 374.

²⁾ Ed. I e din 1517. Am întrebuințat ediția din I. Pistorius, *Polonicae Historiae Corpus*, Bassel 1582, I, pp. 121 și urm.

³⁾ Matei Miechowski, *Sarmatia Asiana atque Europea*, p. 129.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 137 și urm.

⁵⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, pp. 97—8.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 98.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 100.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 101.

⁹⁾ *Ibidem*, pp. 108—9.

sunt mai generale și le putea ști din auzite sau din experiență fără ca numaidecât să se impuie existența unui izvor scris.

Se pot ivi mai multe ipoteze asupra izvorului întrebuițat de Ureche. Dela început trebuie să înlăturăm aceea a întrebuițării «*Cronicii Lumii*» a lui Martin Bielski. Acesta are ce e drept tradusă din Münster și în parte din Miechowski istoria Turcilor ¹⁾, dar la el sunt introduse multe deosebiri ce nu se regăsesc la Ureche, datorite în special întrebuițării altor autori ca «istoria lui Scanderbeg» de Barletus, istoria turcească a lui Georgewicz ²⁾, unele amănunte din Münster sunt lăsate la o parte, dealtfel cronica turcă merge numai până la 1543. Cronică împăraților tătărești nu se află la Martin Bielski, precum și nici o altă știre în plus dintre acelea cari să fie în cele patru capitole ale lui Ureche și să lipsească dela Münster. În aceste condițiuni cronica lui Martin Bielski nu poate fi izvorul căutat.

Deasemenea cred exclusă ipoteza unei compilații de știri luate din diferite izvoare: Münster, Miechowski și alții cari ar completa informația ce lipsește la aceștia. Ureche nu era un erudit, nu cunoștea istoriografia apuseană, nici măcar n'a utilizat pentru Moldova cărți din Polonia în cari ar fi găsit o bogată informație asupra țării sale (Orzechowski de pildă). Ar fi apoi ciudat când pentru tot restul cronicii nu întrebuițează decât două izvoare «letopisețul leșesc și cel moldovenesc» să găsim mai multe izvoare pentru aceste câteva pagini.

Să existe într-una din edițiile târzii ale *Cosmografiei* lui Münster, cunoscută de Ureche, în care să fie adause toate informațiile pe cari le-am găsit la cronicarul moldovean și cari nu se află în edițiile cari mi-au fost la îndemână? Ediția germană din 1614, duce istoria turcească până la Mahomet III, întocmai ca Ureche, ea însă nu cuprinde toată informația acestuia.

Totuș până la o cercetare a tuturor edițiilor *Cosmografiei* lui Münster ³⁾, cari precum am spus diferă între dânsule, și urmează până la 1650, această ipoteză rămâne cu putință.

Se poate deasemenea să fie vorba de o altă scriere de aproape înrudită cu a lui Münster, în care s'ar fi reproduș pasaje din scrierea acestuia, completându-le, căci în veacurile XV—XVII au circulat în

¹⁾ Martin Bielski o. c. ff. 239 și urm.

²⁾ Cf. Chrzanowski, *Marcin Bielski*, p. 65.

³⁾ Lucrul nu mi-a fost cu putință în bibliotecile în cari am pregătit această lucrare.

Europa numeroase cosmografii și cronici universale ca acelea ale lui Carion, Sleidan, Nauclerus, etc.¹⁾. E vorba în orice caz de o cosmografie sau cronică a mai multor popoare, foarte apropiată de a lui Sebastian Münster, scrisă latinește (cum reiese din numele proprii cu fonetism latin citate mai sus) și tipărită în Apus²⁾.

O asemenea scriere a putut cunoaște Ureche studiind în Polonia, căci Cosmografiile se întrebuintau ca manuale de școală, ca de pildă a lui Carion³⁾.

Dar importanța acestui izvor latin al lui Ureche este mai mare decât s'ar putea crede din cele spuse până acum.

Nu numai în cele patru excursuri despre popoarele vecine găsim la Ureche nume proprii cu fonetism latinesc. La începutul cronicii, unde sunt citate «letopisețele latinești» cari spun că numele de Vlahia vine dela Flacus, se pomeneste de «Știtia» și «Flachia»...

«Vor unii Moldovei să-i zică că au chemat-o Știtia sau Schitia pe limba slovenească, ce Știtia cuprinde loc mult, nu numai al nostru, ce închide și Ardealul și țara Muntenească și câmpii peste Nistru, de cuprinde o parte mare și din țara leșască. Chematu-o-au unii și Flachia, ce scriu letopisețele latinești, de pe numele hatmanului râmlenesc ce l-au chemat Flacus, carele au bătut războiu cu Știtii pre aceste locuri și schimbându-se numele, din Flachia i-au zis Vlahia»⁴⁾.

Nu cumva știrea despre Flacus și Vlahia, a cărei origină este, precum se știe Enea Sylviu, să fi fost luată prin mijlocirea aceluiaș izvor latin care a slujit la excursurile despre popoarele vecine? În adevăr în *Cosmografia* lui Seb. Münster găsim următoarele:

«Romani enim superatis Getis atque deletis, Flacci cuiusdam ductu, eo Coloniam miserunt, unde primum Flacci, de inde corrupta voce Valachia dicta. Astipulant huic opinioni Romanus sermo qui adhuc in ea gente durat, adeo tamen ex omni parte corruptus, ut vix Romano homini intelligatur... licet alii Scythis id adscribant ut supra memoravimus»⁵⁾.

¹⁾ Nici unul din acești trei nu este însă izvorul căutat.

²⁾ În Polonia o asemenea scriere n'a fost tipărită.

³⁾ Ig. Chrzanowski o. c., pp. 57—8.

⁴⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, p. 5.

⁵⁾ Seb. Münster, *Cosmographia Universalis*, Bassel, 1550, p. 917.

Ureche a putut foarte bine să extragă dintr'o povestire asemănătoare știrea atribuită de dânsul letopisețelor latinești ¹⁾. E sigur că etimologia lui Eneas Sylvius cu Flacus se află și în izvorul întrebuintat de Ureche pentru istoria țărilor vecine, căci am văzut că acest izvor cuprindeă pasaje întregi din Cosmografia lui Münster.

Așadar e firesc lucru ca știrea să o fi aflat Ureche din acest izvor și nu dintr'un izvor intern. Sub «letopisețele latinești» el înțelege acel izvor latin de care am vorbit ²⁾.

Prima afirmare a unui Român despre originile noastre romane (cel puțin din cele cunoscute azi) nu este deci întemeiată pe influența umanismului polon ci deadreptul pe știri luate dintr'o carte tipărită în Apusul Europei.

Aceste constatări asupra unui izvor latin al cronicii lui Ureche, ce e drept, nu desleagă definitiv chestiunea, dar pot fi punctul de plecare pentru deslegarea ei.

INSPIRAȚIILE POLONE ALE «LETOPISEȚULUI UNGURESC». Simion Dascălul a introdus în compilația sa o povestire lungă despre originile neamului nostru pe care o atribue unui «letopiseț unguresc».

«Lăslău» regele Ungariei, fiind amenințat de Tătari cere ajutor dela împăratul Romei. Acesta îi trimite pe toți tâlharii din temnițele lui, cu ajutorul cărora Lăslău alungă pe Tătari din Moldova. După izbândă tâlharii sunt așezați în Maramureș, «unde trăesc și azi». Din acești maramureșeni s'a descălecat apoi Moldova ³⁾.

Această povestire este alcătuită din două părți pe cari le regăsim fiecare deosebit, și în alte izvoare: mai întâiu tradiția că Moldova a fost întemeiată în urma înfrângerii Tătarilor de către regele Vladislav (Lăslău), care primise ajutor dela Romani, apoi tradiția că Moldovenii sunt urmașii răufăcătorilor din Roma trimiși în părțile noastre.

Prima parte se află întâiu în cronica Moldovei adăugată la sfârșitul cronicii rusești «*Voskresenskaia lietopis*» ⁴⁾. În această cronică

¹⁾ Să se observe că «letopisețele latinești» sunt citate numai pentru etimologia Vlahia-Flachia și nu pentru întreg capitolul.

²⁾ Se înțelege ușor de ce avem pluralul «letopisețele». Ureche înțelege aci mărturia izvorului său și a izvoarelor citate de acel izvor, Münster de pildă citase mai sus pe Eneas Sylvius.

³⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, pp. 9—12.

⁴⁾ I. Bogdan, *Vechile cronici Moldovenesti*, pp. 185—188.

moldovenească se povestește cucerirea Moldovei de către regele unguresc Vladislav care primise ajutor dela Roma veche și așezarea în țara cucerită a Romanilor vechi, din cari se trag Moldovenii. E vorba deci de o tradiție internă. Ea are legături cu o tradiție legendară ungurească, după cum a arătat D. Onciul ¹⁾).

Cealaltă parte a legendei ne interesează mai mult aci, căci e de origine polonă.

În adevăr cel dintâiu Martin Bielski în capitolul despre Moldova al «Cronicii lumii» spune: «La Roma eră obiceiul care este și până azi ca pe răufăcători să nu-i ucidă, ci-i trimiteau peste mare, dar mai ales aci unde este valul, căci aci a fost trimis și Ovidiu, ca să facă deosebite lucrări, slujbe și lupte. Ovidiu a scris despre Parți, Tătari și Sarmați cari locuiau aci și nu se temeau nici de Roma, nici de Dumnezeu. Iar când acești răufăcători s'au înmulțit au început a face deosebite slujbe Romanilor, au păscut vitele și turmele romane, au zidit un pod peste Dunăre și au săpat un val la Nistru și în alte locuri. Iar când s'au înmulțit și-au ales un voevod și au alungat pe Geți, Daci, Iazigi și alte popoare și ei înșiși s'au așezat la Dunăre păstrând și până azi obiceiurile și limba italiană, însă puțin schimbate» ²⁾).

Ioachim Bielski spune: «Această țărișoară (Moldova) după lupte lungi cu împărații Romani a fost supusă mai întâiu sub puterea romană de către Traian împăratul, deși încă de mai înainte Romanii trimiteau acolo pe răufăcătorii lor, cari s'au așezat acolo, de unde și azi se află în limba lor multe cuvinte romane sau latine... ³⁾).

Al. Guagnin (traducerea Paszkowski) în «Cronica Moldovei» reproduce întocmai cuvintele lui Martin Bielski ⁴⁾).

¹⁾ D. Onciul, *Originile principatelor române*, pp. 96—99. Să se observe că în forma legendei dela Simion Dascălul se spune că Lăslău «au fost vâlhovnici» adică strigoi, ceea ce se potrivește întocmai cu legenda ungurească citată de Onciul. Ceea ce e interesant e că legenda n'a putut pătrunde la noi prin popor. Ea este de origină cultă în Ungaria, căci e o adaptare a legendei spaniole a Sfântului Iacob de Compostella. (Horlik Floris. *Saint Jacques de Compostelle et Saint Ladislas de Hongrie in Revue des Études Hongroises et Fino-ougriennes* I 1923 pp. 37—8 și 42). Dealtfel și cealaltă legendă a întemeierii Moldovei: Dragoș care află această țară vânaând un zimbru, este în legătură cu o legendă similară ungurească privitoare la întemeierea Ungariei. Cf. R. Vuia, *Legenda lui Dragoș*, în «*Anuarul Institutului de Istorie Românească*», Cluj, 1922 I, pp. 300 și urm.

²⁾ Martin Bielski, *o. c.*, f. 275 verso.

³⁾ Ioachim Bielski, *o. c.*, p. 196.

⁴⁾ Al. Guagnin, *o. c.*, pp. 641—2.

Matei Strijkowski spune: «Cei pedepsiți la Roma erau trimiși în țări străine, unde petreceau vreme multă după vina lor. Astfel Scipio, Camillus, etc... și Naso la Pont, care nu s'a mai întors. Din acești exilați s'au înmulțit Italienii în Dacia. Dacia, țara Moldovei»¹⁾.

Din aceste citate se vede bine cum s'a alcătuit legenda, ea este pusă în legătură cu exilul lui Ovidiu. Acesta fusese exilat ca pedeapsă în Moldova (tradiția eră că pe la Cetatea-Albă, de unde numele lacului Ovidiopol). De aci s'a dedus că Romanii de obicei exilau pe cei pedepsiți în această regiune și din acești răufăcători Romani s'au născut Românii. Așadar legenda despre originea Românilor din răufăcători este alcătuită într'un mediu cult, umanist și anume în Polonia, unde am văzut că se află în multe scrieri, pe când aiurea, după câte știu, nu mai apare această legătură între Ovidiu și populația romană dela Dunăre.

Legenda a pătruns în Moldova nu știm când și pe ce cale, ea s'a contopit cu tradiția internă. În orice caz ea se introdusese în Moldova înainte de Simion Dascălul, căci episcopul Bandini o întâlnește în călătoria sa în Moldova la 1647²⁾.

Data fiind originea de tradiție cărțurărească a celei de a doua părți a legendei, Simion Dascălul trebuie să fi găsit povestirea sa într'un izvor scris și nu în tradiția orală³⁾. El afirmă că a scos-o dintr'un letopiseț unguresc, care trebuie să fie însă o cronică internă căci cuprindeă și o parte de tradiție moldovenească⁴⁾.

Ne mulțumim a stabili acest fapt că legenda în această formă denotă influența unei cronici polone și nu vom face ipoteze gratuite asupra aceluia letopiseț unguresc, asupra căruia ne lipsește orice lămurire.

¹⁾ M. Strijkowski, *o. c.*, p. 64.

²⁾ V. A. Ureche, *Codex Bandini*, pp. 132—133.

³⁾ G. Pascu, *Grigore Ureche*, p. 30 a presupus că adausul (adică partea ce am stabilit că este de origine polonă) este o invenție a lui Simion Dascălul ca și însuș letopisețul unguresc. C. Giurescu, *Nouă Contribuții*, p. 74, a presupus că acest adaus a fost alcătuit de un călugăr ungur dușman al Românilor.

⁴⁾ Cf. C. Giurescu, *o. c.*, p. 73.

IV

ALCĂTUIREA COMPILAȚIEI LUI GRIGORE URECHE
ȘI SIMION DASCĂLUL

Letopisețul ce-l studiem se prezintă în manuscrise ca o îmbinare de știri culese de Ureche și de Simion Dascălul, ce nu se pot deosebi la prima vedere. Cercetarea izvoarelor polone poate lumina problema.

Știrile pe cari le-am determinat ca fiind luate din I. Bielski ¹⁾ se află în cronica noastră uneori fără citarea unui izvor, alteori sunt citate sub «letopisețul sau cronicarul leșesc» ²⁾, letopisețul sau cronicarul latinesc» ³⁾, în sfârșit se citează direct și numele lui Bielski ⁴⁾ și anume Simion Dascălul afirmă că a fost utilizat de Ureche ⁵⁾, dar îl citează și el însuși ⁶⁾.

Ar rezultă că știrile din Bielski au putut intra în compilație fie prin mijlocirea unui letopiseț latinesc, fie direct introduse de Ureche și de Simion Dascălul.

Să cercetăm mai deaproape fiecare din aceste căi prin cari au putut intra știrile din Bielski în compilația moldovenească.

BIELSKI ȘI SIMION DASCĂLUL. Singurele citații din Bielski făcute cu siguranță de Simion Dascălul sunt acelea dela domnia lui Despot, căci Simion care singur a întrebuințat pe Guagnin, face acolo o comparație între acesta și Bielski. Tocmai la domnia lui Despot, Bielski e citat pentru două fapte cari nu se găsesc în cronica lui ⁷⁾. Aceste două fapte se pot reduce la unul singur și anume: «Tomșa vrând să se răscoale împotriva domnului și văzând că Despot are

¹⁾ Vezi Anexa I.

²⁾ In ed. sa Giurescu a înlocuit pretutindeni unde eră în text «letopisețul leșesc» aceste cuvinte cu «letopisețul latinesc». Pasajele din Bielski citate sub «letopisețul leșesc» în toate manuscrisele cronicii lui Ureche sunt la pp. 30, 36, 40.

³⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, pp. 18, 29, 30, 36, 53, 88. Observ că în afară de cele două dintâi citații, unde în toate manuscrisele avem «letopisețul latinesc», celelalte citații apar numai în unele manuscrise sub acest titlu, alte manuscrise au «letopisețul leșesc». (Vezi aparatul critic).

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 19, 180, 189, 192, 195, 197, 199.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 180.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 189 și urm.

⁷⁾ *Ibidem*, pp. 192—3, 195. I. N. Popovici, *Chronique d'Ureki*, p. 248 a atras cel dintâi atenția asupra acestui fapt. Cf. G. Pascu, *Grigore Ureche*, pp. 32—3.

lefeșii străini, caută să-i slăbească apărarea și-i dă de știre că Dimitrie Wiszniowiecki a trecut Nistrul împreună cu Tătarii. Astfel lefeșii sunt trimiși împotriva Tătarilor, cari în realitate nu năvăliseră, iar Despot rămâne fără apărare».

Am dat în Anexa I tot ceea ce spune Bielski despre expediția lui Wiszniowiecki și în genere despre Despot-Vodă, cum se poate vede, nu e vorba nici de Tătari, nici de oastea de lefeșii a lui Despot.

Aceste trimiteri greșite nu pot avea decât o explicație. Simion Dascălul știa, cum o și spune, că Ureche întrebuințase cronica lui Bielski. El citează aci un pasaj din Ureche și-și închipue că acesta din urmă l-a luat din Bielski și deaceia citează numele acestui cronicar polon. În realitate povestirea e de origine internă și se află aproape la fel în letopisețul lui Azarie¹⁾. Simion Dascălul n'a avut deci în față cronica lui Bielski.

Alte argumente vin să întărească această convingere.

La povestirea expediției polone împotriva lui Ioan-Vodă cel Cumplit, care este un rezumat din Bielski, Simion Dascălul adaugă: «Această poveste ce scrie mai sus că au venit Leșii cu oaste asupra lui Ioan-Vodă scrie mai deschis și deajuns Marcin Pașcovskie cronicarul leșesc, însă noi n'am vrut să însemnăm aicea, iar cui va trebui ca să știe mai adevărat, acolo să cetească și va afla»²⁾. Textul lui Bielski este mai întins ca al lui Paszkowski, deși este o mare asemănare între dănele³⁾. Dar Simion Dascălul nu cunoaște textul lui Bielski căci în acest caz ar fi trimis la acesta, ca cel mai complet, pe acel care ar fi vrut să știe tote amănuntele.

La domnia lui Ioan-Vodă cetim în cronica noastră: «...Marcin Pașcovskie cronicarul leșesc scrie că au fost acest Ioan-Vodă dela Mazovia...»⁴⁾.

De fapt atât Bielski cât și Paszkowski (Guagnin) spun acest lucru⁵⁾. Dacă Simion Dascălul întrebuință pe ambii cronicari de ce ar fi citat numai pe al doilea pentru o știre care se află la amândoi?

Din știrile lui Bielski privitoare la istoria noastră s'au lăsat la o parte în mod sistematic o serie întreagă de fapte și anume: toate

¹⁾ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, p. 150.

²⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, p. 220.

³⁾ Bielski, *o. c.*, p. 587 și urm. Guagnin *o. c.*, pp. 152—158.

⁴⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, p. 217.

⁵⁾ Bielski, *o. c.*, p. 588 Guagnin *o. c.*, p. 151.

mențiunile despre jurămintele de vasalitate ale domnilor Moldovei față de regii Poloniei, mai multe înfrângeri ale Moldovenilor în special povestirile unde cronicarul vorbea de fugă și de dezastru ale acestora sunt suprimate sau îndulcite. Asemenea unele judecăți nefavorabile asupra unor domni moldoveni.

Asupra acestor fapte vom reveni pe larg în capitolul următor. Deocamdată ne mulțumim să constatăm că ele denotă scrupule de ordin patriotic la acel care a făcut extrasele din Bielski. Simion Dascălul nu a avut asemenea scrupule, căci în acest caz n'ar fi introdus în cronică povestirea cu originea Moldovenilor din tâlhari. Dacă ar fi întrebuițat și el pe Bielski de sigur ar fi adăugat aceste știri ce lipsiau, tocmai precum a făcut în cronica lui Ureche cu «semnele» din letopisețul moldovenesc cari fuseseră omise de Ureche¹⁾.

Asemenea sunt lăsate la o parte în cronica noastră din textul lui Bielski toate știrile foarte precise privitoare la trădarea lui Ieremia Golia, care dimpotrivă e scuzat de cronicar, precum și toate aprecierile nefavorabile asupra lui Petru Șchiopul. Lucrul l-a făcut firește Ureche, care prin tatăl său avea datorii de respect față de anume boieri și domni dela sfârșitul veacului XVI²⁾. Iarăș se pune întrebarea: dacă Simion Dascălul a cunoscut pe Bielski, de ce n'a completat aceste știri suprimate?

Simion Dascălul nu a cunoscut așadar cronica lui Ioachim Bielski și dacă o citează e că o știă întrebuițată în cronicile pe cari le compila.

BIELSKI ȘI «LETOPISEȚUL LATINESC». Am văzut că multe din pasaje atribuite de autorii compilației sau de copiiști unui «letopiseț latinesc» se regăsesc în Bielski. Ar urma deci că Bielski a fost întrebuițat prin mijlocirea unui text scris în latinește.

Din cercetarea atentă a limbii pasajelor împrumutate din Bielski rezultă însă că în tot cursul cronicii noastre textul acestuia a fost întrebuițat direct în limba polonă și nu prin mijlocirea unei traduceri latinești. Cum în cronica noastră e vorba de «letopisețul latinesc» dela început până la 1592³⁾, un asemenea letopiseț ar fi trebuit să cuprindă toate știrile lui Ioachim Bielski privitoare la Moldova. Deaceia vom

¹⁾ Cf. Ureche, *Cronica*, pp. 4, 14.

²⁾ V. pe larg în capitolul V.

³⁾ V. lista citatelor în ediția Giurescu, pp. 301—2.

luă exemplele din toate textele împrumutate din Bielski și nu numai din acelea unde e citat cronicarul nostru latinesc ¹⁾).

Înainte de toate să ne amintim că în pasajele din cronica noastră cari, precum am spus, sunt împrumutate dintr'o Cosmografie latină s'au păstrat forme latinești ale numelor proprii. Cum se face că asemenea forme latine *nu apar nici o singură dată* în împrumuturile din Bielski, dacă acestea ar fi fost luate dintr'un text latin? ²⁾).

Diripotrivă un mare număr de nume proprii cari în latinește ar fi sunat altfel păstrează în cronica noastră fonetism polon. E drept că nu e cu putință ca o traducere latină să fi păstrat ortografia numelor din izvor. Dar alte dovezi sunt hotărâtoare.

În textul românesc o serie de expresii sunt traduse cuvânt cu cuvânt din polonă, ele au forme cari nu puteau rămâne într'un text latin, limbă în care nu-și au echivalentul, unele din ele forțează chiar limba română.

<i>Textul lui Ureche:</i>	<i>Textul polon resp. din Bielski:</i>
n'a fost nici o îndemână (sensul: a fost neplăcut) p. 231	nie na rękę (ręka = mână) (p. 657)
* au pus capetele (sensul: au fost omorîți) p. 39	poddał gardlem = au dat capul (p. 344)
* vrând să-i dea război (p. 37)	zycząc dać mu bitwę (p. 344)
a tras la Liov (p. 120)	ciągnął do Lwowa (ciągnąć = a trage) (p. 462)
a trimite după limbă (p. 229 de două ori)	język (limbă, are amândouă sensurile ca în românește (pp. 656)
strâmbătate (pp. 83, 86)	krzywd (dela krzywy, strâmb, înseamnă nedreptate) (pp. 438 439).
nebunise de cap (p. 75)	się mu głowa kaziła (îi înnebunise capul (p. 435)
singur al treilea (p. 234)	samotrzcę = singur împreună cu alți doi (p. 658)

Această din urmă expresie cere o mică explicație. Samotrzcę e o expresie polonă alcătuită din samo = singur și trzcę, al treilea, înseamnă

¹⁾ Exemplele unde e citat «*letopisețul latinesc*» sunt precedate de *.

²⁾ În textul tradus din Cosmografia avem la Ureche Słejia (p. 98), în textul tradus din Bielski Słonsca (polon Szląsk, cetește Słonsc) (p. 34) în ambele cazuri e vorba de Silezia.

singur împreună cu încă doi. În românește «singur al treilea» n'are sens. Giurescu a adoptat în ediția lui textul greșit al unui ms. «în ceasul al treilea» dar mai toate mssele au «singur al treilea» ce corespunde originalului polon tradus aci, în care nu e vorba de ceas¹⁾.

În limba polonă «urodzon» înseamnă nobil în genere, iar szlachcié nobil de rang mai mic în privința averii și funcției. Această mică distincție s'ar fi pierdut de sigur prin trecerea ei printr'un text intermediar în altă limbă.

In cronica noastră avem:

* șleahtha (p. 33 și 71)
 șleahatici (p. 75)
 boieri (p. 116)

In textul coresp. al lui Bielski:

szlachta (pp. 342, 435)
 szlachtic (p. 435)
 urodzoni (p. 449)

Polonii în loc de «în Prusia», «în Rusia» spun aproape întotdeauna «la Pruși, la Ruși» fără ca aceasta să aibă un sens de popor. În latinește se traduce cu numele țării:

In cronica noastră avem:

la Pruși (p. 87)
 * la Ruși (pp. 34 și 83)

Bielski:

do Prusi (p. 441)
 do Rusi (pp. 342, 438)

Nume de botez apar în formă polonă în cronica lui Ureche:

* Ian (p. Ioan) (pp. 30, 34). Chiar «Ian» Huniade care nu eră polon²⁾,
 * Piotru (Piotr) (p. 39), Jicmont (Zygmunt) (pp. 27, 34, 117, 722, 130),
 Olbricht (pp. 71, 72, 137), Albricht (pp. 70, 175), Micolai (forma polonă pentru Nicolae) (p. 81), Mihai (forma polonă pentru Mihaiu) (p. 34 de două ori), * Zofia (p. 30). Firește că aceste nume proprii nu puteau rămâne așa într'un text latinesc.

Cuvinte polone sunt traduse din Bielski cu cuvântul slav din limba română care are aceeași origină și sună la fel, ceea ce nu poate fi o coincidență: traducătorul român a avut în față textul polon și cuvintele polone îndată i-au evocat în minte cuvinte românești cari sună la fel și au același înțeles.

In textul cronicii noastre:

harț (p. 219)
 * jăluindu-se (p. 37)

In textul respectiv din Bielski:

harc (cetește harț) (p. 587)
 żalując (cetește jaluionț) dela
 żal = jale (p. 344)

¹⁾ I. N. Popovici, *Chronique d'Ureki*, București 1911 p. 203 admite lectura «singur al treilea» dar o însoțește cu un semn de întrebare între paranteze.

²⁾ Giurescu admite în ediția sa lectura «Ioan», dar recunoaște (în aparat) că în arhitip a fost Ian, formă care este și în pasagiul respectiv din Bielski (p. 342).

gonindu-i (pp. 27 și 227)

s'au gătit (p. 139)

cneaz (p. 34)

roată (de oșteni) p. 239)

povodnic (cal) (p. 75)

iarnă goală (p. 139)

goniãc (p. 280)

gotował (p. 523)

xiãze (xianje) (p. 342)

rota (p. 634)

powodnik (p. 435)

gololedzi (pustiire produsă de ger)
(p. 523)

podagrie (p. 89)

podagria (p. 446)

Cuvinte polone s'au păstrat întregi în textul moldovenesc:

șafariul ¹⁾ (p. 122) (szafarz dela szafa = dulap, acel ce îngrijă de garderobă)

voevoda Ruski (p. 81) (latin: palatinus Russiae) voevoda Braslowski (p. 243).

pod comori (p. 81) (polon. pod komorzy = cămăraș)

comornic (p. 240) (vameș) seim (p. 87) (latin. comitiae)

voevoda Chievskii (p. 234) hatmanul Coronii (p. 170) podscarbul (p. 251) (vistiernic)

caștelanul (pp. 140, 238, 239) (kasztelan, cetește caștelan).

E cu puțință ca toate aceste cuvinte să fi rămas așa într'o traducere latină?

Avem o serie de indicii că traducerea din polonă e destul de slabă, adesea sunt confuzii provenite din necunoașterea unor forme mai rare ale limbii polone. Venit-au aceste greșeli în cronica noastră prin mijlocirea unui letpisetz latinesc? Un letpisetz latinesc care să cuprindă știri din cronicile polone privitoare la Moldova nu putea fi scris decât de un polon ce se interesă de Moldova. Pentru un moldovean n'avea nici un sens să scrie istoria țării sale pentru ai săi (ca să intre în cronica noastră ar fi trebuit să circule în țară) în latinește. Dar un polon nu putea face asemenea greșeli grosolane. Ele se explică numai dacă admitem că textul polon a fost tradus direct de un moldovean.

Unde în textul lui Bielski eră «Grotowie dwa» (Grot, doi frați) la Ureche avem «doi frați Grotov»²⁾. Terminația «ov» care face parte din terminația pluralului polon (owie) a fost luată de traducător drept o parte a numelui.

¹⁾ Giurescu a adoptat în ediția sa lectura greșită șafariul, dar lectura corectă apare în unele m-sse.

²⁾ Ureche, Cronica, p. 81. Bielski p. 436.

* Cronica noastră scrie «Ilie Vodă... au risipit o seamă de Tătari cari au fost intrat la Podolia să prade și la Brațlav și o seamă vii i-au trimis la Craiu la Sfidrial»¹⁾. Traducerea corectă a textului respectiv polon este «a risipit o parte din Tătarii cari intraseră în Podolia, și luând Brațlawul de sub Swidrigalo (z pod Swidrigalem) l-a dat regelui».

În limba polonă propoziția «pod» înseamnă «sub» dar se întrebuițează și înaintea unui nume de localitate cu sensul de «la». Traducătorul crezând că Swidrigalo este o localitate a înțeles că Tătarii intraseră în Polonia luând Brațlavul și că Ilie i-a dat pe Tătari regelui la locul numit Swidrigal.

Aiurea avem în schimb «supt Obertin» (p. 137) (în textul respectiv al lui Bielski pod Obertinem (p. 510),* la Hotin supt cetate (p. 37) (pod Chocimiem zamkiem = la cetatea Hotinului (p. 344) supt Halici (p. 67) (pod Halicem (p. 427) Ureche traduce «*Wielkanoc*» (Paște) prin Rusalii! (Bielski p. 589, Ureche p. 219), spune că boierii tăiați de *hatmanul Kamieniecki*, au fost tăiați *la Camenița!* (Bielski p. 450, Ureche p. 116) etc.

Lista s'ar mai putea prelungi. Cred însă că dovada e făcută. *Cronica lui Bielski nu a fost cunoscută prin mijlocirea unui letopiseț latinesc ci direct*²⁾.

Acel care l-a întrebuițat, după chiar mărturia lui Simion Dascălușul, este Ureche și anume numai Ureche căci am dovedit că Simion Dascălușul nu a luat nici o parte la această traducere a știrilor privitoare la Români din cronica polonă.

Această concluzie este și cea mai firească, căci dacă letopisețul latinesc avea deja extrase aceste știri din Bielski la ce se mai putea reduce întrebuițarea «cronicarului polon de către Ureche și apoi și de către Simion Dascălușul în ipoteza că și el ar fi cunoscut pe Bielski? Știrile lui Bielski au intrat o singură dată în compilație și nu de trei ori consecutiv, ceea ce nu are nici un înțeles»³⁾.

¹⁾ *Ibidem*, p. 31 Bielski *Cronica*, p. 303.

²⁾ Evident datele dela Hristos în textul lui Bielski au fost transformate în date dela facerea lumii pentru a concordă cu cele din letopisețul moldovenesc. Cf. însă Giurescu, o. c. p. 65.

³⁾ Giurescu care și-a dat seama de această imposibilitate, când afirmă că și letopisețul latinesc și Ureche și Simion Dascălușul au folosit pe Bielski, a emis ipoteza că «letopisețul latinesc» întrebuițase una din cele trei ediții ale cronicii lui Martin Bielski. . .

LETOPISEȚUL LEȘESC. Dacă Bielski a fost întrebuințat direct în limba polonă cum se explică faptul că în cronica noastră avem pasaje din scriitorul polon sub citația «cronicarul sau letopisețul latinesc»? Din cercetarea diferitelor manuscrise ale cronicii noastre se vede că diferiți copişti au făcut o confuzie între «letopisețul latinesc» și «letopisețul leșesc» scriind pe unul în locul celuilalt. Acolo unde în unele manuscrise avem «letopisețul latinesc», altele scriu «letopisețul leșesc». Giurescu observând aceasta și văzând că și atunci când toate manuscrisele citează numai unul singur din cele două letopisețe, avem a face pretutindeni cu știri de aceeași origină e conchis că pretutindeni avem a face cu o singură cronică și anume cu «letopisețul latinesc», iar înlocuirea acestui titlu cu cel «leșesc» s'ar datorî unei confuzii a copiștilor ¹⁾).

În urma celor arătate mai sus că Bielski a fost întrebuințat direct, nu mai rămâne nici o îndoială că «letopisețul leșesc» este însăși cronica acestuia. Prin urmare atunci când avem confuzie între «letopisețul latinesc» și cel «leșesc» pentru știri ce se află la Bielski, trebuie admisă tocmai concluzia contrară celei adoptate de Giurescu: lectura corectă este «letopisețul leșesc» iar cea greșită a copiștilor este «letopisețul latinesc».

Așa trebuie cetit, adică «letopisețul leșesc» la povestirea luptei dintre fiii lui Ștefan la 1359 ²⁾), la fuga lui Ilie fiul lui Alexandru la regele Wladislaw ³⁾), la lupta dela Crasna ⁴⁾), la știrea despre fuga lui Radu cel Frumos la Cetatea Dâmboviții ⁵⁾), la acea despre adăpostirea lui Petru Vodă la Unguri ⁶⁾). Toate aceste știri sunt luate din Bielski ⁷⁾).

Deasemenea în cazurile unde avem mențiunea că «letopisețul leșesc sau cel latinesc nimic nu spun» ⁸⁾), trebuie să cetim «letopisețul leșesc».

pe când Ureche și Simion avură ediția prelucrată și continuată până la 1586». (Adică Ioachim Bielski). (Giurescu, o. c. p. 88). Am văzut acolo unde am vorbit de Martin Bielski că aceasta e cu neputință și că acest din urmă cronicar nu a fost întrebuințat.

¹⁾ Giurescu, o. c. p. 66 și urm.

²⁾ Gr. Ureche, *Cronica*, p. 18—19.

³⁾ *Ibidem*, p. 30.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 36 și trimiterea la p. 40.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 53—4.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 88 (în letopisețul lui Bielski avem numele de «Berendei» dar Ureche acî ca și în alte cazuri deși traduce pe Bielski schimbă numele proprii când diferă de acelea din letopisețul moldovenesc: Dracul-Radul, Iwonia-Ioan, Potcoavă-Crețul).

⁷⁾ V. anexa I.

⁸⁾ Ureche, o. c. pp. 31, 42, 44, 49, 63, 84, 119, 161, 249.

În toate aceste cazuri în adevăr Bielski nu spune nimic ¹⁾. Acum când am văzut locul cel mare ce-l ocupă extrasele din cronica lui, înțelegem că acolo unde Bielski nu pomenia ceva, acest lucru era relevant. Nu mă opresc la obiecțiunea că multe din aceste știri erau de ordin intern și că în acest caz cronicarul nostru nu se putea aștepta ca ele să fie într'un cronicar străin ²⁾. Bielski are multe știri interne moldovenești cari nu privesc direct istoria polonă ca de pildă turcirea lui Ilie Rareș, lupta dintre pretendenți înainte de Ștefan cel Mare, fuga lui Petru Rareș la Ciceș și întoarcerea lui în domnie ³⁾.

Dealtfel însuș Miron Costin se plângea în «Poema Polonă» că în cronicile polone nu se înseamnă lucrurile interne moldovenești, el făcea deci acelaș lucru ca și cronicarul mai vechiu.

Asemenea trebuie cetit «Istoria lui Ștefan cel Mare», adică Bielski, acolo unde se spune că despre soarta lui Petru Rareș în retragerea din Ardeal «Istoria lui Ștefan cel Mare» (în toate manuscrisele) spune pe scurt, ceea ce e și cazul ⁴⁾.

Pasajul cronicii noastre, despre care se spune că știrile despre Ștefan Rareș Joldea și Alexandru sunt mai pe larg în «Istoria lui Ștefan cel Mare» (în toate manuscrisele) și că povestirea e o contaminare între acest Istoria și cel moldovenesc ⁵⁾, e drept că nu concordă cu Bielski, care e destul de laconic și nu pomeneste de Joldea ⁶⁾. Că avem a face cu o combinare a Istoria moldovenesc cu cel al lui Bielski e clar; numele și titlurile lui Sieniawski menționat în povestire sunt reproduse întocmai și în aceeaș ordine după Bielski. Și aci avem a ceti «Istoria lui Ștefan cel Mare», adică Bielski ⁷⁾.

¹⁾ Singurul caz unde în realitate e totuș ceva la Bielski e cazul cu prădarea Secuimii de Ștefan, (Ureche p. 49) dar știrea e cuprinsă într'o frază care se raportă la evenimente nemoldovene și a rămas neobservată de sigur. (Bielski p. 402).

²⁾ Giurescu o. c. p. 64.

³⁾ I. Bielski, *Chronika*, pp. 538, 399, 527.

⁴⁾ Giurescu, (o. c. p. 72) scoti mențiunea cronicii noastre cum că întâmplările lui Rareș, deși pe scurt, se află în Istoria latinesc (recte: leșesc) e o dovadă că cel Istoria era intern. În realitate aceste întâmplări deși nu privesc Polonia se află în cronica lui Bielski, (p. 524).

⁵⁾ Ureche, o. c. p. 170.

⁶⁾ I. Bielski, o. c. p. 540.

⁷⁾ Giurescu (o. c. p. 67) a pus mult temei pe acest pasaj pentru a dovedi existența unui Istoria latinesc cu știri interne, socotind povestirea despre Ștefan Rareș, Joldea și Alexandru ca unitară și luată din Istoria latinesc. Povestirea e însă combinată

Faptul că Bielski a fost întrebuințat direct în compilația noastră de către Ureche și pe de altă parte constatarea confuziei făcute de copiiști între «cronicarul leșesc» și «cel «latinesc» scriind pe unul în locul altuia, îndreptătesc îndeajuns înlocuirea expresiei «letopisețul latinesc» prin acea de «letopisețul leșesc» oriunde se constată că știrile citate sunt traduse din Bielski sau se raportează la acesta. Acolo unde toate mssele au «letopisețul leșesc» lectura lor e corectă.

O dovadă directă despre aceasta este la povestirea luptei dela 1359 între fiii voievodului Ștefan, unde cronica noastră ne spune întâiu că știrea e luată din «letopisețul latinesc» după care citează și data 1359, dar la sfârșit spune că aceste lucruri sunt adevărate «că nu părtește cronicarul Bielski a lor săi, ce spune poticala ce au petrecut Ștefan Vodă». . . E clar că aci «letopisețul latinesc» este Bielski și deci trebuie citit «letopisețul leșesc»¹⁾.

O altă dovadă se poate trage examinând felul cum sunt povestite luptele lui Despot, domnia și sfârșitul lui²⁾. Pentru o parte din povestire e citat Bielski. Cum se explică faptul că pentru evenimentele anterioare se făcea comparație între letopisețul latinesc și cel moldovenesc și de îndată ce apare Bielski «letopisețul latinesc» nu mai e pomenit deloc?

La domnia lui Despot sunt întrebuințați doi cronicari: Guagnin și Bielski, până aci fusese Bielski singur citat ca «letopiseț leșesc». Acum fiind doi cronicari leși, trebuiau citați cu numele lor și forma greșită «letopiseț latinesc» nu se mai poate produce. Dacă Bielski ar fi fost citat prin intermediul unui text latin am fi avut comparație între Paszkovski leah și cronicarul latinesc.

Din toate aceste rezultă lămurit că letopisețul leșesc este Bielski și că în cea mai mare parte din cazuri, citarea «letopisețului latinesc» e o greșeală a copiiștilor.

LETOPISEȚUL LATINESC. Rămân însă câteva citații în cronica noastră, puține la număr, unde, fie că avem în manuscrise «letopiseț leșesc», fie «letopiseț latinesc», știrile citate nu se află în Bielski.

din două izvoare. Dealtfel constatarea despre izvoare e făcută de Simion Dascălul (revine o expresie din prefața lui) care nu cunoșteă pe Bielski. El avea în față textul lui Ureche și-l compară *pe acesta* cu letopisețul său moldovenesc.

¹⁾ Ureche, *o. c.* pp. 18—19.

²⁾ *Ibidem*, pp. 180 și urm.

Ele sunt patru: Alexandru cel Bun s'a urcat în scaun la 1413¹⁾, Ilie fiul lui Alexandru a domnit doi ani și nouă luni²⁾, înainte de Ciubăr Vodă a domnit un Ștefan³⁾, Evdochia soția lui Ștefan cel Mare eră sora și nu fiica lui Simion din Kiev⁴⁾.

Știrile sunt de origine internă moldovenească, trei din ele se regăsesc în cronici interne anterioare lui Ureche: prima se află în cronica numită de I. Bogdan «Sârbo-Moldovenească»⁵⁾, a doua în cronica moldo-polonă⁶⁾, a patra în cronica dela Bistrița⁷⁾.

S'ar părea că aci am avea în adevăr a face cu un «letopiseț latinesc» cu știri interne, scris în Moldova unde circula și având informații din vechile cronici slave.

Dar aceste patru scurte știri să îndreptățească ipoteza unui asemenea letopiseț care ar fi o anomalie în starea culturală a Moldovei veacurilor XVI—XVII?

Cine ar fi putut scrie o asemenea cronică și de ce ar fi scris-o? Cronici moldovene traduse în limbi străine ca traducerea polonă datorită lui Brzeski sau mai târziu traducerea latină a cronicii lui Miron Costin au fost lucrări pentru informarea străinătății, ele nu circulau la noi în țară, unde nu aveau ce căuta. Să fi scris un cleric catolic dintre cei cari aveau misiune în Moldova, am fi avut măcar o mențiune asupra bisericii și episcopiei catolice în Moldova, așa cum este în cronica scrisă la misiunea catolică din Târgoviște⁸⁾, și așa ceva nu apare în toată cronica noastră. Să fi scris un elev al școlii latine a lui Despot Vodă dela Cotnari⁹⁾, ar fi scris măcar ceva despre Despot

¹⁾ *Ibidem*, p. 20 «letopisețul latinesc» în toate manuscrisele.

²⁾ *Ibidem* p. 29—30 «letopisețul latinesc» în toate manuscrisele.

³⁾ *Ibidem*, p. 34 «letopisețul latinesc» în toate manuscrisele.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 45 «letopisețul leșesc» în toate manuscrisele. Cât despre afirmația, care este a lui Simion Dascălul, că Ureche a scris legenda întemeierii Moldovei de Dragoș. (Ureche nu citează izvorul) după «letopisețul leșesc» (în toate ms-sele) e o nouă greșeală a lui S. Dascălul, care necunoscând pe Bielski și cum vede că textul lui Ureche diferă puțin aci de letopisețul moldovenesc cunoscut de dânsul a crezut că Ureche tradusese acea legendă din Bielski. (Cf. însă Giurescu, *o. c.* p. 71—2.)

⁵⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite privitoare la istoria Românilor*, p. 100.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 120.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 51.

⁸⁾ B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a Românilor*, I^a pp. 46 și urm.

⁹⁾ Cf. G. Pascu, *Grigore Ureche*, p. 23.

însuș, și vedem că la domnia acestui domn letopisețul latinesc nu e citat ¹⁾).

Acum că am văzut că știrile din Bielski nu puteau face parte dintr'un letopiseț latinesc, așa că acesta s'ar reduce la traducerea în latinește a unor știri interne, cum se explică faptul că Ureche sau Simion ar întrebuința în traducere latină cronici pe cari foarte ușor le puteau avea în originalul slavon?

Deoarece letopisețul leșesc este Bielski, dacă am avea deosebit un letopiseț latin cu știri despre istoria principatului Moldovei, trebuia ca în cursul cronicii lui Ureche să găsim o comparație, între Bielski și acel letopiseț latin, cum se face între Bielski și letopisețul moldovenesc, dar letopisețul latinesc și cel leșesc nu apar niciodată împreună.

Un letopiseț la tinesc cu știri interne n'a putut fi întrebuințat în cronica lui Ureche și a lui Simion Dascălul, un asemenea letopiseț pierdut probabil nici n'a existat. Și la cele patru citate de mai sus trebuie deci să cetim «letopisețul leșesc», ele au fost atribuite greșit lui Bielski.

Pentru a lămurii cum s'a atribuit cele patru știri lui Bielski, un pasaj dela domnia lui Bogdan II este prețios:

«Că aceste războaie a lui Alexandru Vodă cu a lui Bogdan Vodă, la unele letopisețe de ale noastre nimica nu scrie... Iară în unele izvoade ale noastre scrie de războaiele lor ca și cronicarul leșesc» ²⁾). Așadar au fost întrebuințate două versiuni ale cronicilor interne. Dar în tot restul cronicii nu ni se vorbește decât de un singur izvor intern, «letopisețul moldovenesc». Oricât de înrudite ar fi fost cele două versiuni, e posibil ca ele să difere numai asupra unui singur punct? O asemenea comparație între cele două izvoare interne trebuie să fi fost în original și în cazul celor patru știri citate mai sus. Copiștii sau

¹⁾ Giurescu, *o. c.* p. 81, crede că un asemenea letopiseț moldovenesc scris latinește a fost cunoscut de Sarnicki, care pomenește «Valachorum historiae», ce afirmă că dela Flacus vine numele de Valachia. (Sarnicki *Annales*, după Dlugosz, ed. Leipzig, 1712 II, c. 906). E foarte probabil însă că știrea o ia din cronici polone, cari spuneau acest lucru, iar Valachorum historiae înseamnă unele istorii ce scriu despre Români nu scrise de Români. Intocmai așa L. Gorecius în «*Descriptio belli Ivoniae*» (Pistorius, *Corpus hist. Polon.* III p. 75) vorbind de Flacus spune «Hodierni Valachi ad stirpem suam referunt», s'ar părea că aceasta o spun Moldovenii și că autorul a cunoscut o scriere a lor. Imediat însă adaugă: «Aeneas Sylvius... sic tradit...», așa că e clar cu ce izvor avem a face.

²⁾ Ureche, *Cronica*, p. 40.

unul din amplificatorii cronicii, cari erau obișnuiți ca mereu să găsească o antiteză între letopisețul moldovenesc și cel leșesc văzând aceste câteva antizeze răslețe, cari arătau micile deosebiri dintre cele două izvoare interne, au crezut poate că aci e vorba de compararea obișnuită și au scris «letopiseț leșesc» care în unele manuscrise a fost transformat după obicei în letopiseț latinesc».

Această ipoteză nu este poate adevărata explicare a confuziei¹⁾, oricare ar fi ea, cea mai puțin probabilă pare existența unui letopiseț latinesc scris în Moldova din care cronicarul nostru să fi luat numai patru știri nu prea importante.

«COSMOGRAFIA» ȘI LETOPISEȚUL LATINESC. Sunt însă unele citate din «letopisețul latinesc» cari au un alt caracter, nu privesc istoria principatului Moldovei. Ele ne vor explica în ce fel s'a introdus în cronică noțiunea «letopisețului latinesc».

Am văzut că Ureche a întrebuințat în adevăr un izvor latinesc pentru excursile privitoare la popoarele vecine: e vorba de o Cosmografie în genul acelei a lui Seb. Münster.

În afară de știrile privitoare la țările vecine, Ureche luase din acel izvor și unele amănunte despre originea României din coloniștii aduși de Flacus și despre Sciți. Aceste știri apar în cronica lui ca fiind «izvodite» din «letopisețul cel latinesc». Numirea aceasta pentru

¹⁾ Izvorul celor patru știri citate din «letopisețul latinesc» sau «leșesc» ce nu se află a Bielski se poate explica și altfel fără să mai introducem ipoteza de mai sus.

a) Bielski spune că Alexandru s'a urcat în scaun la 1403, eră o deosebire față de letopisețul moldovenesc care are data 1399, dacă admitem că în textul primitiv eră 6911, iar textul 6921 e o greșeală de copist știrea citată din letopisețul latinesc trebuie raportată și aci la Bielski. (Ureche *Cronica*, p. 20. Bielski *Chronika*, p. 244).

b) În ce privește domnia lui Iliaș Ureche spune «letopisețul latinesc... scrie că dacă au venit Ștefan-Vodă cu ajutor muntenesc și au împins pre Iliaș-Vodă din țară s'au dus Iliaș la craiul leșesc, după ce au domnit 2 ani și 9 luni». (Ureche, *Cronica*, p. 30). Toată prima parte a informației afară de ce e subliniat se află în Bielski. E posibil ca citația să privească numai începutul frazei, iar ultima parte să fi fost adăugată din letopisețul intern fără ca scriitorul să fi crezut de cuviință să spuie că aci a intervenit alt izvor.

c) În privința lui Ștefan dinainte de Ciubăr un manuscris al cronicii lui Ureche-S. Dascălul cunoscut de Șincai atribuie știrea nu letopisețului latinesc ci celui moldovenesc. (Șincai, *Cronica*, ed. 1886, II, p. 28).

d) Bielski face geneologia prinților de Kiev, spunând că au fost doi Simion, unul tatăl altul fiul (Bielski, *Chronika*, p. 405). Poate întemeindu-se pe această știre spune cronicarul nostru că după cronicarul leșesc Evdochia eră soră și nu fiică a lui Simion din Kiev.

Cosmografie este îndreptățită din punctul de vedere al conținutului și a limbii unei astfel de scrieri. *Iată dar că Ureche a întrebuințat în adevăr un letopiseț latinesc. Letopisețul latinesc citat în cronica sa nu poate fi altceva decât Cosmografia.* Așa fiind lesne se lămurește cum s'a făcut confuzia între letopisețul leșesc și latinesc. Observându-se că la începutul cronicii lui Ureche eră citat un «letopiseț latinesc», care apoi nu mai apare în restul povestirii și că în schimb în cursul istoriei Moldovei e citat un «letopiseț leșesc» eră ușor pentru cine nu cunoșteă izvoarele cronicii să creadă că aceste două letopisețe sunt aceeași cronică și deaci confuzia pe care am semnalat-o.

Așadar în alcătuirea compilației au intrat două cronici externe: acea a lui Ioachim Bielski citat sub numele de «letopisețul leșesc» sau «letopisețul străinilor» și o Cosmografie universală apropiată de acea a lui Münster, care a fost citată sub numele de «letopiseț latinesc». Ambele au fost cunoscute și întrebuințate numai de Grigore Ureche.

Înainte de a vorbi de izvoarele interne ne rămâne să examinăm întrebuințarea cronicii lui Guagnin de către Simion Dascălul.

AL. GUAGNIN ȘI SIMION DASCĂLUL. Întrebuințarea lui Guagnin în cronica noastră nu prezintă nici o greutate. El a fost cunoscut de Simion Dascălul și introdus în cronică la domniile lui Despot și Ștefan Tomșa ¹⁾ și numai atât.

Dacă cercetăm felul cum Simion Dascălul a tradus pe Guagnin, vedem că traducerea lui are cu totul alt caracter decât aceea făcută de Ureche din Bielski. Ureche sau traducea aproape cuvânt cu cuvânt (cu oarecare omisiuni asupra cărora vom reveni) sau rezumă când povestirea eră prea lungă, cum e cazul cu povestirile lui Gorecki și Lasicki despre Ion-Vodă, reproduse aproape în întregime în cronica lui Bielski.

Ce e caracteristic pentru Simion Dascălul sunt amplificările. El socotea că textul izvorului său nu e destul de lămurit și dă explicații sau repetă lucrurile de mai multe ori și chiar adaugă dela dânsul multe fapte cari nu se găsesc în original. E cu totul surprinzător aspectul ce ia la Simion, povestirea lui Guagnin, Simion plin de imaginație prelungește povestirea mult, nu ține nici o seamă de ordinea evenimentului, schimbă cu totul unele pasaje.

¹⁾ Ureche, *Cronica*, p. 180 și urm. Vezi Anexa II.

Pentru a lămurî cum s'a îmbogăţit Despot care eră un pribeag, el adaugă dela sine, că «s'au mutat la alt ostrov» dela Roma ¹⁾ şi «şi-au cumpărat ocine şi s'au aşezat». Guagnin nu vorbeşte nici de ostroave nici de moşii ²⁾.

Guagnin spusese că Despot neavând urmaşi, averea trebuia să rămâe pe mâna autorităţilor: «cumu-i obiceiul la acel loc» adaugă Simion Dascălu ³⁾.

Cronicarul polon vorbise în treacăt numai de un nepot al lui Despot, Simion Dascălu relevând ştirea dela început face din dispariţia lui, adaugă că a pierit în războiu, punctul central pe baza căruia s'a făcut înşelătoria falsului Despot ⁴⁾.

Unde interpretarea lui Simion Dascălu devine cu totul ciudată este când vorbeşte de legăturile lui Despot cu familia domnitoare în Moldova. În izvorul său, Despot cel adevărat eră predecesorul lui Alexandru Lăpuşneanu şi frate cu doamna Roxanda, ar fi fost deci identic cu Ştefan Rareş. Simion Dascălu care ştia că Ştefan Rareş a fost omorât de boieri, a suprimat aceste amănunte genealogice, dar pentru a explica drepturile lui Despot-Vodă la domnie a intrat în lămuriri ciudate: «el (Despot cel fals, viitorul domn) au apucat catastifele şi zapisele între carele au fost şi diresle cele de domnie a lui Vasilie, nepotul lui Despot, care pierise la războiu» ⁵⁾ (pasajul nu este la Guagnin). Dacă Despot cel adevărat nu domnise în Moldova, care eră provenienţa acestor «diresle de domnie?» Simion Dascălu care suprimase domnia lui Despot cel vechiu în Moldova, adaugă acum acest pasaj inexplicabil. Mai în urmă unde Guagnin spune că doamna Roxanda eră soră cu Despot cel răposat, şi deaceia a fost bine primit falsul său nepot în Moldova, Simion Dascălu înlocueşte această explicare cu una şi mai extraordinară: anume domna Roxanda eră în adevăr soră bună cu Despot cel fals, adică sora unei slugi a Despotului celui răposat! Pentru Simion Despot cel adevărat eră un «om de cinste», fruntaş în Moldova, care fugise mai mult de tiraniile lui Lăpuşneanu, ceeace fireşte nu există în nici un izvor ⁶⁾!

¹⁾ Credeă Simion Dascălu că Roma este un ostrov?!

²⁾ Ureche, *o. c.*, pp. 181—2.

³⁾ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 182—183.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 183.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 185.

În câteva locuri traducerea denotă ignoranță: e lăsat netradusă mențiunea orașului Viena, unde slujise întâiu Despota¹⁾. Traduce pe Francezii și Italienii pomeniți în oastea lui Despot de Guagnin prin «Nemți și Unguri»²⁾.

Toate aceste dovedesc că deși cunoscător al mai multor limbi, Simion Dascălul eră un «istoric» fără critică și foarte naiv, ceea ce nu se potrivește deloc cu caracterul operei istorice cunoscute de toată tradiția Moldovei sub numele lui Ureche.

LETOPISEȚUL MOLDOVENESC. Acum când cunoaștem mai toate celelalte elemente ale compilației și felul cum au fost introduse în ea, e ușor să determinăm care este locul letopisețului moldovenesc citat în introducerea cronicii și foarte des în corpul ei³⁾.

Am arătat că în afară de izvorul intern principal s'au mai întrebuințat și alte «izvoade» interne, însă faptul că nu sunt pomenite în prefață și că sunt citate numai pentru câteva fapte mărunte, arată că întrebuințarea acelor izvoade e cu totul redusă. Izvorul intern principal este letopisețul moldovenesc. *Acum că știm că nici letopisețul leșesc nici cel latinesc nu erau cronici interne moldovenești, trebuie să conchidem că toate știrile de tradiție scrisă internă cuprinse în cronică sunt luate din acest letopiseț moldovenesc.*

Cu alte cuvinte dacă excludem toate împrumuturile din Bielski, Guagnin, Cosmografia, citatele din letopisețul unguresc, câteva mențiuni de izvoade și partea dela urmă a cronicii (abdicarea lui Petre Șchiopul și domnia lui Aron) scrise de Ureche probabil după cele auzite dela tatăl său⁴⁾, toată partea de povestire istorică ce rămâne este luată din letopisețul moldovenesc. Acest letopiseț moldovenesc eră deci o cronică foarte întinsă. Giurescu a arătat că e vorba de o cronică scrisă românește și datorită probabil lui Eustratie logofătul al treilea, care după mărturia lui Miron Costin a scris o cronică în românește înainte de Ureche⁵⁾. Argumentele sunt

¹⁾ *Ibidem*, p. 184 spune numai că Despot s'a dus în «țara nemțească».

²⁾ *Ibidem*, p. 189.

³⁾ V. *Ibidem*, Tabla citatelor, p. 302.

⁴⁾ Cf. G. Pascu, *Grigore Ureche*, p. 26.

⁵⁾ C. Giurescu, *o. c.*, pp. 42, 89. D-l I. Minea socoate că Luccari a cunoscut o cronică a Moldovei care mergea până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare și că deoarece istoricul raguzan numește pe Ștefan «bătrîn», cronică eră scrisă în românește. În acest caz ar rezulta că există o cronică scrisă românește încă înainte de Eustratie logofătul,

concludente și nu le vom mai discuta aci¹⁾. Numai două izvoare merg dela începutul până la sfârșitul cronicii noastre. Bielski²⁾ și letopisețul moldovenesc. Celelalte sunt toate privitoare la anume chestiuni speciale, ele nu îmbrățișează toată istoria Moldovei.

Care din cele două a slujit ca temelie a operei? Care a fost izvorul principal urmat, ale cărui știri cronologice sunt adoptate și care a fost izvorul secundar care slujește de completare?

Această problemă este însemnată, deslegarea ei ne poate sluji la descoperirea adevăratului autor al cronicii și ne va lămuri asupra caracterului și tendințelor scrierii.

Deslegarea problemei este acum însă ușoară, ea se reduce la cercetarea raportului în care stau știrile împrumutate din Bielski cu tot restul știrilor de origină internă moldovenească, ce alcătuiesc, cum am spus, aportul letopisețului moldovenesc.

Dacă am suprima toate știrile din Bielski, cronica noastră ar rămâne totuși o compoziție coerentă și aproape completă. Letopisețul moldovenesc alcătuia o operă unitară. Știrile de istorie moldovenească din Bielski nu sunt firește decât fragmente fără legătură între ele. Ele singure nu ajung să alcătuească o lucrare completă și unitară asupra istoriei Moldovei. Câtă vreme se credea că letopisețul leșesc sau cel latinesc erau cronici interne putea fi vorba de întăietatea lor în compilație față de letopisețul moldovenesc. Acum când știm că erau cronici externe, nu mai putem concepe alcătuirea cronicii noastre decât într'un singur chip: Autorul ei a adăugat sub datele și la evenimentele respective din cronica internă, care slujia ca temelie a lucrării știrile extrase din cronica lui Bielski. Aceste știri erau mai întotdeauna mai întinse (uneori le rezumă) ca cele ale letopisețului moldovenesc, însă nu alcătuiau o povestire completă a istoriei Moldovei.

Dar nu numai atât.

Bielski începe știrile privitoare la istoria Moldovei cu luptele dintre fiii lui Ștefan-Vodă, pe care-l socoate urmaș al lui Basarab, cel ce s'a

căci Luccari scrie la 1601. (I. Minea, *Despre cea mai veche cronică a Moldovei în Anuarul liceului I. Maiorescu din Giurgiu*, 1919—1920, pp. 13—16).

¹⁾ G. Pascu, *o. c.*, pp. 10—11 socoate că letopisețul moldovenesc eră scris slavonește sub motiv că este inadmisibil ca Ureche să nu fi cunoscut anele slave din mănăstiri. Argumentul nu e concludent. Probabil că anele slave n'au mai fost întrebuințate fiind traduse românește de Eustratie, limbă în care oricum erau mai la îndemâna lui Ureche.

²⁾ Ultima știre din Bielski e la 1582 (sfârșitul lui Iancul Sasul). Vezi Anexa I.

luptat cu Carol Robert. Letopisețul moldovenesc începe cu Dragoș (afară de introducere). Cronica noastră reproduce *întâiu* toată partea din letopisețul moldovenesc privitoare la primii domni, *apoi* amintește faptul că știrile lui Bielski nu se potrivesc cu cele ale noastre, suprimă pe Basarab, și le reproduce și pe acelea ¹⁾.

La domnia lui Alexandru iar se pun la început știrile interne, apoi când se termină acestea urmează acelea ale lui Bielski ²⁾. Intocmai așa urmează cronica pentru luptele dintre fiii lui Alexandru. Se dau toate luptele după știri interne și când termină cu acestea, urmează sub titlul «Cronicarul leșesc» un paragraf deosebit cu aceleași evenimente în versiunea lui Bielski ³⁾. Despre năvălirea Tătarilor se dau știrile interne, apoi ni se spune că letopisețul leșesc nu o pomeneste ⁴⁾. Intocmai la războaiele lui Bogdan II cu Polonii avem după știrile interne, paragraful respectiv intitulat, «cronicarul leșesc» ⁵⁾. Despre luptele lui Petru-Vodă cu Alexandrel la Movile ni se spune după povestirea internă, că letopisețul leșesc nu spune nimic ⁶⁾. Până la lupta dela Baia nu mai sunt știri din Bielski. La lupta dela Baia, fără să se citeze izvorul, vine *întâiu* textul letopisețului moldovenesc și apoi știrile din Bielski ⁷⁾. Povestirile luptelor dela Podul Înalt, Valea-Albă și Codrul Cosminului rezultă din îmbinarea știrilor interne cu acelea ale lui Bielski ⁸⁾. În cele următoare povestirea ambelor cronici fiind mai bogată nu mai poate urmări alternarea regulată dela început. În genere știrile ce privesc Polonia sunt luate din Bielski fără ca să mai fie întrebuințat alt izvor pentru acele fapte, iar celelalte știri sunt numai din letopisețul moldovenesc.

Atunci când nu avem o îmbinare a celor două izvoare, cel puțin în partea dela începutul cronicii, textul cronicii interne este deci întotdeauna scris înaintea celui tradus din polonă, care urmează ca o completare.

¹⁾ Ureche, *o. c.*, pp. 16, 17, 18—19.

²⁾ *Ibidem*, p. 20 și urm. și 26—27.

³⁾ *Ibidem*, pp. 27 și urm. și 30—31.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 31.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 35—36, și 36 și urm.

⁶⁾ *Ibidem*, pp. 41—42.

⁷⁾ *Ibidem*, pp. 47—48.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 56 și urm., 61 și urm., 70 și urm.

Adesea se întâmplă ca numele proprii ale aceloraș persoane să difere în cele două izvoare. Domnul alungat de Ștefan la 1457 e la Bielski Berendei, în cronicile interne Petru, Domnul muntean cu care s'a luptat întâiu Ștefan este la Bielski Dracul, în cronicile interne Radu; locul izbânzii lui Ștefan asupra Turcilor la 1475 este la istoricul polon Racova pe Bârlad, în izvorul intern Podul Inalt lângă Vasluiu; pretendentul adus de Cazaci împotriva lui Petru Șchiopul se numiă la Bielski, Potcoavă, în letopisețul intern, Crețul. În toate aceste cazuri cronica noastră adoptă lectura letopisețului intern și chiar în textul tradus din Bielski, numele proprii sunt înlocuite cu cele din letopisețul intern ¹⁾.

În cazul când faptele din cele două izvoare nu concordă între ele, uneori se dau ambele versiuni, dar alteori se adoptă una din ele fără a mai menționa pe cealaltă, întotdeauna e preferată versiunea internă ²⁾. Bielski spune că Petru-Vodă după uciderea lui Bogdan II a fost alungat de către Alexandrel, care a rămas în domnie ³⁾. Cronicile interne povestesc cum Alexandrel a fost bătut într'o luptă de Petru ⁴⁾. Cronica noastră dă numai versiunea letopisețului moldovenesc ⁵⁾ și pe a lui Bielski n'o menționează și consecvent taie și toate știrile următoare ale cronicarului polon privitoare la domnia lui Alexandrel ⁶⁾. Lupta dela Valea Albă e la Bielski nehotărîtă, mai mult un succes moldovenesc, căci Moldovenii pierd abiă 200 de oameni față de 30.000 de Turci ⁷⁾. Letopisețele slave spun că Moldovenii au fost sdrobiți ⁸⁾, așa spune și cronica noastră ⁹⁾. Bielski spune că Ștefan cel Mare a prins două fiice ale lui Radu cel Frumos ¹⁰⁾. Cronicile slave subliniază «unica lui fiică» ¹¹⁾.

¹⁾ În cazul lui Potcoavă apar ambele nume, dar să se observe că acel de «Crețul» predomină, deși toată povestirea afară de câteva rânduri e tradusă din Bielski.

²⁾ Firește nu cunoaștem textul letopisețului moldovenesc, dar niciodată nu se constată ca o știre din Bielski care ar contrazice vechile anale slave ar face ca textul acestora să dispară în compilație.

³⁾ Bielski, *o. c.*, p. 347.

⁴⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 50.

⁵⁾ Ureche, *o. c.*, p. 41.

⁶⁾ Vezi Anexa I.

⁷⁾ Bielski, *o. c.*, p. 419.

⁸⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 56.

⁹⁾ Ureche, *o. c.*, pp. 61 și urm.

¹⁰⁾ Bielski, *o. c.*, p. 412.

¹¹⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 54.

Ureche traduce textul lui Bielski¹⁾ dar introduce în el această modificare, ceea ce dovedește iar că avea mai multă încredere în letopisețul moldovenesc.

Numai la evenimentele dela 1359 cronica noastră spune că cele povestite de Bielski trebuie să fie exacte *deși* nu sunt în cronica moldovenească, dar lasă a înțelege că în această vreme depărtată la noi nu se scriau încă letopisețe²⁾.

Letopisețul moldovenesc este deci temelia cronicii noastre. Acestui letopiseț i s'au adăugat știrile fragmentare luate din scrieri străine, dar în ce privește controversele de date, de nume, de fapte, este o tendință de a i se acorda tot lui mai multă încredere, el este pus în rândul întâiu³⁾.

GRIGORE URECHE ȘI SIMION DASCĂLUL. Acum, terminând cu analiza izvoarelor cronicii ne rămâne să vedem cine este autorul ei, chestiune de mult controversată în istoriografia noastră⁴⁾.

Deoarece letopisețul moldovenesc este, cum am văzut, temelia cronicii, chestiunea se reduce la cunoașterea aceluia care a întrebuițat acel letopiseț, căci în ce privește celelalte izvoare (Bielski, Guagnin, Cosmografia, letopisețul unguresc) știm cine le-a introdus pe fiecare în compilație.

În ipoteza lui C. Giurescu, letopisețul moldovenesc cunoscut și de Ureche, a fost disprețuit de acesta și neținut în seamă. Cronica lui Ureche ar fi numai o traducere a unui presupus «letopiseț latinesc» plus știrile despre țările vecine și unele aprecieri de ordin moral și politic. Simion Dascălul ar fi contopit letopisețul lui Ureche cu alte izvoare mai mărunte (letopisețul unguresc, știrile din Guagnin) și

¹⁾ Ureche, *o. c.*, pp. 54—55.

²⁾ Ureche, *o. c.*, p. 18.

³⁾ Faptul că în cronică se amintește că letopisețul leșesc nu pomeneste cutare fapt, și că mențiunile că anume fapte lipsesc din cel moldovenesc, sunt mult mai rare, nu dovedește deloc că cel dintâiu eră izvorul principal. Dimpotrivă, autorul după ce scria textul cronicii moldovenești adăugă în urmă textul respectiv al celei polone, iar când lipsia informația scria «letopisețul leșesc nimic nu scrie». Nu se întâmplă cazul invers pentru că letopisețul moldovenesc eră scris întâi iar apoi urmă controlarea știrilor lui și nu invers.

⁴⁾ Nistor Ureche ca autor al cronicii nu mai e azi în discuție. Un argument în plus împotriva paternității lui rezultă din examinarea împrumuturilor din Bielski: Nu Nistor Ureche, luptător pentru supremația polonă asupra Moldovei, boier al lui Ieremia Movilă, acel care iscălise un tratat de vasalitate față de Leși (Hurmuzaki, *Documente Suppliment III*) p. 345) ar fi negat vechile legături de vasalitate ale Moldovei față de Poloni, suprimând în traducerea sa știrile de acest fel din Bielski.

în special cu letopisețul moldovenesc, dându-ne cronica pe care o cunoaștem azi ¹⁾).

Această ipoteză întemeiată numai pe critica internă a cronicii nu se mai poate susține acum, când cunoscând izvoarele polone ale ei, am ajuns la rezultatele de mai sus asupra alcătuirii compilației.

În adevăr, Grigore Ureche nici nu putea să scrie o cronică a Moldovei fără să întrebuițeze letopisețul moldovenesc pe care-l citează în prefață, și care eră să fie fără îndoială temelia cronicii lui, deoarece înșirarea extraselor fragmentare din Bielski, fără legătură între ele, necuprinzând toți domnii Moldovei ci mai ales legăturile unora din ei cu Polonia, nu putea alcătui o asemenea cronică.

Așadar letopisețul moldovenesc a fost întrebuițat în cronică de Grigore Ureche, care poate fi socotit ca adevăratul autor al scrierii întregi.

Este inutil să mai aducem argumente secundare.

La prima vedere s'ar părea că predosloviile lui Gr. Ureche și Simion Dascălul se împotrivesc acestei concluzii. Predoslovioa lui Grigore Ureche, pe care n'o cunoaștem decât fragmentar spune: că letopisețul moldovenesc «așa de pre scurt scrie că nici de viața domnilor . . . nu alege, ne cum lucrurile dinlăuntru să aleagă . . . Scriitorii cei întâiu . . . ce au scris, mai mult din basme și din povești ce au auzit . . . , iar scrisorile străinilor mai pe larg și deajuns scriu» ²⁾).

Aceasta nu trebuie înțeles în sensul că nu a întrebuițat letopisețul moldovenesc, ci că acest letopiseț are nevoie de completare. Că așa înțelege lucrul Ureche se vede lămurit din cele ce spusese înainte, «nu numai letopisețul nostru ci și cărți străine am cercat» ³⁾. Iar la urmă adaugă: «Deacolo (din izvoarele străine) multe luând și lipind de ale noastre, potrivit vremea și anii de am scris acest letopiseț» ⁴⁾. Prin urmare Ureche spune că pe cele străine le-a «lipit de ale noastre» și nu invers, cum nici nu se putea. Ceeace spune prin «lipind . . . potrivit vremea și anii» este tocmai operația de confruntare a celor două izvoare, cel moldovenesc și Bielski, precum am constatat. Cât despre judecata asupra «scrisorilor străinilor» ea se potrivește în totul cu Bielski, care la începutul istoriei Moldovei dă mai multe amănunte

¹⁾ Giurescu, o. c., pp. 84 și urm.

²⁾ Ureche, o. c., pp. 2—3.

³⁾ *Ibidem*, p. 2.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 3.

decât notele de anale ale letopiseșului intern, iar mai târziu traducând opere întregi despre luptele lui Ion-Vodă cel Cumplit și despre Potcoavă, devine așa de disproportionat de întins încât Ureche e nevoit să-l rezume.

Pe cât de lămurit este Ureche asupra izvoarelor sale și a felului cum le-a întrebuințat pe atât în toată predoslovia sa, Simion Dascălul este incoherent ¹⁾.

Spune întâiu că Grigore Ureche a scris letopiseșul său cetind cărțile și izvoadele și ale noastre și cele străine ²⁾. Ar rezultă deaci că letopiseșul lui Ureche eră complet și cu știrile interne și cu cele externe și că Simion o recunoaște. Dar imediat după aceea vin cu totul alte informații: izvodul «carele l-a scris Ureche vornicul... mai mult din cărțile străinilor decât din izvoadele noastre»... «că numai tinde poveștile mai pe larg și deajuns și mai deschis, iar semnele sau tocmelele și lucruri, câte s'au făcut în țară nu le arată pe toate, căci poate n'au știut de toate cronicarul cel latinesc (recte leșesc) să le scrie ³⁾». Așadar în această frază scrierea lui Ureche și letopiseșul leșesc se suprapun. Chiar dacă am presupune o lacună în textul păstrat într'un singur manuscris, înțelesul rămâne același căci mai în urmă spune: «Pentru aceea, dacă am văzut că lipsesc poveștile și cursul anilor din letopiseșul cel latinesc (recte leșesc) am l'pit dintr'ale noastre izvoade și am adaus poveștile la letopiseșul cel latinesc ⁴⁾». Deci Ureche n'ar fi întrebuințat deloc știrile interne, deși pretinde aceasta în predoslovia lui, el se mărginise la letopiseșul leșesc, iar acel care a adăugat știrile interne e Simion Dascălul. Cum se explică aceste contradicții? Ureche ia atât din letopiseșele noastre cât și din ale strănilor, apoi «mai mult din cărțile străine», în sfârșit se reduce numai la letopiseșul leșesc. Dar mai e o contradicție. Simion Dascălul spune că «a l'pit» știrile interne la «letopiseșul latinesc», adică direct fără a mai întrebuința scrierea lui Grigore Ureche. Așadar cronica acestuia n'a fost întrebuințată deloc, nu intră ca izvor în compoziția lui. Mai sus însă

¹⁾ Toate teoriile greșite ale lui Giurescu provin din faptul că acest istoric le-a clădit întemeindu-se pe această predoslovie plină de contradicții și pasaje obscure.

²⁾ Ureche, *o. c.*, pp. 1—2.

³⁾ *Ibidem*, p. 4.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 4. Să se observe că în realitate în cronică avem tocmai dimpotrivă: Știrile din Bielski sunt adause la letopiseșul moldovenesc. Așa spune și Ureche în predoslovia lui.

vorbise pe larg de Ureche, reproducuse o parte din predosloviea lui, lăsând prin aceasta a înțelege că scrierea aceluia a fost temeiul compilației sale. Ce rost ar fi avut să înceapă prin a reproduce chiar înainte de propria lui predoslovie, predosloviea unui scriitor a cărui scriere n'ar fi întrebuințat-o ? ¹⁾ Pe de altă parte afirmația că el, Simion Dascălul a adunat toate izvoarele interne și străine și a compus un întreg din ele potrivit-le, este un neadevăr vădit, căci întrebuințarea lui Bielski, denotă, cum am spus, un scriitor preocupat de anume tendințe patriotice și de partid ce se poate atribui numai lui Ureche. Precum își atribuie pe nedrept întrebuințarea izvoarelor externe, tot așa face și cu cele interne, căci Ureche spune lămurit că le-a cunoscut și le-a întrebuințat.

Cum vedem predosloviea lui Simion Dascălul e departe de a ne putea lămuri asupra felului cum a fost alcătuită cronica și în nici un caz nu putem pune mai mult temei pe afirmațiile lui decât pe acele ale lui Ureche.

Partea dela începutul predosloviei în care spune că Ureche a întrebuințat știri interne și externe este o transpunere în stil indirect sau o rezumare a începutului predosloviei acestuia, din care avem complet numai sfârșitul. Expresii ca «să nu se știe ce s'au lucrat să se asemenea fiarelor și dobitoacelor celor mute și fără minte» sau judecăți politice despre vechea glorie a Moldovei, care acum a «scăzut» și a «îndărăptat» se potrivesc cu preocupările patriotice semnalate la întrebuințarea lui Bielski.

În partea ce-i aparține din Predoslovie Simion Dascălul ce e drept își atribuie lui întreaga lucrare de strângere a izvoarelor și critica lor, în vădită contrazicere cu cele spuse de Ureche.

¹⁾ Nu se poate susține, cum face Giurescu (*o. c.*, p. 91) că predosloviea lui Ureche a fost pusă în fruntea letopiseșului de către Simion Dascălul, pentrucă acesta avea obiceiul să înșire în fruntea cronicii toate predosloviile cronicilor sale. Așa zisa predoslovie a cronicii moldovenești (Ureche, *o. c.*, p. 12 și urm.) nu este o predoslovie în sensul acelei a lui Ureche, un cuvânt al autorului către cetitori, despre opera sa, ci introducerea la istoria Moldovei, iar cuvântul către cetitori ce trebuie să fi fost la letopiseșul moldovenesc, prima transpunere a cronicilor slave în românește, a fost suprimat cum eră firesc. Confuzia rezultă din dublul sens al cuvântului predoslovie (prefață și introducere). Cât despre o introducere a letopiseșului latinesc nici nu există, pasajul intitulat astfel de Simion Dascălul (*Ibidem*, p. 5) e compus din știri luate din «Cosmografia» și din aprecieri proprii ale lui Ureche. Intervenția lui Ureche în acest pasaj o recunoaște însuși Giurescu. (*o. c.*, pp. 81—2).

Aceasta o face într'un mod așa de neîndemânatec și de confuz încât, chiar de n'am avea rezultatele hotărîtoare ale criticii izvoarelor, ne-ar fi greu să-l credem.

ADAUSURILE LUI SIMION DASCĂLUL. Din prefața lui Simion Dascălul un lucru rămâne, e dealtfel singurul lucru spus precis de către dânsul: Pe când Ureche cunoscuse letopisețul moldovenesc într'o redacție care mergea până la Petru Șchiopul, Simion Dascălul a avut una care mergea până la Vasile Lupul¹⁾. E probabil că și în partea care povestește evenimentele anterioare domniei lui Petru Șchiopul se afla în versiunea cunoscută de Simion Dascălul știri cari nu erau în acea întrebuintată de Ureche (fie că acesta lăsase pe dinafară unele știri cum făcea cu unele informații ale lui Bielski). Simion Dascălul constatând aceasta a interpolat în cronică lui Ureche aceste știri cari nu le găsisese în ea. Astfel este legenda despre Iațco prisăcarul care descalecă pe Ruși în Moldova, despre care Simion Dascălul spune că e din letopisețul moldovenesc și că Ureche n'a reproduș-o²⁾.

Alte adausuri de acest fel din versiunea letopisețului moldovenesc cunoscută de Simion Dascălul sunt mai greu de determinat³⁾. Unele pasaje din cronică sunt însoțite de anume fraze stereotipe, cari se regăsesc în introducerea lui Simion Dascălul: «letopisețul leșesc alte semne multe nimic nu înseamnă, carele nici unele n'am vrut să le lăsăm,

¹⁾ Ureche, *o. c.*, p. 4.

²⁾ *Ibidem*, pp. 14—15. Expresia luată din letopisețul moldovenesc «se cunoaște că și până astăzi este țara jumătate de Ruși și jumătate de Moldoveni» corespunde cu afirmația luată tot din letopisețul moldovenesc sub 1498 că «până astăzi trăiește limba rusească în Moldova că mai a treia parte grăesc rusește» (*Ibidem*, p. 83). Acel fapt este pus în legătură cu robii aduși de Ștefan după prădarea Galiției. Poate constatând că amândouă tradițiile nu pot sta împreună, Ureche a suprimat pe cea dintâiu, ceea ce a dat ocazie lui Simion Dascălul s'o adauge.

³⁾ Nu cred că aprecierile făcute asupra morții lui Ștefan Lăcustă să fie un astfel de adaus. (*Ibidem*, pp. 151—2 și 156—7). Faptul că omorîrea lui de către boieri e socotită ca o crimă, pe când omorîrea lui Ștefan Rareș e scuzaată (*Ibidem*, pp. 167—169) nu înseamnă că judecarea acestor două fapte e făcută de scriitori deosebiți. Amândouă pasajele în cari sunt judecate faptele sunt intitulate la fel: Certare și învățătură, Învățătură și certare, ceea ce arată că sunt scrise de același. Contrazicerea e numai aparentă. Ștefan Lăcustă moare nevinovat «oia cea nezlobivă», «neavînd nici o vină cu rea moarte l-au omorît», Ștefan Rareș, deși «pre cel mare Dumnezeu l-au lăsat și județul său ceresc pe pământ l-au dat», moartea lui eră o pedeapsă dreaptă, căci «cei răi rău s'au sfârșit», «moartea păcătosului este cumplită». Deosebirea de apreciere derivă, cum se vede clar, din împrejurările deosebite de ordin moral: moartea unui păcătos și a unui nevinovat.

ce toate care la locul său le-am tocmit. . . » Aceste ştiri sunt «semne», prin care Simion înţelege, ştiri ce nu țin de istoria politică propriu zisă şi pe cari se pare că Ureche le cam dispreţuie: zidiri de mănăstiri, nunţi, morţi în familia domnească, etc ¹⁾. E probabil deci ca pasajele însoţite de aceste expresii să fie adause de Simion Dascălul. În acest caz trebuie înţelese în sensul că Simion le-a adăugat din versiunea sa a letopiseţului intern, şi nu le-a găsit în cronica lui Ureche, căci letopiseţul leşesc, nu-i eră cunoscut direct.

O serie de «semne» precedate de obişnuitele expresii ale lui Simion Dascălul urmează după pomenirea prăzii făcute de Ştefan cel Mare în Secuime ²⁾ şi apoi altele sub titlul «Răspunsul altor semne» după povestirea luptei dela Valea Albă ³⁾ şi iarăş la domnia lui Alexandru Lăpuşneanu (Fragmentul intitulat De mănăstirea Slatina şi Pângăraţi ⁴⁾). În acelaş caz este poate pomenirea încercării pretendentului Ioan Lungul contra lui Iancu Sasul ⁵⁾, (expresia: «iară acest letopiseţ moldovenesc cam pe scurt însemnează şi aceasta» se aseamănă cu felul de a scrie din prefaţa lui Simion). În sfârşit se poate ca o parte a istoriei domniei lui Petru Rareş să fi fost transformată de Simion Dascălul pe temeiul manuscrisului său al letopiseţului moldovenesc într'o măsură pe care nu o putem determina mai deaproape. Cu aceleaşi expresii ce întâlnim cum am spus, şi în prefaţa lui Simion Dascălul, se spune că pribegia lui Rareş în Ardeal şi întoarcerea lui în scaun este pe scurt în «letopiseţul leşesc» şi sunt ştiri «tocmite» «la locurile sale» din letopiseţul moldovenesc ⁶⁾. În povestire sunt lucruri ce evident provin dela Ureche, ca solia lui Rareş la Poloni luată din Bielski ⁷⁾ şi judecata despre uciderea lui Lăcustă ⁸⁾. Forma în care apar aceste ştiri despre pribegia

¹⁾ Giurescu, *o. c.*, p. 64.

²⁾ Ureche, *Cronica*, pp. 44—5.

³⁾ *Ibidem*, pp. 63—64. Pasajul care precedă: lupta lui Ştefan la Dunăre, participarea lui Basarab, nu e un adaus al lui Simion. Ureche după ce terminase povestea luptei din ambele cronici (moldovenească şi Bielski) continuase cu ştirile ce urmau luptei: urmărirea la Dunăre şi constatare că Bielski nu o pomeneşte. După aceea Simion completează această constatare cu expresia lui stereotipă şi adaugă şi el încă «alte semne» lăsate la o parte. N'ar fi avut nici un sens ca «semnele» să fie tăiate în două de constatarea lui Simion.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 172.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 248—249.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 158.

⁷⁾ *Ibidem*.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 151—2, 156—7. Vezi nota dela p. precedentă.

lui Rareș în letopisețele slave cunoscute (cronica lui Macarie)¹⁾ e mai scurtă decât cea din cronica noastră în care au o formă disproporționat de întinsă față de evenimentele anterioare și posterioare. E posibil ca această formă să fi fost numai în letopisețul moldovenesc al lui Simion Dascălul. Oricum asupra acestor pasaje critica internă nu ne poate da un rezultat sigur.

Adausurile lui Simion Dascălul din letopisețul intern în versiunea cunoscută lui par a fi destul de însemnate pe alocurea, fără a putea avea însă alt caracter decât acel al unor simple interpolări ale cronicii lui Ureche.

Cum rămâne însă cu știrile interne dela domnia lui Petru Șchiopul înainte? Dacă versiunea lui Gr. Ureche mergea până la domnia acestuia, ar rezulta că aceste știri au fost adate din versiunea lui Simion Dascălul care mergea până la Vasile Lupul.

Cele două domnii ale lui Petre Șchiopul sunt arătate în cronică într-o lumină foarte favorabilă. Petru-Vodă «pe toți i-a tras către sine»²⁾ «cu dragoste» îl așteaptă toți»³⁾, miluiește pe boieri⁴⁾, e «un domn cumsecade cu toate podoabele câte trebuie unui domn de cinste, că boierilor le eră părinte, pe cari în cinste mare îi ținea și din sfatul lor nu ieșea . . . »⁵⁾ «eră domn blând ca o matcă fără ac. . . la județ drept»⁶⁾ «domnie lină și blândă»⁷⁾. Aproape toate aceste aprecieri se cuprind între știrile interne despre domnia lui, fac parte integrantă din povestire. Dacă observăm acum traducerea istoriei lui Ioan Potcoavă făcută din Bielski, vedem că s'au lăsat la o parte toate faptele cari ar putea fi nefavorabile lui Petru Șchiopul ca nemulțumirea în țară împotriva lui, legăturile lui de prietenie cu Turcii, batjocorirea lui de către sultan⁸⁾. Aceasta nu poate fi o concidență: acel care a tradus astfel știrile din Bielski, este același care a aruncat această lumină favorabilă lui Petru Șchiopul și în știrile de origină internă. Cum știm că numai Ureche a cunoscut pe Bielski, firește deci că și știrile interne le-a prelucrat tot

¹⁾ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, pp. 140 și urm.

²⁾ Ureche, *Cronica*, p. 235.

³⁾ *Ibidem*, p. 251.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 252.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 258.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 260.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 261.

⁸⁾ V. Anexa I.

el. Dealtfel numai lui Ureche, al cărui tată slujise la curtea lui Petru-Vodă îi putem atribui intenția de a înfrumuseța figura acestui domn. Să se observe în plus insistența cu care subliniază cronicarul faptul că Petru Șchiopul eră favorabil boierilor și nu eșia din cuvântul lor.

Așadar afirmația din predoslovie că letopisețul moldovenesc cunoscut de Ureche mergea până la domnia lui Petru, trebuie înțeleasă în sensul că el cuprindea și o parte a domniei acestuia. Putem determina exact data până la care urmă acel letopiseț, anume mergea până la 1587 (inclusiv). Lucrul se dovedește prin faptul, care îmi pare că nu s'a observat până acum, că *istoria Moldovei dela 1587—1591 lipsește cu totul din cronica lui Ureche*. Că aci este o lacună e evident. Pe când pentru istoria lui Petru Șchiopul până la 1587 se povesteau evenimentele cele mai mărunte cu datele anilor și zilelor: munți, zidiri de mănăstiri, secete, cronica nici nu pomenește după 1587 un fapt politic important ca ridicarea în domnie a lui Ștefan fiul lui Petru Șchiopul și ungerea lui solemnă de patriarhul Ieremia. Dealtfel dela 1587 până la abdicarea lui Petru cronica nu pomenește *absolut nici un fapt*¹⁾.

Abdicarea lui Petru e povestită în cuvinte generale neprecise, fără să se dea măcar data, ceea ce contrastează cu restul povestirii și arată că avem aface cu amintiri din tradiție, nu cu un izvor scris.

Aceasta arată că izvorul întrebuințat de Ureche se opriă la 1587 și deoarece lipsiau ultimii ani ai domniei lui Petru Șchiopul, eră firesc să spune că letopisețul mergea «până la Petru-Vodă» și nu până la Aron-Vodă.

Povestirea domniei lui Aron-Vodă e făcută după tradiție și nu după un izvor scris: nu se dă data zilei și lunii pentru nici un eveniment pe când partea până la 1587 eră plină de asemenea date. Chiar datele de ani sunt foarte puține (patru)²⁾ și lipsește cu totul data importantă a mazilirii dintâiu a domnului.

Povestirea are cu totul alt caracter decât restul cronicii. Se reproduc textual cuvintele lui Aron-Vodă către boieri, se dau amănunte de ordin intim ale curții și în special apare pe primul plan în împrejurări ce privesc istoria lui personală figura lui Nistor Ureche³⁾, tatăl cronicarului

¹⁾ Ureche, *Cronica*, pp. 87—88.

²⁾ *Ibidem*, pp. 261, 270.

³⁾ *Ibidem*, pp. 263, 267, 268.

Grigore. Domnia lui Aron-Vodă e povestită deci de acesta din urmă după o tradiție de familie, care-i dădea multe amănunte de ordin intim dar nu eră destul de precisă ca să fixeze faptele în timp.

Așadar letopisețul moldovenesc întrebuițat în cronică se termină la 1587, restul faptelor până la 1595 sunt scrise după tradiție orală. Această constatare că letopisețul moldovenesc se termină în cronica noastră la domnia lui Petru-Vodă risipește și ultima îndoeală care ar mai putea rămâne asupra autorului cronicii. În tot cursul ei avem aface la bază cu letopisețul întrebuițat de Ureche care mergea până la Petru-Vodă și nu cu acel citat de Simion Dascălul care continuă și peste această dată.

Din această continuare ne-a rămas un singur pasaj interpolat de Simion Dascălul la domnia lui Aron-Vodă, anume acel intitulat «de domnia lui Petru-Vodă Cazacul»¹⁾. Scurtimea telegrafică a știrii, care contrastează în mod izbitor cu lungile amănunte privitoare la fapte de importanță mai mică, înainte și după ea arată că avem aface cu un adaus.

Pentru această știre e citat letopisețul moldovenesc. Ceeace se spune la urmă «cronicarul cel leșesc de această povestire nimic nu scrie» privește în realitate pe Ureche. Simion Dascălul își închipuie desigur că amănuntele ce preced privitoare la Nistor Ureche, negăsindu-se în letopisețul moldovenesc, trebuie să fi fost luate din «letopisețul leșesc».

Această cercetare a adausurilor lui Simion Dascălul făcute pe temeiul letopisețului său moldovenesc ne duce la concluzia că ele sunt destul de însemnate. El n'a încercat însă să completeze măcar pe Ureche acolo unde acestuia îi lipseau izvoarele scrise, nici să-l continue după ce cronica acestuia se curmă.

Deoarece cum am văzut combinarea între Bielski și letopisețul moldovenesc a fost făcută de Ureche, adausurile lui Simion Dascălul apar ca opera unui interpolator, poate ceva mai îndrăzneț de cum a fost un Misail Călugărul, dar nici de cum nu-l poate face autor. Cronica nu-i poate purta numele. E drept că în cronica lui Ureche, cum o cunoaștem, ar mai putea fi unele interpolări, că nu putem cunoaște forma primitivă curată. Grație acestor adause din versiunea sa a letopisețului moldovenesc, precum și a celor făcute din Guagnin și letopisețul unguresc, copia lui Simion Dascălul a înlocuit versiunea originală a lui Grigore Ureche care nu mai fu cunoscută curată de cronicarii

¹⁾ *Ibidem*, p. 269

următori și de noi ¹⁾). În urma celor spuse mai sus nu se poate spune însă că această cronică a dispărut și că am avea aface cu cronica lui Simion Dascălul.

INCHEIERE. Cercetarea critică pe care am făcut-o întemeiați mai ales pe felul cum au fost întrebuințate izvoarele polone ale cronicii ne-a adus la următoarele rezultate.

Cronica pe care toată tradiția istorică a Moldovei o atribuie lui Grigore Ureche este în adevăr scrisă de acesta. Izvoarele lui au fost în primul rând un letopiseț moldovenesc care mergea până către sfârșitul anului 1587 și cronica polonă a lui Ioachim Bielski, cronica lui Martin Bielski nu a fost întrebuințată. Lucrarea lui Ioachim Bielski intitulată de cronicar și «letopisețul leșesc» sau al «străinilor» în opoziție cu letopisețul «nostru» care era cel moldovenesc, a fost întrebuințată numai direct în limba polonă și nu prin intermediul unei traduceri latine a știrilor privitoare la Moldova. Un letopiseț latinesc manuscris cu știri de origine internă moldovenească n'a existat.

Pentru știrile privitoare la popoarele vecine, precum și pentru originea Românilor, Ureche a întrebuințat o cosmografie universală în latinește, apropiată de aceea a lui Sebastian Münster.

În sfârșit abdicarea lui Petru Șchiopul și domnia lui Aron-Vodă sunt scrise după tradiția orală.

Simion Dascălul care a pretins că a scris întreaga cronică, n'a cunoscut pe Ioachim Bielski și a adăugat la cronica lui Ureche știri dintr-o versiune a letopisețului moldovenesc deosebită de aceea pe care o avea Ureche, precum și o parte a domniei lui Despot-Vodă tradusă neîndemânatic din cronica lui Guagnin.

Legenda despre originea Moldovenilor din tâlhari români aduși împotriva Tătarilor de un rege ungur, adausă deasemenea de Simion Dascălul, este o combinare a unei tradiții interne cu o legendă alcătuită în medii umaniste polone ²⁾).

¹⁾ Giurescu, *o. c.* p. 54.

²⁾ Aceste concluzii sunt de altfel mai în conformitate cu idea ce trebuie să ne-o facem de starea culturală a vechii Moldove, decât cele la cari a ajuns Giurescu, după care ar trebui să admitem că această lucrare cu o înaltă atitudine morală e datorită unui dascăl necunoscut și naiv, care luă drept bune legende înjurioase la adresa neamului său, că în schimb Gr. Ureche om învățat ce studiasse în școli înalte polone a avut un rol cu totul secundar în această alcătuire și că izvorul principal al scrierii ar fi fost o cronică necunoscută cuprinzând istoria Moldovei în latinește, circulând și înlocuind izvoarele indigene, într-o țară în care aproape nu era cine s'o înțeleagă.

Această lămurire a materialului eră neapărat necesară ca să putem păși la arătarea influenței civilizației polone asupra felului de a gândi a lui Ureche.

V

INFLUENȚA POLONĂ ÎN CUGETAREA ȘI PERSONALITATEA LUI GRIGORE URECHE

GRIGORE URECHE CA ISTORIC. Prima manifestare mai însemnată a curentului cultural polon în Moldova este o lucrare istorică și de altfel în genere rezultatele mai însemnate ale curentului au fost în special din domeniul istoriografiei: cronică lui Ureche și lucrările istorice ale lui Miron Costin.

Nu numai pentru că acesta eră genul ce strălucea prin excelență în Polonia și pentru că trăiți în atmosfera polonă, boierii moldoveni au ajuns să aibă și ei nevoie de această literatură a șleahtei, dar și pentru că literatura moldovenească eră și ea produsul scriitorilor boieri. Boierimea, clasă ce se întărise în Moldova abia la sfârșitul veacului XVI, aveă sentimentul puterii sale, privia deci cu întristare decăderea politică a Moldovei și în mod firesc ochii ei se întorceau spre trecut. Fie că e vorba de scriitori înrăuriți de Poloni, Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, fie că e vorba de cei cari nu fură atinși de curentul polon: Eustratie Logofătul, Vasile Damian și ceilalți continuatori ai lui Miron Costin, avem o serie întreagă de boieri cari scriu istorie. Această bogăție exagerată a genului istoric, când alte genuri lipseau cu totul, corespunde unei stări de spirit a acestei clase. Lucrul se dovedește mai bine la cei cu cultură polonă, ei scriu istorie spre a se mândri cu trecutul, spre a-l pune în fața prezentului ca o mustrare și un îndemn. Ureche suprimă umbrele tabloului și orice ar întuneca slava vechii Moldove, face din Ștefan un erou epic. Miron Costin desvăluie minunata și nobila origine romană a Românilor. O întristare adâncă îi cuprinde pe amândoi când vorbesc de ziua de azi.

În toate operele lui Miron revine ca un refren «trăim ultimile zile ale țării noastre», iar Ureche plânge și el «căderea» și «îndărăptarea» Moldovei.

Grigore Ureche boier trecut prin școalele polone, mândru de știința sa pe care n'o aseamănă cu acea a scriitorilor «mai mult proști» dinaintea lui, se apucă să scrie istorie cum văzuse că se scria în Polonia. El

scrie ca «să rămâie feciorilor și nepoților să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească și să se socotească, iară de pe cele bune să urmeze și să se învețe și să se îndrepteze» ¹⁾. E așadar vechia idee didactică. istoria îndreptar moral. . . Scriitorii poloni ai veacului XVI tot așa spuneau.

Dar imediat găsim ceva mai interesant. Ureche scrie «ca să nu se înnece a toate țările anii trecuți și nu se știe ce s'au lucrat, să se asemene fiarelor și dobitoacelor cele mute» ²⁾.

Cronicarii străini «neavând altă treabă ce numai văleatul păziă . . . și socotiă să nu rămâie ceva neînsemnat, pentru ca să nu le zică vecinii lor de primprejur că au fost adormiți sau neînvățați și nestrăbătuți cu istoria» ³⁾. Tot acest trecut, tradiția, are o valoare, scriitorii sunt deci datori să n'o piardă, cinstea unui popor cere să nu-și uite trecutul. În Polonia văzuse că cel mai mic eveniment, o solie, o călătorie, o sesiune a dietei, fără a vorbi de evenimentele războinice dedeau prilejul imediat unui «ziar», unei descrieri amănunțite, că toți nobilii și chiar negustorii din orașele mari copiau volume întregi cu descrieri istorice, că în școli istoria țării eră cetită în volume mari ca acel al lui Cromer, în cari erau toate amănuntele cele mai mărunte. Societatea aceasta avea față de trecut un simțământ de venerație, ca acel al fiului față de părinte în vechile familii.

Ureche nu e singurul în Moldova care în vremea lui începea să aibă acest sentiment față de trecutul patriei sale. Vasile Lupul scria fratelui său că auzise cum la Vaslui se iau pietre din ruinile curților lui Ștefan cel Mare pentru clădirea bisericii noi: «aceasta nu-i lucru de cuviință» ⁴⁾.

Cu atât mai mult se cuvine un sentiment de venerație față de trecut cu cât acest trecut reprezintă ceva mai mare și mai glorios decât prezentul. Ureche s'a apucat «a scrie începătura și adausul și mai apoi și scăderea care se vede că au venit în zilele noastre. . . Că cum se întâmplă de sârg de adauge puvoiul apei și iarăș de sârg scade și se împuținează, așa s'au adaus și Moldova. . . de s'au de sârg lățit și fără zăbavă au îndărăptat» ⁵⁾. Strămoșii «cu Turcii cari se vedeă că ca o negură toată lumea o acoperiă, războaie minunate făcea, de câteva ori i-au

¹⁾ Ureche, *Cronica*, p. 1.

²⁾ *Ibidem*, p. 2.

³⁾ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁾ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, I, 1908, p. 48.

⁵⁾ Ureche, *o. c.*, p. 2.

și biruit»¹⁾. O istorie în care se găsesc izbânzi împotriva celui mai puternic popor rășboinic al lumii, de pus în fața prezentului de robii politică. . . . Acesta e obiectul cronicii lui Ureche.

Peste tot, cum eră de așteptat din aceste constatări, va fi o tendințe de a ridică, de a înnobila trecutul Moldovei.

Ureche este fără îndoială un istoric tendențios. Lucrul se vede ușor din felul cum a întrebuințat pasajele din Bielski privitoare la istoria Moldovei.

Dela început vedem că Ureche nu reproduce știrea lui Bielski privitoare la jurământul de vasalitate al lui Petru Mușat făcut regelui Vladislav Jagello (1387)²⁾.

Asemenea vasalitatea lui Alexandru cel Bun (1403) e trecută cu totul sub tăcere. Legătura lui Alexandru față de regele Poloniiei e la Ureche cu totul alta. În loc de jurământ de credință avem «pacea așezată ce au făcut Alexandru cu craiul leșesc». . . . «Alexandru făcù prieteșug mare cu Leșii . . . ca la fie ce treabă unul pe altul să se ajutorească»³⁾. E deci o legătură dela egal la egal. Ștefan și Ilie fii lui Alexandru «legând *prieteșug* cu Leșii le-au întors Pocuția cu toate târgurile și le-a iertat și banii»⁴⁾. Pasajul respectiv din Bielski spune că au jurat supunere, vrând a fi sub apărarea regelui ca și Alexandru și străbunii lui. E drept că Ureche recunoaște apoi că Ilie, care pierduse domnia, cere ajutor dela rege «și să i se plece toată țara»⁵⁾. E caracteristic felul cum arată cronicarul supunerea acestui domn « . . . *zicând* (i. e. letopiseșul leșesc) că după aceea au fost legătura cu craiul leșesc și mai mare și că daruri în toți anii *au fost trimițând* Iliaș»⁶⁾. Toată răspunderea e lăsată pe seama lui Bielski, cronicarul moldovean se îndoiește de spusele lui. Bielski are însă aci o serie de amănunte pe cari Ureche le-a lăsat la o parte intenționat după ce a tradus aproape cuvânt cu cuvânt restul pasajului: că Ilie a venit în persoană la Lemberg și a aruncat steagul său la picioarele regelui. La domnia lui Roman e suprimat pasajul din Bielski care spune că solii acestui domn au jurat credință în fața solilor poloni⁷⁾,

¹⁾ *Ibidem*, p. 14.

²⁾ Pentru toate citatele din Bielski vezi Anexa I.

³⁾ Ureche, *o. c.*, p. 26.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 30.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 31.

⁷⁾ Cf. Anexa I.

asemenea jurămintele lui Petre Aron și acel al lui Ștefan cel Mare la 1462.

Când povestește lupta dela Baia, Bielski spune că Ștefan a trimis regelui Poloniei toate steagurile luate Ungurilor și că regele i-a făgăduit ajutor dacă-i va jură credință. Ureche spune numai că «a trimis din dobânda sa» și că regele i-a făgăduit ajutor fără condiții ¹⁾).

Cel mai interesant pasaj pentru a înțelege felul cum Ureche întrebuințează pe Bielski e acel privitor la luptele lui Ștefan cu Radu cel Frumos (1471). Cronicarul polon spune că Ștefan a trimis 28 de steaguri regelui, lăsând a înțelege că-și făcuse datoria de vasal. Ureche de astădată protestează: «au trimis și lui crai din dobânda sa, *nu pentru că doară au fost datori să-i trimiță, cum zic unii, că au fost supus Leșilor*, ci pentru ca să-l aibă prieten la nevoie și la treabă ca aceia de-i va veni asupra» ²⁾). Ureche polemizează deci cu izvorul său!

Consecvent el suprimă toate știrile lui Bielski privitoare la intervențiile regelui polon la Turci în favoarea «supusului său», precum și laudele lui Mateiu Corvin cum că Ștefan ar fi «hatmanul său».

Interesantă e deasemenea compararea celor două texte privitoare la jurământul dela Colomea (1485). Bielski are cunoscuta povestire cu jurământul sub cortul care cade la un moment dat. La Ureche e vorba de o simplă întâlnire. El traduce o parte din pasajul lui Bielski dar zice: «Toate ce au avut mai de treabă au vorbit și apoi l-au și ospătat pe Ștefan-Vodă. . . », ³⁾ nici vorbă de jurământ. Încă o ultimă dată, la domnia lui Ștefan cel Tânăr, Bielski spune că s'au reluat «vechile legături» și că Polonii trimit soli pentru jurământul de supunere. Ureche consecvent până la urmă reproduce pasajul, dar acolo unde e vorba de vasalitate vorbește de «întărirea prieteșugului» ⁴⁾). Cronicarul nostru neagă deci cu totul existența unei supremații polone asupra Moldovei, mai ales că ea eră menționată de Bielski tocmai în epoca mai veche de glorie, pe care el o dădea ca exemplu prezentului.

El definește astfel legăturile Poloniei cu Moldova: «de multe ori se ajutoria Moldova dela craii leșești ca dela niște vecini deaproape

¹⁾ *Ibidem*, p. 48.

²⁾ *Ibidem*, p. 55.

³⁾ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 131.

spre toți vrășmașii»¹⁾, ceea ce va fi fost și un program politic al vremii lui pentru partidul polon.

Dar nu numai atât. Alte prelucrări ale textului lui Bielski dovedesc un simțământ patriotic moldovenesc, care nu îngăduie nici o umilință sau o înfrângere mai grea. Astfel el suprimă pasajul lui Bielski privitor la alianța lui Alexandru cel Bun cu Swidrigallo și înfrângerea lor de către Poloni, în urma căreia domnul Moldovei a murit de inimă rea.

Bogdan, tatăl lui Ștefan, luptând împotriva Polonilor a adunat, spune Bielski, oaste de «lotri» (tâlhari), la Ureche fraza e tradusă cuvânt cu cuvânt numai cuvântul «lotri» e înlocuit prin «oameni de pretutindenea»²⁾. În cursul luptei din codrii Crasnei a cărei povestire e tradusă de Ureche din Bielski, găsim la primul câteva schimbări: convoiul carelor cu proviante după Bielski scapă, respingând atacul Moldovenilor, «au scăpat cu multă pagubă și pieire» adaugă Ureche³⁾. La sfârșitul luptei soarta armelor se întoarce în favoarea Polonilor cari primesc ajutor dela Moldovenii partizani ai lui Alexandru. Ureche subliniază acest fapt cu următoarele cuvinte, cari nu sunt în izvorul său «și așa cu vitejia iar a Moldovenilor au întors izbânda la Leși ceea ce pierduse acum războiul»⁴⁾. Se vede ușor sentimentul de mândrie patriotică.

Ștefan cel Mare ے, precum se pare figura favorită a lui Ureche. La lupta dela Codrul Cosminului acesta are un întreg pasaj de dojană la adresa Leșilor și a lui Ioan Albert, cari se ridicaseră împotriva apărătorului Creștinătății⁵⁾. Bielski povestește că atunci când Leșii au ieșit din fatalul codru și apoi la Vadul dela Cernăuți ei au avut izbânde parțiale asupra Moldovenilor ce căutau a tăia calea. Ureche le suprimă fără nici un scrupul. La prădarea Poloniei (1498) el trece sub tăcere participarea importantă a Turcilor, pe larg povestită de Bielski. La Ureche Ștefan singur duce expediția cu Moldovenii lui⁶⁾.

Foarte interesantă e și compararea pasajelor privitoare la pacea lui Ștefan cu Polonia: Bielski spune că Ștefan a rugat pe rege să-l ierte și să-l menție în scaunul său și regele l-a iertat cu bunăvoință.

¹⁾ *Ibidem*, p. 70.

²⁾ *Ibidem*, p. 36.

³⁾ *Ibidem*, p. 38.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 39.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 70.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 83.

Aprigul Ureche, care reproduce din Bielski condițiile păcii, se revoltă împotriva nedreptății izvorului său, devine vehement: «Ștefan-Vodă, lăsând inima cea neprietenească s'au împăcat cu craiul leșesc. . . nu că doară s'au temut de puterea lui, care se ispitise și războiul făcuse și cu Turcii, de atâtea ori i-au și biruit și cu alți megieși de primprejur având sfadă, niciodată nu s'au plecat, ci pentru să cunoască toată creștinătatea că n'au fost despre dânsul începătura, că n'au ridicat el armele asupra lui craiu, ci craiul fără cale și fără știra eu venit asupra lui, unde și acolo s'au întors cu rușine» ¹⁾.

Caracteristic pentru parțialitatea lui Ureche pentru Ștefan cel Mare este și pasajul privitor la luarea Pocuției. E tradus din Bielski, însă la urmă, pe când acesta spune că în urma pagubelor aduse de cetele polone în Moldova, Ștefan a fost silit să se retragă din Pocuția, Ureche scrie că aceste pagube au făcut că «s'au rugat cu toții (i. e. Moldovenii) lui Ștefan-Vodă de au ieșit dela Pocuția» ²⁾, deci a făcut-o în urma intervenției Moldovenilor săi, nu silit de Poloni.

Aceeaș notă de parțialitate urmează și la domnia lui Bogdan III. Sora regelui polon respinge pe Bogdan, spune Bielski, pentru că domnul Moldovei eră un țaran murdar și chior. Firește că Ureche suprimă cu totul asemenea aprecieri. Pacea lui Bogdan cu Leșii se încheie după Bielski la stăruința regelui Ungariei care cere fratelui său să se împace cu Moldova.

La Ureche, care traduce totuș textul polon, fraza e schimbată: Sigismund al Poloniei cere fratelui său să intervie pentru pace ³⁾, ceea ce firește înalță însemnătatea puterii lui Bogdan.

Infrângerea lui Petru Rareș la Obertyn rezumată de Ureche din Bielski e arătată de cel dintâiu ca mai puțin gravă. Polonii după dânsul voiau la început să fugă și apoi «de rușine» încep lupta. Moldovenii la urmă «s'au întors înapoi» ⁴⁾. Bielski dimpotrivă povestește fuga Moldovenilor și a domnului, care eră să cadă prins, marea pradă luată de Poloni. Toate acestea nu cadrau însă cu demnitatea strămoșilor și deci Ureche le suprimă.

¹⁾ *Ibidem*, pp. 85—86.

²⁾ *Ibidem*, p. 86.

³⁾ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 138.

În povestirea luptei dela râul Siret¹⁾ între Poloni și Moldoveni, Ureche suprimă din textul lui Bielski ajutorul turcesc dat Moldovenilor.

Precum vedem, Ureche suprimă din Bielski tot ce nu-i convine, aceasta înseamnă tot ce nu cadrează cu imaginea ce și-o făcuse despre gloria curată a vechii Moldove. După Petru Rareș, sau mai exact: după expediția lui Soliman împotriva lui (1538), această tendință nu se mai arată. Începuse epoca de decădere a Moldovei când cronicarul nu se mai sfiește să arate supunerea adâncă sub Turci, ajutorul hotărîtor dat de aceștia lui Ion-Vodă împotriva Polonilor pomenit de Bielski²⁾, precum și acel dat lui Petru Șchiopul³⁾.

Eră cum spune în introducere începutul «scăderii ce se vede că a venit în zilele noastre». Atitudinea lui Ureche față de cronica lui Bielski este oarecum bănuitoare. Acesta este «cronicarul străinilor», *se relevă special cazul când «cronicarul Bielski nu părtește a lor sâi»*⁴⁾. Bielski povestind războaiele și relațiile polono-moldovene arată în genere, crede Ureche, o părtinire Polonilor. Faptele favorabile acestora ar putea să nu fie adevărate.

Cronicarul nostru nu poate avea aceeași atitudine față de letopisețul moldovenesc, al cărui autor n'avea interes să scadă pe Moldoveni. Deci povestirile acestuia despre «stropșirea» Moldovenilor la Valea-Albă⁵⁾, despre micul ajutor turcesc dat de Turci lui Ștefan cel Mare la Codrul Cosminului⁶⁾, n'au putut fi trecute sub tăcere. Totuș știm că în cronicile slave ale Moldovei se găsește o știre despre năvălirea Turcilor în Polonia la 1498 în urma înfrângerii lui Ioan Albert la Codrul Cosminului⁷⁾. Ureche nu are această știre în cronica sa, el vorbește numai de năvălirea lui Ștefan cu Moldovenii. Nu cumva avem aface și aci cu o omitere intenționată în genul celor din textul lui Bielski, pentru a nu arăta pe Ștefan supus Turcilor? Am arătat că nu poate fi o coincidență suprimarea știrilor nefavorabile lui Petru Șchiopul din textul lui Bielski, asupra cărora vom reveni, și coloratura extrem

¹⁾ *Ibidem*, pp. 139—140.

²⁾ *Ibidem*, p. 219.

³⁾ *Ibidem*, p. 241.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 62.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 77.

⁷⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 62.

de favorabilă dată domniei acestuia în știrile de origină internă. Așadar avem indicii că aceiaș operație tendențioasă, deși cu mai multă rezervă, a fost exercitată și asupra letopiseșului moldovenesc.

Deoarece scopul lui Ureche eră să prezinte un exemplu, o învățătură, să arate că trecutul Moldovei a fost o epocă de glorie mai ales față de prezentul decăzut, el își permite aceste schimbări și are această tendință patriotică.

Cronicile polone sunt pline cu o asemenea mândrie patriotică, adesea vedem imprecățiuni împotriva dușmanilor Poloniei, se pun în relief infimele pierderi cu cari Poloni plătesc izbânzile lor, ș. a. m. d. Ca elev al istoricilor poloni Ureche este și el un istoric patriot.

IDEILE DE ORGANIZARE SOCIAL POLITICĂ ÎN CRONICA LUI URECHE. Ceeace arată mai mult legătura lui cu starea de spirit din Polonia șleahței este o altă tendință a cronicii lui. Ureche este un apărător al privilegiilor boierimii și, ceeace e mai interesant, al țării legale guvernate de boierime.

Idealul său este o Moldovă în care boierii să fie în fruntea treburilor alături și chiar peste domn, iar guvernarea să fie după «pravilă», adică întocmai ca în Polonia. Petru Șchiopul eră un domn ideal pentru că ținea în «cinste mare» pe boieri și «din sfatul lor nu ieșea» ¹⁾. Ureche suprimă în cronica lui pasajul lui Bielski care spune că în războaiele lui Ion-Vodă țărani au fost mai credincioși și mai viteji decât boerii. În privința pravilelor spune «unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strâmbătăți se fac» ²⁾. Teoriile sale asupra organizației Moldovei și a rolului boierimii se văd mai bine într'un pasaj în care atacă absolutismul domnesc: «nici legile, nici tocmeala țării pe obicei legate, ci toată dreptatea au lăsat pe cel mai mare ca să o judece și ce i-au părut bine ori rău, aceea au fost lege. . . Deci cumu-i voia domnului op (trebuie) să le placă tuturor, ori cu folos, ori cu paguba țării» ³⁾ și aiurea: «În Moldova este obicei de pier fără număr, fără județ, fără leac de vină, *însuș (i. e. domnul) județ, însuș pâraște, însuș umple legea*» ⁴⁾. Această teorie a împărțirii puterilor la judecăți este desigur inspirată din organizația polonă, căci cronicarul nostru descrie aiurea pe larg cum e în Polonia; «nemeșii cari le zic șleahță, nu așa de crai

¹⁾ Ureche, *o. c.*, p. 258.

²⁾ *Ibidem*, p. 126.

³⁾ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 209—11.

ascultă, cum de lege care le-au făcut ei»¹⁾, arată pe larg scaunele de judecată în provincie și instanțele mai mari, «procuratorii» cari «răspund pentru crai»²⁾. «Nici pe un șleahțici nu-l va putea lega cineva, nici crai singur, până nu-l va birui cu legea»³⁾. El își închipuie țara ideală astfel: «Iani de s'ar învăță cei mari de pre minte cum se ține domnia, cumu-i albina că toate-și apără cășcioara și hrana lor cu acele și cu veninul său, iar domnul lor ce se cheamă matca, pre nimenea nu vatămă ci toate de învățătura ei ascultă. Cum mai bine ar fi pentru blândețe să-l asculte și să-l iubească decât de frică și de groază să i se plece»⁴⁾. Comparația dintre organizația Statului și aceea a unui stup de albine în care matca guvernează deși nu poate «vătămă» pe nimeni se regăsește la domnul ideal al lui Ureche, adică la Petru Șchiopul, care este ca «o matcă fără ac»⁵⁾. *Dar această comparație nu-i aparține lui Ureche, ea este expresia plastică pe care o întrebuișcă șleahța polonă pentru a lămurii situația regelui Poloniei, «matcă fără ac» este expresia reproduasă mereu de istoricii și reformatorii de Stat poloni pentru a indica pe regele lor*⁶⁾. E deci foarte interesant când vedem această expresie, care însemnă un program politic, aplicată de Ureche domnilor Moldovei. Idealul său eră deci ca Moldova să fie organizată ca Polonia șleahței, iar pe domn îl vedeă întocmai ca pe regele Poloniei. Fără îndoială pentru a face o comparație a organizației acestei stări cu starea de lucruri din Moldova descrie el așa pe larg și așa de exact funcționarea dietei polone, a senatului, strângerea birului, alegerea regelui: «Și deaceea, ridicând (i. e. înlăturând) ei între sine răutățile sale din puțin au crescut țara și se pot apăra de toți vrășmașii săi⁷⁾. . . și Dumnezeu îi apără până acum»⁸⁾. Deci înflorirea Poloniei se datorește instituțiilor ei. Acelaș lucru, adică libertatea nobilimii și guvernarea după legi, neputința

¹⁾ *Ibidem*, p. 93.

²⁾ Pentru tribunalele descrise de Ureche, între cari și tribunalul regal ce funcționa când la Piotrkow când la Lublin (întemeiat la 1578) St. Kutrzeba, *Historja ustroju Polski*, ed. II, Lemberg, 1908, I, pp. 200—201.

³⁾ Ureche, *o. c.*

⁴⁾ *Ibidem*, p. 210.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 260.

⁶⁾ Istoricul polon T. Korzon scrie: «În veacul XVII e adesea repetat aforismul că regele trebuie să fie ca o matcă fără ac». (T. Korzon, *Dola i niedola Iana Sobieskiego*, III, p. 116).

⁷⁾ Ureche, *o. c.*, p. 95.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 96.

principelui de a face nedreptăți e subliniată și la descrierea Ardealului ¹⁾.

Ureche înrîurit de ideologia politico-socială a Poloniei o aplică Moldovei, găsește în ea mijlocul de îndreptare a decăderii.

Când cu gândul la ridicarea țării sale, din venerație pentru trecutul glorios al Moldovei, Ureche scrie acest letopisetz ca o armă de luptă, ca un sfat și o îndrumare, putem uita că a așezat acel trecut într'o lumină ceva mai frumoasă de cum eră în adevăr. Din cele de mai sus se vede că scrierea lui nu este o carte de istorie, un izvor pentru istoricii viitori, dar este ceva mai mult decât aceasta, fiind o carte de doctrină a unui om care judecă.

URECHE OM DE PARTID. Din nefericire pentru frumusețea figurii, Ureche eră și un om de partid adesea pătimaș și aceasta se resfrânge și în cronica lui. Și istoriografia polonă a veacului XVII începând cu precursorii din veacul trecut, Orzechowski și chiar Hejdenstein eră mai întotdeauna în slujba unuia din partide, sau chiar a unei persoane. Așa e și Ureche elevul Polonilor. În cursul domniei lui Petru Șchiopul se alcătuiuse partidul boieresc filo-polon despre care am vorbit mai sus, unit mai ales prin legături de familie. În fruntea lui stă mai târziu familia Movilă și el ține până la sfârșitul veacului XVII. Grigore Ureche prin originea sa făcea parte din acel partid. Un eveniment întâmplat puțin înainte de urcarea în scaun a lui Petru Șchiopul prin lumina în care apare cronica lui Ureche, ne arată cum înțelegea acesta legătura cu partidul său.

Ieremia Golia, pârcălab de Hotin, conducând oastea lui Ion-Vodă cel Cumplit fu cumpărat de Petru Șchiopul și în mijlocul luptei trădă pe domnul său. Bielski după Gorecki povestește pe larg această trădare, cum Ieremia a primit dela Petru 30.000 de zloți ca să lase pe Turci să treacă Dunărea, a cărei pază la vad îi fusese încredințată, cum n'a dat de veste domnului de sosirea oastei dușmane, așa că acesta numai în ultima clipă își dă seama că e în fața întregii oștiri turcești, cum în timpul luptei Ieremia lăsă jos steagul, poruncește oștenilor lui să puie cușmele în vârful armelor și trece la Turci. Ureche care traduce aci pe Bielski și ia dela dânsul toate împrejurările în cari s'a dat această luptă, îndată ce vine vorba de trădarea lui Ieremia suprimă ce e în izvorul său. Dimpotrivă el protestează chiar împotriva afirmației

¹⁾ *Ibidem*, p. 114.

cronicarului polon și pledează în favoarea lui Ieremia pârcălabul. Pasajul lui Bielski privitor la cumpărarea lui Ieremia și la trecerea Dunării de către Turci e modificat astfel: (Ion-Vodă) . . . au trimis o seamă de oaste a sa (la Bielski 13.000) cu Irimia pârcălabul de Hotin ca să apere trecătoarea Turcilor să nu treacă Dunărea. *Ci nevoie este a oprî cei puțini pe cei mulți și cei slabi pre cei tari. . . Văzând Irimia pârcălabul că nu-i poate oprî s'au întors și de sârg au dat de știre lui Ion Vodă.*¹⁾ Pasajul privitor la trecerea lui Ieremia în rândurile Turcilor e iar modificat, numele lui nu e pomenit «la începutul războiului zic (i. e. Bielski) *că o seamă de Moldoveni să se fi închinat la Turci*»²⁾.

Nu mai rămâne nici o îndoială că Ureche vrea să scuze și să ascundă fapta lui Ieremia. Pentru ce? Nu pentru că eră boier și pentru că ar fi existând un fel de solidaritate de clasă³⁾ de vreme ce mai sus în aceeaș împrejurare Ureche menționează că «din boierii cei mari anume Murgul vornicul cel mare și Bilăi vornicul cel mare și Slăvilă hatmanul». . . au părăsit pe Ion-Vodă și-au fugit la Turci»⁴⁾.

Singura explicație ar fi că Golăeștii erau și ei înrudiți cu acele familii ale partidului boieresc din care făcea parte și familia Ureche. Gr. Ureche eră rudă cu Movileștii, Anastasia, sora lui, eră soția lui Isac Balica, văr primar al Movileștilor⁵⁾, pe de altă parte se cunosc legăturile strânse ale lui Nistor Ureche cu familia Movilă, faptul că el eră alături de doamna Elisabeta și a guvernat pentru minorul Alexandru Movilă la 1615—1616⁶⁾, după ce fusese omul de încredere al lui Constantin Movilă⁷⁾. Sunt semne, deși dovezi precise nu cunosc că familia Golia eră și ea înrudită cu Movileștii, în orice caz existau strânse legături între cele două familii și astfel s'ar explica prefect atitudinea

¹⁾ *Ibidem*, p. 228—9.

²⁾ *Ibidem*, p. 230.

³⁾ Hașdău, *Ioan-Vodă cel Cumplit*, ed. II, p. 173 nu făcuse comparația cu textul lui Bielski, dar vedeă tendința lui Ureche. El credea că Ureche nu pomenește «trădarea națională» a lui Ieremia pentru că acesta eră un aristocrat ca și Ureche, pe când Ion-Vodă ar fi reprezentat spiritul democratic.

⁴⁾ Ureche, *Cronica*, p. 230.

⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente*, XIX, p. 22.

⁶⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 465.

⁷⁾ Sat dăruit de Ieremia Movilă lui Nistor Ureche. Orășanu, *Cronicarii Moldoveni*, p. 45. Solie a lui Nistor Ureche sub Constantin Movilă, *ibidem*, p. 48. Alte întăriri de sate lui N. Ureche încă din 1600. *Academia Română, Fise de pe documente interne*.

lui Gr. Ureche. Ioan Golăe sau Golia frate cu Ieremia pârcălabul ¹⁾ a fost mare logofăt sub Petru Șchiopul. El clădise la Iași biserica Golia ²⁾. Alături de dânsul între ctitori și chiar pe tabloul ctitoresc apare Ieremia Movilă ³⁾. Cine cunoaște obiceiurile fundațiilor religioase în vechile noastre principate știe că nu se pot amesteca în aceeași ctitorie decât persoane de acelaș neam. Care este legătura de rudenie între Movilești și Golăești nu pot spune deocamdată. Se constată și după Ieremia Movilă o deosebită grijă și dărnicie a Movileștilor pentru biserica Golia ⁴⁾.

În orice caz cele două familii Ureche și Golia făceau parte din aceeaș clientelă politică a lui Petru Șchiopul și a Movileștilor ⁵⁾ și aceasta e pricina pentru care Ureche îi cruță.

Aceleași motive de partid îl fac pe cronicarul nostru să slăvească pe Petru Șchiopul, protectorul Movileștilor, în divanul căruia fusese și Nistor Ureche ⁶⁾. Acest domn a fost, cum am văzut un fel de domn ideal pentru Grigore Ureche, îl laudă pentru marea lui blândețe, pentru iubirea de țară, iubire de boieri, popularitate în țară. Bielski reproduce în cronica lui după B. Paprocki istoria lui Ioan Potcoavă, povestire în care se aflau diferite evenimente și aprecieri nefavorabile lui Petru Șchiopul. Ureche care reproduce povestirea lui Bielski le suprimă pe toate. Bielski spune anume că Moldovenii s'au dus să cheme pe Potcoavă «plângându-se de Petru-Vodă al lor că sufăr dela dânsul nedreptăți de nesuferit și de Turcii pe cari îi iubiă și-i țineă la curtea lui». Ureche suprimă acest pasaj. Boierii, după cronicarul polon îi trimit scrisorile lor «cu câteva zeci de peceti ale boierilor Moldoveni mai fruntași». Ureche nu se sfiește să transforme textul în sensul că Potcoavă ar fi falsificat acele scrisori: Potcoavă . . . «au vrut cu meșteșug

¹⁾ Hașdău, *o. c.*, pp. 226—7.

²⁾ Actul prin care Ieremia Movilă confirmă închinarea către măn. Vatoped, T. Codrescu, *Uricar*, IX, pp. 139—143.

³⁾ Iorga, *Inscripții*, II, p. 162. («Ieremia Moghilă, Ioan Golia mare logofăt, soția lui Ana, Mihaiu fiul lor).

⁴⁾ Iorga, *Studii și Documente*, VII, p. 21. Satul Voșca dăruit Goliei de Alexandru Movilă. D-l S. de Zotta îmi aduce la cunoștință că din documentele mănăstirii Golia rezultă că foarte multe donații făcute mănăstirii se datoresc diferiților membrii ai familiei Movilă.

⁵⁾ P. Familia Golia, cf. Iorga *Introducere* la Hurmuzaki. *Documente*, XI, p. XXVII, XXIX, și XCVIII. Pentru cariera lui Nistor Ureche. Orășanu, *o. c.*, pp. 40 și urm.

⁶⁾ Orășanu, *l. c.*

să aibă slobozenie și dela cei mai mari. Și făcând scrisori cu multe peceți dela boieri și curteni din țara Moldovei, au doară să fie fost și cu voia unora, cum zic unii». (i. e. Bielski)¹⁾.

La intrarea în țară Potcoavă e primit ca domn de mulțime. Ureche recunoaște că mulți i s'au închinat, dar adaugă, ceea ce nu e la Bielski, că aceasta s'a făcut «cumu-i rândul oamenilor dacă l-au văzut pe domn tânăr»²⁾. După înfrângerea lui Petru, Ureche suprimă cuvintele de înfruntare pe cari le-ar fi spus sultanul domnului alungat și amenințarea că-i va tăia capul. A doua înfrângere a lui Petru e îndulcită. Nu sunt reproduse știrile lui Bielski după cari oastea acestuia ar fi fost măcelărită și că domnul abia a scăpat. Cum se vede, și aci modificările textului lui Bielski au un înțeles politic.

Aceiaș patimă politică îl face să hulească pe Aron-Vodă sub care tatăl cronicarului pribegiă în Polonia. Aron este «cel cumplit carele multă greutate au adus țării»³⁾ «om fără suflet», domnie «cumplită și amară» . . . «nu-i eră grijă de altă numai . . . de a prădare», etc.⁴⁾

În cronică sunt și unele aluzii oarecum discrete la domnia lui Vasile Lupul, adversarul politic al lui Moise Movilă și al Polonilor. Numai mai târziu după căsătoria Mariei cu Ianusz Radziwill se făcù o apropiere a lui Vasile de Poloni și probabil și de Ureche. Acesta își începuse cariera sub Miron Barnowski, rudă a Moveștilor și prieten al Polonilor⁵⁾; prin tradiția politică a tatălui său atitudinea lui se explică.

GRIGORE URECHE ȘI POLONIA. Cronicarul nostru și prin educația sa la iezuiții din Lemberg⁶⁾ și prin partidul politic din care făcea parte eră inclinat către Polonia. Am arătat cum descrie pe larg organizarea politică a acestei țări și lasă a înțelege că s'ar potrivi și

¹⁾ Ureche, *Cronica*, p. 237.

²⁾ *Ibidem*, p. 240.

³⁾ *Ibidem*, p. 260.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 261.

⁵⁾ La 1628 Dec. 20 eră treti logofăt. *Creșterea Colecțiunilor Academiei Române*, 1911 p. 235.

⁶⁾ Grigore Ureche se află în Lemberg în vreme ce tatăl său stătea la Camenița, eră deci trimis pentru învățătură. (Barwinski în *Prinos Sturza*, p. 263). Ipoteza lui Barwinski că Grigore Ureche învăța la școala frăției ortodoxe nu se poate admite căci Miron Costin spune că Grigore Ureche a învățat «artele liberale» în școli polone, ceea ce la Lemberg nu poate însemna decât colegiul iezuit. (M. Costin, *Poema Polonă* în I. Borkowski, *Pisma*, p. 244 Lemberg, 1856).

Moldovei. Tot așa de interesante sunt observațiile lui asupra sufletului polon. Arată solidaritatea lor de familie, sentimentul onoarei, vitejia lor; «pentru numele lui și pentru cinste capul își va pune»¹⁾, menționează și defectele: luxul și risipa șleahței care-și zălogește pământul la Jidovi, dar din toate cea mai interesantă observație e cea privitoare la cultura polonă. Polonii sunt «oameni învățați de carte, că pentru învățătură și a cărții vitejii nu li-i preget nici de trudă nici de cheltueală, ce încunjură țările ca să deprinză tineretele truda și la bătrânețe înțelepciunea, de care au nevoie mai mare»²⁾. Polonia dintre toate țările vecine este pentru el țara învățăturii.

Deacolo căpătase el ideile și învățătura lui, sub influența marelui școale istorice polone scrise cronică lui.

LEGĂTURILE CU ISTORIOGRAFIA POLONĂ. Cronică sa este la mijloc între genul cronicilor polone generale din veacul XVI: Bielski, Cromer, mari compilații ce cuprindeau toată istoria Poloniei precedată de o introducere asupra originilor neamului și scrise într'un stil impersonal și analitic și acel al veacului XVII, istorii de partid scrise în stil de amintiri.

(La Gr. Ureche numai domnia lui Aron-Vodă este scrisă în stil de amintiri după tradiția vechilor boieri și în special a tatălui său). Dintre istoricii poloni el ia ca model pe Ioachim Bielski, un cronicar care scrie în genul vechilor cronici. Alegerea nu pare a fi întâmplătoare. Dintre toți cronicarii poloni fără excepție, acel care are mai multe știri privitoare la Moldova este acesta. Cromer, Dlugosz, Wapowski, Miechowski încheiau cronicile lor mult mai de vreme, nici unul n'o ducea până la sfârșitul veacului XVI. Strykowski și Guagnin erau prea laconici pentru știrile privitoare la Moldova. Bielski eră cel mai comod³⁾, el cuprindea în afară de știrile compilate din cronicarii predeceșți și monografiile speciale privitoare la evenimentele din Moldova.

Nu e de închipuit ca Ureche să nu fi cunoscut deloc pe Cromer, cine intră într'o școală polonă nu putea să nu-l cunoască de vreme ce slujia ca manual de școală pentru istoria Poloniei și eră, pe drept sau nu, cel mai celebru istoric al Poloniei. Dar tot ce se află la acesta cu

¹⁾ Ureche, *Cronica*, p. 95.

²⁾ *Ibidem*, p. 94.

³⁾ Bielski eră mult cetit. Simon Starowolski a publicat o traducere parțială în latinește (Domnia lui Sigismund I), *De rebus Sigismundi Primi*, Cracovia 1616.

privire la Moldova fusese compilat de Bielski, care-l citează adesea, așa că întrebuintarea lui Cromer eră inutilă.

Tot în școlile polone va fi făcut cunoștință Ureche cu Cosmografia universală latină, care i-a slujit ca izvor pentru descrierea țărilor vecine și a începutului neamului românesc. Asemenea cosmografii slujeau, cum am spus, ca manuale de istorie universală și geografie în școli. Ceeace e demn de observat e că această carte, o scriere occidentală latină a slujit lui Ureche pentru lămurirea începuturilor neamului nostru și nu relațiile cronicilor polone despre acest lucru, cari au fost lăsate la o parte¹⁾. O scriere așa de monumentală care cuprindea originile tuturor popoarelor, cum erau cosmografiile, i-a inspirat prealabil mai multă încredere, decât cronica lui Bielski, care reproducea și ea legenda injurioasă cu tâlharii aduși din Roma.

UMANISMUL POLON ȘI URECHE. Ceeace pare însă ciudat că în această de a doua perioadă umanistă polonă a veacului XVII, un școlar al lor să fie așa de puțin influențat de clasicism. E adevărat că Ureche spune că «dela Râm ne tragem» și că limba noastră are cuvinte latinești²⁾ și trage concluzia firească despre unitatea neamului despărțit de granițe politice; că Moldovenii și Muntenii «s'au tras dela un izvor»³⁾, iar «Românii câți se află locuitori în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș dela un loc cu Moldovenii și toți dela Râm se trag»⁴⁾. Dar aceste lucruri nu sunt considerate ca ceva prea important, ca o revelație cum va fi mai târziu pentru Miron Costin. Ureche recunoaște că Vlachia vine dela Flacus, însă aceasta privește mai mult pe Munteni decât pe Moldoveni⁵⁾, iar «limba noastră din multe limbi este făcută și ni-i amestecat graiul nostru cu a vecinilor de primprejur». Țara e ca o «slobozie», adică un loc de colonizat tot feluri de neamuri străine. Popoarele de prin prejur vin în Moldova și se amestecă cu vechii locuitori⁶⁾. Aceste toate considerații slăbesc idea latinității și a unității neamului. Să nu fi fost pătruns și Ureche de idea dominantă în Polonia, că e o glorie și o cinste mare să te tragi

¹⁾ V. pasajul lui Bielski despre originea Românilor în rezumat Anexa I. Ureche nu l-a întrebuintat.

²⁾ Ureche, *Cronica*, p. 7.

³⁾ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 112.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 7.

din Romani? Ideea unității neamului nostru strâns legată de ideea latinității eră destul de cunoscută în Moldova lui Vasile Lupu. Acest domn închină cărțile lui bisericiști «către toată seminția românească pretutindenea ce se află pravoslavnică întru această limbă»¹⁾. În politica lui apare același lucru. Domnul scria Austriacilor că «în Ardeal mai mult de o treime din populație e românească și făgăduindu-le libertatea, îi voi incita îndată împotriva Ungurilor și având rășboiu la ei acasă nu vor mai ști unde să se întoarcă»²⁾.

Deși ne-am fi așteptat ca sub influența umanismului polon, Ureche ca și Miron Costin să fi fost un reprezentant al ideii latinității naționale, această latură este cam slab subliniată în cronica lui. Aceasta ar însemna că el a fost mai mult influențat de cultura polonă a veacului XVI (literatura în care predomină limba națională și nu latina). Ureche are totuș oarecari cunoștințe clasice, traduce destul de corect din latinește, ținându-se ce e drept, cam prea strâns de text, pe care-l traduce cuvânt cu cuvânt³⁾; odată face o greșeală ca aceea de a înțelege un pasaj latin, care vorbea de uciderea sultanului Murad de către servul iubit al lui Lazăr Despotul, în sensul că Murad a fost ucis de propriul său serv iubit, anume Lazăr Despot⁴⁾! Știe că Galii sunt Francezi⁵⁾, căci îi traduce așa, și știe că mai înainte Crimeea se numia Chersones, deși aci face o nouă greșeală, traducând «Callipoli în Chersoneso» prin «Calipoli la Crâm»⁶⁾! Dar ar fi fost să cerem prea mult să știe că erau doi Chersones.

URECHE ȘI CĂTOLICISMUL. Societatea polonă eră foarte mult înrâurită de propaganda religioasă a iezuiților. Ureche ca ortodox a rămas firește mai departe de aceste influențe. Totuș Miron Costin, care eră în aceeași situație a vorbit uneori de chestiuni religioase și eră considerat ca un sprijinitor al catolicilor din Moldova. Avem o singură aluzie la o chestie religioasă la Ureche. El deplânge despărțirea bisericii apusene de cea răsăriteană, «cum răsăritul și

¹⁾ *Carte românească de învățăture* a Mitr. Varlaam, Bianu și Hodoș. *Bibliografia Românească Veche*, I, p. 139. Binecuvântarea e intitulată: «cuvânt împreună către toată seminția românească» și încă odată se insistă «s'au îndurat Dumnezeu de ne au dăruit să dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pe limba românească».

²⁾ Scrisoare din 14 Ianuar 1643. Hurmuzaki, *Documente*, IV¹, p. 669.

³⁾ V. Anexa III.

⁴⁾ Ureche, *Cronica*. p. 103.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 104.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 103.

apusul n'ar fi fost logodna lui Hristos»¹⁾. Vinovată de ruperea unirii dela Florența e «pizma grecească»²⁾. În vremea lui în Polonia eră luptă mare a catolicilor pentru a atrage pe ortodoxi la unire, pe când la Kiew în frunte cu Petru Movilă se desvoltă o reacție puternică, cerând păstrarea individualismului pravoslavnic în formele vechii credințe. S'ar părea din citatele de mai sus că Ureche eră de părerea celor dintâiu, mai mult decât de a ortodoxilor intransigenți.

* * *

Cercetarea izvoarelor polone ale cronicii lui Ureche și punerea acestei cronici în cadrul culturii polone a vremii, pe lângă faptul că ne ajută la lămurirea felului cum a fost constituită cronica, pune, precum se vede, figura și opera acestui scriitor într'o lumină adesea cu totul nouă, aproape neașteptată. Vedem pe acest boier moldovean al veacului XVII ca un patriot cu concepții politice și cu anume legături de partid. Dintr'o figură vagă, autor impersonal, el devine o personalitate caracterizată și interesantă a trecutului nostru. Legăturile lui cu cultura contemporană a Poloniei explică în mare parte aceste concepții și completează idea ce ne-o putem face despre valoarea operii lui.

VI

IZVOARELE POLONE ALE SCRIERILOR LUI MIRON COSTIN

În cercetarea influenței polone asupra lui Miron Costin, vom întrebuința aceeași metodă pe care am urmat-o la Grigore Ureche: Vom arăta întâiu cari sunt izvoarele polone ale scrierilor lui Miron Costin și după aceea vom arăta influența culturii polone asupra ideilor autorului. Sunt însă unele deosebiri în ce privește problemele ridicate de studiarea operilor acestuia. Întâiu avem a face nu cu o singură cronică, ci cu mai multe opere, două din ele scrise în polonă. Vom începe cercetarea izvoarelor cu scrierea mai întinsă: Cronică Moldovei dela Aron-Vodă la Dabija-Vodă și apoi cu cele trei scrieri înrudite despre originile Românilor.

¹⁾ Ureche, *o. c.* p. 26.

²⁾ *Ibidem.*

La Miron Costin nu se mai pun complicatele probleme asupra felului cum a fost alcătuite cronicile și asupra autorului, pe cari le-am întâmpinat la Ureche, deaceia această parte de critică va lipsi. În schimb va fi necesar să ne oprim asupra chestiunii datelor la care și-a scris operele sale, chestiune care este controversată.

Legăturile lui Miron Costin cu școala și societatea polonă fiind întinse și destul de bine cunoscute, ceea ce nu eră cazul pentru Ureche, va fi nevoie să introducem un capitol special pentru expunerea acestor legături, asupra cărora materialul istoric polon ne-a îngăduit să aducem o serie de lămuriri noi¹⁾.

PAUL PIASECKI. Scrierea lui Paul Piasecki «Chronica gestorum in Europa singulariorum»²⁾ a fost cel mai însemnat izvor al cronicii lui Miron Costin și a format chiar, cum vom vedea, concepția lui despre știința istoriei.

Paul Piasecki (1579—1649) a ocupat diferite funcții bisericești înalte în Polonia. Între altele a fost episcop de Camenița (1627—1644), în care calitate putea cunoaște mai deaproape evenimentele din Moldova vecină. În ultimul timp al vieții a fost episcop de Przemisl (1644—49)³⁾.

Scrierea sa s'a bucurat de o foarte mare faimă în Polonia veacului XVII, asemănătoare cu acea a lui Cromer în timpurile mai vechi, a fost considerată ca o carte clasică pentru istoria polonă și a lăsat cu totul în umbră toate celelalte scrieri similare. Regele Wladislaw IV vorbind de Piasecki spune: «Res non minus docte scriptas, quam gloriose et praeclare per eum gestas»⁴⁾. Regele Ioan Sobieski vorbind de faptele bunicului său, hatmanul Zolkiewski, spune cu mândrie că ele sunt citate de istoricul Piasecki⁵⁾. Ambasadorul francez Laboureur, îl pune alături de Cromer și-l consideră ca una din principalele personalități culturale ale Poloniei⁶⁾. Piasecki a lăsat

¹⁾ Am întrebuințat peste tot *Cronica Moldovei dela Aron-Vodă* în ed. V. A. Ureche. *Opere Complete* I, București, 1886, «De neamul Moldovenilor» ed. C. Giurescu București 1912. *Cronica polonă* ed. I. Bogdan. *Cronici inedite* București 1895. *Poema Polonă* în ed. I. Dunin Borkowski *Pisma*, I, Lemberg 1856. (Toate edițiile tipărite în România ale acestei scrieri sunt inutilizabile).

²⁾ Am întrebuințat ed. Cracovia 1648.

³⁾ G. Korbut, *Literatura Polska*, I, Varșovia 1917, pp. 225—6.

⁴⁾ A. Szelągowski, *Paweł Piasecki historyk polski XVII go wieku* în revista *Przegląd naukowy i literacki*, Lemberg, XXVI, 1898, p. 953.

⁵⁾ T. Korzon, *Dola i niedola Iana Sobieskiego*, Cracovia 1898, p. 2.

⁶⁾ A. Szelągowski, *l. c.*

un mare nume posterității. Continuatorul său Kochowski spune «Magnum Piasecio inter scriptiores nomen... Claruit scriptis...»¹⁾.

Nu e deci de mirare că opera lui a fost aleasă de Miron Costin ca izvor principal al cronicii sale.

Cronica lui Piasecki cuprinde istoria Europei dela 1587 la 1638. Înainte de a intra în materie are note cam dispartate asupra evenimentelor dinaintea anului 1587. Cronica se termină cu un scurt rezumat al evenimentelor dela 1638—1648. Izvorul său principal pentru istoria polonă este Hejdenstein (*Rerum ab excessu Sigismondi-Augusti*. Intrebuințat în ms.)²⁾, dar cele mai multe știri le ia din propria lui experiență sau informații orale.

Deși face profesiune de credință de istoric imparțial³⁾ se pot ușor urmări tendințele politice din opera lui. Între altele, cele principale sunt: ideea unității lumii creștine, dușmănia față de păgâni și față de Germani. Consideră pe aceștia din urmă ca dușmanii neamului polon și ai Slavilor în genere, asemenea atacă pe Habsburgi. E un reprezentant al ideilor șleahței fiind împotriva tiraniei regale, face parte din partidul opus politicii lui Sigismund III, prietenul Habsburgilor și al iezuiților⁴⁾. Cea mai interesantă tendință a lui este pornirea împotriva Iezuiților. Lăsase chiar a înțelege că dezaprobă concurența ce o făceau aceștia vechii Universități din Cracovia, numind școala lor «Anti-Academia»⁵⁾. Din această pricină Iezuiții căutau pe toate căile să ponegrească celebra cronică a lui Piasecki. Ei scriu mai multe pamflete ce circulară în Polonia; mai multe fură chiar tipărite, conținând injurii și defăimări la adresa acestei cronici. Prietenii și admiratorii lui Piasecki răspund și ei în scris și se adresează chiar instanțelor judiciare cari condamnară pamfletele injurioase la ardere în

¹⁾ Wesp. Kochowski, *Annales Polon*, I, Cracovia 1683, p. 164.

²⁾ A. Szelągowski, *o. c.*, p. 1176. Pentru partea mai veche sunt știri din I. Bielski, Strjikowski etc. (*Ibidem*, pp. 1173—4).

³⁾ P. Piaseci, *Chronica*, pp. 1—2.

⁴⁾ A. Szelągowski, *o. c.* pp. 1180—1184 și 1309. R. Mieniecki, *Poglądy polityczne w dziejopisarstwie polskim XVII wieku* în *Przegląd Historyczny*, Varșovia, XVI, 1913 pp. 164—5. S'a constatat deasemenea la Piasecki că un patriotism rău înțeles îl face să arate în toate luptele oștile polone ca mai mici și cele dușmane ca mai mari decât în realitate.

⁵⁾ Piasecki, *o. c.*, pp. 380—1.

public¹⁾. Lui Miron Costin care studiă la Iezuiții din Bar tocmai în vremea când se dădea lupta cea mare între iezuiți și episcopul de Przemisl nu poate să-î fi rămas necunoscută această dușmănie a educatorilor lui împotriva cronicii lui Piasecki. Mai ales că dușmăniile ridicate de această scriere rămaseră vii multă vreme după moartea autorului ei. W. Kochowski care scria în vremea lui Sobieski, vorbește de ele ca de un lucru încă actual²⁾.

Deși elev și admirator al iezuiților, Miron Costin ia cronica lui Piasecki ca unul din izvoarele lui istorice principale, de sigur din pricina faimei de care se bucură în toată societatea polonă.

IMPRUMUTURILE LUI MIRON COSTIN DIN CRONICA LUI PIASECKI³⁾. Intrebuințarea cronicii lui Piasecki în cronica dela Aron-Vodă de Miron Costin începe cu știrile despre urcarea în scaunul Moldovei a lui Ștefan Radul (o eroare a lui Piasecki⁴⁾ și apoi acea a lui Ieremia-Vodă, luptele lui Zamoyiski cu Tătarii la Țuțora⁵⁾. Dar numărul oștirii polone pentru cari este citată «Cronica leșască», precum și mai multe din amănuntele luptei în special intervenția lui Ieremia pentru pace nu se află în cronica lui Piasecki. Lupta lui Ieremia cu Ștefan Răzvan⁶⁾ este scrisă de Miron Costin. în parte după Piasecki⁷⁾, în parte probabil după tradițiile interne. Din scrierea cronicarului polon sunt luate știrile privitoare la tratările diplomatice ce au urmat după aceste lupte⁸⁾.

¹⁾ Campania iezuiților împotriva cronicii lui Piasecki pe larg la Szelągowski, *o. c.*, pp. 953—5. Și ca om politic Piasecki eră cunoscut ca dușman al Iezuiților. Când aceștia se opun căsătoriei lui Wladislaw IV cu o calvină, singur Piasecki ține un memorabil discurs în care cere libertatea de conștiință pentru rege. I. M. Ossolinski, *Wiadomości Historyczno-krytyczne*, II, pp. 108—109.

²⁾ Ipse (Piasecki) tota vita duras labores acerbas contentiones sibi fuisse asserit, quorum aetas mea non nihil meminit, dum odio veri, aut libertate historica plerique, offensi acribus inimicitias nepotes ejus incesserunt (W. Kochowski, *Annales*, I, p. 164).

³⁾ Nu am dat pentru Piasecki textele împrumutate pentru că e vorba de un autor ce scrie latinește la îndemâna oricui și pentru că V. A. Ureche (Miron Costin, *Opere Complete*, I) și E. Barwinski (Miron Costin, *Chronicon Terrae Moldaviae*) au indicat principalele împrumuturi din acest autor.

⁴⁾ Miron Costin, *Cronica*, p. 435. Piasecki, *o. c.*, p. 128—9.

⁵⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 436—8. Piasecki, *o. c.*, p. 128—9.

⁶⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 439—440.

⁷⁾ Piasecki, *o. c.* p. 129. Numărul oștirii polone e la Piasecki trei mii la Miron Costin patru mii.

⁸⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 440. Piasecki, *o. c.*, p. 129.

Războaiele lui Mihaiu-Viteazul cu Turcii și cu Ardelenii sunt după tradiții interne¹⁾ cu cari sunt îmbinate unele știri din Piasecki, în special în scurta citare a expediției lui Sinan Pașa și lupta dela Sibiiu²⁾. Numele căpitanilor lui Mihaiu, luarea titlului de «craiu» de către acesta și fundarea mitropoliei în Ardeal nu se află la cronicarul polon. La luptele lui Mihaiu cu Moldova contribuția lui Piasecki se reduce numai la știrea eronată despre o primă domnie a lui Simion Movilă în Țara Românească³⁾. În schimb sunt luate știri abundente privitoare la pregătirile Polonilor și la luptele lor cu Mihaiu⁴⁾, dar numărul oștirii lui Zamoyiski dat de Miron nu se potrivește cu cel dela Piasecki⁵⁾, asemenea și câteva amănunte ale luptei dela Teleajăn. Lupta dela Argeș între Mihaiu și Simion Movilă pentru care Miron citează «Hronograful»⁶⁾, nu este povestită după Piasecki.

Restul știrilor despre soarta lui Mihaiu până la moartea lui, afară de afirmația că G. Basta a fost cumpărat de Ieremia Movilă, urmează însă pe acelea ale istoricului polon⁷⁾. La domnia lui Ștefan Tomșa amănuntele ce privesc relațiile cu Polonia și luptele lui Constantin Movilă sunt deasemenea după acestea, dar se află îmbinate cu alte știri în plus despre rolul jucat de diferiți boieri⁸⁾, iar luptele ginerilor poloni ai doamnei Elisabeta cu Turcii sunt povestite după tradiție, abia câteva știri fără însemnătate sunt și la Piasecki⁹⁾.

În schimb Miron Costin ia largi pasaje din acest istoric pentru evenimentele dela 1620; tot ziarul expediției lui Zolkiewski la Țuțora (sunt și știri interne îmbinate ca acelea despre Bucioc și despre soarta lui Gratiani)¹⁰⁾. Bătălia dela Hotin (1621) e dată zi cu zi după Piasecki, însă la Miron sunt și unele deosebiri în special în ce privește numărul diferitelor detașamente polone¹¹⁾. Asemenea descrierea soliei lui Cristofor Zbaraski la Constantinopol și turburările de acolo sunt după

¹⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 441—448.

²⁾ Piasecki, *o. c.*, pp. 174—175.

³⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 444—445. Piasecki, *o. c.* p. 187.

⁴⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 446 și urm. Piasecki, *o. c.*, pp. 188—189.

⁵⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 449. Piasecki, *o. c.*, p. 189.

⁶⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 452.

⁷⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 453—454. Piasecki, *o. c.*, pp. 189—190, 195.

⁸⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 458—461. Piasecki, *o. c.*, pp. 280—281.

⁹⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 464—468. Piasecki, *o. c.*, pp. 297, 301—302.

¹⁰⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 470—471, 473—484. Piasecki, *o. c.*, pp. 331—337.

¹¹⁾ Miron Costin, *o. c.*, pp. 485—502. Piasecki, *o. c.*, pp. 339—347.

istoricul polon, dar Miron are în plus o descriere a cortegiului soliei și mențiunea că solul eră să fie arestat de Turci, dar a scăpat numai grație domnului Țării Românești ¹⁾. De aci până la 1633 nu mai sunt știri din Piasecki în cronica lui Miron Costin. Sub această dată el povestește după cronicarul polon expediția lui Abaza Pașa în Polonia, în plus față de acesta este rolul jucat de Moise Movilă care înșelase pe pașă spunându-i că sosește oastea căzăcească ²⁾. Asemenea după Piasecki sunt descrise împrejurările morții lui Abaza Pașa și cele ce urmează imediat apoi: evenimentele din Ungaria, răscoalele Cazacilor și ale Tătarilor din Bugeac, aceasta din urmă mult întregită de Miron ³⁾. În sfârșit, tot din Piasecki ia Miron Costin unele știri privitoare la originea Cazacilor și la organizarea lor de către Ștefan Báthory ⁴⁾.

La aceasta se reduce întrebuințarea cronicii lui Piasecki în acea a lui Miron Costin. Contribuția e însemnată, însă e departe de a constitui esența cronicii și chiar știri privitoare la Polonia se află la Miron Costin, luate din alte izvoare decât acesta.

Aproape pretutindeni știrile lui Piasecki sunt îmbinate cu altele de origine deosebită, în special tradiție orală și nicăiri nu e păstrată la Miron Costin forma de exprimare a izvorului, din care ia numai faptele dar propriu zis nu-l traduce, cum făceau Ureche și Simion Dascălul.

De observat că până acum Piasecki eră ca singurul izvor polon cunoscut al cronicii lui Miron Costin.

JAROSZ OTWINOWSKI și AL. GUAGNIN. Miron Costin are o povestire destul de întinsă asupra bătăliei dela Argeș între Polonii lui Simion Movilă și resturile oștirilor lui Mihaiu Viteazul (1600) pentru care citează «Hronograful» ⁵⁾. Se vede ușor că acest «Hronograf» nu este cronica lui Piasecki, care nu are nici unul din amănuntele ce se află în cronica lui Miron Costin. Singura scriere polonă care cuprinde o descriere mai amănunțită a acestei bătălii este o poemă istorică scrisă de Jarosz Otwinowski și tipărită sub titlul: *«Powodzenia niebiespiecznego ale szczęśliwego wojska I. K. M. przez I. M. Staroscie Kamienienckim w Multaniech, opisanie prawdziwie—przez Iarosza*

¹⁾ Miron Costin, o. c., pp. 502—506. Piasecki, o. c., pp. 354—356.

²⁾ Miron Costin, o. c., pp. 529—535. Piasecki, o. c., pp. 462—464, 474.

³⁾ Miron Costin, o. c., pp. 534—546. Piasecki, o. c., 474—477, 491, 494—496.

⁴⁾ Miron Costin, o. c., pp. 564—565. Piasecki, o. c., pp. 45—46.

⁵⁾ Miron Costin, o. c., p. 452.

Otfinowskiego roku 1600. W Krakowie 1601 (2 pagini)¹⁾ (Izbânda primejdiasă dar fericită a oștirii M. S. Regelui condusă de starostele Cameniții în Muntenia descriere adevărată... de Iarosz Otwinowski, anul 1600. Cracovia 1601).

Autorul este fratele cunoscutului traducător al lui Ovid și Virgil în limba polonă (Valeriu Otwinowski), a luat parte personal la lupta descrisă, a fost mai târziu secretar regal²⁾. Al. Guagnin a intercalat în întregime în cronică sa (traducerea Paszkowski)³⁾ această poemă și anume în cronică Moldovei⁴⁾, despre care am vorbit în capitolul III. Guagnin a suprimat numai câteva versuri de dedicație către Andrei Leszczynski voevod de Brzesk-Kujawski, în care arată că va cânta felul cum a fost bătută oastea lui Udrea și cum a fost alungat Mihaiu⁵⁾. Deasemenea a suprimat numele autorului, spunând că poema se datorește «unui ostaș polon».

Din compararea textului poemii cu povestirea luptei dela Argeș din cronică lui Miron Costin⁶⁾ se vede ușor că toate știrile din această povestire sunt luate din poema citată. Miron însă rezumă pe scurt poema luând știri din ea, dar lăsând și multe la o parte, în special umpluturi retorice, numele comandanților unităților armatei polone. În plus în cronică noastră conducerea oștirii o are Simion-Vodă, pe când la Otwinowski acesta e redus la un rol secundar iar eroul poemei este starostele de Camenița, Ioan Potocki.

Firește că Miron Costin n'a întrebuințat poema în broșura tipărită la 1601, care este o raritate bibliografică⁷⁾, ci după reproducerea lui Guagnin (Paszkowski), cronică bine cunoscută în Moldova. Dealtfel citația lui Miron Costin, «Hronicul», se potrivește mai bine cu această cronică decât cu o broșură de patru pagini.

Întrebuințarea Cronicii Moldovei de Guagnin de către Miron Costin nu se mărginește la această poemă ci și alte știri sunt luate din ea.

¹⁾ Cf. K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, XXIII, pp. 530—531.

²⁾ *Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda*, XI, p. 198.

³⁾ Paszkowski, *Bitwy znamienite*, 1620, p. 9, face aluzie la această poemă când în patru versuri imitate după ea pomenește de izbânzile polone asupra lui Răzvan și Udrea.

⁴⁾ Guagnin, *Opisanie Sarmacyey Europejskiej*, Varșovia 1768, pp. 652—654.

⁵⁾ Otwinowski, *Powodzenia niebespiecznego*. . . p. 2.

⁶⁾ Vezi Anexa IV.

⁷⁾ După cât se pare azi nu o mai are decât o singură bibliotecă publică polonă, acea a institutului Ossolinski din Lemberg. Estreicher, *l. c.*

Astfel Guagnin descrie la sfârșitul numitei cronici lupta dintre oastea lui Mihai Movilă cu acea a lui Constantin Movilă, vărul său, ajutat de cumnații săi Poloni¹⁾. Miron ia câteva știri din această povestire și anume că oastea lui Constantin era condusă de Wiszniowiecki, care venise cu câțiva Potochești, că Mihai Vodă avea oaste de țară și Tătarii și cu Turcii n'au vrut să se amestece ci au privit lupta de departe, asemenea locul luptei la Ștefănești²⁾. Guagnin avea o serie de știri în plus lăsate la o parte ca numele comandantului oastei lui Mihai Vodă, anume Stroici, și data luptei, Sf. Toma 1608³⁾.

Tot din Descrierea Sarmației de Guagnin a luat probabil Miron Costin știrea despre originea solului polon Zbaraski din familia Wiszniowiecki⁴⁾, și acea despre originea Rușilor (Rutenilor) și a Cazacilor din oștenii prinților de Kiew⁵⁾.

SAMUEL ZE SKRZYPNY TWARDOWSKI. WOJNA DOMOWA (RĂSBOIUL CIVIL). Se știe că înainte de a povesti împrejurările în cari Moldova lui Vasile Lupul fu atrasă în turburările căzăcești, Miron Costin face în cronica sa o largă expunere a originii Cazacilor, a organizării lor și în sfârșit descrie cu multe amănunte începuturile răscoalei lui Bogdan Chmienicki, luptele dela Apele Galbene și Korsun⁶⁾. Inceputul acestei descrieri, originea Cazacilor și organizarea dată lor de Ștefan Bathory, precum am spus, este luată după scrierea pomenită a lui Piasecki. Partea ce urmează nu se mai află la acesta. Fiind vorba de evenimente contemporane cu el, Miron Costin a putut afla multe amănunte oral, în special dela nobilii poloni cu cari era în legătură. Totuș din pricina bogăției și precizunii amănuntelor nu e exclusă întrebuițarea unui izvor scris. În momentul când scria Miron Costin (1675—1677) apăruseră în Polonia numai două scrieri asupra războaielor căzăcești⁷⁾, cartea lui I. Pastorius «*Bellum scithycosacico*», Danzig 1652, care n'a fost întrebuițată de Miron și o altă scriere în limba polonă, o scriere în versuri a lui Samuel ze Skrzypny Twardowski: «*Wojna domowa z Kozaki i Tatary, Moskwa po tym*

¹⁾ Al. Guagnin, o. c. pp. 654—5.

²⁾ Miron Costin, o. c. pp. 456—7.

³⁾ Vezi textele confruntate în Anexa IV.

⁴⁾ Miron Costin, o. c. p. 503. Guagnin, o. c. p. 221.

⁵⁾ Miron Costin, o. c. p. 564. Guagnin, o. c. p. 236.

⁶⁾ Miron Costin, o. c. pp. 563 și urm.

⁷⁾ L. Finkel, *Bibliografia Historji Polskiej*, sub. Kozacy.

Szwedami i z Węgry przez lat dwanaście, za panowania Nayiasnieyszego Iana Kazimierza Krola Polskiego... Kalisz (tipografia colegiului iezuit)¹⁾ (Răsboiul civil cu Cazacii și Tătarii, Moscova și apoi cu Suedezii și Ungurii care a ținut 12 ani sub domnia prealuminatului rege al Poloniei Ioan Casimir...).

Samuel Twardowski (c. 1600—1660) elev al iezuiților care îi tipăriră unele scrieri, a scris foarte mult și numai în versuri. Între altele a descris solia la Constantinopol a principelui Cristofor de Zbaraz (1622) la care a luat parte și el²⁾ precum și viața regelui Wladislaw IV³⁾. Twardowski e socotit și azi ca cel mai însemnat poet epic polon al veacului XVII, socotit de contemporani ca un Virgil sau un Tasso polon⁴⁾. Scrierile sale foarte gustate apărură în multe ediții atât în timpul vieții cât și după moartea lui⁵⁾. În special «Răsboiul civil» fu o carte care se răspândi la popoarele ortodoxe vecine. La Moscova ea ridică proteste și Rușii se plânsură prin solie oficială că în ea sunt expresii ofensătoare la adresa lor și ca urmare opera fu arsă de calău în piață la Varșovia⁶⁾. Ce e mai interesant e că ea a slujit drept izvor principal celei mai cunoscute cronici rutene a Cazacilor, letopisețul lui Samuel Weličko⁷⁾. Afară de aceasta «Răsboiul civil» fu prelucrat sau tradus în rutenește în Ucraina nu mai puțin de patru ori⁸⁾. Nu e deci de mirare că o scriere așa de răspândită și în țările vecine să fi fost cunoscută și de un Moldovean.

¹⁾ Multe ediții: 1650, 1657, 1660, 1665, 1682. Fiecare are completări față de precedentele. Am întrebuințat ultima.

²⁾ S. Twardowski, *Przewazna legacya*, Leszno 1633, 1639. Wilna 1706. Scrierea conține multe știri privitoare la țările noastre. O descriere latină mai scurtă a aceleiași solii. (S. Kuszewicz, *Narratio legationis zbaravianae*, Danzig 1645) e rezumată de N. Iorga în *Studii și Documente* IV, pp. CXLIX și urm. și idem. *Istoria românilor prin călători*, I, pp. 213 și urm.

³⁾ S. Twardowski, *Wladislaw IV*, Leszno, 1649.

⁴⁾ Al. Brückner, *Poezia w wieku XVII ym*, în *Encyklopedia Polska*, XX, p. 232. Despre «Răsboiul civil»: «Este cea mai bună scriere istorico-poetică a întreg veacului XVII» (în Polonia).

⁵⁾ Pentru știrile bio și bibliografice asupra lui Twardowski. L. Korbut, *Literatura Polska*, I, pp. 531 și urm.

⁶⁾ L. Kubala, *Poselstwa Puszkina w Polsce* în *Skicze Historyczne* (ed. 2), I, p. 205.

⁷⁾ S. Weličko, *Лѣтописъ собитій*, Kiev, 1851, 3 volume. (Scris la 1720). «Răsboiul civil» e citat la tot pasul.

⁸⁾ Al. Brückner, *l. c.*

Deși cele mai multe amănunte date de Miron Costin în povestirea războaielor căzăcești nu se regăsesc în «Răsboiul civil» este sigur că el a cunoscut scrierea și a luat unele știri din ea pentru cronica lui. Unele expresii speciale cari se regăsesc și la Twardowski și la Miron arată aceasta în mod neîndoelnic. Astfel Twardowski vorbind de Nicolae Potocki, hatmanul Coroanei, spune că atunci când a aflat de răscoala lui Chmielnicki, «vrând pe această hidră (șarpe) să o înăbușe în iarbă, cum spuneă, și a-l înăbuși dela început...». Miron Costin în aceeași împrejurare spune că hatmanul «a zis acest cuvânt. Șarpele până nu ridică capul din iarbă, să-l lovești»¹⁾.

Expresia pusă de Miron Costin în gura lui Chmielnicki «Luatu-mi a Czaplinski Subotowul și tot ce am avut, iară sabia din mâni nu mi-au luat» se regăsește la Twardowski, o expresie poetică a poemei sale²⁾. Asemenea strigătul lui Czaplinski în cronica lui Miron: «Pentru ce să ție un mujic târguri?» corespunde expresiei lui Twardowski: «Czaplinski socotind că nu se cuvine un țăran așa de bogat încât să clădească un târg...»³⁾.

Acestea nu sunt *facte*, ci întorsături stilistice ale poemei lui Twardowski. E deci probabil că și faptele și amănuntele ce coincid la Miron și la Twardowski sunt împrumutate dela acesta și nu luate din informația orală⁴⁾.

Intrebuințarea lui Twardowski de către Miron Costin ne arată pe scriitorul moldovean cetind și apreciind pe cel mai bun poet polon al vremii, care i-a fost de sigur unul din îndrumători când a scris «Poema polonă».

ALTE IZVOARE ȘI TRADIȚIA. Cercetarea atentă a întregii istoriografii polone privitoare la evenimentele din prima jumătate a veacului XVII și a războaielor căzăcești nu dă nici un alt rezultat. Și totuș o serie întreagă de evenimente descrise în cronica lui Miron Costin nu se află în cele trei izvoare pomenite nici din amintirile boierilor moldoveni se pare că nu le putea lua (izvoare interne scrise recunoaște Miron că n'a avut)⁵⁾. Astfel sunt în diferite locuri preciziunile despre efectivele oștilor polone, amănunte

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 572. Twardowski, *Wojna domowa*, p. 6.

²⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 571. Twardowski, *o. c.* p. 6.

³⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 570. Twardowski, *o. c.* p. 5.

⁴⁾ Am dat în Anexa V textele confruntate.

⁵⁾ Miron Costin, *o. c.* I, p. 432—433.

asupra expedițiilor lor la Hotin și Țuțora, asupra originilor războaielor cazăcești.

Se poate ca unele din aceste amănunte să fi fost luate din cărți bine cunoscute: Numărul oștirii lui Zamoyski în Moldova la 1595, 7000 de călăreți și 3000 de pedestri dat de Miron Costin, pentru care citează «Cronica leșească»¹⁾ se regăsește numai la Hejdenstein «*Rerum ab excessu Sigismundi Augusti, Frankfurt 1672*»²⁾ Dar e foarte ciudat cum din informația foarte bogată pe care o prezintă această scriere pentru evenimentele moldovene, Miron Costin să fi extras această singură știre. Hejdenstein cu mult mai bine informat decât Piasecki dă o mulțime de amănunte asupra înscăunării lui Ieremia Vodă, sosirea lui în Moldova cu Luca Stroici, intrarea lui în Iași, apoi luptele Polonilor cu Mihaiu-Viteazul pentru cari Piasecki n'are decât câteva rânduri. Cum de n'a întrebuințat Miron Costin mai pe larg scrierea lui Hejdenstein dacă a cunoscut-o?³⁾

Teofil Szemberg. *Relatia prawdziwa o weszcziu woyska polskiego do Woloch*, Pozen 1621 (relație adevărată despre expediția oștirii polone în Moldova) este o cărticică despre campania lui Zolkiewski la Țuțora. În ea se află două știri asupra acestei campanii cari se regăsesc la Miron Costin, dar nu se află la Piasecki: În tabăra polonă întărită la Țuțora erau de fiecare ceată câte patru tunuri⁴⁾, lupta dela 22 Septemvrie (1620) între Turci și Poloni s'a dat în valea Răutului⁵⁾. Indicațiile se regăsesc la Miron Costin. Piasecki spune în adevăr în cazul de al doilea că lupta s'a dat pe malul unui râu, dar nu-i dă numele.

Dar iarăș aceste două note nu sunt suficiente spre a dovedi întrebuințarea acestei scrieri, ci poate fi vorba de o simplă coincidență.

¹⁾ *Ibidem*, p. 437.

²⁾ Cf. Barwinski în ediția traducerii latine a cronicii lui Miron (Miron Costin, *Chronicon terrae Moldaviae*, p. 3).

³⁾ S'ar putea da o explicație. Cartea lui Hejdenstein a apărut de sub tipar la Frankfurt la 1672 trei ani înainte ca Miron să înceapă cronica lui. E posibil ca acesta să fi cunoscut cartea târziu când cronica lui eră aproape gata și nu mai putea suferi largi modificări. Miron Costin, precum spune (o. c. p. 628) lucrase întâi un brulion și apoi înainte de a-l trece pe curat lipiă diferite știri ce-i scăpaseră din vedere la locurile respective. Astfel va fi lipit această știre din Hejdenstein fără a putea întrebuința toată bogata informație a cronicii în chestiune.

⁴⁾ Miron Costin, o. c. p. 478, Szemberg, *Relatia prawdziwa* p. 7.

⁵⁾ Miron Costin, o. c. p. 482, Szemberg, o. c. pp. 14—16.

Despre unele din completările lui Miron aduse știrilor ce privesc Polonia putem spune deadreptul că nu pot fi de origină polonă. De pildă când pune în gura hatmanului Chodkiewicz în lupta dela Hotin: «să vie Sân-Medriul și se vor căi Turcii că au venit» ¹⁾, expresia nu poate fi auzită sau cetită dela un polon pentru care «Sân Medriul» (Sf. Dumitru) nu are nici un sens neexistând în calendarul catolic. Alte ori deosebiri în evaluarea efectivelor diferitelor oști polone față de cifrele date de izvoarele sale obișnuite se pot explica și fără intervenția unei informații deosebite, ci se datoresc unor socoteli și critici ale lui Miron ²⁾.

Mai greu ne putem explica lipsa unui izvor scris acolo unde Miron Costin ne dă în orație directă discursul lui Chmielniecki către han pentru a-l îndemna să ajute pe Cazaci împotriva Polonilor ³⁾, precum și mai ales pentru știrile precise ce le dă cronicarul moldovean asupra efectivelor de oaste și a ajutoarelor în bani ce toate țările făgăduiră regelui polon Wladislaw IV pentru proiectata sa expediție împotriva Turcilor ⁴⁾. E de observat însă că un scriitor bine informat ca W. Kochowski care a scris câțiva ani după Miron Costin cronica sa povestind planurile de războiu turcesc ale lui Wladislaw IV punându-le în legătură cu răscoala Cazacilor, nu cunoaște aceste amănunte ⁵⁾, ele sunt deasemenea necunoscute istoricilor poloni de azi cari s'au ocupat de această chestiune ⁶⁾.

Scriitori străini afară de Poloni nu par a fi fost întrebuințați în cronica lui Miron Costin, exceptând pe Topeltin de Mediaș, care e citat

¹⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 495.

²⁾ Vezi pe larg în capitolul VIII.

³⁾ Miron Costin, *o. c.* p. 571. Totuș am cercetat fără nici un rezultat literatura ce o putea cunoaște Miron asupra lui Chmielniecki, Rawita-Gawronski *Bogdan Chmielniecki*, Lemberg 1906 II volume, a întrebuințat toată literatura privitoare la hatmanul căzăcesc.

⁴⁾ Miron Costin, *o. c.* pp. 561—562.

⁵⁾ W. Kochowski *Annales*, I, pp. 21—2.

⁶⁾ Cf. W. Czermak, *Plany wojny tureckiej Wladyslawa IV-go* (Planurile de războiu turcesc ale lui Wladislaw IV). In *Analele Academiei din Cracovia. Istorie- Filologie*, 1898, XXXI. Amănunte asupra planurilor lui Wladislaw IV și a legăturilor sale cu Cazacii circulau însă și în țările vecine Poloniei, căci memoriile lui Kemeny dau știri cari se aseamănă mult în această privință cu ale lui Miron Costin (apud L. Kubala, *Ierzy Ossolinski*, II, pp. 363—4 și 366).

o singură dată ¹⁾ și de știrile căruia privitoare la relațiile Ardealului cu Moldova (destul de sărace) Miron nu s'a folosit.

Miron Costin eră, cum vom vedea, în strânse legături cu mulți nobili poloni Martin Kałski, Marcu Matczynski, Ioan Gninski, S. Szucki și alții. El putea avea deci din Polonia aceeași informație orală pe care o avea pentru istoria Moldovei dela boerii mai bătrâni. Astfel de informație orală polonă e citată în mai multe rânduri. De pildă când spune că regele Wladislaw IV se înțelesese cu Cazacii: «s'au tras cuvântul în țara leșească până astăzi . . . » ²⁾, pentru luptele turco-polone din 1638: «țin minte oamenii bătrâni carii spun că agiungea tabăra de sub târgul Cameniței până la un copac în câmp mai mult de o milă mare de loc» ³⁾.

Una din cele mai bogate povestiri privind istoria polonă din cronica lui Miron este povestea luptelor dela Apele Galbene și Korsun. Se dau date, cifre și amănunte precise, numele nobililor poloni ce participară. Unele, cum am arătat, sunt luate din poema lui Twardowski. Dar cronica moldoveană are o povestire mai bogată și mai amănunțită ca aceea a contemporanului polon. Se constată că Miron Costin, după propria sa mărturie, eră în legături personale cu Petre Potocki fratele hatmanului Nicolae Patocki, acel ce comandase oștile polone în aceste lupte ⁴⁾, Miron avea deci posibilitatea de a căpăta astfel o informație asupra acestor evenimente.

Dar în cronica lui Miron se strecoară și informație de calitate inferioară, svonuri publice nesigure. Un exemplu interesant aflăm la povestirea soliei lui Cristofor de Zbaraz la Constantinopol la 1622. În cronica sa Miron Costin o descrie după Piasecki, adaugă însă, ceea ce acela nu e, o descriere a cortegiului cu caii ce aveau plăci de aur pe piept și amănuntul că potcoavele cailor erau de argint și Polonii le lă-sau într'adins să cadă pe străzile Constantinopolului ⁵⁾. Ei bine, exact aceeași legendă o scrie și Dimitrie Cantemir legând-o însă de o altă solie polonă, aceea a lui Ioan Gninski la 1677—8 ⁶⁾. Firește, deci, că e vorba

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 643.

²⁾ *Ibidem*, p. 569.

³⁾ *Ibidem*, p. 541.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 594.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 503.

⁶⁾ D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman* ed. Academiei Române, I, pp. 436—7. La D. Cantemir știrea nu e o reminiscență din Miron Costin greșit așezată, căci dă și alte

de o legendă ce circulă fie în Moldova fie la Turci pentru a caracteriza luxul și risipa ambasadorilor poloni, ea eră atribuită când unuia, când altuia dintre soli. Miron Costin ca și Cantemir a cules acest svon și l-a introdus în cronică lui.

IZVOARE POLONE ALE SCRIERILOR DESPRE ORIGINILE ROMÂNILOR. Cele trei scrieri în care Miron Costin a căutat să prezinte originile neamului nostru sunt scrise sub inspirația lucrării sasului L. Topeltin. «De origine et occassu Transylvaniae», Lyon 1667, precum și după legendele ce circulau asupra întemeierii Moldovei și țării Românești. Topeltin a fost izvorul străin din care Miron Costin a luat cele mai multe știri ¹⁾. Deasemenea sunt mult utilizate în toate trei scrierile «Culegeri grecești de patru monarhii» azi pierdute ²⁾.

Totuș în mod incidental au fost întrebuințați și autori poloni. Miron Costin citează pe Cromer ³⁾, Guagnin ⁴⁾, Bielski (Ioachim) ⁵⁾, Strykowski ⁶⁾ și chiar Piasecki ⁷⁾, pentru mărturia că Românii se trag din Romani. Cromer mai e citat pentru faptele lui Ștefan cel Mare ⁸⁾ și pentru etimologia Voloh, valah din vloh (italian) ⁹⁾.

Bielski e întrebuințat pentru originea numelui Slavilor, deși nu e citat.

anecdote în legătură cu ea, cum că vizirul ar fi spus: «Cine pune potcoave de argint cailor dovedește că are capul de aramă» și altele. După D. Cantemir a reprodus legenda Hamer. *Histoire de l'empire ottoman*, XII, pp. 9—10 și după el toți istoricii poloni. Cf. I. Szujski, *Dzieje Polski*, IV^a), pp. 70—71.

¹⁾ Cf. Giurescu Introducere la Miron Costin *De neamul Moldovenilor*, pp. XXXVIII—XXXIX.

²⁾ Cf. *Ibidem*, pp. XXXVIII, 25—6. *Cronica polonă* ed. I. Bogdan p. 156. *Poema*, ed. Borkowski, p. 244. Scrierea e probabil aceeași pe care a întrebuințat-o sub acest titlu după un original grecesc Nicolae Milescu în «*Chresmologhion*», scriere rusească păstrată în manuscris, un fel de cronică universală care cuprinde și istorie modernă. I. N. Mihailovski. *Важнейше Труды Николаѣ Спааря*. Kiew 1897 pp. 231 și urm.

³⁾ Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, pp. 10, 31. *Poema*, p. 268.

⁴⁾ *Ibidem*, *De neamul Moldovenilor*, p. 32.

⁵⁾ *Ibidem*, *Poema*, p. 268.

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ Idem. *De neamul Moldovenilor*, p. 32. *Poema*, p. 268.

⁸⁾ Idem, *Cronica polonă*, p. 165.

⁹⁾ Idem, *Poema polonă*, p. 268.

Miron Costin. *De Neamul Moldovenilor*, p. 47.

Neamul slavonesc. . . «întâi acestui neam Grecii le-au zis Sauromates de pre ochii mierăi albiniți, adică ochi de șopârlă».

I. Bielski, *Chronika*, p. 1 (cu aceste cuvinte începe cronica). Regatul Poloniei e așezat în Europa, cel de al treilea continent al lumii în țara Sauromații, numită așa dela Assarmata fiul lui Iektan sau mai degrabă dela oamenii cari au ochii ca de șopârlă, căci în grecește sarros este șopârlă și ommati ochiu.

Știrea se află și la Strykowski, care n'o crede și trimite la Bielski ¹⁾.

Tot Bielski la începutul cronicii sale ²⁾ afirmă că Ovidius a stat la Cetatea Albă și că lacul de acolo se numește Owidowo pentru că poetul s'a înecat în el! La Miron Costin fără adausul despre înecul lui Ovid apare aceeaș explicare despre «balta Vidovul» sau Widowa ³⁾.

Afirmația cronicarului moldovean cum că Litvanii ar fi de origină latină și se trag din Romanii fugari pe vremea lui Nero sub conducerea lui Lizbon, se regăsește la mai mulți cronicari poloni ale căror povestiri au fost contopite de Miron.

Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, pp. 34—5.

Colonia Râmului este Litva în crăiea leșească; drepti Râmleni sânt. Însă acest neam a Litvei nu de Râmleni aduși sânt pre acele locuri unde locuescu acum, ci de tirănia spurcatului Nero împărat Râmului, multe case mari cu gloatele sale cu domnul lor Lizbon fugând derăutățile lui Neron la Nemți și deacolo cumpărând vase de mare, pre marea carea lovește la Danțca au mers până la Lifland o țară,

Guagnin. *Opisanie Sarmaciey* pp. 222—3.

Unii italieni cu domnul lor Palemon, fie din pricina tiraniei lui Nero, fie că au fost surghiuniți, fie din pricina lui Atila după lungă navigație în golfurile Mării Baltice, cari spală malurile Prusiei, Zmudzului și Inflantei au ajuns în aceste țări pe râul Niemmen. . . Însă acest popor litvan multă vreme după începutul său a stat supus Rușilor și anume prinții de Kiew aveau supremație

¹⁾ Strykowski, *Chronika litewska*, ed. Wařşovia, 1769, p. 95.

²⁾ I. Bielski, *Chronika polska*, p. 1.

³⁾ Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, p. 17. *Cronica polonă*, p. 157.

și de acolo descălecând malul s'au lătit până unde este acum Litva. Mulți ani supt ascultarea Rușilor au fost, până înmulțindu-se din an în an, apoi au supus pre Ruși, de le sânt vecini Rușii a toată țara aceea.

Strykowski, *Chronika Litewska*, p. 59.

Prințul Palemon sau Libo slăvitul a colonizat întâi porturile vechi ale Prusiei și Zmudzu-lui. După aceea s'a împreunat cu Goții în Litvania și Inflant, după ce părăsise Italia cu Romanii fugind de tirania lui Nero.

(Asemenea puțin schimbate pp. 55—6 după letopisețul rutean).

Din Matei Strykowski a mai luat probabil Miron Costin știrea că Genovezii au întemeiat Caffa, Chilia și stăpâneau Crimeia ²⁾.

Atât se poate regăsi din informația lui Miron Costin din scrierile asupra originii Românilor în cronicile polone. Cum se vede e vorba de o informație pentru puncte secundare numai.

DATELE LUCRĂRILOR LUI MIRON COSTIN. Înainte de a trece la cercetarea influenței polone asupra educației și ideilor lui Miron Costin este nevoie să lămurim problema datelor la cari au fost scrise diferitele lui lucrări, căci în cazul unei evoluții în ideile sale ³⁾,

asupra lui și luau tribut dela dânșii ¹⁾.

I. Bielski, *Chronika polska* p. 123.

După cum mărturisesc letopisețele rusești . . . Palemon sau Publius Libonius în vremea lui Nero a venit aci, a plutit pe mare cu soția, copiii și toate slugile lui și alți prieteni în tot cinci sute. . .

(Ei se așează în două orașe romane pe coasta Balticei).

¹⁾ Interesant este că în multe m-sse există aci o lungă interpolare în care un fiu al lui Miron, desigur Nicolae, se întreabă de unde a luat tatăl său știrea că Libo a venit pe vremea lui Nero și dă o lungă povestire a venirii Litvanilor pe vremea lui Cezar. Toată această povestire e *tradusă cuvânt cu cuvânt* din Strykowski (o. c. pp. 56. 72. 75) din care sunt luate și toate citatele latine cu indicarea paginii și a capitoului din Cromer, Dlugosz, Cicero, Florus, etc. Acelaș Strykowski avea totuș puțin mai sus și povestirea cu venirea Litvanilor sub Nero! (Dealtfel întreg pasajul e reproduș întocmai în Cronica lui Nicolae Costin, Cogălniceanu *Cronici*, ed. II, I. p. 65).

²⁾ M. Strykowski, o. c. p. 64. Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, p. 45. *Cronica polondă*, pp. 157—158. *Poema*, p. 248.

³⁾ În ce privește bogăția izvoarelor nu e nici o deosebire între cele trei scrieri acceptând faptul că *De neamul Moldovenilor* se adresează Moldovenilor și cuprinde deci

cunoașterea ordinei în cari le-a scris este indispensabilă pentru cunoașterea ei.

Două scrieri sunt bine date: *Cronica dela Aron Vodă*, Iași 1675 ¹⁾ și *Poema Polonă*, Daszow, Iulie 1684.

Celelalte două: *Cronica polonă* și *De Neamul Moldovenilor* nu sunt date și asupra datei la care au fost scrise urmează controverse ²⁾.

Pentru cronica polonă deslegarea problemei este mai ușoară, ținând seamă de un element care până acum n'a intrat în discuție, dar care e hotărâtor. Cronica e dedicată comisului coroanei polone. Se constată că acel comis este Marcu Matczynski, care eră în strânse legături de prietenie cu Miron Costin ³⁾.

Marcu Matczynski a fost numit comis al coroanei în Martie 1676 și a îndeplinit această funcție până în 1683, când după liberarea Vienei a fost numit podkormorz al coroanei ⁴⁾.

Cronica polonă a fost deci scrisă între 1676 și 1683. Miron Costin spune că scrie în cumplite vremi, într'o epocă în care Moldova e gata să piară. Din această pricină opera a fost socotită ca scrisă în vreme de războiu, sau către 1673—4 (bătălia dela Hotin) ⁵⁾ sau după 1683 ⁶⁾.

În realitate nu trebuie considerate aceste cuvinte ale lui Miron Costin ca o aluzie la un războiu ce se purtă tocmai în vremea când scria,

numai întemeierea Moldovei pe când celelalte cuprind și întemeierea Țării Românești. Nu se poate însă constata că Miron ar fi întrebuițat în vreuna din aceste scrieri un izvor pe care nu l-ar fi cunoscut scriind pe celelalte.

¹⁾ Data se află în Ms. 36 al Academiei Române. Giurescu *Introducere la Letopiseșul Țării Moldovei dela 1611—1705*, București 1913, p. 6, nota 1. Data 1675 este aceea a începerii cronicii, ea a fost terminată probabil ceva mai târziu căci pomenește dejă în cursul ei pe Antonie Russet care au căzut domn aice în țară. (M. Costin, *Opere Complete*, p. 678). Antonie Russet se urcase în scaun abia în Decembrie 1675. În orice caz scrierea eră gata la 1677 când s'a făcut compilația cronicii cu aceia a lui Ureche. (Giurescu, *Introducere la Letopiseșul Țării Moldovei 1661—1705*, p. 6).

²⁾ C. Giurescu, *Noui Contribuții la Cronicile Moldovene*, pp. 35—6, idem *Introducere la De neamul Moldovenilor*, pp. XL și urm. Idem, *Interpolările și data scrierii De Neamul Moldovenilor în Buletinul Comisiei Istorice*, II, pp. 103 și urm. Iorga, *Recenzii la ultimile două scrieri citate în, Revista Istorică*, I, 1915, pp. 4 și urm. și 266 și urm.

³⁾ E. Barwinski, *Introducere la Miron Costin Chronicon terrae Moldaviae*, p. XV.

⁴⁾ I. Bartoszewicz, *Tablice Historyczne. Koniuszowe koronni* în *Biblioteka Warszawska*, 1865, II, p. 134. Fusese numit în locul rămas vacant încă din 1674 la moartea livonianului Schmeling.

⁵⁾ C. Giurescu, *Noui Contribuții*, p. 35 și urm.

⁶⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul XVIII*, vol. 2, p. 587.

ele privesc starea de plâns și de ruină în care se află Moldova după războaiele turco-polone (1672—1676). Plângerea despre «cumpzitele vremi» și despre ceasurile din urmă ale Moldovei se regăsesc aidoma în toate cele patru opere ale lui Miron Costin ¹⁾ scrise la date deosebite, deci nu e vorba de o aluzie la evenimente anumite ci la situația generală a epocii.

Credem că nu greșim când socotim ca dată mai exactă a scrierii anul 1677, când Polonii trimit la Constantinopol strălucita solie a lui Ioan Gninski cu însărcinarea să deslege toate litigiile dintre Polonia și Turcia, între altele și mai multe probleme privitoare la Moldova. Solul acesta, deși cunoscuse personal pe Miron Costin și mai înainte, îi aduce o scrisoare de recomandatie tocmai dela Marcu Matczynski, căruia îi este dedicată cronica polonă. Se constată din ziarul soliei că în timpul cât a stat Gninski în Moldova eră în strânse legături cu Miron Costin care-l informează despre trecutul țării sale ²⁾. E firesc să presupunem că istoricul moldovean a profitat de scrisoarea lui Matczynski ca să-i răspundă, trimițându-i această lucrare scrisă cu scopul de a informa pe Poloni asupra Moldovei, în timpul când tocmai erau în curs tratările lor diplomatice cu Turcii. În acest caz, deoarece scrierea trebuie să fi fost transmisă lui Matczynski prin solul Gninski, s'ar lămurii și expresia obscură din prefața scrierii: «Socot ca o deosebită fericire a mea că o parte a cronicii mele despre Moldova, înainte de a eși la lumină în Moldova, va ajunge în mâinile unui bărbat atât de mare (i. e. regele Sobieski) în urma cererii unei persoane, cu care Domnia-Ta știi foarte bine în ce strânse legături sunt mereu», (i. e. solul Gninski) ³⁾.

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, p. 432, *De Neamul Moldovenilor*, p. 9, *Poema polond*, p. 245, *Cronica polondă*, p. 144.

²⁾ Asupra legăturilor lui Miron Costin cu solul Gninski v. pe larg în capitolul următor.

³⁾ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 178. C. Giurescu, *Nouii Contribuții*, p. 35, credeă că Miron n'a putut scrie cronica polonă după 1674 pentru că pomeneste pe Constantin Basarab Cârnu ca fiind în viață. Data morții acestui domn este necunoscută. La 1679 (Noemvrie 24) el eră însă încă în viață. Scrisoarea scrisă la această dată către regele Sobieski din Wulka în Polonia și semnată «Constantin domn al Moldovei» (Hurmuzaki, *Documente-Supliment*, II³), p. 126) nu poate fi decât a lui. Domnul slăbit de bătrânețe arată că mijlocieă corespondența dintre regele Sobieski și «nepotul meu de soră» din Muntenia. La acea dată domniă acolo Șerban Cantacuzin, care în adevăr eră nepot de soră al lui Constantin Cârnu. Îscălitura fotografiată ce însoțește documentul în colecția

Mai greu de datat este «*De Neamul Moldovenilor*». Un element pe care s'au întemeiat atât acei cari socotiau scrierea posterioară poemei polone ¹⁾, cât și cei cari o socotiau anterioară acestei poeme ²⁾ pentru a stabili data scrierii este o presupusă deosebire între părerile expuse de Miron Costin asupra cronicii lui Eustratie Logofătul, care în Poemă ar fi socotit ca un cronicar «mai bun» decât Ureche iar în «*De Neamul*» ca un hulitor al neamului și un înșelător. În realitate această contradicție nu există, e datorită unei confuzii a lui Hasdeu, care a tradus greșit pasajul respectiv din Poema Polonă. Miron Costin scrie: «mamy i historyka najpierwszego, Iewstratego ³⁾ Logofeta trzeciego, mamy drugiego po nim, Urekiego dwornika wielkiego ziemi dolnej» ⁴⁾, adică: «Avem și întâiul istoric, Eustratie logofăt al treilea, avem și al doilea după dânsul, Urechi mare vornic al țării de jos» și nicidecum «mai avem și istorici ai noștri, cel mai bun Eustratie al 3-lea logofăt și cel de după dânsul, Ureche mare vornic al țării de jos», cum traduce Hasdeu ⁵⁾. Miron Costin face o simplă înșirare cronologică: «întâiul . . . al doilea». Nu este așadar o contradicție între Poema Polonă și «*De Neamul Moldovenilor*». În scrierea românească Miron combate o eroare care, după unii, s'ar afla în letopisețul lui Eustratie, în Poemă se mulțumește a-l menționa și nu crede de cuviință să discute erorile lui Eustratie, căci scrierea aceluia sau a imitatorilor săi presupuși nu ar fi putut induce în eroare pe Poloni cari nu le cunoșteau.

Trebuesc deci căutate alte elemente pentru datarea scrierii «*De Neamul Moldovenilor*».

Singurul argument cum că această scriere ar fi anterioară «*Letopisețului dela Aron-Vodă*» (scris la 1675) este acela că în predoslovnia pomenitului letopiseț Miron spune că «urzise» începătura unui letopiseț dela descălecarea dintâi a Moldovei, care rămăsese nesfârșit din

Hurmuzaki este însă a lui Constantin Cantemir, provine de sigur dela altă scrisoare și dintr-o confuzie a editorului a fost atașată în acel loc.

¹⁾ Șt. Orășanu, *Cronicarii Moldoveni*, pp. 105 și urm. Cf. și I. Sbiera, *Mișcări literare*, p. 173.

²⁾ C. Giurescu în introducerea la «*De Neamul Moldovenilor*», pp. XLIV și urm.

³⁾ În *Ms. 1348 al muzeului Czartoryski din Cracovia*, p. 5: Istratego.

⁴⁾ M. Costin, *Poema Polonă*, ed. Borkowski, p. 243.

⁵⁾ Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I¹⁾, p. 160. Asupra felului cum e tradusă în latinește *Poema Polonă* vezi capitolul ultim.

pricina cumplitelor vremi cari surveniseră¹⁾. Scrierea «De Neamul Moldovenilor» fiind neterminată cel puțin în manuscrisele pe cari le cunoaștem²⁾, ar coincide cu acea «începătură»³⁾.

Firește că încercarea pomenită ca fiind părăsită la 1675 a slujit ca temei scrierii «De Neamul Moldovenilor», dar aceasta nu este acea încercare ci o prelucrare a ei mai târzie.

Cronica pomenită în introducerea letopiseșului dela Aron-Vodă eră în intenția autorului o *Istorie completă a Moldovei*, dacă «De Neamul Moldovenilor» ar fi «începătura» acelei istorii în predoslovie acestei scrieri am vedea arătată intenția autorului de a duce istoria țării sale până în zilele lui. În realitate predoslovie din fruntea scrierii subliniază dimpotrivă dela început că această operă se va mulțumi a trata originile neamului, *e o monografie a originilor romane ale Românilor*: «*Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și câți sunt în țările ungurești cu acest nume Rumâni și până astăzi de unde sunt și din ce seminție, de când și cum au descălecat într'aceste părți de pământ. . . Biruit-au gândul să mă apuc de această osteneală: să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sunt locuitorii țării noastre . . . de unde sunt veniți strămoșii lor. . .*»⁴⁾. În toată prefața e vorba de o monografie a originilor, nicăiri nu amintește intenția de a povesti istoria principatului Moldovei. «De neamul Moldovenilor, *de unde au venit strămoșii lor*» nu este deci începutul letopiseșului complet proiectat de Miron Costin ci o monografie deosebită⁵⁾.

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 432.

²⁾ E neîndoiește că așa zisa formă terminată are completări aduse de Nicolae Costin, deoarece adausurile sunt făcute pe baza lui Strykowski, Baronius și Bonfini cei trei scriitori pe cari s'a întemeiat mai ales Nicolae Costin în cronica sa completă. (Cf. Giurescu, Introducere la «*De Neamul Moldovenilor*», p. XX și urm.) Nu s'a observat de altfel un pasaj din Hronicul lui D. Cantemir care spune: «Pentru aceasta dară greșește săracul Nicolae Costin (Dumnezeu să-l ierte) în istoria sa de *Dakia*, la capul cel de pe urmă scrie precum țara Dakiei să se fi pustiit pe vremea lui Attila» (D. Cantemir, *Hronicul*, ed. Acad. Române, II, p. 52). Despre Attila se vorbește în capitolul ultim al scrierii lui Miron Costin în forma amplificată. Cronica cea mare a lui Nicolae Costin nu e termină cu Attila. Aceasta înseamnă că D. Cantemir știa că acest adaus cu Attila eră scris de Nicuiaș și nu de Miron Costin, că forma aceasta se datorește celui dintâiu.

³⁾ Giurescu, Introducere la Miron Costin, *De «Neamul Moldovenilor»*, p. XL.

⁴⁾ M. Costin, «*De Neamul Moldovenilor*», p. 3.

⁵⁾ Un argument în plus: Miron vorbește de letopiseșul complet ca de o lucrare începută înainte de cumpătele vremi cari îi întrerupseră lucrarea (M. Costin, *Opere*

Când a fost scrisă această operă?

Pomenirea oștirilor nemțești cari sunt întocmai ca cele romane cele mai puternice ale lumii ¹⁾, aluzia evidentă la liga sfântă: «auzit-am pre mulți dând vina aceasta cum și Leșii și Muscalii și alte neamuri creștinești nu sar odată cu toții la războiu . . . întâi Leșii și Muscalii de s'ar slobozi toată oastea odată nice un războiu n'ar lua, pe toate le-ar pierde» ²⁾, ceea ce arată că în acel moment campania Rușilor și Polonilor după asediul Vienei (1683) eră în curs («războiu» în textul lui Miron are sensul vechiu românesc: «bătălie», nu cel de azi), pomenirea convorbirii autorului în Iași cu episcopul italian, care e Vito Pilluzo, singurul episcop de origină italiană care ocupă diocesa Moldovei în veacul XVII după Bandini ³⁾ (la 1677 când scria «*Doctrina Christiana*». Vito nu avea încă titlul de arhiepiscop de Marcianopol ci se întitula numai superior al misiunii franciscane din Moldova ⁴⁾) și abia la 1679 e numit vicar al episcopiei de Bacău) dovedesc că scrierea este o operă de bătrânețe a lui Miron scrisă după 1683. Având în vedere că e scrisă în Moldova ⁵⁾ trebuie să o așezăm și mai târziu, anume după întoarcerea din exilul polon (1686) ⁶⁾.

Trebuie ținut deasemenea seamă de mențiunea lui Miron că scrie «până la această vârstă» ⁷⁾ *ceea ce autorul însuș pune în legătură cu activitatea lui de istoric de o viață întreagă*: «Eu . . . nicăieri n'am aflat (despre legenda cu tâlharii Romei) nice la un istoric și viața mea Dumnezeu știe cu ce dragoste pururea la istorii» ⁸⁾. Este chiar o aluzie la scrierile lui polone, sau mai bine zis la versiunile polone ale acestei cărți despre origina Românilor: «Așa am venit să nu-mi fie grijă *de ar cădea această carte ori pre a cui mână și din streini cari deamănuntul cearcă zmintelile istoricilor*» ⁹⁾. Mărturisirea că acesată carte poate fi cetită și de străini, arată de sigur că e vorba de forma ei în limba polonă

Complete, I, p. 432) pe când în Predoslovnia dela «*De Neamul Moldovenilor*» pomenște de «aceste cumplite vremi ale anilor noștri». (*De Neamul Moldovenilor*, p. 9).

¹⁾ M. Costin, «*De Neamul Moldovenilor*», p. 28.

²⁾ *Ibidem*, p. 29.

³⁾ *Ibidem*, p. 15. V. lista episcopilor la Iorga, *Istoria bisericii române*. Anexe la vol. II.

⁴⁾ Bianu și Hodoș, *Bibliografia Românesacă veche*, I, p. 216.

⁵⁾ Giurescu, Introducere la «*De Neamul Moldovenilor*», pp. XLI—XLII.

⁶⁾ Cf. N. Iorga în *Revista Istorică*, I, 1915, pp. 3 și urm.

⁷⁾ M. Costin, «*De Neamul Moldovenilor*», p. 7.

⁸⁾ *Ibidem*.

⁹⁾ *Ibidem*.

apărută întâi la 1677 apoi la 1684. E deci vorba de ultima scriere a lui Miron, compusă, după cum eră și părerea dominantă înainte de apariția ediției lui C. Giurescu, după 1686 ¹⁾).

Așadar ordinea cronologică a scrierilor lui Miron Costin ar fi următoarea :

Cronica dela Aron Vodă	1675—1677.
Cronica Polonă	1677.
Poema Polonă	1684.
De Neamul Moldovenilor	1686—1691.

TRADUCEREA LATINĂ A CRONICII LUI MIRON COSTIN. Manuscrisul 1393 al muzeului Czartoryski din Cracovia cuprinde, precum se știe, o traducere în limba latină a cronicii Moldovei dela Aron Vodă, editată de d-l E. de Barwinski ²⁾. Editorul întemeindu-se pe faptul că această traducere este făcută fără îndoială de un moldovean a atribuit-o lui Miron Costin însuș ³⁾.

Sunt însă unele pasaje în cronica latină ce ne arată că el nu poate fi autorul traducerii.

Vorbind de Constantin Cantemir serdarul, spune: *Kantimirus ille in tantum assurexerat, ut fuisset Princeps Moldaviae* ⁴⁾, vorbind de Iacob Sobieski: «*pater Sobiescii Ioannis qui erat rex Poloniae*» ⁵⁾.

Acestea nu sunt cumva adausuri ale traducătorului ci corespund pasajelor din locurile respective ale versiunii românești: «Acest Cantemir au ajuns de au fost și domn aice în țară» ⁶⁾, «tatăl lui Sobieski ce *au fost* acum crai» ⁷⁾. În versiunea românească e vorba însă de interpolații cari nu se regăsesc în toate manuscrisele.

¹⁾ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul XVIII*, 2, p. 591 și nota. În *Vieata Românească*, XV, 1923, pp. 139—140, D-l I. Minea a căutat să aducă un argument nou pentru afirmarea că «*De Neamul Moldovenilor*» ar fi cel puțin anterioară anului 1680, întemeindu-se pe faptul că într'un manuscris muntean cuprinzând «*Alexandria*» citat de N. Cartojan, se află pasaje luate din «*De Neamul Moldovenilor*». Manuscrisul ar fi din 1680 (N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București 1922, p. 26—7. Ms. B.) D-l N. Cartojan îmi comunică însă că data 1680 este o greșeală de tipar în studiul d-sale. Ms. este în realitate din veacul XVIII.

²⁾ Miron Costin, *Chronicon terrae Moldaviae*, București 1912.

³⁾ *Ibidem*, p. XXI.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 212.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, ed. V. A. Ureche, p. 676.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 498.

În schimb din traducerea latină lipsește știrea despre data nașterii autorului, care se află de sigur în manuscrisul său ¹⁾ și care a fost lăsată la o parte în mai toate copiile ce le cunoaștem ²⁾.

Rezultă că traducerea latină a cronicii a fost făcută nu după versiunea originală a autorului ci după un manuscris posterior dintre acelea cari circulau în Moldova și cuprindeau anume mici adausuri și suprimări ale copiștilor. În aceste condițiuni, chiar dacă n'am luă ad litteram știrea despre domnia lui Sobieski pusă la trecut (Sobiński moare la 1696), e totuș puțin probabil ca Miron Costin să fie autorul traducerii.

La acestea se adaugă încă un argument împotriva paternității sale. În versiunea românească amintind de niște semne prevestitoare ale răscoalei căzăcești, Miron Costin se scuză că le-a scris mai târziu și nu la locul unde trebuiau așezate în cronică, deoarece textul ei fusese deja trecut pe curat ³⁾. Pasajul respectiv din traducerea latină este: «dabis mihi veniam benevole lector, quia haec signa non posui suo loco. . . Posuissem certe haec signa suo loco, sed iam transierat ordo in exemplari emendato» ⁴⁾. Dacă traducerea e făcută de autor, o asemenea scuză nu mai are nici un rost: scriind din nou cronica latină, el putea foarte bine de astă dată să puie semnele la locul lor, pe când dacă traducătorul eră altul se înțelege că nu putea face modificări în text.

Textul latin al manuscrisului este scris fără îndoială de mâna traducătorului, căci se văd adesea corectări prin cari cele ce scrie caută să se apropie mai mult de înțelesul dat de cronică.

Aceste corectări sunt scrise de aceeaș mână ca și textul și adesea imediat în șir și un adaus mai târziu marginal sau deasupra ⁵⁾.

¹⁾ Forma în care e dată știrea: «și dintru acest an sunt începute și zilele vieții mele» arată că nu poate fi vorba de o interpolare ci de însăș cuvintele autorului.

²⁾ M. Costin, *Opere Complete*, I, p. 531.

³⁾ *Ibidem*, p. 628.

⁴⁾ M. Costin, *Chronicon terrae Moldaviae*, p. 165.

⁵⁾ Ms. 1398 al Muzeului Czartoryski, Cracovia (cuvintele în paranteză sunt șterse în textul manuscrisului). Moysi principi habenti infensos sibi. . . propter quos (debuit) cogitabit abscondere (p. 85); Potocius. . . (debulluit) agrestus est. . . (p. 106) nihil (ita) magis deturpat principem quam. . . (p. 75) Mathei. . . significavit etiam (residentibus) patronibus suis quos habebat in Imperio. . . (p. 111). La sfârșitul manuscrisului se află câteva cuvinte șterse cu o linie groasă de cerneală, așa că nu se poate ceti. Ele aduceau poate vreo lumină asupra originii manuscrisului.

Acest traducător era un moldovean cu cultură apuseană și cu legături personale în Polonia. (Traducerea e făcută de sigur pentru vreun nobil polon care se interesa de istoria Moldovei). Ar putea fi Niculae Costin, care în adevăr avu legături cu vechii prieteni ai tatălui său ca Martin Katski ¹⁾, fu chiar trimis în solie la 1703 în Polonia de Constantin Duca ²⁾ și studiasc în școlile polone, unde fără îndoială căpătase cunoștințe suficiente de limba latină ³⁾.

VII

LEGĂTURILE LUI MIRON COSTIN CU ȘCOALA, NOBILIMEA ȘI POLITICA POLONĂ

MIRON COSTIN ȘI PARTIDUL POLON ⁴⁾. Partidul politicii polone în Moldova era alcătuit, precum am spus din mai multe familii boierești înrudite de aproape. Prin familia sa Miron Costin face parte din acest partid: era căsătorit cu Ilina fata lui Ioan Movilă, de pe urma căreia intră în stăpânirea marilor averi ale unchiului ei, Isac Balica, indigen polon ⁵⁾. Prin această căsătorie Miron Costin se înrudi și cu familia cronicarului Grigore Ureche, a cărei soră Anastasia era soția aceluiaș Isac Balica ⁶⁾.

Dar și prin tatăl său Miron Costin era legat de partidul polon. Geneologia lui Miron Costin este rău cunoscută, întemeiată de cei ce au cercetat-o numai pe spusele cronicii. În cronica lui vedem că pomenește un Costin hatmanul care a fost unul din principalii sfetnici ai lui Miron Barnowski și apoi ai lui Moise Movilă, pe care în cele din urmă l-a însoțit în exilul său în Polonia ⁷⁾. Cronica vorbește apoi de un Alexandru Costin postelnicul, boier al lui Vasile Lupu și al urmașilor lui ⁸⁾. Din felul cum vorbește Miron Costin de ei se vede că-i erau rude

¹⁾ Barwinski, Introducere la Miron Costin, *Chronicon*, p. XV. W. Wiejcki, *Miron Costin*, în *Przegląd Powszechny*, Cracovia, 1897, III, p. 379

²⁾ Ms. Bibliotecii Ossolinski, Lemberg nr. 404, p. 384 și urm.

³⁾ Cf. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Acad. Rom. p. 171.

⁴⁾ Acest paragraf a fost publicat cu mici deosebiri ca un articol separat sub titlul «Tatăl lui Miron Costin» în *Revista Arhivelor*, I, 1924.

⁵⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 107.

⁶⁾ Iorga, *Studii și Documente*, XIX, p. 22.

⁷⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 536.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 587, 588, 589, 602, 678.

deaproape, iar pe de altă parte se știe că hatmanul Costin a avut un fiu Alexandru ¹⁾. S'a conchis de aci că Alexandru Costin a fost tatăl lui Miron Costin iar Costin hatmanul, bunicul său ²⁾, dar nu există nici o dovadă.

Izvoarele polone desleagă însă deplin chestia genealogiei lui Miron Costin: La 1638 dieta polonă «având în vedere însemnatele servicii aduse regelui și republicii în diferite expediții (războinice), primește ca indigen și ca nobil polon pe *Iancul Costin cu fii lui Alexandru, Miron și Potomir*» ³⁾. Instrucțiunile trimise de rege dietelor provinciale întrunite în vederea dietei din 1638 (instrucțiunile sunt datate 16 Decembrie 1637) spun: «Măria Sa deja de mai multe ori în dietele precedente a cerut indigenat pentru Costin, bărbat însemnat în Moldova, favorabil și folositor țării M. Sale. . . cu atât mai mult cu cât după marile și vechile lui servicii bine cunoscute M. Sale, se pot nădăjdui pentru republică servicii și mai însemnate». Instrucțiunile adaugă că pentru acest indigenat fusese deja înțelegere și în dieta precedentă, dar nu se ajunsese încă la hotărîrea definitivă ⁴⁾.

Indigenatul fusese cerut de rege în urma hotărîrii dietei provinciale din Podolia dela Winița. La 9 Decembrie 1636 această dietă dă însărcinare deputaților ei în dieta centrală din Varșovia să ceară indigenat și nobilitare pentru «*Iancul Costin marele hatman al Moldovei*» pentru serviciile aduse Poloniei «*în special cu ocazia năvălirii lui Abaza pașa*» ⁵⁾.

E evident că acest Iancul Costin hatmanul nu e altul decât hatmanul Costin de care vorbește Miron Costin. Că hatmanul Costin se numia Ioan (Iancul) cel puțin pentru poloni rezultă și din altă mărturisire: În bine cunoscuta listă a moșiilor lăsate de Miron Costin se pomenesc moșiile lui «Miron logofătul, ce s'au tras din tatăl său Costin hatmanul». Traducerea polonă contemporană ce însoțește acest act zice în acel loc . . . «Mironie logofecie, ktore mieć powinna po oycu swym *Iwonie Kostynie Hetmanie*», adică . . . «ale lui Miron Logofătul, cari i se cuveniau dela tatăl său Ioan (Ivan) Costin Hatmanul» ⁶⁾.

¹⁾ *Ibidem*, p. 83.

²⁾ V. A. Ureche, Introducere la Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 287 și 295—296, 300.

³⁾ *Volumina legum*, III, p. 461.

⁴⁾ N. Malinowski și Al. Przewdziecki, *Zrządla do dziejów Polskich*, II, Wilno, 1844 pp. 226—7.

⁵⁾ *Akta Grodzkie i Ziemskie*, Lemberg, XX, p. 398.

⁶⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, II, pp. 534—5.

Din toate acestea reiese întâiu că Miron Costin este fiul și nu nepotul lui Costin Hatmanul, că Alexandru Costin postelnicul a fost fratele mai mare al celebrului cronicar.

Costin Hatmanul a primit nobilitare pentru serviciile aduse cu ocazia năvălirii în Polonia a lui Abaza pașa care a avut loc la 1633, când Moise Movilă, alături de care stătea Costin Hatmanul ca sfetnic principal, înșelase pe pașă zicându-i că se apropie cazacii, determinând astfel pe Turci să se retragă din Polonia nepregătită pentru a face față unei astfel de năvăliri ¹⁾. Acesta este dară marele serviciu pentru care fusese înnobilit tatăl lui Miron Costin.

Costin Hatmanul se retrăsese probabil nu la Wielkie Oczy moșia lui Moise Movilă lângă Iaworow, ci în Podolia, unde va fi avut legături cu nobilimea provincială. Astfel se explică faptul că dieta care-i cere nobilitarea lui este cea din Podolia (Winița) și că Miron Costin a fost trimis la școală la Bar în Podolia și nu la Lemberg unde eră totuș un colegiu mai vestit.

Miron Costin născut la 1633, eră nobil polon dela vârsta de cinci ani, ceiace explică mai bine activitatea lui politică și culturală filo-polonă. Când la 1677 solul polon Gninski mulțumește lui Miron Costin mare logofăt, pentru primirea soliei în Moldova, numește pe membrii soliei «concives» ai marelui logofăt, făcând deci aluzie la indigenatul lui polon ²⁾.

E probabil că Hatmanul Costin murind în exil în Polonia, fii săi Alexandru și Miron s'au întors în Moldova către sfârșitul domniei lui Vasile Lupu ³⁾. Despre Alexandru știm puține lucruri. Probabil că el este acel Costin care la 1649 apare în tabăra oastei litvane, asigurând că atât Vasile Lupu cât și Matei Basarab sunt gata să ajute pe rege împotriva Cazacilor ⁴⁾. Alexandru trăește până în vremea lui

¹⁾ Cf. Miron Costin, *Opere Complete*, I, pp. 531 și urm.

²⁾ K. Pułaski, *Zròdła do poselstwa Iana Gninskiego*, Varșovia 1906, p. 222.

³⁾ P. Alexandru Costin în cronica lui Miron. Cf. Miron Costin, *Opere Complete*, pp. 587—588.

⁴⁾ Scrisoare din 20 Iulie 1649 către regele Ioan Casimir. I. Michałowski *Księga Pamietnica*, ed. Helcel, pp. 416—417. Nu știu însă cine poate fi la 1668 Iancul Costin de curând numit pârcălab de Hotin (în text greșit Czechryn) care dădea știri Polonilor despre mișcările Turcilor și se declară credincios Hatmanului Sobieski, viitorul rege, și republicii polone. *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, II. *Acta Ioannis*, I, p. 393.

Dabija Vodă ¹⁾, după aceia Miron, fratele mai mic, rămâne șeful familiei. Cât despre Potomir, al treilea frate pomenit în actul de nobilitare era un frate care muri tânăru sau un alt nume pentru Velicico hatmanul.

MIRON COSTIN LA IEZUIȚII DIN BAR. Făcând parte dintr-o familie care avea strânse legături cu Polonia și cu interesele ei politice, Miron Costin se bucură și de roadele culturii polone, căci legăturile politice ale boierilor din partidul polon erau completate cu legături culturale. Din însăș mărturia cronicarului se știe că el și-a făcut studiile la Bar în Podolia, unde funcționa un colegiu iezuit, unul din acele colegii în cari, precum am spus, toată șleahta polonă își formă cultura și felul de a gândi.

La 1647 în vară scriitorul moldovean în vârstă de 14 ani studiă în acel colegiu ²⁾.

Orașul Bar se afla în strânse legături cu Moldova, acolo era una din cele mai mari vămi «la granițele moldovenesti» și posedă un depozit instituit prin privilegiul regal, pentru vinurile aduse de negustorii moldoveni ³⁾. Orașul, sprijinit de hatmanul Stanislaw Zolkiewski, cel ucis în urma luptei dela Țuțora, chemă la 1616 o misiune de Iezuiți a căror menire era să întindă propaganda catolică pe marile domenii ale principilor Zbaraski și Zaslawski, prin stăruința cărora fuseseră chemați, precum și printre Rutenii din oraș ⁴⁾. Ajutați mai târziu cu danii de hatmanul Koniecpolski Iezuiții din Bar deschid acolo la 1636 un colegiu care depindea de acel mai mare dela Camenița ⁵⁾.

În genere colegiile iezuite din Polonia aveau 5 clase; trei de gramatică și două umanistice ⁶⁾. Limba latină era studiul principal, întrebuințată și ca limbă de conversație, care trebuia vorbită curent. Ea se studiă după gramatica lui Emanuel Alvares ⁷⁾, gramatică ce se întrebuință și în celelalte școli iezuite din toată

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 299.

²⁾ *Ibidem*, p. 628.

³⁾ I. Antoni, *Zameczki Podolskie*, III, p. 125. Cf. și Al. Iablonski *Historja Rusi południowej*, p. 111. Privilegiul e din 1631.

⁴⁾ St. Załęski, *Iezuicy w Polsce*, IV, p. 1153. În oraș erau două biserici rutene.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 1153—5.

⁶⁾ Școlile mai înalte aveau apoi cursuri de filozofie și teologie după cele cinci inferioare.

⁷⁾ L. Finkel, *Historja Uniyersytetu Lwowskiego*, pp. 17—19.

Europa, carte întinsă și anevoioasă, care cerea o disciplină severă a spiritului ¹⁾).

Ca studii accesorii erau istoria antică, antichitățile și geografia ²⁾).

Colegiul dela Bar în care a studiat Miron Costin eră așezat într-o casă de piatră cu grădină în jur, care fusese dăruită de hatmanul Zolkiewski. La 1646 eră acolo rector Stanislaw Witwinski care conducea colegiul, ajutat fiind pentru învățământ și slujba religioasă de 8—12 preoți, 3—4 «magistri» și tot atâția frați. Se studiă gramatica, științele umaniste și retorica (aceasta introdusă numai dela 1640) ³⁾).

După Witwinski găsim în fruntea colegiului la 1648 pe Francisc Czarniecki, de sigur și el unul din profesorii lui Miron Costin, frate cu celebrul hatman Ștefan Czarniecki, una din cele mai mari figuri militare ale Poloniei, învingător asupra Cazacilor, Suedezilor și Muscalilor. Francisc Czarniecki fù mai târziu rector al colegiului iezuit din Rawa. La 1648, când în urma răscoalelor căzăcești, oștile lui Chmielnicki se apropiau de Bar, rectorul Czarniecki se retrage cu toată școala și preoții la Camenița (Iunie 1648). Curând după aceia Bar căzù în mâinile Cazacilor și fù distrus în mare parte. Nu știm dacă Miron Costin se mai află între elevii colegiului evacuați sub zidurile mai tari ale Cameniței ⁴⁾).

În acest colegiu iezuit căpătă Miron Costin cunoștințele lui de limbă și literatură polonă și latină, se familiarizează cu autorii clasici și cu versificația polonă.

Dar nu numai această educație căpătă tânărul moldovean în Polonia ci și în tabere alături de nobilimea polonă cunoscù experiența războiului.

MIRON COSTIN ÎN BĂTĂLIA DELA BERESTECZKO. La 1651 aflăm pe Miron Costin făcând parte din oastea polonă care se ciocni cu Cazacii la Beresteczko (28—30 Iunie 1651 st. n.) ⁵⁾. În armata polonă nu se aflau subsidii moldovene, așa că Miron Costin a făcut probabil parte din suita vreunui nobil polon, căci în această luptă luă parte afară de obișnuitele trupe de mercenari și toată nobilimea,

¹⁾ Emanuel Alvarus sau Alvara, *De institutione gramatica*. Autorul e un iezuit portughez, scrierea apare întâiu la Lisabona în 1572, apoi în nenumărate ediții, rezumate și prelucrări. (Cf. *Encyclopedja Polska* sub Alvarus).

²⁾ L. Finkel, *l. c.*

³⁾ St. Załęski, *o. c.*, pp. 1152—1157. (Istoria colegiului din Bar).

⁴⁾ *Ibidem.*

⁵⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 581.

așa numita «pospolike ruszenie», ridicare generală ¹⁾. O parte din oastea polonă sosită pe câmpul de luptă retrăgându-se dela Camenița, căci Vasile Lupul îi dăduse de știre că se apropia Cazacii și Tătarii ²⁾. E probabil că Miron Costin se află între aceștia după felul cum vorbește de lupta dela Beresteczko «a treia zi dela Camenița în sus» ³⁾. În cursul luptei «nobilimea Rusiei», adică a Podoliei, Ucrainei și Galitiei Orientale de azi, în rândurile căreia trebuia să fie mai degrabă cronicarul nostru, dădă primul atac sub conducerea lui Ieremia Wiszniowiecki, atac care determină izbânda Polonilor ⁴⁾. După izbândă Polonii sub conducerea lui Ștefan Czarniecki urmăriră pe Cazaci până în dreptul Kiewului ⁵⁾, cu această ocazie va fi văzut Miron Costin valul din Ucraina, așa zis al lui Traian: «eu l-am trecut aproape de Nipru, pe la un târg anume Vciorașnoe tot pe câmpi . . . acel oraș nu departe de Kiev este» ⁶⁾.

Și după întoarcerea sa în Moldova Miron avu legături cu Polonia; ca unul ce știa limba și avea legături personale în acea țară e trimis în solie de Vasile Lupul la Petru Potocki, castelanul Cameniței pentru a cere ajutor împotriva dușmanilor lui ⁷⁾. Cu această ocazie vorbește cronicarul nostru de întâlnirea cu un stegar, prieten al tatălui său ⁸⁾.

Și mai târziu ca pârcălab de Hotin ⁹⁾, post de încredere la granița Poloniei, ce necesită oameni cunoscători ai stărilor de lucruri din acea țară, el rămase în aceeași situație de mijlocitor al legăturilor polono-moldovene.

La 1672 însă Miron Costin eră în Polonia în oastea turcească ce asedia Camenița ¹⁰⁾ și anul următor refuză să treacă la Hotin în oastea lui Sobieski împreună cu Vodă Petriceicu ¹¹⁾, socotind și mai târziu

¹⁾ L. Kubala, *Bitwa pod Beresteczkiem*, în *Shice Historyczne*, ed. 2, II, pp. 233 și urm.

²⁾ S. Twardowski, *Wojna domowa*, ed. Kalisz 1680, II, p. 16.

³⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 581.

⁴⁾ W. Kochowski, *Annales*, I, p. 248.

⁵⁾ L. Kubala, *l. c.*

⁶⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 41.

⁷⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 594.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 591.

⁹⁾ *Ibidem*, p. 305.

¹⁰⁾ Convorbirea lui Miron Costin cu Kiupruliul I. Neculce, *Cronica* în M. Kogălniceanu, *Cronici*, ed. II, II, pp. 200—1.

¹¹⁾ I. Neculce, *o. c.*, p. 205.

că actul domnului Moldovei cu acea ocazie a adus pieirea țării ¹⁾. Atitudinea marelui cronicar în aceste împrejurări pare a fi fost mai mult oportunistă, căci puțin înainte (la 30 Martie 1673), când Ștefan Petriceicu prin mijlocirea arhiepiscopului Parcević cerea ajutorul tuturor creștinilor pentru a învinge pe Turci, e probabil că Miron Costin a fost acela care redacta scrisoarea către Genova, pomenind vechi amintiri istorice, cetățile întemeiate de Genovezi în Moldova în evul mediu ²⁾.

SOLIA LA HATMANUL SOBIESKI. Imediat după sosirea în Moldova a noului domn, Dumitrașcu Cantacuzin, însărcinat de Turci să înlocuească pe Petriceicu, Miron Costin e trimis de cel dintâiu într-o mare solie către Hatmanul Sobieski, viitorul rege, prin Ardeal și Maramureș, căci nordul Moldovei eră încă plin de luptele turco-polone ³⁾. La sfârșitul lui Martie 1674, un raport din Lemberg anunță că «a sosit aci un boier moldovean anume Miron Costantinenko (s'c), bărbat foarte distins și instruit, merge ca sol la mareșal (Sobieski), trimis de noul domn al Moldovei, care-și arată sentimentele sale de prietenie. Circulă svonul că în realitate a fost trimis de însuș împăratul (turcesc) pentru tratarea păcii în așa fel ca Republica să-și unească forțele cu el împotriva Moscovei; aduce și știri despre mișcările Turcilor» ⁴⁾. La 10 April Miron Costin fu primit de Sobieski la moșia sa Pielaszkowce lângă Zamosć, solul moldovean sosise călare cu o suită de unsprezece oameni. «După ce a dat scrisorile, a arătat prietenia

¹⁾ M. Costin, *Opere Complete*, I, p. 562. Despre Ștefan Petriceicu scrie pe larg Slizen, *Haracz Turków Krwią Turecką wyplacony*, (în versuri) Wilna 1674, unde afirmă că sub Camenița Petriceicu fusese ales domn de boieri și primise numai cu condiția să jure toți că vor desrobli țara de Turci, iar apoi când trecu la Poloni fu părăsit și trădat de aproape toți cei ce juraseră.

²⁾ *Columna lui Traian*, IX, 1882, pp. 177—178. N. Iorga, *Studii și Documente*, IX, p. 150.

³⁾ Miron plecase dela Galați în primele zile ale lunii Ianuar 1674. *Buletinul Comisiunii Istorice*, II, pp. 225—6. Nu știu cum putu sosi abia la 30 Martie la Lemberg. Au fost probabil două solii căci cronica atribuită greșit lui Nicolae Costin spune că la 1674 «au început a umbla și tratate de pace cu Leșii, cari au fost trimis de două ori Miron Costin vornicul cel mare la țara de jos» (Kogălniceanu, *Cronici*, ed. II, II, p. 13). Cf. pentru trecerea lui Miron prin Maramureș. Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 38.

⁴⁾ *Acta Historica res gestae Poloniae illustrantia*, II^a), *Acta Ioannis*, Cracovia 1881, I, p. 1425. Cf. și E. Barwinski, *Introducere la Miron Costin, Chronicon terrae Moldaviae*, p. XIII.

Moldovei față de Poloni, ca a unui creștin față de creștini, a rugat ca să-i fie lăsată noului domn Moldova, care-i aparține și să fie retrase garnizoanele polone din Hotin, Iași și Neamț, precum și alte lucruri cari privesc Moldova: Arhiva și privilegiile pe cari le luase stegarul coroanei (Sieniawski) să le dea înapoi. Domnul făgăduiește în schimb să fie mijlocitor de pace și să împace Coroana Polonă cu împăratul turcesc. Hatmanul a răspuns în scris în mod politicoș și a tratat pe sol cu bunăvoință, făgăduind că dacă mediația va izbuti, Polonia își va retrage garnizoanele din Moldova». După trei zile Miron Costin părăsi Pielaszkowce, făgăduind că se va întoarce peste două săptămâni cu răspunsul¹⁾, dar nu știm de se va fi întors în adevăr.

Solia aceasta a lui Miron Costin are o deosebită însemnătate, căci probabil cu această ocazie făcù cunoștință sau strânse legăturile cu Marcu Matczyński, prietenul lui Sobieski, care stătea mereu pe lângă viitorul rege.

Matczyński eră o familie din Podolia, un Alexandru Matczyński făcuse în două rânduri parte din comisia numită la Căminuța la 1659 și 1661 pentru regularea împreună cu delegații moldoveni a neînțelegerilor dela graniță²⁾. Marcu Matczyński eră în strânse legături cu mai mulți Moldoveni, eră socotit ca protector de Vasile, fratele cronicarului Grigore Ureche³⁾, eră numit «frate» de domnul exilat Ștefan Petriceicu și avea o grijă specială de afacerile și de persoana acestuia⁴⁾.

Se știe că lui Matczyński îi dedică Miron Costin cronică polonă și că la 1677 cronicarul moldovean primia o scrisoare dela acest prieten polon care-i recomandă pe solul Ioan Gninski, ce urmă a trece prin Moldova la Poartă⁵⁾. Pe Ioan Gninski îl cunoscuse de altfel Miron tot

¹⁾ *Acta Historica*, I. c. și T. Korzon, *Dola i niedola Iana Sobieskiego*, III, pp. 478—479.

²⁾ *Volumina legum*, IV, 290.

³⁾ *Prinos Sturza*, pp. 210—211.

⁴⁾ Scrisoarea lui Șt. Petriceicu către Marcu Matczyński la 23 Februarie 1679 dela moșia sa Kupnowica. Intervine pentru un slujitor al curții sale, un grec din Sambor, care avea nevoie de o recomandație a regelui pentru afacerile sale în Ardeal. Domnul numește pe Matczyński «frate» (*Manuscrisul Muzeului Czartoryski, Cracovia nr. 1376*, p. 441). La 29 Decembrie Matczyński scrie lui Nicolae Sieniawski, mareșalul curții, încredințându-i pe «domnul Moldovei», ca să meargă împreună la Varșovia. (*Ibidem, Manuscris nr. 2517*, pp. 33—34).

⁵⁾ K. Pułaski, *Zrodla do poselstwa Iana Gninskiego*, p. 219. La 1691 Matczyński străbătù Moldova împreună cu Sobieski. În descrierea campaniei pe care o trimise de acolo episcopului A. Załuski nu pomenește însă nici un cuvânt de vechiul său prieten.

cu prilejul acestei solii din 1674, când se întâlniră la Niedzieliska lângă Zamosć¹⁾.

SOLIA LUI IOAN GNINSKI. Ioan Gninski voevod de Culm, unul din fruntașii vieții politice a Poloniei în epoca lui Sobieski, fu trimis ca sol la Poartă la 1677 pentru confirmarea păcii turco-polone, iscălite la Zurawno. Miron Costin eră mare logofăt pe lângă Antonie Russet și ca unul ce eră în legături cu Poloniei, fu în cele mai strânse legături cu solia în timpul trecerii ei prin Moldova. Ni s'au păstrat scrisorile solului polon către Miron Costin, solul îl numește «prieteni și frate», înainte de a sosi în Iași, se bucură că va putea vorbi cu dânsul «pentru binele creștinătății întregi»²⁾, dar pe lângă preocupările politice apar și cele intelectuale, dorește «erudiri» împreună³⁾.

La Iași, Gninski fu primit cu cele mai mari onoruri. Miron Costin îi ieși în întâmpinare împreună cu toată boierimea călare la o milă departe de intrarea în oraș. În timpul cât solia polonă fu găzduită în capitala Moldovei, legăturile dintre sol și marele logofăt sunt neîntrerupte: Miron trimite pe fiul său mai mare Ioan să ție lui Gninski o orație în limba latină; solul trimite daruri marelui logofăt, două pahare aurite și o solniță mare olandeză. La plecare Miron Costin și fii lui însoțiră solia două ore afară din oraș⁴⁾.

Plecând spre Constantinopol, Gninski mulțumi pe domn și pe logofăt pentru «marea lor bunăvoință și iubire față de neamul nostru»⁵⁾, laudă «dărnicia și politeța, nemăsurata bunăvoință și iubire» a lui Miron Costin către solie, pe care o face cunoscută și regelui⁶⁾. Solul adaugă: «În adevăr nu merit atâta dela domn și dela domnia-ta pentru persoana mea, dar o faceți pentru patria noastră și pentru numele

(A Załuski, *Epistolae Historico-familiares*, II^a, p. 1235. Scrisoare din 19 Septembrie 1691).

¹⁾ K. Pułaski, *l. c.*

²⁾ *Ibidem*, p. 219. (Scrisoare din Pereryta 2 Iunie 1677).

³⁾ *Ibidem*, p. 222. (Scrisoare de pe Jijia 22 Iunie 1677).

⁴⁾ O traducere franceză a ziarului soliei lui Gniński la Iorga. *Acte și Fragmente*, I, pp. 88—95. Versiunea polonă mult mai întinsă, precum și relația solului la K. Pułaski *o. c.*, pp. 8 și urm. Cf. și E. Barwinski. Introducere la *Chronicon terrae Moldovicae*, p. XIV. P. primirea solului la Iași. (I. Neculce, *Cronica*, la Kogălniceanu *Cronici*, ed. II, II, p. 212).

⁵⁾ Gniński lui Miron Costin, Babadag 12 Iulie 1677. Pułaski, *o. c.* p. 230.

⁶⁾ Idem din Viculani în Bugeac 2 Iulie *Ibidem*, p. 223.

M. S. Regelui¹⁾». Intr'altă scrisoare către Miron, Gninski spune: «Mulțumind Măriei Sale Domnului pentru atâta bunăvoință pe care am întâlnit-o în țara lui, sunt dator să-ți mulțumesc și Domniei-Tale, prin a căruia grije și sollicitudine am obținut toate acele înlesniri. Asigur pe Domnia-Ta că și din partea mea nu voi scăpa vreun prilej, pe care mi l-ar oferi Dumnezeu pentru a-ți sluji și însuș îl voi căuta și voi socoti o dovadă mare de iubire prietenească dacă Domnia Ta vei binevoi să faci apel la serviciile mele»²⁾.

După cum se vede prin primirea ce i-o făcuse domnul și logofătul izbutiseră să-și câștige deplin prietenia solului, de sigur cu nădejdea că în tratările sale va fi favorabil țării lor. *Ceeace e interesant e că Miron Costin a profitat de aceste legături de prietenie pentru a informa pe sol de trecutul istoric al Moldovei. În adevăr, în ziarul soliei scris de secretarul ei, se află unele amănunte privitoare la istoria principatului cari, având în vedere legăturile istoricului moldovean cu solul, nu pot proveni decât dela dânsul.* Astfel găsim în acel ziar știrea că Moldova a fost întemeiată «acum trei sute zece și câțiva ani» (kilkunastu = câțiva peste zece)³⁾, ceeace se potrivește întocmai cu data 1359 dată de cronicile moldovene (la 1677 erau 318 ani).

Apoi, spune ziarul soliei, că la întemeiere țara eră pustie și a fost colonizată cu oameni veniți mai ales dela granițele Ardealului, iar mai înainte fuseseră în Moldova colonii de ale Genovezilor. Deasemenea găsim mențiunea că Turcii numesc țara «Bogdan», după numele primului domn care a primit protecția turcească⁴⁾.

Ziarul soliei este deci un ecou al conversațiilor despre istoria Moldovei, pe cari le avea Miron Costin cu Gninski. Miron căută cu ocazia acestei solii ce urmă să reguleze și legăturile Moldovei cu Polonia, să informeze cât mai bine pe Poloni despre țara lui și din această nobilă preocupare patriotică a ieșit de sigur și «Cronica polonă» a Moldovei, scrisă, precum am presupus, cu această ocazie.

Rezultatul efortărilor sale nu pare a fi fost zădarnic, căci solul făgăduise să susție la Poartă și interesele Moldovei, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui către Miron Costin în care spune «în acelaș timp

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ *Ibidem*, pp. 225—6.

³⁾ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁾ *Ibidem.*

vă asigur că nu voi neglijă nimic din cele cari ar privi soarta Domniilor Voastre», iar într-o scrisoare către domn spunea că a rugat pe Seraskier să-l scutească de participarea la expediția ce o proiectau Turcii, și că va interveni și la Constantinopol în acelaș sens ¹⁾.

MIRON COSTIN EXILAT IN POLONIA. Imprejurările ce urmară imediat după trecerea soliei lui Gninski prin Moldova, aruncară un moment dat pe Miron Costin în partidul opus politicii polone. Patriotismul său moldovean și simțul realităților îl făceau să stea departe de unele aventuri prea îndrăsnețe, cum fusese cazul la 1673, când Ștefan Petriceicu trecuse la Poloni. E probabil că Miron contribuî la răsturnarea lui Antonie Russet și la înscăunarea lui Gheorghe Duca, omul Turcilor și dușman al ligii creștine ²⁾. Interese de familie îl legau acum de acesta. Nicolae Costin, fiul marelui cronicar, se însoară cu fiica lui Duca-Vodă ³⁾. Astfel Miron rămâne credincios noului domn, atunci când aproape toată boierimea ațâțată de Șerban Cantacuzino domnul Țării Românești, conspiră împotriva lui ⁴⁾. Astfel la 1683, la asediul Vienei, Miron Costin se află alături de Gh. Duca în tabăra turcească ⁵⁾, dar în curând împrejurările vieții lui se schimbă iar.

Intorcându-se de sub Viena cu domnul său, marele cronicar se găsește iar în țară. Curtea lui Duca-Vodă se așezase la Domnești, iar Iașul eră ocupat de Vodă-Petriceicu cu Cazaci și Poloni. La 7 Ianuarie 1684, Ștefan Petriceicu află de totala înfrângere a oștilor căzăcești conduse de hatmanul Kunicki în Bugeac și hotărăște să se retragă la Suceava. În acest moment el primise veste dela pulcovnicul Dimidecki trimis împotriva lui Duca, că în ziua de Crăciun (5 Ianuarie st. n.) atacase tabăra dela Domnești, dar rezultatul nu eră cunoscut. Domnul din Iași poruncise lui Dimidecki să se retragă și dânsul spre Suceava ⁶⁾. La 10 Ianuarie, Ștefan Petriceicu eră însă încă în

¹⁾ *Ibidem*, pp. 230 și 228.

²⁾ Neculce, *Cronica* în M. Kogălniceanu, *Cronici*, ed. II, II, p. 213.

³⁾ M. Costin, *Opere Complete*, I, p. 175.

⁴⁾ *Cronica Băldăcnească la Șincai*. *Cronica*, ed. 1886, III, p. 199. P. acest complo D. Cantemir, *Vita C. Cantemiri*, ed. Acad. Rom., p. 14. Singurii boieri credincioși fură Miron Costin și Buhuș hatmanul.

⁵⁾ D. Cantemir, *o. c.*, p. 29. Un discurs al lui Miron Costin sub zidurile Vienei.

⁶⁾ Scrisoarea lui Ștefan Petriceicu în A. Załuski. *Epistolae Historico-familiares*, I^a) pp. 858—9.

Iași și cerea ajutor dela Poloni¹⁾. La Domnești, Duca și Miron fuseseră luați prizonieri; cel din urmă scăpase de maltratări grație unui cunoscut al său dintre Poloni²⁾. Probabil la Suceava, unde Dimidecki avea ordin să se retragă, se întâlnește Miron Costin cu Ștefan Petriceicu. De data aceasta Miron trece definitiv de partea partidului polon, căruia îi închină toată activitatea lui următoare. În Februarie el se retrage cu domnul polonofil în Polonia³⁾ și e găzduit împreună cu fiii lui la Daszow, în casa de vânatoare a regelui Sobieski, lângă Stryi. Acolo scrie el poema polonă și întreține corespondență cu diferiți nobili. Astfel cu secretarul regelui și șeful cancelariei regale Anton Stanislaw Szczuki era în corespondență, arătându-i prietenie, recunoștința sa față de rege și dând știri despre cele ce se aud cu privire la mișcările Turcilor⁴⁾. Tot în această vreme va fi avut legături cu Martin Katski, o importantă personalitate politică, generalul artileriei, căruia în 1705 îi scria Nicolae Costin amintindu-i «propensissima voluntas» față de răposatul său tată⁵⁾.

SFÂRȘITUL LUI MIRON COSTIN. La 1686, când în scaunul Moldovei stătea prudentul Constantin Cantemir, a cărui politică nu se arată hotărâtă pentru nici o parte, Miron Costin se întoarce în țară⁶⁾. Domnul îl numește staroste de Putna⁷⁾, adică îl îndepărtează cât mai mult de granițele Poloniei, ceea ce arată bănuelile lui față de șeful partidei polone. În adevăr, aceste bănueli nu erau neîntemeiate, căci Miron urmează a fi în legătură cu fruntașii poloni, pe cari îi ține în curent cu toate mișcările și intențiile Turcilor. El corespundea cu Andrei Potocki⁸⁾ și chiar cu o personalitate de însemnătate lui

¹⁾ *Ibidem*, p. 863.

²⁾ Kogălniceanu, *Cronici*, ed. II... II, p. 30.

³⁾ *Ibidem*, p. 224. Duca-Vodă fu trimis la rege. La 2 Martie era la Iazłowiec. A. Załuski, *o. c.*, p. 873.

⁴⁾ W. Wieicki, *Miron Costin în «Przegląd Powszechny», XIV, 1897, I, p. 379*. Prima scrisoare fără dată. A doua e din 6 Octomvrie 1685. Nu pot înțelege cum d. Barwinski (*Chronicon terrae Moldaviae*, p. XV) citând aceleași scrisori spune că sunt adresate lui M. Kątski. Nu am putut vedea aceste scrisori cari se află în arhivul conților Potocki din Cracovia. Cred însă că dreptatea e de partea lui Wieicki care a văzut scrisorile și da pasaje din ele, citând și data manuscrisului, pe când d-l Barwinski vorbește de ele numai în treacăt.

⁵⁾ Scrisoare din 29 Octomvrie 1705 probabil stil vechiu. Wieicki, *l. c.* Barwinski, *l. c.*

⁶⁾ Neculce, *o. c.*, p. 230.

⁷⁾ Neculce, *Cronica în Kogălniceanu Cronici*, II, p. 231.

⁸⁾ Hurmuzaki, *Documente Supliment*, II³⁾, p. 184.

Stanislaw Iablonowski, voevodul Rusiei, care puțin a lipsit să nu fie mai târziu rege al Poloniei ¹⁾. Despre rostul acestor legături știm puțin lucru, se pare că Iablonowski întreținea o corespondență secretă cu domnul și că la Sniatyn s'ar fi încheiat un acord scris între Iablonowski, care stătea la granița Moldovei și Constantin Cantemir ²⁾. Rolul lui Miron trebuie să fi fost hotărîtor în aceste tratări. Dar după expedițiile lui Sobieski în Moldova, Cantemir se depărtează de Poloni, față de cari nu fusese niciodată sincer. E posibil ca în mintea Polonilor și poate și în acea a lui Miron Costin să fi încolțit idea unei domnii a marelui cronicar în Moldova, care ar fi asigurat interesele polone în acea țară. Din «Poema Polonă» se vede că Miron socotiă fericirea Moldovei nu în continuarea traiului ei autonom ci în supunere sub Poloni, ceea ce se deosebiă de părerile sale mai vechi când refuzase să stea alături de Ștefan Petriceicu la Hotin. Fiind acum cu totul cuprins de idea supremației polone nu e de mirare că putea fi bănuț că ar dori să apuce domnia cu ajutorul acestora ³⁾, mai ales că trebuia să se socoată mult mai demn de ea, el boierul cult și cu legături așa de înalte peste graniță, decât incultul Cantemir și autoritatea lui trebuia să fie mult mai mare în boierime ca a domnului.

Un călător francez, care trecea atunci prin Moldova, socotiă pe Miron «extrem de favorabil» intereselor polone împreună cu toată familia sa ⁴⁾. Așa se explică decapitarea lui și a fratelui său la 1691. În el eră lovit șeful partidului politic polon din Moldova ⁵⁾.

¹⁾ *Ibidem*, pp. 156—8 și 176—7. Scrisoarea lui Miron Costin fusese publicată înainte în «*Athenum*» din Wilno, III, 1848, p. 47.

²⁾ *Vie de Stanislas Iablonowski*, manuscris francez anonim. *Muzeul Czartoryski din Cracovia* nr. 1139, pp. 512—3. E scris la 1773 pe baza actelor de familie inedite. Corespondența secretă ar fi început la 1686.

³⁾ D. Cantemir, *o. c.*, p. 40, vorbește despre o corespondență a fraților Costin cu Sobieski în acest sens. Neculce (*o. c.*, p. 241) îl scoate pe Miron nevinovat.

⁴⁾ Phillipe d'Avril, *Voyage de Moldavie*, în Papiu Ilarian *Tesaur de Monumete Istorice*, III, p. 190.

⁵⁾ P. moartea lui Miron. Cf. I. Tanoviceanu *Marele spătar Ilie Țifescu*, în *Analele Acad. Române Istorice*, XXXII.

VIII

INFLUENȚA CULTURII POLONE ÎN OPERA LUI
MIRON COSTIN

MIRON COSTIN CA ISTORIC. LEGĂTURILE LUI CU ISTORIOGRAFIA POLONĂ. Miron Costin este o personalitate originală, foarte vie, aproape pasionată. Influențele culturale nu-l supun, ci sunt un mijloc de creștere a originalității sale. Astfel este și cea mai importantă din aceste influențe, cea polonă. Lucrul se vede mai bine din felul cum înțelege istoria și cum o scrie, în ce dependență se află de modelele sale polone.

Scrierea principală a lui Miron Costin, *Letopisețul dela Aron-Vodă*, cu toată informația din izvoare străine, poate fi considerată ca memorii. Felul cum prezintă faptele arătând rolul ce l-a jucat el, mulțimea amănuntelor în legătură cu activitatea boierilor, cuvinte de ale lor reproduse textual, mici știri interne dela curtea Moldovei alături cu o mulțime de note de tradiție orală păstrată prin boieri toate dau acestei scrieri un caracter familiar de intimitate, cu totul depărtat de stilul rece și solemn al marilor compilații cronologice de istorie generală. Scrierea lui Grigore Ureche, afară de ultimul capitol cu domnia lui Aron-Vodă, este o astfel de compilație, corespunde cu istoriografia polonă a veacului XVI, cu scrierile lui Bielski, Strykowski și Cromer. Scrierea lui Miron, chiar pentru epocile cu cari autorul nu e contemporan corespunde istoriografiei polone noi a memoriilor și monografiilor, cum erau acelea ale lui Iacob Sobieski despre războiul dela Hotin sau ale lui Zolkiewski despre războiul moscovit, cari sunt în realitate amintiri. Miron Costin izbutește să păstreze un ton personal chiar în scrierile în cari vorbește de începuturile neamului românesc, introducând conversațiile lui cu marele dragoman Panaiotache, cu un vlădică italian, presărând desvoltarea subiectului cu mici amintiri și aluzii la evenimentele contemporane.

O parte a scrierii lui Miron e întemeiată pe izvoare polone sau latino-polone, Otwinowski, Twardowski, scrieri în gen de memorii dacă facem abstracție de forma de vers. Cronica lui Piasecki însă eră o întoarcere voită spre genul sever și solemn al vechilor cronici, totuș are vederi mai largi, explicații și idei asupra politicii contemporane, și chiar tendințe politice strecurate destul de discret. Miron este mai departe decât dânsul, alături de «politicii», autori de ziare și memorii.

Ne-am așteptă deci ca și ca fond scrierea lui Miron să fie foarte puțin obiectivă, dar în realitate acel care fu un istoric tendențios e Ureche, cum am văzut, iar Miron Costin dimpotrivă are o înaltă concepție morală despre datoria de judecător imparțial a istoricului. Concepția sa o spune însuși: «Nimic nu strică credința așa celor ce scriu letopiseștele, ca fățaria, *când veghe voia unuia și coboară cu hulă lucrul altuia*» și arată că deși a avut mult bine dela Gheorghe Ștefan iar părinții lui multă «urgie» dela Vasile Lupu, totuș trebuie să recunoască vitejia și superioritatea celui de al doilea: «iară dreptatea socotind nu poci scrie într'alt chip»¹⁾. Se înțelege deci de ce «scrisoarea e lucru veșnic» de care «ai să dai seamă»²⁾.

Această concepție care nu este acea a lui Ureche, nici a cronicarilor următori, cum a răsărit în mintea lui Miron Costin?

Nu poate fi o coincidență că din toți istoricii poloni acel care a emis mai lămurit aceeaș idee este tocmai Piasecki, a cărui cronică precum se știe a fost izvorul principal al cronicarului nostru. Iată ce spune Piasecki în introducerea din fruntea cunoscutei sale cronici, adresându-se nepotului său căruia îi este dedicată (sunt chiar cuvintele cu cari se începe cronica): «Să nu te înșele acei scriitori cari sub titlul de istorie nu scriu atât faptele vremurilor noastre cât panegirice și *privind pe unii cu ură sau cu părtinire își modifică* astfel stilul încât pe cei tari îi fac slabi și pe cei slabi tari, *laudă pe cei ce nu merită, învinovățesc pe nevinovați*, astfel încât toate întâmplările vremurilor noastre le-au schimbat după părerile lor, spre marea pagubă a adevărului»³⁾. . . Nu poate fi socotit istoric decât acel care înfățișează numai sincera și curată descriere a faptelor»⁴⁾.

E firesc lucru ca Miron Costin să fi fost inspirat de aceste principii ale istoricului polon care se bucură de atâta faimă pe vremea lui.

Grigore Ureche, din motive patriotice moldovene și chiar din motive de partid, modificase știrile izvoarelor sale polone. E interesant să vedem cum Miron Costin își dă seama de aceasta și îndreaptă într'un anume punct pe predecesorul său. Am văzut că pretutindeni Ureche negase și trecuse sub tăcere toate știrile privitoare la vechea

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 615.

²⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 7.

³⁾ Marginal e citată părerea lui Cicero: *Historiam laudationibus fieri mendosiorum*.

⁴⁾ P. Piasecki, *Chronicon*, ed. Cracovia 1648, p. 1.

suveranitate a Poloniei asupra Moldovei. Dela începutul cronicii sale Miron Costin amintește că «Leșii... o scrieau... pe Moldova că este crăiei leșești soție, după niște legături ce făcuse Leșii cu Ștefan-Vodă cel Bun la Colomeia și mai pe urmă cu Bogdan-Vodă după ce se împăcase cu dânsul...»¹⁾. Ureche deși scrisese despre întâlnirea dela Colomeia nu pomenise nici un cuvânt despre asemenea legături. Miron Costin se crede așadar silit să adauge aici după cronicarii poloni un amănunt din vechea istorie a Moldovei, pe care predecesorul său din motive patriotice, crezuse de cuviință să-l lase la o parte.

Tendința patriotică românească se constată însă și la Miron Costin atunci când vorbind de scriitori cari amintesc originea romană a neamului spune: «pe dâșii am urmat... ei pavăza, ei sunt povața mea, ei răspund și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor»²⁾. laudă pe Ureche «care au făcut de dragostea țării letopisețul său»³⁾. A lăsa nescrise vechile fapte ale istoriei neamului «este inimii durerea»⁴⁾. Dealtfel cronicarii mai târzii ne-au păstrat cuvintele lui Miron Costin către Duca-Vodă: «Ce putere au ei să vie asupra Măriei-Tale? Să nu dăm locul că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri»⁵⁾. Acest patriotism cam retoric răsună ciudat în gura unui moldovean, dar e foarte natural în aceea a unui elev al Polonilor. Dar această iubire de țară nu merge până la schimbarea și ascunderea faptelor.

Dealtfel întocmai ca și Ureche, de care a fost poate inspirat în această privință, trecutul țării este un lucru ce trebuie cinstit: «numai lui (Ureche) de această țară i-au fost milă să nu rămâie întru întunecul neștiinții»⁶⁾ și care slujește de pildă prezentului: «Letopisețele nu sunt să le cetească omul să știe numai ce au fost în vremile trecute, ce mai mult să fie de învățătură, ce este bine și ce este rău și de ce să se fe-rească...»⁷⁾, ceea ce de data aceasta se potrivește cu autoritatea morală ce reiese din imparțialitatea autorului.

¹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, p. 436.

²⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 7.

³⁾ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 3.

⁵⁾ Neculce, *Cronica în Kogălniceanu Cronici*, ed. II, II, p. 220.

⁶⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 5.

⁷⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 655. Cuvintele sunt evident inspirate de Ureche care spune: «... și bune și rele să rămâie feciorilor și nepoților să le fie de

Metoda lui Miron Costin e cu totul deosebită de acea întrebuințată de Ureche, căci acesta traducea aproape cuvânt cu cuvânt textul izvoarelor sale, Miron dimpotrivă îmlădie aceste texte adaptându-le la genul său de istorie, ele sunt întotdeauna numai material de informație, nicăeri nu adoptă forma de exprimare a izvoarelor, adesea nici chiar ordinea în care sunt înșirate faptele. Așa de pildă descriind lupta dela Țuțora arată mai întâiu numărul și felul trupelor polone. În textul lui Piasecki, care e urmat aci ¹⁾ o parte din aceste trupe nu se menționează dar apar mai târziu la povestirea luptei ²⁾, Miron însă a făcut ordine și a așezat știrea la locul ei ³⁾.

Alteori Miron modifică unele știri cu amintiri personale. Vorbind de expediția lui Abaza pașa în Polonia (1633) Piasecki spune că oastea polonă se așezase la Camenița «ipse in monte illi civitati qua Tyram ac Chocinum spectat» ⁴⁾. Miron reproduce știrea istoricului polon, dar înlocuiește indicația locului cu cuvintele «sub Camenița despre capiștea armenească», ⁵⁾ ceea ce indică firește acelaș loc, dar arată libertatea lui Miron Costin față de izvoarele sale.

Piasecki vorbind de relațiile Turcilor cu Moscova spune în două locuri că se certau pentru niște locuri luate dela Tătari ⁶⁾. Miron Costin îl reproduce, dar adaugă din cunoștințele sale personale că acele locuri erau Cazanul și Astrahanul ⁷⁾.

O notă caracteristică ce contribuie la unificarea ca formă a părților de cronică unde urmează izvoare scrise ca acelea în cari povestește propriile sale amintiri sau tradiție este aceea că Miron Costin, chiar dacă uneori discută pe scurt afirmațiile izvoarelor sale ⁸⁾ nu reproduce ca Ureche față în față ce spune unul și ce spune celalt (la Miron ar fi ce spun Polonii față de tradiția internă) ci îmbină și face un tot din

învățătură, despre cele rele să se ferească și să se socotească iară despre cele bune să urmeze și să se învețe». Ureche, *Cronica*, ed. Giurescu, p. 1.

¹⁾ P. Piasecki, *o. c.* p. 332.

²⁾ *Ibidem*, p. 334.

³⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 473.

⁴⁾ P. Piasecki, *o. c.* p. 463.

⁵⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 531. În traducerea latină «circa sepulchra Armenorum», M. Costin, *Chronicon*, ed. Barwinski, p. 86.

⁶⁾ P. Piasecki, *o. c.*, pp. 463, 474.

⁷⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, pp. 529, 537. În adevăr la 1646 Turcii pretind aceste două orașe dela Ruși. Hamer, *Histoire de l'empire ottoman*, X, p. 121.

⁸⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 437.

știrile adesea contrazicătoare. Otwinowski și Piasecki afirmă de pildă că Ioan Potocki a condus pe adversarii lui Mihaiu-Viteazul în lupta dela Argeș, Miron reproduce povestirea lui Otwinowski, dar știind din tradiție că Simion-Vodă comandase oastea, înlocuiește numele lui Potocki cu al lui ¹⁾. În povestirea luptei dintâiu dela Țuțora la 1595, luată după Piasecki Miron introduce știrea mediației lui Ieremia Movilă și suprimă afirmația cronicarului polon că pacea s'ar datorî izbânzii polone ²⁾. Asemenea la povestirea luptei dela Hotin în 1621, reprodusă după Piasecki, Miron introduce în locuri ce i se par potrivite elemente de tradiție orală: fuga Rutenilor din tabăra polonă la Turci, cuvintele lui Chodkiewicz care amenință pe Turci că vor fi învinși până la Sf. Dumitru, etc. ³⁾. Exemplele se pot ușor înmulți: peste tot se simte grija și mintea activă a autorului, nu avem aface cu o compilație ci cu o compoziție, e o operă de originalitate adânc personală.

MIRON COSTIN POET POLON. Dintre toate scrierile lui Miron Costin cea mai importantă din punct de vedere literar, care ocupă un loc de cinste în literatura polonă este Poema Polonă despre originea Românilor, singura scriere literară în limba polonă a unui moldovean. Istorici literari poloni de azi o pun alături de cele mai bune scrieri ale literaturii polone din veacul XVII ⁴⁾.

Totuș ea este cea mai rău cunoscută din pricina felului cum a fost editată și tradusă în românește. În Polonia a fost editată întâiu în operele postume ale lui I. Dunin-Borkowski după o copie a acestuia pregătită pentru tipar, nu se știe nimic despre manuscrisul după care s'a făcut această copie. ⁵⁾ Mulțimea greșelilor de tipar face chiar pe alocurea ininteligibil textul poemei. Ediția dată de L. Rogalski este o reproducere fragmentară după aceea a lui Dunin Borkowski ⁶⁾, iar aceea a lui M. Kogălniceanu reproduce tot după Dunin textul polon cu o

¹⁾ *Ibidem*, p. 452.

²⁾ *Ibidem*, p. 438 și Piasecki, *o. c.*, p. 128.

³⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, p. 495 și urm. Piasecki, *o. c.*, p. 343.

⁴⁾ A. Brückner, *Wierszy Historyczne* în *Biblioteka Warszawska*, LV, 1893, III, pp. 382 și urm. și idem *Poesia w wieku XVII ym* în *Encyklopedia Polska*, XX, p. 236. O largă analiză a poemei dă W. Wieicki. *Miron Costin* în *Przegląd Powszechny*, XIV, 1897, I, pp. 375 și urm.

⁵⁾ I. Dunin Borkowski, *Pisma*, Lemberg 1856, I, pp. 299 și urm. O notă semnată P. W. spune că s'a găsit textul copiat de Dunin fără nici o notiță explicativă.

⁶⁾ L. Rogalski, *Dzieje księstwo naddunaickich*, II, pp. 758—784.

sumă foarte mare de greșeli de tipar ¹⁾. V. A. Ureche a avut pentru ediția sa o copie după ms. 1348 dela Muzeul Czartoryski din Cracovia, însă ediția textului polon este foarte neglijentă, aproape neutilizabilă ²⁾. Traducerea făcută de Hașdeu este foarte slabă, pasaje întregi sunt sărite, altele date cu totul confuz. Frumoasa poemă apare cu totul desfigurată ³⁾. Cine cunoaște poema numai după această traducere nu știe că în ea este vorba de mapele cari pomenesc de «Basarabia», de Românii cari ocupă toată regiunea Hațegului și a Mureșului și au un cartier al lor Oleska (Olaški ?) la Alba-Iulia, de frumusețile Moldovei, cari ar putea face pe zeițele din Teba să părăsească Olimpul spre a veni aci.

Se impune o ediție nouă mai ales că în afară de manuscrisul reprodus de Dunin, azi pierdut, se cunosc încă două manuscrise ale acestei scrieri.

¹⁾ Kogălniceanu, *Cronici*, ed. II, III, pp. 500 și urm. Numai pe p. 524 am găsit 31 de greșeli de tipar !

²⁾ M. Costin, *Opere Complete*, II, pp. 72 și urm. Cf. G. Pascu, *Miron Costin*, p. 19.

³⁾ Insuș titlul e tradus greșit: *Despre poporul Moldovei și al Țării Românești* în loc de *Descrierea Țării Moldovei și Țării Românești*. Hașdeu *Arhiva Istorică*, I¹, pp. 159 și urm. Am semnalat mai sus confuzia cu privire la pasajul care vorbește de Istrate Logofătul. Iată alte câteva exemple:

Text polon, p. 258
(ed. Dunin)

I do tych czas daleko
więcej ich niż Węgrów
począwszy z samej
Baczki Themeśwarskich
Serbów wszytek Ma-
rosz i Herczeg koło
Bialogrodu, gdzie Xią-
żęta mieszkają z Oleska
przygrodu.

p. 243.

Czterech set lat jako
Dragoszy wyszedł z Ma-
ramoreszu a Negrul od
Oltu.

p. 260.

Z Tebów greckich bo-
ginie gdyby to wiedzi-
ały, z swego by tu Olim-
pu pewnie przyjeżdżały.

Traducere

Și până azi mult mai
mulți (Români) decât
Unguri sunt începând
dela însăș Bačka Sârbi-
lor Temișoreni, ei ocupă
tot Mureșul, și Herțe-
gul (Hațegul) și sunt
în jurul Bălgradului, un-
de locuiesc principii, cu
cartierul lor Oleska.

p. 243.

Patru sute de ani de
când Dragoș a ieșit din
Maramureș și Negrul
dela Olt.

p. 260

Dacă zeițele grecești
din Teba ar vedeă acea-
sta ar veni desigur aci,
din Olimpul lor.

Hașdeu, p. 165

. . . și ocupând nu numai
tot Ardealul unde covâr-
șesc cu mult numărul
Maghiarilor, ci încă și
tot Banatul unde co-
vârșesc cu mult numă-
rul Sârbilor.

p. 160

Patru secolii trecuți
încoace dela maramure-
șanul Dragoș și dela
Olteanul Negrul.

lipsește.

Ms. 1348 al Muzeului Czartoryski conține o versiune ceva mai completă decât aceea a lui Dunin, el nu este cum s'a crezut¹⁾ un manuscris autograf al lui Miron Costin căci cuprinde diferite greșeli de transcriere²⁾. Celalt manuscris pe care nu l-am putut vedea a fost în biblioteca Zaluski³⁾ și apoi transportat la Petersburg unde l-a văzut Al. Brückner⁴⁾, el pare a prezenta oarecari deosebiri față de celelalte⁵⁾, cari însă nu pot fi prea mari, căci și acesta ca și cel din Muzeul Czartoryski provin dela același copist, Iosif Wargalowski, secretarul polon al lui Constantin Cantemir⁶⁾.

Poema polonă eră destul de răspândită în veacul XVIII, fusese cunoscută în manuscris și de Barnaba Kędzierski, care fù până la 1771 paznicul episcopiei catolice din Bacău⁷⁾.

¹⁾ V. A. Ureche în Miron Costin, *Opere Complete*, II, p. IX. W. Wieicki, o. c. p. 375.

²⁾ Campulung Dragoș în loc de Câmpul lui Dragoș (*Ms. Czarkoryski*, 1348, p. 32). *φύλος* po Grecku znaczy mądrość. *φύλος* pe grecește înseamnă înțelepciune. (În compoziția filozofie) (*Ibidem*, p. 2).

³⁾ În catalogul bibliotecii Zaluski e descris astfel: Mironis Kostini supremi Moldaviae Cancellarii ad Ioanem III Sarmatorum regem, de origine et variis casibus gentis Moldavicae carmen heroicum, codex cartaceus, manu generosissimi Wargalowsicii, celsissimi Constantini Cantimiri principis Moldaviae a secretis, perpulcre descriptus. Sub finem extat Ordo Senatorum atque officialium terrestrium totius Moldaviae (I. D. Ianocki, *Specimen catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Zaluscianae*, Dresda, 1752, p. 113).

⁴⁾ Al Brückner, *Wiersze Historyczne* în *Biblioteka Warszawska*, LV, 1895, III, p. 382

⁵⁾ Al. Brückner, în *Historia literatury pięknej w Polsce* (*Encyclopedja Polska* XX Cracovia 1918, p. 236 citează poema polonă a lui Miron sub titlul «*Historja polskimi rytymami o Woloskiej ziemi i multanskiej*» (Istoria în ritm polon despre țara Moldovei și a Munteniei). E acesta titlul ce-l poartă poema în ms. cunoscut de dânsul?

⁶⁾ Cf. nota 2. În *Ms. 1348 Czartoryski*, p. 57, o notă spune că acest manuscris a fost dăruit de Iosif Wargalowski la 10 Septembrie 1700 «pentru informație» unui membru al soliei polone în Turcia. E vorba de solia lui Rafael Leszczynski care trecu la acea dată prin Moldova și fu primit de Antioh Cantemir și de fratele său Dimitrie despre cari vorbește în relația soliei. (Poklatski, *Poselstwo Rafala Leszczynskiego*, Pozen 1744). Iosif Wargalowski se iscăleă la 27 Maiu 1697 pe zidurile mănăstirii Dobrovăț. (Iorga, *Inscripții*, II, p. 207). În același an e trimis cu alți soli de Antioh Cantemir la August II-lea regele Poloniei, pentru a trată alipirea Moldovei de liga creștină. (Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. I, II, p. 286, în ed. II, II, 260 greșit Kargalowici pentru Vargalovici). În April 1700 e pomenit ca martor în procesul Jezuitorilor ca Franciscanii la Iași. Eră la acea dată secretarul lui Iordache Russet. (Iorga, *Studii și Documente*, I—II, p. 88). În Noemvrie 1701 eră răposat. (*Ibidem*, p. 62).

⁷⁾ Iorga, *Istoria literaturii române în veacul XVIII*, II, p. 588.

Am văzut că poemul istoric în versuri eră forma cea mai gustată a literaturii polone a veacului XVII¹⁾. Sub influența poezilor poloni Miron Costin întrebuițează și el versul consacrat pentru astfel de lucrări, versul de 13 silabe cu rima de două silabe, întrebuițat și de Twardowski, Zimorowicz, etc., în genere de toată epica polonă a veacului XVII²⁾.

E interesant că Miron a imitat această formă de vers polonă în românește în poema sa «*Vieața lumii*», care are și ea versul de 13 silabe și rima de două. În predoslovia la aceste versuri el spune: «Deci de aceste silave stihurile ceaste ce se scriu într'această cărțuie au 13 silave, iar se pot și în 9 și în 7 a face și sunt și într'alte chipuri stihuri la alte limbi, cum iaste elineasca și letineasca. Deci are și altă datorie stihul, cuvintele ceale la sfârșitul stihului a două stihuri să se întocmească într'un chip»³⁾.

Cum am văzut Miron Costin cetise mai multe poeme istorice polone. El cunoștea «Răsboiul Civil» celebra poemă a lui Samuel Twardowski precum și «Lupta dela Argeș» a lui Otwinowski, ambele scrise în metrul epic obișnuit, asemenea putuse ceti în traducerea polonă a «Descrierii Sarmatei» de Guagnin poeme polone întregi de Warszawiecki, Paszkowski și alții. Strykowski scriitor citat de Miron are în cronica sa o mulțime de părți în versuri, în special descrieri de bătălii, și eră de altfel considerat și apreciat ca poet⁴⁾. În aceste condițiuni vedem că modelele nu lipseau scriitorului moldovean. E însă greu de determinat dacă a avut modele imediate pentru anume întorsături retorice sau expresii poetice. Invocații ca acelea către Diana și Febus și alte reminiscențe mitologice, pe cari le găsim în Poema lui Miron, se regăsesc la mai toți poezii poloni începând cu Kochanowski și mai ales la acei din veacul XVII, când toți stau sub influența traducerii polone a lui Tasso. «Muzele din Helicon» pomenite de două ori de Miron Costin⁵⁾ sunt invocate și de Twardowski în «Răsboiul Civil»⁶⁾, ceea ce nu pare o conicidență. Tot dela Twardowski e poate luată expresia de «Muză Sarmată» pentru a arăta inspirația în versuri

¹⁾ V. mai sus.

²⁾ Al. Brückner, *Wierszy Historyczne*, p. 381.

³⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, II, pp. 499—500.

⁴⁾ Al. Brückner, *o. c.*, p. 380.

⁵⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, II, p. 158 și *Poema Polonă* ed. Dunin, p. 245.

⁶⁾ S. Twardowski, *Wojna Domowa*, ed. Kaliś 1682, p. 3.

polone, căci acesta o invocă deschizând poema sa «*Przewazna Legacya*¹⁾).

Miron Costin pune în poema sa pe Iacko să vorbească rutenește lui Dragoș și scrie cu această ocazie câteva versuri în limba ruteană²⁾. Intocmai așa făcuse Strykowski care în cursul unor versuri polone pune pe un rutean să vorbească rutenește³⁾.

Imaginile poetice ale lui Miron Costin sunt câte odată izbutite, ca atunci când vorbește de frumusețile Moldovei⁴⁾, dar alte dăți de un gust mai mult decât îndoelnic ca atunci când vorbește de disenterie⁵⁾, în genere e obișnuita ornamentație artificială a veacului XVII.

Stilul poemei este foarte greoi, topica polonă e cu totul forțată, e adesea așa de obscur încât un critic polon a spus că a fost nevoit să recurgă la traducerea română a lui Hașdeu ca să înțeleagă textul original polon.⁶⁾ Ca limbă se observă un foarte mare număr de neologisme în special din limba latină, dar și plăcere pentru cuvinte rare. De pildă cuvântul «*przygrod*»⁷⁾ (mahala sub cetate *przy* = lângă, aproape, *grod* cetate) nu se află în nici un dicționar polon și este probabil creat de Miron Costin.

INFLUENȚA UMANISMULUI POLON. Darul cel mai de preț pe care-l căpătă Miron Costin din cultura polonă este fără îndoială umanismul: dragostea și cunoașterea culturii antice. Spiritul umanist care domnia în școlile iezuite și din ele se răspândia asupra întregii societăți polone supunând-o limbii latine, nu a putut să nu lase urme și la Miron Costin. Intocmai ca și poeții și retorii poloni el întrebuintează reminiscențe mitologice ca ornamente ale versurilor sale. În Poema Polonă vom găsi amintite «zeițele din Helicon, Dianele Asiriei, razele lui Phebus⁸⁾» într'un discurs vorbește de «corurile conduse de Diane, grădinile lui Apollo, etc.»⁹⁾. În acelaș discurs vedem respectul

¹⁾ S. Twardowski, *Przewazna Legacya*, ed. Wilna 1706, p. 1.

²⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, p. 262.

³⁾ Styjrkowski M. *Kronika litewska*, ed. *Zbiór dziejopisów polskich*, p. 208.

⁴⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, p. 260.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 250.

⁶⁾ W. Wieicki, *o. c.*, p. 368.

⁷⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, p. 258.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 245 și 259.

⁹⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, II, p. 156. Discurs către Antonie Russet.

scriitorului moldovean pentru «antichitatea cea plină de spirit și foarte înțeleaptă în creațiile sale» ¹⁾).

Dacă însă ar fi vorba numai de această cunoaștere a culturii antice ar fi lucru de puțin preț. Vedem însă că Miron Costin cunoaște și apreciază poezii antici, în poema sa «Vieța lumii» sunt mai multe reminiscențe din Horațiu:

Trec zile, trec ca umbra de vară
Fug vremile ușoare, fug și nici o poartă
A le opri nu poate. . . .
.
Fum și umbră sunt toate, visuri și părere
.
Unde-s ai lumii împărați, unde este Xerxes
Alexandru Machidon, unde-i Artaxerxes. . . ²⁾

Eheu, fugaces, Postume, Postume
Labuntur anni: nec Pietas moram
Rugis et instanti senectae
Adferet indomitaeque Morti . . .
(Eheu fugaces)

Nos, ubi decidimus,
Quo pius Aeneas, quo dives Tullus et Ancus
Pulvis et umbra sumus.
(ad. Torquatum)

Delicatul epicureism al poetului latin este însă împerechiat la Miron într-o greoaie filozofie obscură și contrazicătoare cu reminiscențe biblice și umilință creștină.

Și de Ovidiu pomenește Miron Costin ca de un «dascăl» ³⁾, și avem versuri ale lui imitate de Miron în românește ⁴⁾.

Acești învățători ai omenirii cari stăpâneau încă lumea cu limba și cu cultura lor inspirau un respect adânc societății polone. Și Miron vorbește pe larg și cu mândrie de hotarele «necuprinse» ale împărăției

¹⁾ *Ibidem*.

²⁾ *Ibidem*, II, p. 561 și urm.

³⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 16.

⁴⁾ Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche* I, pp. 213—214.

romane, de stăpânirea ei asupra lumii întregi ¹⁾, se complace în povestirea originilor Romei, a legendelor regilor și a organizării republicei ²⁾.

Când știm că genealogiștii poloni dădeau origini romane neamurilor nobile, când cronicarii căutau origini latine și chiar troiene pentru Litvani și se credea că Slavii aveau privilegii dela Alexandru Macedon pentru țările lor ³⁾, când toți scriitorii erau îngenunchiați în fața modelelor latine se explică de ce Miron Costin socoti ca o revelație descoperirea că Românii se trag din Romani. El care căută să atragă politica polonă la liberarea Moldovei, nu putea găsi un argument mai potrivit, mai nobil, decât dovada romanității neamului său. Elev al școalelor iezuite-latine, știe ce preț are acest lucru, îl strigă cu aceeași mândrie neamului său spre îmbărbătare, străinilor spre luare aminte. Pe când Ureche pomenise lucrul cam în treacăt, Miron pune descoperirea în plină lumină, ia atitudinea unui profet descoperitor al marilor taine ale trecutului. Această conștiință a romanității neamului nostru care-l face să trateze împreună istoria Moldovei și a Țării Românești este cel mai însemnat rezultat al atingerii lui Miron cu mediul cultural polon. E drept că argumentele nu și le ia de acolo, ci din cartea sasului Topeltin sau din limba românescă însăși, dar numai contactul cu cultura polonă îmbibată de umanism i-a putut da convingerea că acest lucru e așa de însemnat încât e o mare cinste pentru un neam.

În Polonia umanismul se confundă cu influența italiană, școalele italiene erau izvor de învățătură pentru tinerii poloni. Și Miron Costin are cuvinte de admirație pentru Italia; «Pentru mari iscusenii și frumusețări, pământului aceleia i-au zisu-i raiul pământului. Italia a căruia pământ, orașe, grădinile, tocmelile la casele lor cu mare desfătăciune traiului omenesc, n'are toată lumea. Văzduh sub cer blând, voios și sănătos. . . Oameni iscusiți peste toate neamurile, stătători la cuvânt, neamăgei, blânzi, *cu oamenii străini nemeriți dintr'alte țări îndată tovarăși cum ar hi de ai săi*, cu mare omenie, subțiri, pentru aceia le zic gentilomi. . . » ⁴⁾ Sunt evident evocări din povestirile auzite dela unii Poloni ce mergeau în Italia după învățătură. Dar mai ales Italia este

¹⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, pp. 22—23.

²⁾ *Ibidem*, pp. 18 și urm.

³⁾ P. aceasta Bielski, *Chronika Polska*, pp. 11—12.

⁴⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 13.

locașul învățaturii, Padova unde veneau în fiecare an un mare număr de studenți poloni e asemănată de Miron cu Athēna veche: «Acea țară este acum scaunul și cuibul a toată dascălia și învățătura, cum eră într-o vreme Athina la Greci acum e Padova în Italia» ¹⁾.

INFLUENȚA CATOLICISMULUI. Din educația primită în școalele iezuite polone trebuia neapărat ca Miron Costin să fie influențat de religia catolică. Poema Polonă se termină cu inițialele A. M. D. G. (Ad maiorem Dei gloriam) care este cunoscuta deviză a Iezuiților ²⁾. nu uitase deci pe dascălii săi de tinerețe nici în această vreme a vârstei mature. În Moldova el sprijineă propagatorii religiei catolice: un episcop italian (Vito Piluzzo) îl vizită în casă ³⁾, socotelile misiunii iezuiților din Iași înseamnă numeroase daruri și ajutoare trimise în bani de Miron Costin și de fii lui ⁴⁾. După moarte e numit de catolici «marele protector al catolicilor din Moldova» ⁵⁾.

Intr-o vreme ca aceea a lui Sobieski când în Polonia eră la ordinea zilei ofensiva catolicismului pentru unirea Rutenilor cu Roma și stârpirea protestanților, Miron vorbind de împărații bizantini spune: «De aci (răscoala provinciilor apusene ale imperiului roman) s'a produs și ruperea *sfintei unități* spre paguba iubirii comune creștinești. De aci au venit și certurile cele mari în biserică din cari s'a tras ruina țărilor creștine» ⁶⁾. În schimb față de reformați are cuvinte aspre, se miră cum a putut să-și dea Vasile Lupul fata după un «om de lege calvinească, care este scornită de un mitropolit din Fiandra de sub ascultarea Papei din Râm, peste legăturile soboarelor cu multe dumnezeiești minuni legate». (Deci pentru Miron ordotox catolicismul papal e întemeiat pe sinoade «legate» cu minuni divine). Iară calvinul numai prin singure poftele sale trupești osebite de sf. sabornicească biserică au scornit acea lege, la care ca o lege slobodă în puțină vreme au curs toată Fiandra și Englitera... De mirat au rămas veacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă» ⁷⁾.

¹⁾ *Ibidem*.

²⁾ W. Wieicki, o. c., p. 373 a observat cel dintâiu acest lucru.

³⁾ Miron Costin, *De Neamul Moldovenilor*, p. 15.

⁴⁾ N. Iorga, *Studii și Documente*, I—II, p. 56.

⁵⁾ V. Ghica, *Câteva documente despre Costini* în *Convorbiri Literare*, 1907, XLI, pp. 471—472.

⁶⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, ed. Borkowski, p. 254.

⁷⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 560. Traducerea latină e foarte deosibită dar mai clară, «...connubium cum homine sectae Calvinisticae, quae excogitata est ab

Aceste cuvinte sunt evident inspirate de argumentele 'propagandei catolice din Polonia împotriva reformatilor ¹⁾).

Aplecarea lui Miron Costin către unirea bisericii propovăduită atunci de catolici eră dictată nu de motive religioase, ci de motive politice. El vedeă în marea mișcare pentru cruciata tuturor creștinilor împotriva Turcilor un mijloc de mântuire a neamului său de sub jugul păgân. Ideea cruciatei împotriva Turcilor vânturată în Polonia în tot cursul veacului XVII devenise foarte populară în vremea lui Sobieski. Șleahța, care pe vremea lui Wladislaw IV nu voiă să audă de asemenea planuri ale regelui, eră gata acum să urmeze pe Sobieski și să-l ducă la izbândă. Regele Ioan eră încarnarea ideii cruciate: «Dumnezeu a încredințat mântuirea noastră brațului tău, mare rege Ioane» ²⁾. strigă cronicarul moldovean. Poema sa Polonă face parte dintr'o serie de scrieri de gloriificare adresate desrobitorului Vienei, ea răspunde aceluiaș entuziasm al creștinilor supuși Turcilor ca și poemele epice scrise în aceiaș vreme sârbește la Raguza: *Asemiul Vienei* de Bogasynowicz și *Regele Ioan Sobieski* de Kanawelicz ³⁾.

Pentru acești creștini din imperiul otoman, Sobieski nu eră ca în Polonia fostul șef de partid aspru combătut, cu autoritatea foarte discutată de nobilime, ci eroul și regele stăpân.

În Polonia într'o vreme, când a te împotrivi regelui însemnă în credința nobilimii să aperi libertatea, vor fi sunat cam ciudat cuvintele lui Miron care compară pe regele Poloniei cu Dumnezeu: «Precum Dumnezeu se mulțumește cu un Kirie Eleison . . . așa și tu care ești ispravnicul lui Dumnezeu pe pământ vei primi grațios această mică istorie» ⁴⁾. Sau când spune că «precum o corabie de mare plutește când are un corăbier bun, turma rămâne întreagă sub păstorul neadormit, asemenea

uno *sacerdote canonico Franciae*, homo flagitiosissimo, excommunicato a Papa Romano Pontifice, quia haec secta facta est contra statuta conciliorum, multis miraculis confirmatorum. Calvinus vero secutus sola desideria carnis, sectam suam excogitavit, cui ut pote liberae et in omnem licentiam deditae intra breve tempore adhaesit Flandria et Anglia. Mirantur saecula hoc factum, quomodo se resolvit Basilius Princeps ut hoc feceret (Miron Costin *Chronicon*, p. 106).

¹⁾ Și mitropolitul Dosofteiu vorbește de Calvin și Luther,eretici cari 'preacum feacără și luară plata dela Dumnezeu. (C. Erbiceanu, *Notițe istorice din Viețile Sfinților*, în *Biserica Ortodoxă* 1887, XI, p. 19).

²⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, p. 248.

³⁾ Al. Iablonowski, *Dubrownik* în *Pisma V*, Cracovia 1911, p. 40.

⁴⁾ Miron Costin, *Poema Polonă*, p. 241.

și țările stau întregi în persoana unui rege sub domnia căruia regatele cresc în puteri și-și largesc hotarele» ¹⁾).

Asemenea cuvinte găsim când eră vorba de personalitatea regelui-cruciat Sobieski sau de amintirea lui Traian, dar în genere față de stăpânitori ca domnii Moldovei aveă acea conștiință a puterii și însemnătății clasei boierești, pe care am văzut-o și la Ureche.

Ceeace face domnul fără sfatul boierilor e în genere greșit ²⁾, la judecări ochii domnului pot să fie spre boier ³⁾, Radu cel Mare e laudat pentru cuvintele sale «De mare folos și cinste este domniei și țării boiarinului» ⁴⁾.

Se poate ca aceste idei despre rostul nobilimii să fie ecoul curentului polon care vedeă toată Polonia numai în sleahtă. Dar din câteva fărâme de gândire politică risipite prin lucrările lui Miron Costin e greu să ne facem o idee clară de gândul în care eră pătruns de ideologia politică polonă.

Cercetarea influenței polone asupra lui Grigore Ureche și Miron Costin nu explică firește toată personalitatea lor, nici scriitorul, nici omul politic. Dar Miron Costin fiind reprezentantul cel mai caracteristic al influenței culturii polone în Moldova, această cercetare ne ajută să înțelegem și în total fenomenul acesta așa de interesant din vechea noastră istorie.

Activitatea lui Miron Costin în special cade în momentul culminant al acestei influențe începută cu timide încercări ale școalelor iezuite, cu o influență indirectă venită din școala ruteană din Kiew, pe de altă parte venită prin boierime, care formase partidul boieresc filopolon, cultura polono-apuseană devine cu Grigore Ureche, o personalitate interesantă și vie, un curent puternic.

La sfârșitul veacului XVII Miron Costin întrunește în sine și influența politică și cea culturală polonă. Moldova care privia la vecina ei ca la o țară de lumină a creștinismului și a învățaturii, găsește în Miron Costin pe acel care întrupează această înclinare a ei.

¹⁾ *Ibidem*, p. 251.

²⁾ Miron Costin, *Opere Complete*, I, p. 561.

³⁾ *Ibidem*, p. 367.

⁴⁾ *Ibidem*.

Ca patriot român el vede salvarea neamului său în ajutorul polon, ca învățător al Românilor, ca unul ce deschideă tainele trecutului lor și ale culturii, o face sub influența școalei polone și urmând modelele literaturii polone.

Rămâne însă totuși o personalitate independentă, puternică și pasionată în care răsună glasul pământului moldovenesc.

După dânsul influența polonă decade și curând dispare, în rolul ei politic la noi Polonia e înlocuită cu Rusia, iar în rolul cultural, cultura polono-latină e înlocuită cu cea grecească.

Cu Nicolae Costin fiu al lui Miron și în cele spirituale se încheie această pagină din istoria Moldovei, care înseamnă pentru prima oară o întoarcere deplină către izvorul latin de unde pornise neamul nostru și dela care îl îndepărtaseră împrejurările.

ANEXE

I

IMPRUMUTURI FĂCUTE ÎN CRONICA LUI GRIGORE URECHE DIN ACEA A LUI IOACHIM BIELSKI

PĂRȚILE CARI NU SUNT ÎNTRE GHILIMELE SUNT REZUMATE

*Ioachim Bielski, «Kronika Polska»,
ed. Zbiór dziejopisów Polskich. Var-
ovia 1792.*

Sub 1359: PP. 196—197,

«Despre Moldoveni»

*Grigore Ureche, «Letopiseșul Țării Mol-
dovei», ed. C. Giurescu. București
1916.*

«Vechii geografi» numiau Moldova Dacia, granițele Daciei vechi erau Dunărea, Tyras sau Nistrul, Prutul sau Hierasus. Această țară s'a luptat multă vreme cu împărații Romani și a fost supusă de Traian, dar încă mai înainte de acesta Romanii trimiteau acolo pe răufăcători și dela acești Romani s'au păstrat în această țară multe cuvinte latinești cari s'au amestecat apoi cu cuvinte rusești. Din Dacia mai făceau parte Ardealul și Serbia. Românii (Woloszy) se împart azi în două, au doi voievozi, cel muntenesc și cel moldovenesc, dar înainte a fost unul singur care se numia sau muntenesc sau moldovenesc, căci nu era încă nici o deosebire.

Marca Moldovei este un bour, locuitorii sunt «răi, trădători și necredincioși stăpânilor lor». Bogăția țării stă mai mult în boi și oi.

«Multă vreme nu s'a auzit vorbindu-se de acest neam, pentru că stăteau în pace și de aceea istoricii au scris puțin despre dâșii, numai Zonaras istoric grec îi amintește în câteva locuri în Istoria Impăraților Constantinopolului, numindu-i din grecește Blachi. Cronica ungurească amintește de voevodul lor Basarab care s'a luptat cu regele unguresc Carol la 1330».

«După acest Basarab socot că a urmat Ștefan, care a lăsat doi fii, Ștefan și Petru».

P. 197 sub 1359:

«Ștefan a lăsat doi fii, pe Ștefan și Petru și deoarece nu se puteau împacă pentru domnie, cel mai în vârstă, Ștefan, a fugit la Cazimir regele Poloniei, cerând ajutor împotriva fratelui său mai mic Petru, (care cu ajutor unguresc i-o luase înainte și apucase țara), făgăduind regelui că va fi deacum pe vecie vasal al regilor Poloniei și supus coroanei. Deci din această pricină Cazimir a trimis oastea sa în Moldova cu acel Ștefan».

«Și au pornit într'acolo la începutul lunii Iulie, anul domnului 1359. La început norocul a fost bun pentru ai noștri căci izbândiseră în câteva lupte mici și de aceea Moldovenii n'au mai voit să dea luptă, ci s'au tras

Pp. 18—19 sub 1359:

«...letopisețul străinilor scrie că au fost văleatul 6867 în zilele acestui Ștefan Vodă, iară ce se va fi trecut înapoi nu se află însemnat de străini...»

«Acest Ștefan Vodă au avut doi feciori cum s'au pomenit mai sus, pre Ștefan și pre Petru, carii după moartea tătâne său pricinindu-se pentru domnie, au fugit Ștefan, fratele cel mare, la Cazimir, craiul leșesc, poftind ajutoriu împotriva frăține-său Petru și să i se plece cu toată țara, iară Petru cu ajutor unguresc au apucat țara».

«Vrând Cazimir craiul ca să dobândească țara și să fie pre voia lui Ștefan Vodă, i-au dat oaste și au intrat în țară la ziua dintâiu a lui Iulie. Și întâiu îi mergea cu noroc, iară mai

înapoi în fața lor. Dar când i-au înșelat, atrăgându-i după dâșii într'un codru pe care-l numesc Plonini, au surpat tot codiul asupra lor, căci înainte tăiaseră fiecare copac mai mult de jumătate, așa încât au prăvălit copacii unul peste celălalt și copacii au căzut singuri peste ei».

«De unde mulți oameni au pierit, iar pe cei rămași i-au prins, pe cari Cazimir i-a răscumpărat ca pe Zbigniew Oleśnicki». (Urmează o povestire despre herbul familiei lui).

«Nawoy Tęczyński, fiul lui Andrei Tęczyński, voevod de Cracovia, a scăpat, și deoarece făgăduise că dacă va scăpa se va duce la Roma, s'a dus deadreptul acolo și s'a făcut preot și mai târziu a fost decan al Cracoviei, precum scrie Miechowita, iar Cromer scrie că l-au prins».

«În această luptă ai noștri au pierdut trei steaguri de-ale voevodatelor Cracovia, Sandomir și Lemberg și nouă ale nobilimii». (Urmează numele lor).

P. 233 sub 1387:

Petru, domnul Moldovei, face jurământ de vasalitate regelui Poloniei Vladislav Jagello.

Pp. 244—245 sub 1403:

Alexandru, domnul Moldovei și Roman fiul lui Petru, fac jurământ de vasalitate regelui Poloniei.

apoi i-au amăgit ai noștri de i-au băgat la codru; fiind copacii înținați pre lângă drum, i-au surpat asupra lor, unde câți n'au perit de copaci, i-au prins vii, pre cari mai apoi i-au răscumpărat craiul Cazimir».

«Fost-au între acești robi oameni mari Zbigniew și Tencenski feciorul voevodului de Cracău și trei steaguri a trei voievozi, a Cracăului, a Sandomirului și a Liovului și nouă steaguri boierești».

«...iară noi n'am lăsat să nu însemnăm nici de feciorii lui Ștefan Vodă, căci poate să fie adevărat, că nu părtește cronicarul Bielski alor săi, ce scrie poticala ce au petrecut Ștefan Vodă cu ajutoriul lor, de au perit cu toții».

P. 20:

«Letopisețul cel latinesc spune că au fost văleatul 6921 (pentru 6911?) când au stătut dintr'aceștia la domnie Alexandru Vodă».

P. 269 sub 1411:

«Regele s'a înțeles cu Alexandru domnul Moldovei împotriva lui Sigismund, regele Ungariei, și i-a dat zălog Sniatynul, Colomeia și toată Pocuția pentru o mie de ruble de argint».

«În acelaș an însă în locul lui Alexandru a urmat Ștefan și trimițând regelui patru soli i-a jurat jurământ de vasal, vrând să fie sub apărarea lui, cum fuseseră și Alexandru și strămoșii lui, iar Pocuția i-a înapoiat-o, pentru care sunt și scrisori la Visterie că niciodată Moldovenii nu vor mai aminti de ea, căci probabil încă nu o stăpânise Alexandru și acum murise, sau fusese alungat de Ștefan».

P. 280 sub 1423:

«Într'această vreme Moldovenii, din cari regele aveă patru sute ca ajutor dela Alexandru Voevod împotriva Cruciaților, au gonit întâiu pe aceștia până la Marieburg, arzând satele împrejur, ceea ce a văzut însuș maestrul Mihaiu privind dela fereastră din castel și văzând că sunt puțini a trimis îndată călărimea lui nemțească împotriva lor».

«Moldovenii văzând că nu se potrivesc la număr, au fugit către un codru și descălécând au stat fiecare după câte un copac și s'au apucat

P. 26:

«Alexandru Vodă făcù prieteșug mare cu Leșii și legătură tare ca fie la ce treabă unul pe altul să ajutoarească»...

P. 27:

«Având de aci craiul leșesc a face oaste asupra lui Jicmont, craiul unguresc, pus-au zălog la Alexandru Vodă Sneatinul și Colomia și toată Pocuția și au luat o mie de ruble de argint».

«Și într'acelaș an au murit Alexandru Vodă, după ce au domnit 32 de ani și 8 luni».

«După moartea lui Alexandru Vodă cel Bun au stătut la domnie fiu-său mai mare Iiaș Vodă, carele au primit și pe frate-său, pre Ștefan Vodă la domnie. Și legând prieteșug cu Leșii, le-au întors Pocuția cu toate târgurile și le-au iertat și banii».

P. 26—27 (înainte de cele de mai sus)

«Nici sminteală au fost, că întâiu au poftit craiul pe Alexandru Vodă ca să-i trimită ajutoriu împotriva Crijecilor la Prusi, nici s'au amăgit cu prieteșugul, că au trimis ajutoriu călăreți moldoveni, carii au făcut mare izbândă, că bătându-se cu Crijecii întâiu au dat dos a fugi de i-au înșirat gonindu-i spre o pădure, și acieș pedestriindu-se, au săgetatu-le caii de le-au căutat a da dos Nemții și acieși ai noștri s'au încălărat și mare moarte au făcut într'înșii. De care lucru dacă s'au întors ai noștri acasă, mare

a săgetă din arcuri către dâșșii, cât și în cai, din cari după ce au ucis nu puțini, Nemții au apucat a fugi și Moldovenii încălecând i-au gonit și i-au ucis și i-au prins, din cari prinzând nu puțini s'au întors cu dâșșii la rege, pentru care au fost lăudați și dăruți».

Pp. 296—297 sub 1431:

Alexandru, domnul Moldovei, a murit de inimă rea pentru înfrângerea suferită din partea fraților Buczacș, în urma prădăciunilor ce le făcuse către Sniatyn, Colomeia și Halici. Această incursiune avusese loc în legătură cu răscoala lui Swidrigael, care ridicase asupra Polonilor și pe vasalii lor, Moldova și Cavalerii Teutoni.

P. 303 sub 1433:

«După aceea regele s'a dus la Niepolomiț unde s'a ținut dieta (seimul) la Sf. Martin. Acolo a venit la dânsul Iliăș, fiul mai mare al lui Alexandru voevodul moldovenesc, care Alexandru având două soții a avut cu ele acești doi fii, Ilie și Ștefan».

«Pe Iliăș, ca mai în vârstă, l-a lăsat în domnie după dânsul, care pe Ștefan cel mai tânăr l-a alungat și pe mama lui a înecat-o. Însă Ștefan adunând Munteni (i. e. din Țara Românească, Multani) și alți oameni dela munte și luând ajutor și dela Turci, a alungat pe Iliăș, care a fugit la rege și l-a rugat să-l ajute la domnia lui, vrând

mulțămită au avut Alexandru Vodă dela craiu».

Pp. 29—31:

«Iară letopisețul cel latinesc de aceste războaie a feciorilor lui Alexandru Vodă nimica nu scrie, ci scrie că, dacă au venit Ștefan Vodă cu ajutoriul muntenesc și au împins pre Iliăș Vodă din țară, s'au dus Iliăș la craiul leșesc, după ce au domnit 2 ani și 9 luni . . . »

«Iară letopisețul cel leșesc scrie că, dacă au gonit Ștefan Vodă pre Iliăș Vodă din țară, s'au dus Iliăș la craiul leșesc la Vladislav Iaghelo și au poftit ajutoriu să-l ducă la domnie și să i se plece toată țara. Ce fără zăbavă dela frate-său Ștefan Vodă au venit la craiul soli cu daruri poftindu-l de pace și l-au aflat la Lănciți, făgăduind

să-i fie credincios și supus după obiceiul străbunilor. După aceea au venit îndată soli și dela fratele său Ștefan, cu daruri mari către rege la Łęczyc, făgăduind și el ca fratele său să fie credincios și supus regelui, rugându-l ca toate stricăciunile făcute de tatăl său în Podolia să le uite și să fie milostiv față de dânsul.

«Deși Iliaș ținea pe o soră a reginii Sofia și regele îi eră mai favorabil decât celuilalt, fiindu-i cumnat, totuș nobilii, socotind pe Ștefan mai folositor, au sfătuit pe rege să-l lase în domnie și încă să-i dea cetățile Hotin, Ciekun și Hmilov, primind în schimb dela el jurământ de credință, iar pe Iliaș să binevoască a-l chivernisi în Polonia cu o avere serioasă, ca să rămâie acela credincios regelui. Dar pentru că Iliaș n'a vrut să se supună și se gândia cum să vie la al său, a voit să fugă de aci în Moldova, însă a fost prins de Ian Czola și după aceea a fost închis în cetatea Sieradz, unde a fost ținut cu cinste cu soția și cu copiii lui».

«Iar Ștefan în Suceava, așa cum a spus, a dat jurământul său regelui înaintea solilor și urmă să facă și act de vasalitate pe dată ce regele va veni în Rusia. Și ca să-și câștige mai mult pe rege, a risipit o parte din Tătarii cari intraseră în Podolia și luând Braclavul de sub Swidrygallo, l-a dat regelui».

P. 310 sub 1435:

«In aceeaș vreme regele a împăcat prin soli pe Iliaș și pe Ștefan și le-a

și el să fie plecat lui craiu. Pentru care lucru, măcar că Iliaș au fost ținând o soră a crăiasii, a Zofiei și eră craiu mai prieten, fiindu-i cumnat, ce sfatul, cunoscând pre Ștefan Vodă că-i mai de folos țării, poftiră pre craiu să-l lase în pace și să-l jure să le fie lor cu credință, iară lui Iliaș să-i dea hrană și să aibă socotință, că văzând Ștefan Vodă că-i la cinste, să se teamă și să ție jurământul».

«Ce lui Iliaș nu-i sosiă pita lui craiu, ce gândi iar de domnie și au vrut să intre în țară, ci l-au prins Ian Ciola și l-au dat la pază la cetatea Siragiului și de ajuns i-au dat hrană și lui și doamnei lui cu toată casa».

«Iară Ștefan Vodă în Suceava au jurat lui craiu înaintea solilor. Mai apoi ca să arate slujbă, au răsipit o seamă de Tătari ce au fost intrat la Podolia să prade și la Brațlav și o seamă vii i-au trimis lui craiu la Sfirdial».

P. 31:

«După aceea cum s'au pomenit mai sus, s'au împăcat Iliaș cu frate-său

împărțit țara. Lui Ștefan i-a venit țara de jos, adică muntenească, unde este Cetatea-Albă și Chilia dela mare, iar lui Iliș acea parte către noi unde este Suceava și Hotinul cu alte cetăți».

«După aceea Iliș a venit îndată la Lemberg și a jurat supunere regelui, aruncându-și steagul la picioarele lui cum e obiceiul și i-a jurat că va sta la nevoie împotriva oricărui dușman. După aceea regele ridicându-l dela pământ l-a sărutat și a dat mâna sfetnicilor săi. Moldovenii cu voevodul lor au hotărât să dea regelui în fiecare an o sută de cai, două sute de bucăți de coftira pentru haine, patru sute de boi, două sute de care de pește. Pentru aceasta regele i-a dat să ție Haliciul cât va trăi, ca să aibă un loc sigur pentru averea lui, iar el a înapoiat regelui Pocuția și hrisovul pe care-l dăduse regele cel răposat tatălui său Ștefan (sic!), pentru acea țară, cum am spus mai sus...»

«Asemenea Ștefan, voevodul muntenească, a trimis solii săi cu daruri mari pentru rege, vrând deasemenea să-și arate supunerea și să facă jurământ regelui ca și fratele său, dar aceasta s'a amânat pentru mai târziu. După aceea și el a făcut act de vasal ca și Iliș și ca să se arate binevoitor coroanei a luat Braclavul de sub Litvani și l-a dat în mâna lui Drzierzko Wlostawski, starostele Podoliei».

Pp. 342—343 sub 1448:

«Regele s'a dus în Rusia să liniștească acolo pe voevozii moldoveni

Ștefan Vodă și s'au împărțit cu țara: Cetatea Albă și Chilia și țara de jos s'au venit lui Ștefan Vodă, iară lui Iliș Suceava și Hotinul cu țara de sus, zicând că după aceea au fost legătură cu craiul leșesc și mai mare și daruri în toți anii au fost trimis Iliș, iară craiul i-au fost dat Haliciul ca să-și ție averea».

Pp. 33—34 sub 1449:

«Petru Vodă... ajutorit de Ian Huniad, ȋitorul țării ungurești, au venit

cei tineri, cari după moartea părinților lor nu puteau să se împace, fiind veri amândoi, Roman cu Petru».

«Lui Petru i-a ajutat Ian Huniad, guvernatorul regatului unguresc, cu ajutorul căruia a alungat pe Roman, care fiind rudă după mamă a regelui Cazimir, a fugit la dânsul. Deci regele voia sau să-l împace cu fratele său, sau să-l așeze cu puterea la locul său și de aceea a scos șleahta rusească din Przemysł, Lemberg, Belz, Chelm și Podolia».

«Iar mătușa lui Roman a venit la dânsul cu două sute de Moldoveni, căreia regele i-a dat Colomeia s'o ție. După aceea regele a pornit din Lemberg, dar pe drum a aflat că Roman a murit, căci vărul său Petru îl otrăvise. Acesta punându-și nădejdea în Huniade nu voia să facă jurământ regelui, (deși aceasta o făgăduise mai întâiu).

«Deci regele a venit la Camenița și deacolo a trimis la dânsul pe Petru Odrowąż, voevod al Rusiei, și pe Przedborz din Konięcpol, castelan de Sandomir și staroste de Przemysł, cu această solie: să vie la rege și să jure cum făceau străbunii săi și să dea pe Mihaiu fiul lui Sigismund vinovat față de rege, care după ce regele i-a luat toate fugise întâiu la cnezii Mazoviei, apoi în Prusia și în Silezia, deaci în Ungaria până în Moldova. Petru voevod a spus că: eu sunt gata să fac jurământ unde și când va porunci regele, dar în ceece

cu oaste și au împins pe Roman Vodă din țară»...

«Iară Roman Vodă fiind seminție de pre mumă craiului leșesc lui Cazimir, au năzuit la dânsul, și făcând jalbă au sfătuit craiul să-i tocmească, au cu tărie să-l puie la domnie. Mai apoi au socotit că de-i vor și împacă cu Petru Vodă să domnească țara împreună, cândai mai apoi vreunul de dâșii să nu pață mai rău de cum a pățit Iliăș Vodă cu frate-său Ștefan Vodă, ci au ales sfat să-l puie cu tărie la domnie».

«Și au scos craiul șleahta rusească, și dela Premislea, dela Liov, dela Belz, dela Helm și dela Podolia și mătușa lui Roman încă merse acolo, căriia i-au dat craiul Colomia să ție. Și au purces și craiul cu oastea de au venit până la Liov, ce mai apoi, dacă au oblicit că Roman au murit otrăvit de văru-său Petru Vodă, s'au lăsat de gând și au trimis la Petru Vodă soli, să-i facă jurământ și să-i dea pre Mihal feciorul lui Jigmont, carele fugise dela craiu întâiu la cneazul Mazoviei, apoi la Prusi și la Șlonsca, mai apoi prin țara ungurească au venit în Moldova. La acestea au răspuns Petru Vodă solilor, că jurământ să facă gata-i, iară pre Mihal să-l dea, nu i se cade, pre cela ce au năzuit la dânsul, ca să nu-și piarză credința, iar din țară îl va gonl. Și după aceea s'au dus Mihal la Tătari și multă pagubă au făcut Leșilor».

privește pe Mihaiu, aceasta nu o pot face, să prind pe cel ce se încrede în mine, pentru că aceasta nu ar fi cu cinste să dau pe un om nevinovat care a fugit la mine, dar aceasta voi face, îi voi porunci să iasă din țara mea încotro va voi; precum a ieșit curând după aceea din Moldova la Tătari și de acolo a făcut mari pagube».

«Regele neașteptând să vie Petru la dânsul, a trimis solii săi acolo la Hotin, unde a făcut regelui jurământ înaintea solilor și după aceea trebuia el însuși să vie la rege să-i facă act de vasalitate cel mai târziu în trei luni, unde-i va porunci regele».

Pp. 344—345 sub 1450:

«În acest timp s'a arătat un al doilea voevod moldovean Bogdan, fiu nelegitim al lui Alexandru, în fața căruia Alexandru, fiul lui Iliș cel dintâiu, cu mamă-sa au fugit la rege, cerându-i ajutor împotriva lui. Deci regele a trimis acolo pe Ioan Sinenski, herbul Dębno, care ridicând țara rusească a alungat pe Bogdan și a luat aceste cetăți: Neamțul, Suceava, Hotinul și pe Alexandru l-a așezat în domnie».

«Bogdan însă adunând mulți lotri dela munte a alungat iar pe Alexandru, care a fugit la rege, jăluindu-se pentru ce i-a făcut Bogdan. Regele s'a sfătuit ce să facă cu această țărișoară neastâmpărată, unii sfătuiau să alunge pe toți voevozii și să așeze în Moldova pe funcționarii lui și s'o împartă

Pp. 36—39:

«Însă așa zic, că n'au fost Bogdan Vodă fecior cu cununie, ci copil lui Alexandru Vodă și domnind Alexandru Vodă, s'au sculat asupra sa fiul său Bogdan Vodă».

«Această poveste o scrie și cronicarul leșesc, de zice că acest Bogdan Vodă au venit cu oaste asupra lui Alexandru Vodă cum s'au pomenit mai sus, și l-au gonit în țara leșească după ce au domnit 4 ani. Deci Alexandru Vodă, dacă au fugit în țara leșească cu doamnă-sa și cu coconii săi, au poftit dela craiu ajutoriu, și au trimis craiu pre Sinetskii în țara rusească, și au împins pre Bogdan Vodă, și au apucat Hotinul și Neamțul și Suceava, și au așezat pre Alexandru Vodă la scaun».

în ținuturi, alții erau împotriva acestui lucru, spunând că e mai bine să te aperi de Turci după acest perete străin decât după al tău.

«Și așa au fost trimiși acolo Petru Odriwăț și Przedbor Koniecpolski cu oaste, la rugămintea unora din Moldoveni ca să-l așeze pe Alexandru în domnie, cari scoțând pe Ruși și având și o parte din Moldoveni, s'au dus către Moldova cu trei oști. Asupra Moldovenilor eră Alexandru, asupra Podolenilor Mihaiu Buczacki și asupra altora din Rusia și a Polonilor eră Odriwăț cu Koniecpolski, cari trecând Nistrul au stat la cetatea Hotinului, pe care o țineau pentru Alexandru, iar Bogdan eră la Lipovăț cu oastea lui. Ceeace aflând ai noștri au trecut îndărăt râul Prut, vrând să dea lupta, dar el neținându-le calea s'a retras ca să-i atragă cât mai adânc în țara sa și să-i obosească și când ai noștri au venit până la apa Bârladului nu a vrut să dea lupta, ci stetea în păduri și a trimis solii săi la dâșii cu înșelăciune, cu daruri mari, spunând că vrea să se supuie regelui și în fiecare an să-i dea șapte mii de zloți-aur, o sută de cai, o mie de boi pentru cuhnie, numai să-l apere de Turci».

«Ai noștri s'au învoit la aceasta și s'au dus către casă crezând pe trădător, care făcuse aceasta ca să-i prinză. Pârcălabul apărătorul lui Alexandru le-a dat însă știre să nu se încrează, ci să fie pe pază, dar ai

«Iară Bogdan Vodă, fără zăbavă adunând oameni de pretutindenea, au scos pre Alexandru Vodă din scaun și iar au apucat Bogdan Vodă scaunul».

«Iară Alexandru Vodă au năzuit iar spre Leși, și au făcut jalbă de iznoavă pre Bogdan Vodă. Iară craiu au făcut sfat ce va face cu această țară mișcătoare și neașezată. Sfătuiă unii de zicea să scoată domnii să puie județele sale și să o împartă, s'o facă ținuturi, iar alții eră împotrivă și zicea că mai bine este a se apăra de Turci de după păretele altuia, decât după al său. Și așa aleseră pre Odrivoz și pre Conețpolskii cu oaste, pentru pofta a o seamă de Moldoveni, să ducă pre Alexandru Vodă la scaun, carii au scos voevozia rusească și au avut și de Moldoveni gloate mari. Și dacă au intrat în Moldova cu trei oști: Moldovenii cu domnul său cu Alexandru Vodă, cu un polc de Podoleni eră Buciațkii iară pre altă oaste Conețpolskii, care oaste au trecut Nistrul la Hotin sub cetate, că eră cetatea pre mâna oamenilor lui Alexandru Vodă».

«Iară Bogdan Vodă au fost atuncea la Lipovăț. Leșii dacă au înțeles de dânsul, au vrut să treacă Prutul, ca să-i dea rășboiu, ce Bogdan Vodă n'au vrut să le dea rășboiu, socotind să-i bage la strâmtoare și zăbovind să-i flămânzească. Așa i-au purtat din loc în loc până la apa Bârladului, iară el ținea pădurile și trimitea cu înșelăciune soli, cumu-i voia să se plece

noștri nu au ținut seamă de aceasta și mergeau siguri, până ce un pisar, trădând oștirea lui a fugit și le-a spus toate».

«Deci pârcălabul a sfătuit ca să lase la o parte acea pădure unde se așezase cursa și să treacă pe câmp, deși eră ceva mai departe. Dar ai noștri nevrând să-l asculte, au vrut mai bine să meargă deadreptul prin pădure, prin care au trimis întâiu carele și cu ele pe pârcălab, dându-i pe toți Moldovenii și o parte din Podolenii».

«Deci mai întâiu au năvălit Moldovenii la acele care la mijlocul pădurii, dar ai noștri le-au apărât așa că au trecut pădurea cu toții. Și în timp ce oastea noastră eră să intre în pădure s'au arătat Moldovenii din păduri, din cari un corp eră cu așa de multă călărime că aveă opt steaguri, iar celălalt corp eră și mai mare numai cu țărani pe jos. Deci ai noștri îndată s'au împărțit în patru corpuri, pentru că numai atâtea steaguri erau, la cornul stâng stetea Nicolae Porava, staroste de Halici, la cel drept Mihai Buczacki, iar Odriwăț și Konieckpolski după ei, Alexandru eră la mijloc între ei. Și aceasta a fost a doua zi după acea pace, adică în ziua șasea a lunii Septemvrie, în satul numit Crasna, unde începându-se lupta îndată după răsărit și a ținut până la apus. Norocul a fost când cu ai noștri, când cu Moldovenii și eră deopotrivă, până ce au venit țărani; aceștia au început a da cu coasele în caii noștri în loc

lui craiu și să facă pace, juruind 7.000 de galbeni să-i dea pre an și încă și alte daruri multe juruia, numai să-l apere de Turci».

«Crezând Leșii acela cuvânt, au lăsat să fie pre îngăduința lui și s'au întors spre casă, iar Bogdan Vodă să ascuția ca să-i poată undeva vână. Ci simțind aceasta, oamenii lui Alexandru Vodă, le-au spus să nu se încrează, ci să se păzească. Ce Leșii fiind de înșelăciune cuprinși, nu băgă în seamă, până n'au fugit un diac a lui Bogdan Vodă la oastea leșească, de le-au spus. Atuncea boierii lui Alexandru Vodă sfătuiă ca să încunjure pădurea și să hălăduască de mesterșugul lui Bogdan Vodă, că în pădure supusese oastea; ci Leșii fiind dârji n'au vrut să asculte, ci au intrat să treacă pădurea, și au trimis înainte carele cu pârcălabul de Hotin, și cu dânsul toți Moldovenii și Podolenii».

«Deci când au fost la mijlocul pădurii făcut-au năvală oastea lui Bogdan Vodă la carele Leșilor, ci apărându-se Leșii, abia au scăpat cu multă pagubă și perire. Deci vrând să intre și cealaltă oaste leșească, atuncea s'au ivit toată oastea lui Bogdan Vodă cu multe steaguri și buciume și fără călărime, multă pedestrime. Văzând aceasta Leșii, s'au tocmit de războiu și au băgat în mijloc pre Alexandru Vodă».

«Și s'au tâmplat acest războiu a șasea zi după pacea ce o făcuse la Crasna. Și s'au bătut mai înainte de apusul soarelui până au înnoptat,

strâmt și rău, până ce au venit comandanții și abia de au putut să re-aprindă lupta dar înșiși au dat capetele lor Petre Odriwaz, Nicolae Porawa și Mihaiu Buczacki. Deci partea lui Bogdan s'a ridicat mai sus de a noastră și eră aproape de izbândă. Dar între acestea a sosit pârălabul cu Moldovenii, cari ieșiseră dejă dincolo de pădure, lăsând pe Podoleni la care, și aceasta a dat inimă a lor noștri și pe Moldoveni i-a descurajat, deci îndată au început să fugă pe dealuri și prin păduri și ai noștri gonindu-i i-au bătut. Și așa cu ajutorul Moldovenilor acea luptă care eră aproape pierdută au câștigat-o ai noștri.

(Urmează un pasaj despre cei trei șefi căzuți în luptă).

«In acea luptă au pierit și Ioan Nieswoerski, Ioan Bieskowski, Stanislaw Dawidowski și alții».

P. 346 sub 1451:

Alexandru Vodă cu mama lui vin la Sambor să ceară din nou ajutor regelui, care amână hotărîrea.

P. 347 sub 1451:

Petru, alt fiu din flori al lui Alexandru, a ucis pe Bogdan în timp ce acesta eră beat și voia să facă acelaș lucru cu Alexandru, dar acesta sosind cu oaste leșească, Petru se retrage.

P. 350 sub 1453:

Alexandru Vodă jură credință regelui și făgăduiește ajutor împotriva Tătarilor.

perind de amândouă părțile, până au năvălit și gloatele de pedestri, cari au făcut la strâmtoare mare moarte în Leși, tăind cu coasele vinele cailor; unde hatmanii leșești vrând să îmbărbăteze pre ai săi și-au pus și ei capetele, ales Piotru Odrivoz și Nicolae Porawa și Buciațskii. Și acum biruia Bogdan-Vodă de n'ar fi datu ajutoriu Moldovenii lui Alexandru Vodă, cari trecuse pădurea cu Podolenii, pre cari-i trimisese cu carele, și aceia s'au învârtejit la răsboiu, de au dat inimă celor pieitori și au împins pre oastea lui Bogdan Vodă, de au început a fugi și au umplut pădurile, și așa cu vitejia iar a Moldovenilor au întors izbânda la Leși, ceea ce pierduse acum răsboiul. Mulți Leși au pierit într'acel răsboiu: Nevoerskii, Biescovskii, Davidovskii și alți mulți ca aceștia».

P. 362 sub 1456.:

Petru Vodă jură și el credință dar apoi se supune sultanului Mahmet.

P. 381 sub 1462:

Ștefan Vodă jură supunere regelui în fața solilor poloni.

P. 399 sub 1467:

Bătălia dela Baia pe scurt (o redacție deosebită de-a lui Ureche).

«Deci Ștefan voevod a trimis regelui Cazimir la Wilna o bună parte din pradă și toate steagurile, rugându-se a doua oară pentru ajutor. Matiaș din nou se pregătiă, după ce lo-vise țara Ardealului, dar după sfatul lui Protasius s'a întors către Cehi»...

«Regele a trimis la Voevodul Ștefan al Moldovei pe Dobek Bisiowski, castelan de Belz, și pe Stanislaw Tęcinski, fiul castelanului de Cracovia, făgăduindu-i să-i dea ajutor împotriva lui Matiaș numai să-i facă fără întârziere act de vasalitate».

P. 401 sub 1469:

Regele sosește la Lemberg, cheamă pe Ștefan să-i facă jurământul făgădui-t, dar Ștefan temându-se să vie jură credință în fața solilor, iar în persoană făgăduiește că va veni mai târziu.

P. 402 sub 1469:

«Ștefan intrând în Secuime a făcut mari pagube».

Pp. 402—403 sub 1469:

Năvălirea Tătarilor în Moldova, uciderea fiului hanului în fața solilor tătari.

P. 48 sub 1467:

«Pre acia vreme având Ștefan Vodă prieteșug cu Leșii, au trimis din do-bânda sa și craiului leșesc pre solii săi».

«Iară Mateiaș craiu, dacă au scăpat, de iznoavă gătise oaste ca să vie asu-pra lui Ștefan Vodă, ce viindu-i alte greutăți, despre țara leșască, s'au în-tors către Ceși cu oastea sa».

«Într'aceea și craiul leșesc, oblicind că va să meargă Mateiaș craiu asupra lui Ștefan Vodă, au trimis soli că-i va da ajutoriu de-i va trebui împo-triva lui Mateiaș, și-i-ar fi dat, de nu s'ar fi părăsit Mateiaș craiu de-acel gând».

P. 404 sub 1470:

Ștefan a cerut regelui să-l împace cu Dracul, regele venise în Rusia să primească jurământul, dar Ștefan se scuză din pricina luptelor cu Muntenii.

Pp. 411—412 sub 1471:

«Între acestea au sosit soli dela Ștefan voevodul Moldovei, spunând că avusese noroc bun împotriva lui Dracul, voevodul muntenesc, pe care l-a bătut și cetatea lui mai însemnată Dâmbovița i-a luat-o, luând acolo și visteria lui, soția și două fete. Au adus regelui și 28 de steaguri din acea pradă».

«Dar îndată a venit alt sol rugând pe rege după ajutor împotriva aceluia, căci Turcii pradă în Moldova. Deci regele a trimis în Moldova pe Dobek Bisiowski, castelan de Belz și pe Egidiei Suchodolski, ca să mijlocească între ei la vreme potrivită, iar lui Buczacki, herbul Abdank, i-a poruncit să meargă cu toată șleahța Podoliei în ajutorul lui Ștefan voevodul Moldovei».

P. 412 sub 1473:

«Apoi Mahmet, împăratul turcesc a trimis într'ajutor lui Dracul voevodul muntenesc împotriva lui Ștefan din Moldova 120 de mii de oaste turcească cu Tătari și Munteni. Ștefan

Pp. 53—55 sub 1473:

«Că iată că letopiseșul cel leșesc nu spune că s'au bătut 3 zile războiul, deaci să fi dat dos Radu Vodă, ce spune că dacă au văzut că nu va putea sta împotriva lui Ștefan Vodă au fugit la cetate»...

«Iară Ștefan Vodă dacă au sosit la scaunul său la Suceava au trimis la craiul leșesc soli, vestindu-i de războiu cu noroc ce au făcut împotriva Radului Vodă, fălindu-se că și cetatea și scaunul Dâmbovița cu toată avuția i-au luat dimpreună și doamna și fiică sa. Și au trimis și la craiu din dobânda sa, nu pentru că doară au fost datoriu să-i trimită, cum zic unii, că au fost supus Leșilor, ci pentru să-l aibă prieten la nevoie și la treabă ca aceea de-i va veni asupra, cum s'au și tămplat, că atunciși i-au venit veste cum Radul Vodă au intrat în țara muntenească cu oaste turcească, și aciași au trimis alți soli, de au poftit oaste într'ajutor împotriva Radului Vodă».

Pp. 56—60 sub 1475:

«Într'aceea vreme Mehmet, împăratul turcesc, armând 120.000 de oastea sa și oaste tătărească și muntenească să meargă cu Radul Vodă, au trimis asupra lui Ștefan Vodă. Iară

voevodul moldovenesc având ajutor și dela Cazimir regele Poloniei pe Buczacki cu Podolenii cari erau două mii, iar Moldoveni patruzeci de mii și cinci mii de Secui, pe cari-i luase dela Matiaș, regele unguresc, au eșit cu acești oameni înaintea Turcilor, cu cariau luptat mai mult cu meșteșug decât cu forța, iar oastea cea strașnică și mare a Turcilor a hărțuit-o din toate părțile și mai mult i-a înfometat, căci în țara de jos, pe unde urmau să treacă Turcii a pustiiat mai întâiu totul și a ars chiar iarba, deci și caii lor cei gingași au crăpat de foame».

Turcii sunt surprinși și bătuți «la lacul Racovăț pe râul Bârlad»... «Steaguri de războiu mai bine de o sută a luat»... «Pe prinși a poruncit de i-au tras pe toți în țepă, numai patru mai de seamă și 36 de steaguri precum și o parte din pradă a trimis regelui Cazimir în Lituania prin boierii săi».

Mateiu Corvin se laudă cu biruința lui Ștefan, numindu-l hatmanul său. Ștefan aduce mulțumiri lui Dumnezeu și trimite un sol sultanului cerându-i să pedepsească pe cei ce au intrat în Moldova.

Pp. 417—418 sub 1475:

Ștefan trimite un sol la rege «să-l mântuească de Turci» cari se pregătesc asupra lui. Regele trimite un sol la sultan, cerând să «dea pace supusului său, domnului Moldovei». Dacă voevodul e vinovat cu ceva regele va face dreptate.

Ștefan Vodă având oastea sa gata 40.000 și 2.000 de Leși ce-i venise într'ajutoriu cu Buciațkii dela craiul Cazimir și 5.000 de Unguri, ce-i dobândise dela Mateiaș, craiul unguresc, le-au ieșit înainte din sus de Vaslui, la Podul Inalt, pre carii i-au biruit Ștefan Vodă, nu așa cu vitejia cum cu meșteșugul, că întâiu au fost învâțat de au pârlolit iarba pretutindeni de au slăbit caii Turcilor cei gingași»...

«...și steaguri mai multe de 100 au luat»...

«Și întorcându-se ajutoriul craiului leșesc acasă cu multă dobândă, au trimis Ștefan Vodă solii săi de i-au dus 36 de steaguri, arătând vitejia ce au făcut, și i-au mulțămuit de ajutoriu».

P. 418 sub 1475:

Ștefan salvează 150 de tineri prinși de Turci la Caffa și duși pe corăbii pe Marea Neagră. Regele Poloniei îi trimite soli făgăduind ajutor.

P. 419 sub 1476:

Un sol polon e trimis la sultan rugându-l să nu se atingă de Moldova care «e țara regelui Poloniei».

«Indată însă Turcii clădind cinci poduri peste Dunăre au trecut în Moldova, deși voevodul apăraseră trecerea, dar îi eră greu să-i împiedece, căci din altă parte veniau Tătarii și a fost nevoit să se întoarcă împotriva lor»...

«După aceea a venit un sol dela Ștefan dând știre că a bătut pe Tătari și i-a gonit până la Nistru și acum s'a întors împotriva Turcilor».

Lupta dela Valea Albă nehotărâtă, pier 30.000 de Turci și 200 de Moldoveni. Turcii se retrag fie de foame, fie de teama Polonilor.

P. 422 sub 1477:

«In aceeaș vreme Ștefan, voevodul Moldovei, a prins pe Dracul, la care lucru i-au ajutat și orășenii Brașoveni; bătând pe Turci, a luat toată țara de jos asupra căreia a lăsat pe Țepeluș (Cypilisza) ca staroste al său. După aceea a mai prădat și ars și unele ținuturi turcești și ocnele de sare ce aduceau venit mare Turcilor le-a luat».

P. 422 sub 1478:

Turcii vestesc pe Poloni că dacă vor ține pe Ștefan liniștit nu-l vor mai atacă.

P. 61 sub 1476:

...«Ștefan Vodă mult au nevoit să nu-l lase (pe sultan) să treacă Dunărea, ci n'au putut, că Tătarii de o parte, Turcii de altă parte, cu oaste fără număr ce venise, ci au dat cale Turcilor și s'au apucat de Tătari, și pre lesne bătându-i, i-au gonit până la Nistru. Vrea da rășboiu Turcilor»...

P. 65 sub 1481:

«Unii zic că au prins Ștefan Vodă pre Radul Vodă, carele au fost ațățătoriu de păgâni asupra creștinilor, și i-au ajutat și Brașovenii; tăind pre Turci și luând țara muntenească, au lăsat pre Țăpăluș în locul său».

P. 427 sub 1484:

Luarea Chiliei și Cetății Albe (simplă mențiune).

P. 427 sub 1485:

«Iar în anul dela Domnul 1485 după seceriș, regele a plecat la Lemberg și a poruncit tuturor țărilor rusești să fie gata și să tragă către dânsul, precum și Litvanii. Mulți au venit de bună-voie și mergeau pe cheltueala lor, așa că erau toți oameni de treabă mai mult de douăzeci de mii, cu cari trecând regele peste Nistru la Halici, a venit la Colomeia și acolo a ridicat pe câmp un cort sub care s'a adus scaunul regal. Iar Ștefan a venit acolo pe un cal ales și când s'a dat jos de pe cal l-au luat curtenii regelui între dânsii și l-au dus la rege, unde a aruncat steagul în fața regelui și însuș a căzut la picioarele lui și atunci a căzut cortul pentru ca toți să poată privi».

«După aceea a făcut jurământ regelui cu sfetnicii săi să-i fie credincios atât el cât și urmașii lui și să fie cu el împotriva oricărui dușman, să-i dea de știre de tot ce i-ar putea strică și să nu înceapă nici un războiu fără voia lui; și este în vistieria regală scrisoarea lui pentru aceasta. După aceea când s'a ridicat a sărutat mâna regelui și a fost poftit la masă cu 14 din sfetnicii lui. Și astfel acel mare viteaz care bătuse pe Turci, Tătari și Unguri s'a supus regelui Poloniei»...

«După aceea s'a întors acasă luând cu sine trei mii de călăreți poloni ca

P. 67 sub 1485:

«... Dar însuș craiul, cum scriu unii, că au tras dela Ruși și dela Litva țara toată, de se strânsese oamenii de treabă mai mult de 20.000 de oameni și trecând Nistrul craiul cu dânsii supt Haliciu, au venit la Colomia de și-au pus tabăra, vă leatul 6993 Septembrie 1».

«Acolo au venit și Ștefan Vodă de s'au împreunat cu craiul și toate ce au avut mai de treabă au vorovit, mai apoi l-au și ospătat pre Ștefan Vodă, și 3.000 de oaste i-au dat, cu carii s'au întors Ștefan Vodă la Moldova».

«Impreunând deci oastea cea străină cu a sa, pre multe locuri au smintit pre Turci, de le-au căutat a ieși din țară. Așa Ștefan Vodă au curățit țara de vrăjmași, iară cetățile care le luase Turcii, Chilia și Cetatea Albă, n'au putut să le dobândească, căci mai înainte de ce au ieșit din țară le-au grijit cu oameni, cu puști, cu bucate de ajuns, și așa au rămas pre mâna Turcilor până în ziua de astăzi».

ajutor, în fruntea cărora eră Ian Karnkowski». (Un pasaj lung despre acesta).

«Ștefan cu acești Poloni a mers împotriva Turcilor, nu s'a luptat cu ei, căci nu se potrivea în puteri, dar îi atrăgea în locuri strâmte și când le eră greu întotdeauna veniau Moldovenii după Poloni ca după un zid, ai noștri băteau pe Turci, iar Moldovenii iuți îi nimiciau, așa că Ștefan îi bătea mereu și în cele din urmă au trebuit să iasă din țara lui».

Pp. 434—435 sub 1497:

«Regele Albert cum eră din naștere doritor de slavă s'a silit să facă războiu cu Turcii ca să răsbune moartea unchiului său, dar întâiu voiă să alunge sau să prindă pe Ștefan din Moldova, căci regii frați hotărâseră la Lewocz să așeze în locul lui pe Sigismund. Deci regele a trimis oameni cari răspândiră vești cum că Turcii și Moldovenii vin cu putere asupra Podoliei și a poruncit ca toată șleahța să se ridice în primăvara anului Domnului 1497». (Diferite tratări cu vecinii).

«Apoi cu toții au tras la Lemberg, iar regele s'a oprit nițel la Przemisł cu fratele său Sigismund și mai întâiu a trimis la domnul Moldovei pe Krzesław Rozyc, episcop de Cujawia și pe Nicolae Podlodawski castelan de Radom, să-i spuie să fie gata să ia Chilia și Cetatea Albă Turcilor, să meargă împreună împotriva lor și să dea hrană oastei».

Pp. 70—71 sub 1497:

«Și strângând craiul oaste, au scos cuvânt cum că vrea să meargă la Turci, să ia și să dezbată Cetatea Albă și Chilia, care cetăți le luase dela Ștefan Vodă Baezit împăratul turcesc și încă adăugea de speria pre ai săi, cum Turcii mestecați cu Moldovenii vor să treacă la Podolia, și le-au dat știre ca toți să încalece și să se împreune cu dânsul la Liov».

«Și au trimis soli la Ștefan Vodă, de i-au dat știre să se găteze să meargă cu dânsul să bată Chilia și Cetatea Albă și să-i găteze steție de hrană de oaste, de care lucru au părut bine lui Ștefan Vodă și cu bucurie mare au primit pre soli, căci au făcut oaste împotriva vrăjmașilor săi, numai ce au zis că va veni acolo la loc cu oastea sa, subt Chilia».

«Cunoscând sfetnicii lui craiul, ales episcopi, gândul că va să facă oaste împotriva lui Ștefan-Vodă, mult i-au adus aminte să nu facă împotriva

«Lui Ștefan i-a părut foarte bine de acest lucru și nu s'a împotrivit, fiind gata după datoria față de regele său să se unească cu oastea lui și să meargă asupra Turcilor, dar jos la Dunăre, căci nu primiă să se arate dela început în acel războiu, capul lui fiind sub Turci, precum a spus regelui prin solii».

«Episcopii văzând că regele nu se gătește împotriva Turcilor ci împotriva lui Ștefan, l-au sfătuit să se lase de acel războiu, între alții și Krzeslaw Kwrozwacki, care fusese în Moldova, către care scrisese pentru aceasta și cardinalul Frederic, dar regele i-a spus că «ție preotule ți se cuvine să cârmuești numai în biserică, iar în trebile ostășești să nu te amesteci, căci nu știe nimeni gândul meu, numai eu singur și această haină care este pe mine dacă ar ști gândul meu aș aruncă-o în foc». Și unii socotiau că face acel războiu după sfatul lui Callimah, ca să piardă în războiu o parte din șleahtă iar cealaltă să și-o robească. Și deatunci e acea zicătoare «In vremea regelui Albert a pierit șleahta». Iar Ștefan știă bine ce eră să fie căci aflase toate tainele dela Lewocz dela Unguri cari nu doriau ca Moldova să fie sub Poloni».

Pp. 435—436:

«Văzând ai noștri toate semnele rele au acuzat pe rege că i-au adus aci pentru pieirea lor și acestea erau semnele: calul alb al regelui care mergea ca povodnic se înnecease într'un

dreptății, să nu se întoarcă mânia lui Dumnezeu spre însul, ci el din gândul său nu i-au lăsat, ci încă au fost zicând: «Vouă vă este lucrul biserica să păziți, iară nu de războaie să grijiți, că gândul meu voi nu-l știți, numai eu singur, că de a-și pricepe că haina de pre mine știe gândul meu, în foc o aș băgă». Deci mulți din boierii leșești socotiă că face într'adins, ca să piarză oastea toată, cum au ieșit mai apoi la dânsul și zicătoarea: «In zilele lui Olbricht șleahta au pierit».

«Intr'aceea Ștefan-Vodă prinzând veste dela Unguri cum Olbricht va să vie asupra lui cu oaste, că nici Ungurii nu erau bucuroși ca să cază domnia Moldovei pre mâna Leșilor ..»

P. 75:

«Deci fiind Leșii cuprinși de atâta nevoie, începură a grăi rău de craiul său, întâiu cu taină, iară mai apoi în gura mare îl vinuiă că au venit fără cale de i-au adus ca să-i piarză pre

pârîu mic, două sute de boi cari duceau ierbăria în urma oastei când au ieșit din Lemberg i-a risipit vântul, încât cu greu i-a putut adună pe câmp, un țăran căruia îi înnebunise capul strigă la Lemberg: «mergeți spre pieirea voastră», trăsnetul a ucis un șlehtici sub cort împreună cu doisprezece cai, un capelan slujind leturghia a scăpat cuminecătura pe jos»...

Urmează împăcarea prin intermediul Ungurilor.

«Iar când a aflat Ștefan că ai noștri vor trece prin Bucovina și nu pe unde veniseră, a trimis către rege, dându-i de știre să nu meargă pe acolo, căci în pădure Moldovenii, cum sunt ei trădători mari, să nu facă vreun rău oamenilor lui, deci l-a sfătuit s'o ia pe câmp, spunând că deși e drum mai lung nu e așa de aspru. Regele n'a vrut să creadă, crezând că-i spune aceasta ca să nu fie pustiită țara care eră încă întreagă, deci s'a îndreptat spre Bucovina».

Lupta dela Cosmin pe scurt, deosebit de Ureche, la ieșirea din codru Moldovenii au fost respinși de Poloni.

Pp. 436—437:

«... au fost uciși doi Tęczynski, Nicolae voevodul Rusiei și Gabriel din Morawița, Herbort, doi Grot: Rawicz și Gniewesz, Rafael Humiński-Gozdawa, Gheorghe Murdelio și alții».

toți. Și socotiă toate semnele, câte se făcuse rele, că au fost lor de arătate, ca să fie concenia lor; că întâiu în țara lor într'un pârîu de nimica i s'au înecat craiului un povodnic; și când au ieșit din Liov, boii, cari purtă ierbăria, de vânt mare s'au risipit, de nu puteă să-i strângă; așijderea un țăran ce nebunise de cap au fost strigând în gura mare: Duceți-vă spre pieirea voastră, că nu veți mai veni și pre un șlehtici l-au detunat sub cort și 12 cai; mai apoi și un preot al lor slujind leturghia au scăpat cuminecătura lor jos. . . ».

P. 76—77:

«Simțind deci Ștefan-Vodă că craiul n'a luat urma pre unde venise, ci spre codru au trimis după dânsul de l'au poftit să nu ia pre aceia cale spre codru, ci pre urmă pre unde au venit, că de va face într'alt chip, văzând țara paguba ce se va face de oastea leșească, nu vor răbdă, ci vor vrea să-și apere ale sale, de unde poate să se ațâțe de iznoavă vreun lucru rău, carele va strică și pacea. Ci craiul mai bucuros eră dedireptul să meargă și să iasă în țara sa, ci n'au băgat în seamă, ci și-au păzit calea spre codrul Cozminului».

Pp. 80—81:

«Aflatu-s'au la acest războiu pieriți din capete : 2 frați Tencinskii și Nicolae voevoda Ruskii și Gabriil din Moraviciu și Herbort; așijderea doi frați Grotov, Humițkii și

«Alții au fost prinși și au ajuns sub Tătari și Turci, ca Ioan Țęczynski, Zbigniew fiul lui podcomori de Cracovia, Petre Pruchnicki, herbul Korczak, Stanislaw Targowicki, herbul Tarnawa, și alți mulți. . . ».

«Asupra unora Moldovenii făcând multe răutăți, îi spânzurau de păr la copaci, căci pe acele vremi ai noștri purtau părul lung, și din această vreme au început să se radă și să se tundă».

P. 437:

«Moldovenii s'au răsbunat puțin împotriva Mazurilor, căci veniseră sașe sute de cai dela cneazul Mazoviei în ajutorul regelui. Ștefan a trimis împotriva lor trei mii de Moldoveni, cari ieșindu-le înainte la satul Sepniț au dat luptă cu dâșii. Mazurii s'au apărat destul de mult și de bine dar au fost cotropiți de mulțime și uciși».

P. 437:

Ștefan vrea să taie la Cernăuți pe Prut calea Polonilor, dar e respins, Polonii pradă în Moldova și sosesc și Litvanii cari cer răsbunare, dar regele simțindu-se bolnav refuză.

«Și când a trecut Nistrul la Sniatyn, abia atunci a slobozit toată oastea și el s'a dus la Lemberg».

P. 438 sub 1498:

«In acelaș an, îndată la începutul lunii Maiu, Ștefan, voevodul Moldovei voind să se răsbune de strâmbătatea pe care o avusese dela Ioan

Murdeleu și alții mulți; cine poate să-i pomenească pre toți».

«Alții au căzut la legătură, cumu-i Tencinski, Zbigniew podcomori de Cracău, Pruhnițkii, Gargovițkii și alții mulți. Pre unii i-au fost spânzurând ai noștri câte doi de păr, căci au fost umblând pre acele vremi păroși ca și Nemții, și alte batjocuri multe le-au fost făcând, de se pomenește și până astăzi răutatea lor, ce au fost pățind».

P. 79:

« . . . Mazurii, întorcându-se să dea rășboiu și să apere pe craiu și pre cei scăpați dintr'acel pojar, au dat asupra lui Boldur vornicul cel mare, pre care-l trimisese Ștefan-Vodă împotriva acelei oști leșești ce venia într'ajutorul craiului și mare moarte au făcut între dâșii și la sat la Șipinți, că puțini au scăpat în oastea ce eră strânsă pre lângă craiu.»

P. 79:

«Deci craiul cu multă nevoie strecurându-se au tras la Sneatin, și de acolo au slobozit oastea pre acasă, de câtă rămăsese, iară el s'au dus la Liov».

P. 83 sub 1498:

«Intr'acelaș an, Ștefan-Vodă, vrând să-și întoarcă despre Leși strâmbătatea sa, strâns ȧara și au intrat la Podolia și la Rusi; trecut-au și de

Albert a adunat oaste nu mică de Moldoveni, Munteni, Turci și Tătari cu cari a năvălit în Podolia și în Rusia și trecând de Lemberg până la Lancug, orașel, și la riul Wisloka, a prădat toate satele și orașelele fără împotrivire, Przemiśl, Radymno, Przeworsk, Lancut, le-au ars și mulțime de oameni de ambele sexe au tras în robie Turcii, Tătarii, și Moldovenii, așa încât Tracia, Macedonia, hoardele Tătare, Asia și Grecia s'au umplut de prinși Ruși și Poloni, căci au luat atunci o sută de mii de oameni, precum se spunea și nenumărate vite și turme și câți zăceau morți pe drumuri precum și bătrânii și copiii mici nu erau în acel număr».

Urmează în Noemvrie o mare năvălire de Turci prin Moldova în regiunea Nistrului.

P. 439 sub 1499:

«În acelaș timp s'a făcut pace între regele Albert și Ștefan, care a rugat pe rege să-i ierte toată vina și să-l menție în voevodatul său și el va fi gata împotriva oricărui dușman. Regele i-a îngăduit cu bunăvoință toate și l-a iertat. Și aceste condiții au fost între dânșii ca pe nici un fugar din ambele părți să nu primească și dacă s'ar întâmplă voevodului Moldovei să fugă în fața Turcilor în Polonia, regele va trebui să-l primească și să-i dea ajutor ca să se poată întoarce în țara lui, asemenea voevodul trebuie să dea ajutor împotriva Turcilor atât Polonilor cât și Ungurilor

Liov până la Lanțut orașul, la apa Visloca, toate satele arzând și prădând. Ars-au orașul Premișlea, Radumnea, Prevorsca, Lanțutul . . . și mulți oameni bărbați și muieri și copii, au scos în robie, mai mult de 100.000».

Pp. 85—86 sub 1501:

«Ștefan-Vodă, lăsând inima cea neprietenească, s'au împăcat cu craiul leșesc și mare legătură au făcut, nu că doară s'au temut de puterea lor, care se ispitise și războiul făcuse și cu Turcii, de atâtea ori i-au și biruit, și cu alți megiași de primprejur având sfadă, niciodată nu s'au plecat, ci pentru să cunoască toată creștinătatea că n'au fost despre dânșul începătura, că n'au ridicat el armele asupra lui craiu, ci craiul fără cale și fără știre au venit asupra lui, unde și acolo s'au întors cu rușine. . . ».

«Deci pacea o au legat într'acesta chip, ca să-i fie într'ajutoriu împotriva

la vreme de nevoie și să dea de veste de ar vedea primejdie dela Turci. Staroștii dela amândouă granițele să facă dreptate fără zăbavă și negustorii să fie liberi să meargă peste tot, despre cari sunt încă scrisorile la visterie».

P. 441 sub 1501:

«Au venit asemenea soli și dela voevodul Moldovei Ștefan la acel seim la Piotrkow, rugând ca după alianță, regele să dea pe pribeagul Petre, fiul fostului domn Iliș, pentru că uneltește pentru domnia Moldovei. După ce regele s'a sfătuit mult cu sfetnicii săi, nevrând să-l supere pe Ștefan, căci tocmai atunci făcea expediție în Prusia, a dat de l-au tăiat la Czhow».

«La aceasta au privit și solii Moldoveni și ca moartea lui să nu pară fără pricină s'a răspândit vestea că acela a falsificat scrisorile regelui. Deci regele trimițând acasă pe solii Moldoveni s'a îndreptat spre Torun».

P. 399 sub 1467:

Berendei, pretendent, se refugiază în Ungaria fiind învins de Ștefan.

Pp. 442 și urm. sub 1501:

Moartea lui Ioan Albert și alegerea lui Alexandru (pe larg).

fiecărui vrășmaș, iară pribegii de îmbe părțile să nu se priimească, iar de s'ar tâmplă vre unui domn al Moldovei să iasă de nevoia Turcilor în țara leșească, să-l primească și în tot chipul să puie nevoință ca să-l așeze la domnie, iară domnii Moldovei pururea să aibă urechi deschise despre Turc, să dea de știre craiului de gândurile lor, iară judecata celor cu strâmbătăți dela margine să se facă de îmbe părțile».

Pp. 86—87 sub 1501:

«Intr'acestaș an trimis-au Ștefan-Vodă solii săi la craiul leșesc la seim, poftind pe tocmeala și legătura ce au avut, să-i dea pre Petru-Vodă, feciorul lui Iliș-Vodă, că simțiseră pre mulți din boierii leșești îi întor-sese spre sine, și-i îndemnă să facă oaste asupra lui Ștefan-Vodă și să ia domnia dela dânsul și se giuruiă ca să plece țara toată să fie sub ascultarea lor. De care lucru mult sfătuiră în seim, că mulți eră lui Petru-Vodă apărători; mai apoi socotiră să nu cumva zădărească pe Ștefan-Vodă, să le fie a strică pacea, pentru ce că și ei se gătiă să meargă la Pruși, ci i-au tăiat capul lui Petru-Vodă, înaintea solilor, la târg la Cihov».

P. 88 sub 1501:

«Cronicarul cel leșesc scrie că dacă au biruit Ștefan-Vodă pe Petru-Vodă au scăpat Petru Vodă la Unguri».

P. 88 sub 1501:

«Intr'acestaș an și Olbriht craiul leșesc, gătindu-se cu mare oaste să

P. 446 sub 1503:

«După aceia Ștefan, voevodul Moldovei a prădat Pocuția și a luat-o, spunând că Polonii luaseră pe nedrept acea țară Moldovenilor. De aceea regele Alexandru sosind din Litvania la anul 1503 a adunat seim la Lublin în ziua de Sf. Simon și Iuda, în care s'au sfătuit despre Pocuția, pe care o pretindea voevodul Ștefan al Moldovei. De aceea ai noștri au luat mercenari, între cari erau și destui Sârbi, pe cari regele Alexandru i-a trimis în Moldova la războiu, cari au prădat Moldova așa de mult până ce Ștefan a trebuit să se retragă din Pocuția și să înapoieze cetățile în cari așezase pe ai săi, mai ales că însuș eră în acea verem bolnav de podagră la picioare».

P. 446 sub 1504:

Moartea lui Ștefan. Laude pentru izbânzile și vitejia sa «din pricina vitejiei lui ne mai auzite Moldovenii îl socotesc ca sfânt».

P. 448 sub 1505:

«Intr'aceeaș vreme au venit soli dela Bogdan, voevodul Moldovei, rugând pe rege pentru sora sa Elisabeta și înapoind Tismenița și Ciesybies, pe cari încă nu le înapoiasc

meargă asupra Prușilor, n'au săvârșit, ci au murit. Iară pre urma lui, făcând țara sfat pre obiceiul lor, au ridicat pre Alexandru, fratele lui Olbriht, la crăie».

P. 89:

«Ștefan-Vodă, fiind ca un lup gata de apucat, ce nu-l poate îmblânzi nimenea, și el odihna altora lui îi părea că-i e cu pagubă, au intrat cu oaste în țara leșească și Pocuția o au prădat și o au luat și zicea că acel olat l-au luat Leșii dela Moldoveni fără cale. Intru aceea craiul, după ce au făcut sfat pentru Pocuția, ce o luase Ștefan-Vodă, au strâns oaste pe bani și o au trimis de au intrat în țară și multă pagubă au făcut și atâta s'au fost supărat alor noștri, până s'au rugat cu toții lui Ștefan-Vodă de au ieșit dela Pocuția, însă mai mult de boală ce au avut, de podagrie, și cetățile ce le luase le-au întors».

P. 115:

«Intr'aceeaș vreme trimis-au solii săi și la craiul leșesc între alte trebi ca să poftească și pre sora lui craiul, pre Elisabeta și să-i întoarcă Tismenița și Ceșibis, care le oprise tatăl

tatăl său. Dar regina cea bătrână n'a îngăduit acest lucru, pentrucă eră de altă credință, adică grecească, deci l-au amânat pe altă dată și pentrucă a dat acele cetăți l-au mulțumit»,

Pp. 449—450 sub 1506:

«Clerul deasemenea a plătit bir pentru soldații, pe cari regele i-a trimis împotriva lui Bogdan voevodul Moldovei ca să-l alunge din Pocuția. Căci Bogdan când a aflat de moartea reginei bătrâne, care în nici un chip nu voia să-i dea pe fiica sa, a trimis din nou solii săi la rege, rugându-l să i-o dea. Regele a dat voie, dar ea n'a vrut, zicând că de jalea mamei sale, dar în adevăr eră pentru că Bogdan eră un țaran murdar și cu un singur ochiu și deaceea nu-i plăcea. Bogdan supărându-se a luat Pocuția, dar pe cât de repede a luat-o tot atât de repede a și pierdut-o, căci au venit acolo patru mii de lefegii ai noștri pe cari îi aprobase seimul, cari după ce au ucis șase sute de Moldoveni ce erau acolo au luat toate castelele și au năvălit în Moldova. În această vreme doi frați nobili Strus, herbul Korczak, Szczemy și Iurek au fost uciși».

(Urmează amănunte asupra morții lor).

«...dar curând s'au răsbunat ai noștri asupra Moldovenilor, când Kameniecki, după ce a bătut două corpuri de Moldoveni a dat de au

său și nu le întorsese; ci bătrâna mama lui craiu, n'a vrut acesta lucru să-l facă, căci nu eră de legea papei, ci solilor pentru ce le-au întors acele târguri, le-au mulțămuit, iară de lo-godnă au îndelungat într'altă dată».

Pp. 115—116:

«După solia dintâiu ce au fost trimis Bogdan-Vodă la craiul leșesc pentru sora sa, n'au pierdut nădejdea, că obicind că muma fetei și a lui craiu au murit, de iznoavă au poftorit solia, gândindu-se că după moartea bătrânei nu va avea cine să stea împotriva. Ci craiul iar i-a îndelungat până altă dată, că vedeă că soru-sa nu vrea să meargă după dânsul, că au fost Bogdan Vodă grozav la față și orb de un ochiu. Pentru aceea, văzând Bogdan Vodă că cu bine nu-și va folosi nimica, gândi rușinea să-și răscumpere cu sânge nevinovat și lăsând inima cea prietenească, de arme se apucă și strânse țara toată și au intrat în țara leșească de au luat Pocuția, iară el prădând s'au învârtejit înapoi».

«Văzând Leșii paguba ce le face Bogdan-Vodă, nu suferiră, ci de sârg strânseră oaste pe bani și pre oamenii lui Bogdan-Vodă ce-i lăsase să apere Pocuția îi împinseră înapoi. Și într'acel războiu au pierit doi frați feciori de boieri leșești, feciorii lui Trus. Și deaci au intrat oastea leșească în țara Moldovei, de au făcut multă pagubă și pierire și au prădat până

tăiat acolo în acelaș loc, 50 dintre dâșii».

P. 450 sub 1506:

«După aceea Bogdan a treia oară a trimis solii săi la rege, cerând pe domniță și regele i-a îngăduit cu aceste condiții: una ca să primească legea catolică, a doua ca după vechiul obicei să fie vasal regilor Poloniei. Dar când între acestea regele a murit, Sigismund după aceea n'a mai îndeplinit acestea».

P. 455 sub 1506:

«Ștefan Telecky, solul unguresc, s'a dus de aci deadreptul în Moldova ca să așeze pace și prietenie între Bogdan voevodul Moldovei și cei doi regi, Vladislav și Sigismund, căci se auzise că voiă să năvălească în Polonia».

P. 462 sub 1509:

«Regelui i-a venit veste despre Bogdan, voevodul Moldovei, că a intrat cu oaste în Rusia și în Podolia. Deși nu-i eră plăcut regelui acel rășboiu cu un popor creștin și vecin care eră ca un zid și cetate împotriva puterii turcești, totuș a început rășboiul, pentru necredința lui Bogdan, care cu toate îndemnurile regelui Wladislav, nu voiă să stea în pace și spuneă că pe oamenii săi îi va duce împotriva Tătarilor, dar a preferat să

la Botoșani ¹⁾, prinzând pre o seamă de boieri de frunte de țară, și pre toți în mânia celor doi frați i-au dat în Camenița de i-au tăiat».

P. 117:

«După aceea de iznoavă a treia oară au mai ispitit Bogdan-Vodă de au trimis solii săi într'acesta chip doară ar putea cumva să-i dea craiul pe soru-sa, ci craiul au făgăduit într'acesta chip, ca să ție legea lor și să fie plecat craiilor leșești, ci curândă vreme murind, Jicmont craiu pe urmă n'au umplut făgăduința».

Pp. 119—120 sub 1509:

«Ci văzând craiul unguresc vrajba ce intrase între dâșii și simțind că Bogdan-Vodă de iznoavă face oaste asupra Leșilor, au trimis sol pre Ștefan Telețni ca să-i poată împacă, ci nimica n'au folosit ... că Bogdan-Vodă gătindu-se și armându-se au pri-pit cu oastea de au trecut apa Nistrului Vineri Iunie 29 și au intrat la Rusi la Podolia și Sâmbătă au sosit la Camenița și de aci au slobozit oastea să prade țara, dându-le vină că n'au lege pentru strâmbătăți ce fac, alta pentrucă va să-și răscumpere Pocuția, a treia și pentru sora lui craiu Elisafra, ce i-o giuruise Alexandru craiu. Deci arzând și prădând țara au tras la Liov de au bătut târgul de puțin nu l-au luat. . . Și-au prădat împrejur pretutindenea

¹⁾ Aci Ureche îmbină știrile cu altele din Bielski sub 1509, V. mai jos.

meargă în țara regelui. Și dădea aceste pricini mai însemnate pentru acel războiu: întâiu Pocuția luată, a doua pentru Elisabeta, sora regelui, pe care i-o făgăduise Alexandru ca soție și i-o refuza, al treilea că niciodată nu putuse avea dreptate pentru pagubele și strâmbătățile sale ce le avea din Polonia. Regele auzind că Bogdan face tot mai multe pagube a vrut să oprească cu cavalerii coroanei și cu lefegii pe dușman care lovise Camenița și Haliciul dar zadarnic, căci la Halici a pierdut și tunurile».

«După aceea arzând și prădând peste tot, a tras la Lemberg, pe care l-a bătut trei zile zadarnic și după câteva lupte mici acolo, a patra zi aflând că regele cu o oaste mare nu e departe a început să se retragă spre Moldova și luând Rohatinul prin supuși, l-a ars, a prădat bisericile și a luat cu el tot argintul și l-a dus în Moldova».

P. 463 sub 1509:

«Pentru că regele nu-l putea urmări din pricina boalei a trimis cu oameni pe Nicolae Kamieniecki, voevodul Cracoviei și hatman al coroanei, făgăduind lui Dumnezeu și Sf. Stanislaw, patronul său, să dea bisericii o icoană de argint pentru biruință. Hatmanul trecând Nistrul, apă repede, a prădat țara dușmană prin foc și sabie, și a prefăcut în cenușă orașele Cernăuți (Czernowce) Dorohoiu (Dorohim), Botoșani

și-au ars Rohatinul, oraș mare și vestit și multă avuție și bunătate dintr'însul au luat. Luat-au din Rohatin și clopotul cel mare, ce-i la mitropolie în Suceava, și mulți oameni și boieri au robii și domnii lor încă i-au prins. . . ».

Pp. 121—122 sub 1509:

«După izbânda cu noroc ce făcuse Bogdan-Vodă în țara leșească, iată-i veni dela Dumnezeu osândă aspră, cum grăește și prorocul David. . . . Așa petrecu Bogdan-Vodă că nu eră încă bine ieșit din țara leșească, iată craiul strângând oaste de grabă, au silit să apuce pre Bogdan-Vodă încă în țara sa, și n'a putut de boală ce avea, ci au trimis pe hatmanul său, pre Camenețkii, voevodul de Cracău. Ci până a sosit hatmanul, iară Bogdan

(Botusany), Ștefănești (Stepanowce) și Hotinul și alte cetăți, curți, sate și ferme și Pocuția a recâștigat-o, după ce a alungat pe Moldoveni. Și astfel prădând Moldova în lung și în lat a ajuns până la Suceava, care este orașul de scaun al domnilor Moldovei. Un oarecare Vasco moldovean a fugit la ai noștri în acest timp și le-a fost de mare folos, conducându-i în anume locuri. Acesta a prins pe un alt Vasco, ce-i luase soția și l-a tras în țepă și regele i-a dat apoi lui Vasco un sat pe viață: Hotnița la Iaroslav. Ai noștri n'au văzut arme în fața lor, nici nu s'a arătat cineva, ci au mers unde au vrut, căci însuș Bogdan stătea în pădure».

«Între acestea regele Vladislav a trimis lui Sigismund stăruind pentru pace. Iar când hatmanul coroanei cu oamenii săi se retrăgea din Moldova și cavaleria trecuse Nistrul și numai lefegii rămăseseră peste Nistru sub Tworowski, s'a arătat oastea Moldovenească și ai noștri erau gata de luptă».

Urmează lupta pe larg, data 4 Octomvrie, Polonii urmăresc pe Moldoveni și-i atacă din spate și din față. Sunt prinși 80 de Moldoveni, 30 sunt trimiși regelui, ceilalți decapitați ca răsplată pentru prinșii tăiați de Bogdan la Trembowla.

... între prinșii moldoveni erau fruntași Logofet, Humenik, Kirssa (Cârje), Petryk, mare szafar și Dobrostep. Moldovenii fiind învinși, i-a

Vodă au trecut Nistrul în ceastă parte și s'au așezat la scaun și au slobozit oștile pre acasă, ne având nici o știre de oastea leșească».

«Iară Camenețkii hatmanul văzând că n'au apucat pre Bogdan-Vodă la margine, au intrat fără veste în țară, de au prădat Cernăuții, Dorohoiul, Botoșanii, Ștefăneștii, neavând cine să-i oprească, că Bogdan-Vodă, neavând nădejde de una ca aceasta, au lăsat oastea pre acasă, iară Leșii au prădat cum le-au fost voia».

«Și încă un Vasco oarecarele de ai noștri, având mânie pre alt Vasco ce i-au fost luat muiera, s'au închinat la Leși de i-au purtat pretutinderile, știind că n'are cine le sta împotriva, de au ars și au prădat și pre vrășmașul său curvariul, încă l-au prins, de l-au înțepat. Iară craiul lui Vasco pentru acea slujbă i-au dat Hotnița, un sat ce-i sub Iaroslav, până la moartea lui».

«Și dacă s'au întors oastea leșească înapoi trimis-au craiul leșesc Jicmont la Vladislav craiul unguresc, ca să facă pace cu Bogdan-Vodă știind că Bogdan-Vodă va vrea să-și întoarcă mai cu asupră de pre dânșii, cum s'au și tâmplat; că Leșii încă bine nu eșise din țară, Bogdan-Vodă cu o seamă de oaste, ce putuse de strânsese de grabă, au ajuns pre oastea leșească la trecătoarea Nistrului și dând rășboiu de îmbe părțile, multă moarte s'au făcut și pre o seamă de boieri vii nevătămați i-au prins

fost mai ușor regelui Vladislav să mijlocească pacea, care s'a încheiat la 17 Ianuar anul următor la Came-nița (urmează numele solilor unguri, poloni și moldovenii); cu aceste condiții ca prada luată să fie înapoiată și pagubele să fie plătite. Kropski și Tomicki au fost trimiși în Moldova pentru primirea jurământului lui Bogdan».

P. 465 sub 1510:

«Mindi Kierey, țarul de Perecop neținând pacea cu regele s'a îndreptat spre Litvania cu oaste mare și a pustiit țara până nu departe de Wilna și a luat multă pradă, oameni și vite. Indată s'a dus și în Moldova și au luat 7.000 de robi. Dar Bity Kierey, fiul țarului, întorcându-se repede peste Nistru cu multe mii de Tătari și prinși s'a înecat în apa cea repede. Hatmanul moldovean Copăț cu o mică oaste a plecat după ei, întâlnindu-se mai mult cu îndrăzneală decât cu prudență, fiind înconjurat de ei a avut o moarte bărbătească, 700 de moldoveni au căzut și 300 au scăpat. Iar Tătarii având pagubă mai multă dela apă decât dela oameni s'au întors la Perecop. Iar Bogdan fiind îngrozit de acea înfrângere a trimis soli la rege, rugându-l că dacă vor veni Tătarii din nou asupra lui, cum se așteptă, să-i dea ajutor și să îngăduie solilor săi să treacă prin țara lui către Moscova și amândouă le-a obținut ușor dela rege».

intrând nesocotiți de oastea leșească, adevă logofătul și un homelnic, cărorora nu le putem afla numele, fără numai a Cârstii, Petrica șafariul, Dobroștiamp. Mai apoi s'au dus Leșii întregi către craiul său și acî și începură a umbla să facă pace și au legat pacea într'acesta chip, ca de îmbe părțile să întoarcă pagubele, nici să mai fie zarvă între dânșii».

Pp. 123—124 sub 1513:

«Pre această vreme Mendi Ghirei hanul au prădat Litfa până la Vilna de multă pagubă au făcut și mulți robi au luat. Așijderea pre acea vreme Beti Ghirei, feciorul hanului au intrat în Moldova . . . , și de sâng vrând să iasă cu robii în Nistru, multe suflete au înecat și robi și de ai săi. Iară asupra lor trimisese Bogdan-Vodă pe Copaci, hatmanul său de i-a lovit cu 1000 de oameni și nescotit dând rășboiu vitejește, au căzut de ai noștri 700 iar 300 au scăpat. Iară Tătarii, cu pagubă mai multă de apă decât de oaste având, s'au întors la Pericop. Iară Bogdan-Vodă, îngrozindu-se de acea pagubă, au trimis la craiul leșesc soli, de au pof-tit ajutorul împotriva Tătarilor, de vor vrea să vie de iznoavă ca să se apere, alta pentru să-i sloboază solii să treacă la Mosc, și de toate i-au făcut craiu pre voie».

P. 483 sub 1516:

«Regele Wladislaw a murit la Buda la 14 Mart».

P. 484 sub 1517:

«In acelaş timp a fost trimis către Ştefan, voevodul Moldovei, Gheorghe Krupski, castelan de Lemberg şi staroste de Hrodel, pentru jurământul său şi al sfetnicilor săi şi pentru liberul negoţ către Turci prin ţara lui, asemenea pentru ajutor reciproc împotriva Tătarilor».

P. 500 sub 1524:

«In această vreme Ştefan, voevodul Moldovei a trimis soli la rege înnoind vechile legături cu regii Poloni, cerând să se trimită scrisori staroştilor dela graniţă ca să nu se facă pagube în ţara lui, apoi rugând ca să dea trecere liberă pentru solii lui la Moscova. Primele rugăminte le-a îndeplinit, dar n'a vrut să lase solii la Moscova».

P. 510—II sub 1531:

«Petru voevodul Moldovei, uitând credinţa şi datoria străbunilor săi, cari întotdeauna se legau prin jurământ să fie credincioşi regilor Poloniei şi supuşi coroanei, a năvălit cu oamenii săi şi-a luat Pocuţia, a ars oraşele şi sate ale supuşilor regelui: Colomea, Sniatyn, Tismeniţa şi multe altele până la Halici şi împrejur pretutindeni. Deci regele a trimis împotriva lui pe Ioan Tarnowski, hatmanul Coroanei, cu oaste. La întâiu

P. 125 sub 1516:

«Vă leatul 7024 Martie 10 au murit Lâslâu craiul unguresc».

Pp. 130—131:

«Pre aceia vreme Jicmont craiul leşesc, au trimis la Ştefan Vodă soli, poftind ca să poată aveă, neguţătorii lui cale deschisă la Turci şi să fie într'una asupra Tătarilor».

Ibidem:

«Iară Ştefan Vodă aşijderea au trimis solii săi, ca să-i întărească prieteşugul şi să trimiţă la margine să facă lege celor cu strâmbătăţi şi să-i sloboază solii săi să treacă la Mosc. Ci de a facere lege marginii au fâgăduit, iară la Mosc să treacă solii prin ţara lui n'au suferit nici au lăsat, pentru neaşezarea ce aveă cu Moscul».

Pp. 137—138 sub 1529:

«Deci Petru Vodă văzând că cu rugăminte nu poate scoate moşia sa, gândi cu sabia s'o iă, de care lucru aprinzându-se de mânie inima lui Petru Vodă de răşboiu, de sârg strânse oaste şi intră în ţara leşească de prădă Pocuţia şi arse satele şi târgurile: Colomia, Snetinul, Tismeniţa, până la Halici şi pretutinderile împrejur şi cu mare izbândă s'au întors înapoi fără de nici o smin-teală».

August s'a arătat o cometă, când 1200 de ai noștri au trecut Nistrul spre Pocuția și luptând cu Moldovenii cari erau așezați în castele, au dat luptă în douăsprezece locuri și bătându-i, au luat înapoi Pocuția pentru coroană. După această izbândă hatmanul Tarnowski a venit cu oastea lui în Pocuția și și-a așezat tabăra la Obertyn. Voevodul Moldovei aflând de soarta oamenilor săi, a trimis înainte 6000 de oșteni pe cari i-a bătut Tarnowski nu departe de castelul Gwozdziec și alungând pe Moldoveni a așezat pe ai săi în castel, după aceea a început să se întoarcă spre casă. Intre acestea a venit vestea că Petru voevodul Moldovei cu 22.000 oameni și tunuri vine repede. Ai noștri erau numai 4.000 călări și pe jos și din pricina marei deosebiri de număr, unii au fost de părere ca lăsând tunurile să se retragă spre Halici, dar Tarnowski, om cu inimă mare a zis: sau să murim, sau să învingem».

Lupta descrisă foarte pe larg, tabăra Polonă bombardată fără folos de Moldoveni, numele Polonilor cari s'au distins în lupte particulare. Tarnowski dă atacul general.

...la care Moldovenii n'au mai putut ține piept puterii noastre ci îndată au început să dea dosul».

Urmează fuga generală a Moldovenilor și a domnului care stătea pe un deal, prădarea taberei.

«Intr'aceia auzindu-se la craiul această pradă ce-au făcut Petru Vodă, au trimis craiul, pre hatmanul său, pre Tarnowski cu oaste. Intr'aceia vreme semn mare s'au arătat pre ceriu, carele multă vreme au stătut, și atunci și-au trecut Leșii Nistrul spre Pocuția, ca să scoată pre Moldoveni, pre cari îi lăsase Petru Vodă să ție orașele, să fie de apărare și în 12 locuri au avut războiul. Ci văzând ai noștri mulțime de ai lor, au trimis la domnul său, la Petru Vodă să le vie într'ajutoriu, că au nevoie de oastea leșească, și fiind supt Obertyn oastea leșească, au sosit și Petru Vodă cu oastea cea proaspătă. Atuncea, înțelegând hatmanul Tarnovskii de Petru Vodă, mult au stătut în gânduri ca să lase tabăra cu puști cu tot și el să fugă; mai apoi legând tabăra, de rușine de războiul s'au apucat (de care lucru de multe ori unde pierde omul nădejdea, de frică mai apoi se întoarce în vitejie) și multă vreme bătându-se, cu multă moarte dintr'amândouă părțile, mai mult Moldovenii, cu multe rane încruntați, n'au mai putut suferi, ci le-au dat cale și s'au întors înapoi».

P. 511 sub 1531:

«După aceea înfrângere a Moldovenilor hatmanul Tarnowski lăsând în Pocuția o parte din oaste, s'a dus la Lemberg și apoi la Cracovia la rege. . . Iar cei cari rămăseseră în Pocuția au năvălit de câteva ori în Moldova și-au luat nu puțină pradă deacolo, dar când aceasta s'a repetat prea multe ori, li s'a întins o cursă și a fost nimicită o roată, iar pe rotmitru l-au prins».

Pp. 511—12 sub 1531:

«Regele Ianuș văzând că eră greu Moldovenilor și părându-i rău de căderea lor a trimis la regele Sigismund cerând să se împace. . . ».

Asemenea o intervenție turcească pentru «supusul» lor.

«In acea vreme ai noștri o mie de cai au năvălit din Pocuția în Moldova și-au fost înconjurați de Moldoveni și nimiciți la Tirassowiec, unde 200 au pierit, alții abia au scăpat».

«După aceea la 22 Februar s'a făcut pace între regele Sigismund și Petru voevodul Moldovei prin stăruințele lui Ianuș, regele unguresc, pentru șease luni până la 1 Mai (sic!) și după aceia dela acea dată s'a prelungit până la un an, dar voevodul Moldovei găsind în acest tratat defecte nu l-a aprobat, dar totuș a ținut pacea după porunca împăratului turcesc».

P. 138:

«Iară Tarnovskii, hatmanul leșesc, după izbânda ce făcù, au lăsat oastea sa la Pocuția și el s'au dus la craiu. Temându-se de iznoavă să nu intre Moldovenii să prade, au socotit să intre ei mai înainte să prade și așa au intrat o seamă de Leși ca să prade, din care puțini au hălăduit, că prinzându-le de veste Moldovenii au dat asupra lor, de i-au tăiat și i-au risipit».

Pp. 138—139:

«Intr'aceia, Ianăș craiul unguresc, văzând aceste amestecături între Leși și între Moldoveni, împlă la mijlocul lor să-i împace, ce nimica n'au folosit, că nu i-au putut împacă până n'au mai intrat oastea lașească să prade, pre carii i-au acoperit oastea moldovenească la Tărăsăuți, de n'au scăpat nimenea de dânșii. Atuncea de iznoavă Ionăș craiu, umblând la mijlocul lor, i-au împăcat până la 5 luni; mai apoi au mai delungat pacea până s'au umplut anul».

P. 523 sub 1538:

«Slujitorii pe cari regele îi lăsase la graniță pentru apărare au năvălit în acest timp în Moldova și-a luat mare pradă, au ars Cernăuții (Czarnowce), Botușani (Botuszany) și alte sate și orașele din Moldova până aproape de Suceava. Văzând Moldovenii paguba lor s'au gătit cu oamenii lor către Podolia, fiind poruncă ca fiecare cal să fie bine potcovit din cauza locului gol, căci eră în luna Februar și începuseră a prădă după Sf. Martin».

«Năvălind în Podolia au ars Czerwona, au bătut Iaghelnița și Czarnokoziniec. Rotmistrii noștri cari erau răspândiți în cartierele de iarnă s'au gătit împotriva lor, dar nu eră înțelegere între dâșii. Au venit fără veste, neștiind mărimea și așezarea oastei.

«Andrei Țęcinski staroste de Rohatyn, Nicolae Sieniawski hatman de câmp și alți câțiva rotmiștri s'au așezat lângă râul Siret, căci nu puteau să se retragă, iar alte roate veneau încet. Moldovenii erau 12 mii și în înțelegere ai noștri au trecut să-i întâmpine, dreapta o ducea Nicolae Sieniawski, stânga Țęczynski. Moldovenii au stat tare, mai ales Turcii, cari aveau cai buni și-ai noștri n'au putut să le strice din cauza numărului mic și fiecare a trebuit să fugă pe unde a putut și mulți au căzut în râul Siret, pe mulți nobili însemnați i-au prins; peste șaizeci și slujitori au fost uciși

Pp. 139—140:

«Indelungându-se pacea din zi în zi între Leși și între Moldoveni, nu răbdară oastea leșească ce eră la margine lăsată de strajă, ci au intrat în țară la Moldova de au prădat și-au ars Cernăuții și alte sate până la Botușani, neavând Moldovenii nici o grije fiind pace legată».

«Văzând Moldovenii această călătorie de lege și amăgitoare, nu suferiră, ci cu toții se gătiră să intre în Podolia și să prade, și și-au dat cuvânt să-și potcovească caii, că au fost iarnă goală și ghețoasă și dacă au intrat, au ars Cervona și Iaghelnița și s'au apucat de Ciarnocojinți».

«Prinzând de veste Leșii, cum Moldovenii au intrat la dâșii să prade, de sârg s'au gătit de războiu și s'au bulucit și au eșit înaintea Moldovenilor la apa Siretului și dând războiu vitejește așa au strâns pre Leși, că nimica de arme nu gândia, ci de fugă să scape, și dând în Siret mulți s'au înecat, mulți tăiați și împunși, de au pierit mai mulți de 2.000 în războiu, fără robiți și răniți. Perit-au boeri aleși dintr'înșii, Wenglinskii, Pilețkii iară pre Vldeș l-au prins viu, fără alți mulți necunoscuți. Și așa iară fû izbândă la Moldoveni».

peste opt sute, între cari a fost ucis Węgliński și Pilecki, iar pe Włodek l'au prins».

P. 524 sub 1538:

«În acea dietă a fost trimis sol la Turci Kretkowski, castelan de Brzesk, care solie s'a făcut pentrucă împăratul turcesc temându-se ca regele Sigismund să nu cuprindă țara Moldovei, i-a părut mai bine să i-o ia înainte și deaceea a trimis îndată oaste pentru a supune sub puterea sa țara Moldovei. După aceea regele a trimis acolo pe Ioan Tarnowski hatmanul cu lefegii călări și pedestri, cari s'au așezat la Hotin în luna lui August și a poruncit să sape sub cetate vrînd să puie praf de pușcă sub ziduri și ar fi izbutit dacă în acest timp voevodul n'ar fi căutat să se împace. Și Sigismund August a pornit după Tarnowski către Lemberg . . . dar nu mai eră nevoie căci regele Ferdinand și regele Ianuș mijlociseră și împăcaseră războiul».

Sultanul așează în scaun pe Ștefan fiul lui Alexandru iar Petru fuge la Ioan Zapolya în cetatea sa Ciceiu cu comorile sale.

P. 527 sub 1541:

Uciderea lui Ștefan domnul Moldovei de către boeri, alegerea lui Alexandru, întoarcerea lui Petru, care cu «foarte mică oaste» alungă pe Alexandru.

Pp. 140—141 sub 1538:

«Văzând Leșii multă neîngăduință și mare zarvă ce este între domnii Moldovei și între craii lor, și știind că-i țara Moldovei sub mâna Turcului, strânsu-s'au cu toții de s'au sfătuit să trimiță soli la împărăție cu jalbă, să-și cee lege cu Petru Vodă, și aleseră de trimiseră sol mare pre Cretcovskii, castelanul de Bresc, ca să spue împăratului, că de nu-l va ridică din țară, îl vor scoate ei cu oaste, că nu mai pot suferi răutățile ce s'au escat între dâșii». . . .

«Și toate aceste pre o vreme s'au tâmplat, când Tarnovskii, hatmanul leșesc, cu mare oaste trecuse Nistrul la Hotin și cetatea începuse a bate în anul 7047, așteptând și pre August craiu, carele au venit până la Liov nu cu puțină putere».

P. 158:

«Aceste povești, ce spun de Petru Vodă Rareș, că au lăsat scaunul și-au pribegit peste munți la țara ungurească și de multe nevoi ce au petrecut acolo și cum s'au dus de acolo la Țarigrad, mai apoi iarăși cum au dobândit domnia la moșia

P. 528 sub 1541:

«Aproape de sfârșitul aceluia an a venit o solie din Moldova dela Petru voevodul Moldovei care dădea de știre de întoarcerea sa în scaunul Moldovei și cerea câțiva din supușii săi».

P. 533 sub 1544:

Sultanul poruncește Ungurilor să înapoieze lui Petru Vodă Făgărașul, Ciceiul și Cetatea de Baltă (Kikiel).

P. 533 sub 1546:

Moartea lui Petru, suirea în scaun a lui Ilie, care trimite soli la rege pentru înnoirea păcii.

P. 538 sub 1551:

Turcirea lui Ilie și arderea Brațlavului de către dânsul.

P. 540 sub 1552:

«În acel an, Alexandru a fost așezat la domnia Moldovei de Nicolae Siennawski, voevodul Rusiei și hatmanul Coroanei, după ce a alungat pe Ștefan care se auzea că vreă să se turcească și să fugă din Moldova la Turci cari trebuiau să-i deă altă țară peste mare, deci hatmanul a venit la vreme, căci Moldova eră dejă plină de Turci. . . ».

sa la Moldova, cronicarul cel leșesc de acestea foarte pre scurt scrie».

P. 158:

«Deci dacă se așezară cu toții la scaun, nu uită Petru Vodă datoria sa, cu care mai înainte pre toți îngredea, ce ca un păstoriu bun grijea de oile sale cele pierite, ca să le afle: trimise soli la craiul leșesc de-și cerea robii săi, ceiace-i luase Tarnovskii hatmanul cu oaste când venise la Hotin, ce nimica n'au folosit, că nici cu o ispravă nu s'au întors solii».

P. 170 sub 1552:

«Pribegii . . . îndată au căzut după Sinovskii voevodul rusesc și hatmanul coronii, ca să le deă ajutoriu să vie în țară, ce voevodul înțelegându-se cu craiul nimica n'au zăbovit, ci au strâns oaste de grab și au purces spre țară».

«Pe Alexandru l-a condus Pawel Scygniowski din porunca hatmanului».

P. 543 sub 1554:

O solie moldovenească la rege.

P. 553 sub 1560:

«... s'a adăpostit aci în Polonia un oarecare Iacob Heraclides Despot care zicea că e despot al insulei Samos, ştiă bine câteva limbi, italie-neşte, nemţeşte, greceşte şi latineşte şi altele; acesta a fost şi în expediţia dela Pozwolsk,¹⁾ unde pentru că avea deosebite calităţi eră foarte apreciat».

«După expediţia dela Pozwolsk a început să umble după domnia Moldovei, dar îi eră greu să vorbească pe faţă de aceasta din pricina păcii dintre Poloni şi Turci şi şi-a câştigat câţiva evanghelici, căci însuş eră un om de acea lege, dar văzând că nu izbuteşte deocamdată, căci fiecare se gândeă la pace, s'a apucat să stea în acel an la graniţă, câştigând partizani între Cazaci. Când staroştii dela graniţă au dat de veste de aceasta regelui, regele a dat proclamaţii să-l împiedice şi deci a fost oprit la Pomorzan şi-a trebuit să se întoarcă înapoi».

«A doua oară Despot s-a gătit mai bine şi împreună cu Albert Laski a tras către Moldova, alungând pe Alexandru voevodul Moldovei, a pus stăpânire pe domnie».

Pp. 174—175 sub 1561:

«După al noulea an al domniei lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul, s'au ivit Despot pre poreclă, iară numele i-au fost Heraclu Vasilic, ce au fost de naşterea sa din ostrovul Samos, carele au fost ştiind multe limbi, frân-ceşte, nemţeşte, greceşte şi latineşte. Acesta fiind nemerit la ţara leşească, şi între slujitori la războiu umblând, având şi viaţă între soţii, s'au înleştat cu o seamă de evangheliţi (că el încă n'au fost pravoslavnic) şi s'au focut ficior de domn, şi nu putea aave să apuce să vie spre ţară, căci Alexandru viia bine cu Leşii avea legături tare cu Turcii, pentru amestecături ca acestea. Iar Despot pre ascuns cu protivnicii săi se gătea şi între Cazaci şi-au făcut prieteni. Acestea înţelegând staroştii dela margine au dat ştire la craiu; craiu au trimis cărţile sale pretutindinea, de cap îngrozind carele se va băgă să treacă peste învăţătura lui şi pre Despot să-l oprească la Pomoran. Ce măcar că deodată s'au alinat lucrul, iar mai apoi Despot de iznoavă mai bine s'au gătit, luând într'ajutoriu pre Albriht Laskii şi-au intrat în ţară cu Nemţi, cu Şvezi, cu Şpanioli, cu Leşi şi cu Cazaci».

¹⁾ In Livlanda la 1557.

Ibidem și 554:

«Despot . . . a trimis soli la regele Poloniei, vrând să întărească legătura cu Coroana, asemenea a dat de știre și împăratului creștin. Împăratul a fost mulțumit de aceasta, căci îl socotea ca pe un om al său, ca unul ce fusese crescut la curtea Habsburgică. La început toți Polonii strigau asupra lui Laski, dar când s'a văzut că Despot e favorabil Poloniei și trimetea multora daruri, mulți i-au oferit ajutorul lor și voiau să se înrudească cu dânsul. Iar Despot nu eșea din cuvântul lui Laski, venea la dânsul soli dela rege și câțiva sfetnici ai coroanei îi scriau ca unui om învățat». «Dar în curând a început să puie greutăți mari asupra Moldovenilor și biruri grele, deși Laski îl sfătuiă să nu facă așa ceva; apoi a început să desbrace bisericile să le ia odoarele pentru a bate zloți roșii și să-și întindă puterea ca într'o țară liniștită. Laski, văzând că prin această asuprire a oamenilor nu se va menține mult, s'a despărțit de dânsul și s'a dus în Polonia».

Pp. 557—558 sub 1563:

Moldovenii răsculându-se sub Tomșa, Despot s'a închis cu visteria la Suceava. Tomșa crezând că cetatea nu e apărată, și că Despot nu știe încă de răscoală vine să apuce cetatea, dar deschizându-se porțile, oamenii lui Despot dau cu tunurile și ucid multă lume. Dar după câțiva

Pp. 178—179:

«Trimis-au după aceea soli la craiul leșesc și la împăratul nemțesc, dându-le știre că s'au așezat la domnie și pre soli bine i-au primit și-au fost bucuroși unuia ca aceluia, ce slujise și la curtea împăratului nemțesc și la coroana leșească».

«Mai apoi puse pre țară greutăți mari; bisericile desbracă, arginturile luă și făcea bani, și altele câte n'au zis țara că va vedea făcând acestea Despot Vodă. Iară Laskii, carele venise cu dânsul, cunoscând că va veni asupra lor rău, s'au dus înapoi».

vreme Despot silit de foame ese din cetate îmbrăcat în haine scumpe, Tomşa îi porunceşte să se dea jos de pe cal şi-l ucide. Capul lui e purtat prin oaste.

«Alţi moldoveni cari nu se învoiau cu Tomşa pe care unii îl ridicaseră la domnie, au chemat pe Dimitrie Wiszniowiecki. Acesta, după ce Moldovenii s'au legat cu jurământ că-l vor face domn îndată ce se va arăta, a venit în Moldova cu Cazaci; dar înainte ca acei cari îl chemaseră să-i vie într'ajutor, a fost bătut de oamenii lui Tomşa şi de oarece eră bolnav într'un car, neputând să fugă în faţa călăreşilor, a vrut să se ascundă într'o căpiţă de fân, dar un ăran care venea după fân l-a dat duşmanilor. Asemenea au fost prinşi şi alţi câţiva Poloni, cărora însuş Tomşa le-a tăiat nasurile şi urechile şi multe răutăţi făcându-le, i-a lăsat apoi în Polonia. Pe Wiszniowiecki şi pe Ioan Piasecki Podoleanul i-a trimis împăratului turcesc la Țarigrad şi pe amândoi i-a spânzurat de cârlige la Galata la golful mării. Piasecki a scăpat mai uşor fiind spânzurat de cârlig de coapse a lăsat capul în jos şi aşă sângele l-a înăbuşit. Iar Wiszniowiecki atârna de spinare şi-şi întorcea ochii în sus şi eră viu până a treia zi, până ce Turcii l-au săgetat din metereze când a batjocorit pe Mahometul lor».

Pp. 199—200 şi 201:

Infrângerea lui «Vişnoveţkii»¹⁾
«... pre mulţi i-au prins vii, unora le-au tăiat urechile şi i-au slobozit, pre alţii, dimpreună cu domnul său cu Dimitraşco Vişnoveţkii, i-au trimis la împărăţie, că Vişnoveţkii neavând nădejde de o poticală ca aceea şi fiind negata, lovindu-i Tomşa fără veste pierdù Vişnoveţkii războiul şi au dat dos a fugi; şi văzând că nu va putea scăpa, că eră şi slab de boală, au intrat într'o căpiţă de fân la un sat la Botoşani şi viind un popă la fân să-l încarce, l-au aflat în căpiţă ascuns şi l-au dus la Tomşa de l-au închinat. Mai apoi, cum s'au pomenit mai sus l-au trimis la împărăţie dinpreună cu cumnatu său Pisacenskii de i-au închinat».

«Iară împăratul pre Vişnoveţkii şi pre Pisacenskii i-au pus în cârlige despre Galata şi acolo au trăit până a treia zi, cu multe sudălmii şi ocări spre Mahmet; mai apoi Turcii ca într'o proscă săgetă într'înşii, de-i umplea de săgeţi, şi aşă au săvârşit Vişnoveţkii şi Pisacenskii viaţa lor».

¹⁾ După let. moldovenesc.

Ibidem sub 1563:

Intoarcerea lui Lăpuşneanu cu oşti turceşti şi căzăceşti, Tomşa fuge în Polonia. «Pentru răutăţile ce le făcuse asupra Polonilor şi pentru stricarea alianţei cu Turcii, regele a trimis pe curteanul său Stanislas Krasicki la Lemberg şi-a poruncit să-i taie pe Tomşa şi Moţoc şi cu alţii».

Pp. 587—592 sub 1572:

Amintită solia lui Taranowski în Turcia în favoarea lui Bogdan. «Bogdan în acest timp a năvălit în Moldova cu Poloni două mii, cari se adunaseră de bunăvoia lor, căci el avea aci multe legături, pe o soră a sa o dăduse în căsătorie după Casper Panniewski şi a doua o făgăduise lui Cristof Zborowski».

Aci urmează foarte pe larg cearta lui Zborowski cu Bogdan, «în timp ce el (Bogdan) se ducea la casa lui Ioan Tarlo, pe a cărui fiică voia s'o ia».

«Intre acestea Moldovenii trimiseră după un alt domn la împăratul turcesc şi a fost ales Ioan (Iwonia). De acest domn unii spuneau că eră fiu nelegitim al lui Ştefan, domnul Moldovei, alţii astfel au înţeles că se născuse cândva în Mazovia, căci slujise mai înainte în Polonia şi fusese pe lângă Firley, voevodul Cracoviei». Se descrie apoi primirea lui Ioan Vodă în Moldova, înaintea căruia ies Gavril logofătul şi Dinga hatmarul. Ioan se înconjură cu Turci şi făcea mari răutăţi în ţară.

P. 208:

«Craiul pentru pacea ce avea cu Turcul şi pentru pâră multă ce-l pâră Leşii şi pentru moartea lui Viş-noveţkii şi pentru sluşia a mulţi ce făcuse, au trimis pre sluga sa, pre Crasinskii la Liov, de-au tăiat capul Tomşii şi lui Moţoc vornicul. . .»

Pp. 217—220:

«Acest Ion Vodă . . . alţii zic că au fost fecior unui Ştefan, iar Martin Paşcovskii, cronicariul leşesc, scrie că au fost acest Ion Vodă dela Mazovia din ţara leşească, iar cu adevărat nu se ştie, nici-l arată al cui fecior este...»

«Iar Bogdan Vodă au tras ajutoriu din ţara leşească, că mulţi prieteni avea, că şi cumnaţi îşi făcuse, că o sor o dedese după Ponetovskii, alta o tocmise după Zborovskii şi el încă tocmise să ia fata lui Tarlo, de n'ar fi schimbatu-se norocul».

«Şi aşă dacă au dobândit la vro 2.000 de Leşi şi Mieleţkii hatmanul venise cu capul său de eră oastea pre mâna lui şi Sinavskii, voevodul rusesc şi alţii; şi-au intrat în ţară şi s'au lăsat spre Prut; de acolo au trimis de au adus puşcile dela Hotin şi s'au pogorît la Ştefăneşti. Acolea au prins de veste că şi straja lui Ion Vodă nu-i departe, şi-au trimis o seamă de dânsii înainte să vază, cari au dat la Prut spre Moldoveni. Ei, după învăţătură ce-au avut, războiu n'au dat, ci au trecut Prutul pre de ceia parte,

«Bogdan a tras împotriva lui cu acei pușini oameni pe cari îi avea dela prietenii săi din Polonia, asupra căroră eră Nicolae Mielecki, care luase cu el și pe Nicolae Sieniawski, fiul voevodului ¹⁾ Rusiei».

Polonii încep să prade, unii se întorc acasă, căpeteniile se ceartă. «A doua zi trecând prin Bucovina, au trecut peste râul Prut, de unde au trimis pe Bilawski cu slugile lui Bogdan la Hotin după tunuri. După aceea au trecut înainte și-au ajuns la Ștefănești, care este pe acelaș râu, unde au aflat despre dușman că este aproape, deci ai noștri au crezut de cuviință să trimeată înaintea lor un detașament». Urmează lista rotmiștrilor cari conduceau acest detașament.

«Văzându-i Moldovenii îndată au trecut peste Prut pe cealaltă parte a râului, iar aceia mergeau pe o parte a râului și-ai noștri pe cealaltă și deși ei erau șase mii și-ai noștri patru sute, n'au vrut să dea luptă și neavând nici o ciocnire s'au întors către ai săi».

Urmează o primă luptă a Polonilor cu Turcii și cu Moldovenii, Polonii se retrag, se dau numele celor căzuți. Hatmanul Mielecki vine în ajutorul detașamentului înaintat, sosesc și tunurile, Moldovenii se retrag la rândul lor.

«Apropiindu-se de Iași au văzut o oaste mare turcească și moldoveană.

și s'au lăsat în jos, de mergea Moldovenii pre de ceasta parte, Leșii pre de ceia parte de Prut. A doua zi s'au ispitit să dea harț, ce Moldovenii tot s'au dat înapoi spre temei, unde eră țara cu Turcii la un loc strânși, și apropiindu-se spre Iași, s'au arătat oastea toată a lui Ion Vodă. Și eră vremea atunci Joi după Rusalii. Văzând Mieleșkii hatmanul atâta mulțime de oaste că nu va putea să-i stea înainte, se face într'o zi a cercă vadul la Prut să treacă spre oastea lui Ion Vodă, și dacă au înserat, au pornit înapoi, și toată noaptea s'au dus. A doua zi, dacă au văzut Moldovenii că Leșii s'au dus și-au fugit, s'au lăsat după dâșii a-i gonl și dacă i-au ajuns, în multe locuri s'au bătut și mulți au pierit de îmbe părțile și din Moldoveni și din Leși, iară a-i risipi nu i-au putut. Mai apoi cu toată nevoința au silit să-i spargă la trecătoare la Nistru, supt cetate, ci nu i-au putut, că cetatea fiind pre mâna lor, pre dâșii se apăra și pre Moldoveni îi rășchiră. Acolo le venise Leșilor într'ajutoriu Iazlovețkii, hatmanul cu 800 de oameni ce i-au întâmpinat la trecătoare, ci văzând că nu le-au slujit norocul s'au lăsat atunci, ca să se găteze mai bine pre altă dată. Ci Bogdan Vodă, bolnăvind de ochi, de nu gândea de domnie, ci de nevoia sa, s'au lăsat și s'au tras la Mosc, unde și moarte i s'au priliit acolo».

¹⁾ Woewodzie = fiu de voevod.

Mielecki trimite înainte câțiva nobili pentru harță. După aceea hatmanul văzând că ai noștri nu erau de o potrivă ca număr s'a gândit să se întoarcă, dar ca șiretlic a poruncit să încerce vadul de peste Prut, pe unde trebuia să treacă spre Iași, dar el în adevăr nu voia să se îndrepte spre Iași ci mai degrabă spre Hotin, cum s'a și întors. Ceeace văzând dușmanul, s'a luat după dânsul în ziua de Joi după Sfintele Paști¹⁾).

Bogdan voia să dea luptă dar Polonii nu vor, «deci au ajuns la Prut nedormind toată noaptea». Descriere foarte amănunțită a micilor lupte de avangardă, cu numele celor căzuți, lupte individuale ale nobililor cu Turcii.

«După aceea ai noștri au venit la Hotin în care cetate eră în acest timp Dobroslaw Rożyc și o ținea pentru Bogdan».

De aci foarte pe larg lupta dela Hotin, tratările cu Turcii și cu Ion Vodă. «Între acestea Iazłowiecki hatman, aflând de turburările din Moldova a venit cu 800 de călăreți și voia să treacă Nistrul dar Mielecki a trimis la dânsul să se oprească, pentrucă el vrea să se întoarcă».

Părăsirea Hotinului, noi tratări cu Turcii.

«Astfel nenorocitul Bogdan a pierdut țara sa, la Camenița a mulțumit tuturor că au trecut prin atâtea

¹⁾ Wielkanoc = Sfintele Paști, literal: Noaptea cea mare (a învierii).

primejdii pentru dânsul... După aceea numai cu câțiva Poloni s'a dus la Moscova și acolo a murit».

Pp. 596, 603, 637 sub 1572 și 1573:

Trei solii ale lui Ion-Vodă în Polonia, prin care cere Pocuția în schimbul jurământului de vasalitate ce-l va face regelui, predarea lui Bogdan Turcilor și vești despre alegerea noului rege.

Pp. 653—659 sub 1574:

Originea războiului dintre Ion-Vodă și Turci. Petre, fratele domnului muntenesc, stăruia pentru domnie la împărat, acesta cere lui Ion să-i dea atât tribut, cât îi făgăduise Petre. Domnul strânge un sfat mare și întreabă dacă vor să plătească sau să se apere, războiul e declarat.

«Ion a trimis și la regele Henric la Cracovia, căci eră aproape de vremea încoronării, rugându-l să-i dea ajutor, căci regii Poloniei întotdeauna apărau pe domnii Moldovei, cari le erau supuși și astfel Polonia putea șade liniștită după zidul lor și i-a cecut să-i dea voie să strige la oaste prin orașele sale și oricine să fie liber să meargă pe bani în Moldova. Regele nu a primit spunând că Coroana Poloniei are vechi legături și prietenie cu împăratul turcesc mai mult de o sută de ani și deci nu se poate învol. Nevăzând Ion nici un ajutor dela rege, s'a supărat foarte tare, însă știind de Cazaci, că între dânșii sunt oameni liberi și bărbați a trimis la

Pp. 223—234 sub 1573:

«Ion-Vodă dacă au luat credința țării, se gâtea de războiu și în toată țara trimise de sârg să iasă la oaste. Trimis-au și la Henric, craiul leșesc, poftind ajutoriu de oaste să-i dea, ci de acolo nu s'au folosit, că craiu s'au mântuit că are legătură cu Turcul țara lor mai mult de o sută de ani și stă neclătită. Iară Cazacii, cumu-și sunt ei gata de a se amesteca la toate amestecăturile, neîntrebând de nimeni, s'au strâns 1.200 de oameni și-au venit la Ion Vodă, pre carii văzându-i Ion-Vodă, nu într'alt chip, ce ca când ar fi văzut înger din ceriu cu veste bună de izbândă pogorît; și cu multe daruri capetele cine eră le-au dăruit».

«Ion-Vodă dacă și-au strâns oastea toată și s'au bulucit la un loc toți, iată i-au venit veste cum Petru-Vodă și cu Alexandru-Vodă au intrat în țară cu mulți oameni și dela țara ungurească și Munteni și Turci. Și-au ales Ion-Vodă cap dintre Cazaci pre Sfirciovskii, cu câțiva Cazaci și cu

dânșii ca să-i vie în ajutor la această nevoie împotriva Turcilor, făgăduind că-i va plăti, cât vor voi. Aceasta au făcut-o bucuroși și adunându-se 1200, neîntrebând pe rege și neînțelegând că se împotriviă, au plecat către oastea lui Ion».

Lista cetelor cu conducătorii lor. «Ion a fost bucuros și i-a cinstit pe toți sub corturi, deosebit frunțașii și deosebit mulțimea și-a poruncit să dea cu tunurile».

După un mare banchet dat Caza-cilor, Ion ține un lung discurs în limba polonă, îi răspunde Swierczowski.

«Aflând acestea împăratul turcesc, a trimis îndată treizeci de mii de Turci și două mii de Unguri domnului muntenesc în ajutor, poruncindu-i să prindă pe Ioan, iar pe Petru să-l așeze în domnie. Acesta din urmă din porunca împăratului, îndată a pornit împreună cu Turcii și cu Ungurii și-a trecut râul Moldova și avea patru zeci de mii de Munteni de ai lui. Oastea aceasta se așază pe râul Moldova și lăsă caii slobozi, ceaace văzând Moldovenii, dau de știre lui Ion-Vodă. Indată Ion a trimis asupra lor pe Swierczowski cu Cazacii și i-a dat și șase mii de Moldoveni, ca unii ce știau bine drumurile. Swierczowski pe toți i-a rugat că dacă vreă să facă ceva bun să meargă cât mai repede și fără sgomot ca să nu fie observați. Intre acestea au dat de straja dușmană, patru sute de călăreți, pe cari i-au înconjurat și i-au prins

o seamă de oaste de țară și i-au trimis înaintea de strajă, să vadă cu ochii, și el cu altă oaste au purces după dânșii. Iar Sfirciovskii cu acea seamă de oameni au nemerit 400 de oameni, straja lui Petru-Vodă, și fără veste i-au încungiurat și pre toți i-au prins. Sfirciovskii, dacă au biruit acea strajă și-au prins de veste cum Petru-Vodă nimica nu știe de oastea lui Ion-Vodă, îndată au repezit oameni de țară, să dea știre lui Ion-Vodă să sânguiască să-i lovească fără veste, că are vreme acum de-i voia să-i bată, și i-au dat știre cum este oaste multă foarte. Înțelegând aceasta Ion-Vodă, cum au putut mai tare au sânguit, și dacă s'au împreunat toți, împărțindu-se în trei pâlcuri, i-au lovit când ei dormiă fără grijă; așa nime de nimica nu se putea apuca fiind desbrăcați și fără cai, că caii le ereă slobozi la pășune în nădejdea străjii. Așa impresurându-i fără veste, și multă moarte făcând într'înșii, birui Ion-Vodă; iară domnii amândoi deabiă au scăpat lăsând tot în tabără, și au hălăduit numai cu trupurile la Brăila».

«Ion-Vodă dacă au bătut pre Petru-Vodă Șchiopol și pre Alexandru-Vodă, s'au lăsat în goană după dânșii, și-au slobozit oastea în pradă, de au jăcuit țara muntenească...».

«Dacă s'au întors oastea lui Ion-Vodă din pradă dela țara muntenească, apucatu-s'au de Brăila, de au ars târgul cu totul, numai cetatea au rămas și gătindu-se ca să bată cetatea,

pe toți. Swierczowski dând de știre lui Ion despre aceasta, l-a rugat să vie cât mai repede și i-a făgăduit izbândă sigură, iar el a stat acolo așteptându-l două ceasuri.

«Ion n'a pierdut ocazia ci a venit cu ai săi, pe cari i-a împărțit în trei cete. Asemeni Swierczowski a lovit tabăra dintr'o parte și Ion din trei părți, dând toți un strigăt; aceia s'au turburat, nici nu puteau să se apere, nici să fugă căci lăsaseră caii slobozi, au căzut din ei mulți și voevodul Munteniei cu fratele său abiă au fugit la Brăila și aceasta înnotând pe lacul care se face din Dunăre».

Amănunte despre numărul morților și pradă.

«După aceea a năvălit în țara Muntenescă și acolo a făcut pagube mari prin foc și sabie, necruțând aproape pe nimeni. Și aflând despre ei (cei doi domni) că sunt la Brăila, a plecat într'acolo».

Ion trimite la comandantul turcesc să-i dea pe cei doi domni și taie urechile și nasurile Turcilor trimiși la dânsul. O primă eșire a Turcilor e respinsă, «după aceea a prădat tot orașul în care a luat mare pradă, argint, aur, perle. . . S'au încercat și la cetate dar a venit veste că vin cinsprezece mii de Turci în ajutor către Brăila».

Ion trimite înainte pe Swierczowski cu Cazacii și opt mii de Moldoveni, Turcii sunt bătuți.

să o iă, ce nu-i eră greu a o lua, d nu-i vrea fi venit veste dindărăt c Tătarii au intrat în țară. Ci lăsând cele străine, s'au întors la ale sale să le apere. Înțelegând Ion-Vodă că Turcii și Tătarii de iznoavă s'au rădicat asupra lui, îndată au răpezit cum mai de sârg să se bulucească oastea de pre unde au fost rășchirată, dându-le știre că Turcii de pre la cetăți și Tătarii din Bugeac se strânsese; pre carii dacă i-au lovit Ion-Vodă cu oastea sa, și pre aceea pre lesne i-au spart».

«Ion-Vodă văzând atâta supărare ce are despre Turci, împlându-se de mânie, cu foc au ars Tighinea și Cetatea Albă, și multă pradă au făcut, și mulți robi și plean au scos. De aci Ion-Vodă, curățindu-se de vrășmașii săi, au dat puținel țării odihnă să se răsufle; iar Cazacii nu se leniă, ci câmpii Bugeacului pururea cercă, și multă pradă făcea».

«Călcând Cazacii câmpii Bugeacului și multă pradă făcând, au dat pre o seamă de oaste turcescă, ce se strânsese și mergea să lovească pre Ion-Vodă fără veste. Și de sârg au trimis Cazacii la Ion-Vodă, de au cerut să le trimită ajutoriu, ca să dea răsboiu acelor Turci; și dacă le-au trimis, pre lesne i-au biruit și i-au răsipit cu ajutoriu proaspăt, că până a veni ajutoriu dela Ion-Vodă, aproape au fost Cazacii să piarză răsboiul de mulțimea Turcilor și apoi Moldovenii proaspeți și odihniți

«Dar deoarece eră aproape o a doua oaste turcească, în care erau și Tătari, i-a dat de știre lui Ion, deci acesta dând pace cetății Brăila, a plecat și astfel cu puteri unite au lovit acea oaste turcească și i-au risipit. După aceea Ion a tras sub Tighina, pe care a luat-o ușor și a omorât toți oamenii din ea. . . După aceea șase sute de Cazaci s'au dus la Cetatea Albă, pe cari au înconjurat-o și au luat-o și au avut mare folos și au dărimat-o pe jumătate. Ion în acest timp a dat odihnă oastei sale, iar Cazacii nu se dădură lenii, căci din nou au aflat că oastea turcească și Tătarii vin împotriva lor».

Pe larg împărțirea oastei Cazacilor și în ce ordine au dat bătălia. «Un ceas întreg a ținut lupta până ce au venit Moldovenii oaste proaspătă care ușor le-a spart rândurile și i-a adus lui Ion ca pe niște vite».

Soarta prinzilor și împărțirea prăzii.

«Auzind împăratul turcesc de aceste înfrângeri s'a îndurerat foarte mult, căci se temeă să nu piardă Moldova și toate câte le are dincolo de Dunăre. Și aproape ar fi fost aceasta dacă Ieremia, starostele de Hotin nu ar fi trădat pe Ion, pe care Ieremia îl trimisese la Dunăre cu treisprezece mii de Moldoveni să împiedece trecerea Turcilor, iar domnul pentru o clipă a risipit oastea, cu cuvânt ca să se adune când Ieremia va da de știre despre dușman. Dar acel Ieremia s'a lăsat câștigat de Petre,

dând războiul vitejește pre lesne i-au spart».

«Auzind împăratul turcesc de semeția lui Ion-Vodă și câtă pagubă i-au făcut, gândi ca să stropșească toată țara Moldovei, și pre hainul său, pre Ion-Vodă să-l prinză. Și de sârg trimise în toate părțile la toți sangeacii, să se găteze de oaste și să treacă Dunărea asupra lui Ion-Vodă. Iară Ion-Vodă, dacă au înțeles, cu toată oastea sa s'au pornit și-au supus oastea sa supt Tighinea, și au trimis o seamă de oaste a sa cu Irimia pârcălabul de Hotin, ca să apere trecătoarea Turcilor, să nu treacă Dunărea. Ci nevoie este a opri cei puțini pre cei mulți și cei slabi pre cei tari, că trecând întâiu pușcile cu inicerii și cu pedestrima să apere vasele, aciaș și oastea toată au sosit. Văzând Irimia pârcălabul că nu-i poate opri, s'au întors și de sârg au dat știre lui Ion-Vodă; nici Ion-Vodă altă zăbavă au făcut, ci îndată s'au dus spre oastea turcească. Inșă întâiu au trimis pre Sfirciovskii cu o seamă de Cazaci și cu 6.000 de oameni de țară să poată prinde limbă, și fără zăbavă au dat pre oastea turcească, unde nu era mai puțini decât oastea moldovenească; și dând războiul, au fugit Turcii, nici altă limbă n'au putut prinde, fără de pre un turc rănit rău, de n'au putut dintr'însul nimica să înțeleagă. De aci singur Ion-Vodă cu vre o 600 de oameni s'au lipit la baltă la Cahul, unde eră oastea turcească

fratele domnului muntenesc, care eră dincolo de Dunăre cu Turcii și luând dela dânsul treizeci de mii de zloți roșii, i-a lăsat să treacă Dunărea cu Turcii, iar el s'a dus la Ion, dându-i de știre despre aceasta, spunându-i că n'a putut să-i împiedece. Ion în acest timp bătea cetatea Tighinei, deci adunând oamenii săi cât a putut mai repede a mers către Dunăre înaintea dușmanului și și-a așezat tabăra».

Aci este intercalat un discurs al lui Swierczowski, care spune că se teme de trădare.

«Swierczowski voia cu oamenii săi să meargă asupra dușmanului pentru a prinde limbă. Ion i-a îngăduit aceasta cu plăcere și i-a dat și pe Woroni hatmanul său cu 6.000 de călăreți, cari îndată ce au pornit au dat de straja Turcilor, cari erau tot atât de mulți, i-au lovit și i-au bătut și au prins pe unul dintr'înșii și acesta eră foarte rău rănit, dela care n'au putut află ceva despre dușman. Dar Cazacii din acea straje au înțeles că este oaste mare și deaceia au sfătuit pe Ion să se păzească și să vadă dacă se mai poate încrede în Ieremia, la care Ion a răspuns: «Nu trebuie să ne supărăm, știu în cine să mă încred».

«Deci singur cu 300 de călăreți a eșit din tabără, care eră într'un loc bun pe o baltă care curgea dela Dunăre, a trecut printre oameni și eră acolo un deal pe care urcându-se a privit oastea turcească, dar n'a putut

și s'au suit într'un pisc de deal, să poată cunoaște câtă seamă de oaste va fi la Turci, ce nimica n'au cunoscut, că oastea eră pre văi de nu se vedeă, numai străjile în patru locuri ce au văzut. De aci s'au întors Ion-Vodă la tabără înapoi. . . ».

«De aci Ion-Vodă au împărțit oastea sa în 30 de pâlcuri și la tot pâlcul a dat câte o pușcă; eră și 80 de puști hușnițe; iară oastea lui Ion-Vodă eră 30.000, fără prostime și adunătură ce eră pre lângă Ion-Vodă».

«La începutul războiului zic că o seamă de Moldoveni să se fie închinat la Turci și Turcii i-au pus în frunte, de s'au oprit focul într'înșii, de au pierit cu totul. Deci Cazacii cu focul, Moldovenii cu fușturile aruncă, Turcii de nu știă ce vor face. Văzând Turcii pre Moldoveni că vor să moară decât să nu biruiască, cu multe meșterșuguri au nevoit să amăgească pre Moldoveni, să-i ducă asupra puștilor, ci văzând Moldovenii meșterșugurile lor, nu-i goniă mult, ci numai până da dos, că vedeă că fuga lor eră cu înșelăciune, că de mulțimea lor tot locul acoperise. Deci, lăsând Turcii partea despre Cazaci, cu toată puterea au întors spre Moldoveni și puștile toate le slobozeă într'înșii; ci Moldovenii așa stă, cum s'ar fi gătit de moarte, iar nu să izbândească. Și multă moarte s'au făcut între îmbe părțile, că nu eră a călcă pre pământ, ci pe trupuri de om. Și așa mai apoi de aproape se bătea, că și mâinile le

cunoaște câtă eră, pentrucă stetea în vale și-a văzut numai străjile în patru locuri, oștile nevrând să dea de veste Moldovenilor, steteau tăcute în văi.

«Și astfel neputând cunoaște pe dușman, Ion a înaintat cu oastea sa, care eră în număr de treizeci de mii și a împărțit-o în treizeci de pâlcuri și fiecare pâlc avea tunurile sale, erau și 80 de mortiere între dânșii, deosebit stăteau călăreții și deosebit țărănimea, care pentrucă iubea foarte mult pe Ion, n'a vrut să-l lase între călăreți, temându-se ca boerii moldoveni să nu-l trădeze și să nu-l dea Turcilor și se încredea numai în Cazaci. După ce și-a așezat oastea, înainte de luptă Ion a ieșit din nou dintre oameni și văzând oastea turcească foarte mare, abia atunci a înțeles că Ieremia l-a trădat, poruncește să-l cheme, el însă nu vrea spunând că îndată trebuie să se lovească cu Turcii. Înainte ca Ion să înceapă lupta, el care trebuia să se lovească întâiu cu ei, a poruncit îndată să lase steagul său la pământ, să ia fiecare cușma din cap și s'o puie într'un băț sau pe arme și să le plece în jos. Turcii văzând această atitudine, deși erau gata adunați asupra lor, se trag înapoi și-i iau pe aceia cu ei. Se dă semnalul de luptă, iar Turcii pe acei Moldoveni îi pun înaintea lor ca apărare și-i duc în față ca pe niște vite și Ion cu mare furie poruncește să dea în ei cu toate puștile și astfel au fost uciși până la unul, unii de Turci,

obosise și armele-și scăpă. Că acela prah se făcuse, cât nu se cunoaște carele de carele este, nici de sinețe se auzia și de trăsnetul puștilor de îmbe părțile, că nici pușcarii nu mai știă în cine dau».

alți de ai lor, așa de mulți au căzut că Turcii nu puteau trece peste trupurile lor. Iar Cazacii dădeau în Turci cu puștile, încât i-au turburat și Moldovenii de altă parte loviau într'înșii așa de tare încât Turcii s'au retras în fața lor și nu le putea ține piept, deci voiau să-i atragă spre tunuri, dar Swierczowski, băgând de seamă, a strigat către dâșii, deci Moldovenii s'au întors înapoi și Turcii după ei, dar nu s'au lăsat prinși și-au urmat lupta cu ei, apărându-se vitejește. Turcii apoi au și trimis toate puterile împotriva Moldovenilor și toate puștile le îndreptau spre ei, nenorociții Moldoveni se apărau bine și-a fost o luptă aspră, cădeau ca snopii de pe cai atât Turcii cât și Moldovenii și atât s'au măcelărit de ambele părți că mâinile le obosiseră și armele le scăpau și se ridicase un praf atât de mare că unul nu vedeă pe altul și din pricina împușcăturilor dese nu se auză și nici tunarii nu știau unde dădeau».

«Intre acestea Ion vine între ai săi și poruncește să se tragă înapoia tunurilor iar călăreții să fie de pază. Turcii au făcut la fel și s'au tras înapoi».

Locuitorii din Oblucița cred că Turcii sunt bătuți și fug în interiorul țării.

«In timpul acestui armistițiu de o dată a căzut o ploaie puternică, încât s'a muiat praful ce se ridicase, dar n'a fost la îndemâna Moldovenilor,

«Deci Ion-Vodă au îndărăptat pe ai săi dinapoia puștilor, să se odihnească puțin, și Turcii așijderea. Și așa stând și privind unii la alții, au dat o ploaie mare, de s'au muiat prahul; ci n'au fost Moldovenilor nici o îndemână, că li s'au muiat puștile; de unde aveau ajutor mare s'au scăpat; ci deamână le-au căutat a se bate, și nu putea să se sprijinească de mulțimea Turcilor. Mai apoi oastea tătarească proaspătă i-au lovit,

căci li s'au muiat și tunurile cari le erau de mare ajutor și de acum trebuia să se lupte numai cu mâinile și ei fiind deja obosiți, nu au mai putut să se împotrivescă. Apoi Tătarii oaste proaspătă i-au lovit în coastă și îndată Moldovenii au început să fugă și Tătarii cu Turcii îi goniau și-i băteau până departe. A rămas pe loc numai țărănimea și 350 de Cazaci, asupra cărora nu năvăleau Turcii, fiind obosiți. Ion a venit către dâșii și-a spus: Văd, cavalerii mei, că prin trădarea lui Ieremia am ajuns la aceea că desigur ne vom da capul».

Urmează câteva fraze de îmbărbătare spuse de Ion-Vodă și de Swierczowski.

«După ce au spus aceasta toți sar jos de pe cai și împreună cu țărănimea, care eră 20.000 se năpustesc și iau tunurile de câmp ale Turcilor și însuș Ion a luat unul din ele».

Urmează despre soarta acelor tunuri.

«În aceeaș zi s'au dus înapoi dela locul luptei o milă la un sat de deal, s'au așezat și s'au îngropat, dar în acel loc nu aveau apă, ceea ce le eră foarte rău. Turcii în acea zi adunându-se toți și întorcându-se din goană i-au înconjurat înainte de apusul soarelui și erau așa de mulți că ochiul nu le putea străbate și toată noaptea i-au străjuit și ca nici unul să nu

de le-au căutat a da dos ca să scape, și Tătarii a-i gonit și a-i aruncă; numai pedestrima și oastea cea de strânsură au rămas, și 300 de Cazaci, ce fiind și Turcii osteniți nu năvăleă. Așa scăpându-se de oastea cea călărășească, Ion-Vodă și-au dat glas cu Cazacii să se pedestrească toți, că pedestrima moldovenească, ce eră adunați mai mulți în dobândă decât în leafă, eră aproape de 20.000. Și năvălind cu dâșii singur Ion-Vodă, au luat puști ușoare dela Turci, și legând tabăra s'au dus înapoi, și s'au tras la un sat la Roșcani ¹⁾ de s'au îngropat, unde mare nevoie aveă de apă. Iară Turcii dacă s'au strâns toți cu cei dela goană, i-au înconjurat mai înainte de apusul soarelui și toată noaptea i-au străjuit să nu iasă dintr'acel loc. Dacă s'au făcut ziuă, cu toate puștile au început a bate într'înșii ci nimica nu le strică, că se șențuise bine, unde trei zile s'au apărat. Văzând Ion-Vodă că flămânzesc și mor de sete și praful încă se împuținase, să fugă să scape loc nu eră, doară să sboare, că tot locul cuprinsese Turcii, gândi că doară cu blândețe și cu giurământuri făcând cu Turcii, că se va scoate din moarte. Începù a trimite la dâșii că se va închină, de vor trimite un om ca acela, ca să-i giure lui că, de ce va pofti, să-i facă pre voie. Turcii bucuroși

¹⁾ Numele satului Roșcani care nu e în Bielski pare a fi o interpolare. Cele mai multe manuscrise nu-l au.

poată ieși au aprins câteva case, care mai rămăseseră acolo și astfel se vedeă aproape bine».

«La răsăritul soarelui au început să bată cu toate tunurile într'înșii, dar nu puteau să le facă rău, căci făcuseră șanțuri bune, în cari s'au apărât trei zile».

«Văzând Turcii că le va fi greu să izbândească, au început să trateze cu Ion ca să se predeă, căci nu va putea să scape în nici un chip. Ion pentru că-l durea gândul că va pierde pe țărani, deși voiau să-și dea capul pentru el, s'a hotărât să se predeă cu aceste două condiții: Întâiu pe Cazaci să-i lase întregi și sănătoși, al doilea să-l ducă pe dânsul viu la împărat, iar despre țărani n'a spus nimic, căci nu se îndoiă că-i vor lăsa liberi, de oarece nimănui altuia nu i-ar fi păgubit dacă i-ar fi ucis decât numai împăratului. Turcii i-au jurat acele condițiuni, deci a ieșit din tabără și a vorbit Cazacilor».

Cazacii și țăranii sunt liberați de oaste.

«Și apoi din nou s'a întors către Cazaci și ce a avut aur și giuvaere la dânsul le-a împărțit între dânșii».

Urmează un discurs de rămas bun.

«După aceea împreună cu doi (însuș al treilea) și cu un polon Oswolski s'a dus către oastea turcească».

În urma unei discuții cu pașa, acesta taie capul lui Ion.

fură la una ca aceea, de cât cu arme și cu sânge mai bine cu înșelăciune să-l dobândească. Așa deci trimisră la Ion-Vodă de-i giurară pre pofta lui, ca să-l ducă viu la împăratul, Cazacii să-i lase neatinși să se ducă de unde au venit, iară de acea adunătură să-i sloboază volnici, să se ducă la casele lor, că nu va fi paguba a lui de vor perli, ci a împăratului, căci sunt robi împărătești».

«Având Ion Vodă tocmeală și făgăduință mare și giurământ tare dela Turci, că-i vor face pre voie de toate câte scrie mai sus că au poftit el, s'au gătit să meargă la pașa în tabăra turcească, și-au împărțit al său mai bun tot ce au avut între Cazaci și de către toți și-au luat ertăciune și însuș al treilea au mers la tabăra turcească. Acolo, dacă l-au dobândit, cu multă mânie de către pașa, l-au dat de viu de l-au legat de coadele a două cămile și l-au slobozit prin tabără de l-au sfărîmat. . . ».

«Mai apoi s'au lăsat la ceialaltă spuză de i-au snopit și i-au sfărîmat. Văzând Cazacii spre ce le stă lucrul și viața lor, au silit să intre iară în șanț, ci n'au putut, că-l cuprinsese Turcii, ci văzând așa, au intrat în grămada Turcească, tăind și oborînd, de au perit până la unul».

«Și pe el legându-l de picioarele a două cămile, le-au lăsat libere și l-au sfărîmat pe câmp. . . ».

«După ce au ucis pe Ion, Turcii au năvălit asupra țărâniei, pe care au măcelărit-o ca pe vite. Văzând Cazacii că n'au lege și neîncrezându-se în jurămintele turcești au vrut din nou să intre în șanț și să se apere, acolo, dar șanțul eră plin de Turci, deci au năvălit acolo unde au văzut grămada cea mai mare a Turcilor și i-au tăiat și i-au măcelărit și ei și-au dat vitejește capul nu fără mare pagubă a Turcilor».

P. 693—696 sub 1577:

«A fost un Ivan Potcoavă între Cazacii Zaporojeni, frate al răposatului Ion, voevodul Moldovei, care pentru că rupea potcoave l-au poreclit Potcoavă. Aflând Moldovenii despre dânsul, au trimis în taină, rugându-l să vie ca domn moștenitor și să nu lase altuia țara ce i se cuvenise după frate-său, plângându-se de Petru-Vodă al lor, că suferă dela dânsul, strâmbătăți de nesuferit, precum și dela Turci, pe cari îi iubea și-i avea la curtea lui. Potcoavă a fost mulțumit de această cerere și le-a mulțumit, dar a cerut să-l sfătuiască în ce chip ar putea izbuti, căci el nu știă. I-au trimis deci îndată două scrisori, una către cneazul Constantin, voevodul de Kiew, și a doua către starostele de Bar, cu câteva zeci de peceți ale boerilor moldoveni fruntași,

P. 230—244 sub 1577

«Pre aceea vreme, fiind în al patrulea an al domniei lui Petru-Vodă, un Ivan oarecarele, ce l-au poreclit Potcoavă, pentru că au fost rumpând potcoavele, iară unii i-au zis Crețul, ce s'au fost făcând frate lui Ion-Vodă, răspunzându-se de moșie și de nașterea sa dela Mazovi, de unde și Ion-Vodă, acesta Potcoavă și-au scos nume de domnie, și între Cazaci având cunoștință, pre mulți au măgulit lângă sine. Și vrând să vie spre țară, au vrut cu meșteșug să aibă slobozenie și dela cei mai mari. Și făcând scrisori cu multe peceți dela boeri și curteni de țara Moldovei, au doară să fie fost și cu voia unora, cum zic unii, și s'au dus Crețul cu cărțile la voevoda Chievski, ce eră pre acele vremi cneazul Constantin și la starostea de Bar, de le-au arătat,

în cari scrisori îi rugau să-i dea ajutor numai până al Nistru și ei vor aștepta cu oaste în zi anume. Luând Potcoavă acele scrisori a venit cu ele la Bar și pe ascuns le-a dat starostelui, cu care a avut și o convorbire tainică. Starostele i-a spus că l-ar ajuta cu plăcere și-ar fi bucuros să izbutească, dar din pricina păcii ce o ține regele cu împăratul turcesc, nu i-se cuvine să facă aceasta fără voia și știrea regelui și scriind regelui alte lucruri, a făgăduit că va aminti și aceasta și dacă va fi voia regelui, el nu se va da înlături. . . ».

«Stanislaw Kopicki, care sosise proaspăt dela câmp la Bar, aflând de aceasta s'a dus la Potcoavă sfătuindu-se cu dânsul și făgăduindu-i să-l ajute după puterea sa, pentru care Potcoavă l-a mulțumit și l-a rugat să arate în fapte ce vorbise, făgăduindu-i să-l răsplătească bine, dacă Dumnezeu îl va învrednici să-l așeze în moșia sa, unde-l chemau supușii. Deci Kopicki având prietenie între Cazaci, cu cari trăia de două zeci de ani s'a dus la dâșii și ce avea ca bani a aruncat între dâșii. Și s'a alipit la aceasta și un moldovean Czapa (Ceapă) care se însurase aci și locuia într'un sat în voevodatul de Bracław. Cu stăruința amândurora s'au adunat trei sute treizeci de Cazaci, oameni aleși, asupra cărora eră hatman Șah și astfel s'au arătat lui Potcoavă cu care au năvălit în Moldova».

cumu-l poftesc boerii și țara să-și meargă la moșia sa, la Moldova, și făgăduind mult să le dea, numai să-i fie într'agiutoriu. Ce starostea de Bar oaste au zis că nu i-se cade să-i dea fără știrea lui craiu, și mai cu dinadinsul pentru așezarea păcilor; iară lui craiu s'au giurat că-i va da știre, să iă învătătură».

«Intr'aceea vreme sfătuindu-se Potcoavă Crețul cu starostea de Bar, iată și un Copițkii oarecarele, fiind atunci nemerit la Bar, carele venise de curând dela câmp, înțelegând de Potcoavă, s'au adunat și vorovind cu dânsul, cu multe giuruințe l-au umplut Crețul de-l va duce la domnie, la scaunul Moldovei. De aci Copițkii, având mare cunoștință între Cazaci, s'au dus la dâșii; pre unii cu giuruințe umplându-i, pre alții cu bani ungându-le ochii, din ce a avut și el din agonisita sa, i-au plecat. Și-au mai lipit către sine pre un moldovean ce l-au chemat Cepla, ce se însurase între Cazaci. Și-au pus hatman pre Șah, pre 330 de Cazaci, carii i-au strâns cu nevoința lor, și-au intrat în țară».

«Așa oblicind Petru-Vodă au strâns țara și s'au gătit de dâșii și luând pușcile au eșit să meargă împotriva lor. Auzind Cazacii de aceasta, au apucat ce au putut dela margine și s'au întors înapoi, cruțându-se pre altă dată, să se găteze mai bine».

«Având Petru-Vodă grijă de Crețul și de acei Cazaci, ce erau cu dânsul,

«Dar pentru că Petru, voevodul Moldovei, auzise de aceasta a eșit cu oaste mare și aveă cu el și tunuri multe și înțelegând că nu eră o ocazie bună pentru ei, s'au întors înapoi, hotărînd să-și încerce norocul altădată. Petru voevod aflând de aceasta a trimis un ceauș turcesc la castelanul de Halici, care tocmai în acea vreme se ducea la împărat pentru pace, plângându-se la dânsul că împotriva păcii și a alianței, Cazacii pustiesc țara împărătească pentru a pune în domnia Moldovei pe Potcoavă, deci să-i scrie regelui ca regele cât mai repede să trimită să-l prindă și să-l pedepsească după tratate și să facă dreptate cu toți acei Cazaci, căci de va fi altfel, împăratul turcesc nu va ține pacea cu regele. Castelanul de Halici a scris pe larg toate acestea regelui. Deci regele s'a supărat foarte mult și-a trimis îndată pe cămărașul său (comornic) cu scrisori la hatman și la câțiva nobili ai Rusiei să se silească să prindă pe Potcoavă și pe oricare alți răsculați. Iar hatmanul a trimis 3 roate, asupra cărora a pus comandant pe Bobolecki sluga sa, care nădăjduind să-l afle pe Potcoavă la Niemirow, căci acolo stătea mai înainte, s'a dus deadreptul și l-a găsit acolo. Dar Potcoavă a prins de veste și a eșit din oraș având cu dânsul 50 de pedestri cu sinețe (rușnițe) și-a venit la un vad, în care intrând cu caii până la pânțele au pus înainte pe trăgătorii buni. Când Bobolecki

ca să nu intre iarăș de isnoavă în țară să prade, trimis-au cărți la castelanul de Halici, carele eră să meargă sol la împărăție să lege păcile de i-au dat știre cum Cazacii s'au rădicat și vor să puie pre Crețul la domnie; de care lucru, de nu-l vor prinde, și de nu vor face pace cu dânsul, și de nuse vor certă ceia ce-s cu dânsul, pacea cu împăratul nu vor putea să stea. Acestea toate au scris castelanul la craiu».

«Înțelegând craiu leșesc de Potcoavă Crețul, cum s'au rădicat cu Cazacii și face zarvă, și va să scoată pre Petru-Vodă din domnie, îndată au scris la hatmanul și la o seamă de boeri de margine, să puie nevoință ca să-l dobândească, și pre dânsul și pre Cazaci. Iar hatmanul, dacă i-au venit cărțile crăești au trimis trei roate de... cu Boboleckii, ca să-l afle la Nemirow, că acolo se ținea mai înainte; și de acolo, dacă au venit, l-au aflat. Ci Crețul au prins de veste și-au eșit din târg cu 50 de Cazaci pedestri cu sinețe și-au venit la un vad, de unde au intrat în apă până la pânțele calului și-au pus Cazacii dinainte».

«Iar Boboleckii, dacă au sosit după dânsul la vad, văzând pre Crețul că este gata de a se batere, și la loc strâmt nu s'au apucat de războiu, ci s'au întors înapoi; și aciași și Crețul după dânsul în târg: Boboleckii la curte, iară Crețul în târg la gazdă. Deci au chemat Boboleckii pre mai marele

a sosit la acel vad, văzând pe oameni așezați la loc bun și greu de răzbit, s'a întors înapoi. Acela a venit după dânsul, Bobolecki la curte și el în oraș. Bobolecki a spus namestnicului târgului să-l dea, dar acela a spus că nu pot să ți-l dau, dar nu-l apăr, ia-l tu, dacă poți. Bobolecki a plecat neisprăvind nimic. Deci hatmanul a dat de știre regelui că-l strămtorase pe Potcoavă la Nemirow, dar namestnicul voevodului de Braclaw din Nemirow n'a vrut să-l dea pe Potcoavă. Dar înainte de venirea comornicului, Potcoavă din nou s'a pregătit mai bine și-a năvălit în Moldova, căruia i-au venit în ajutor Șah hatmanul, pe care-l lăsase al Niz cu 400 de Cazaci și 600 de oameni și-au venit la vadul care se numește Probit, unde primindu-l pe Potcoavă ca domn al Moldovei, a poruncit să dea din tobe de piele. Și pe Cazaci i-a dus până la Soroca, când a ajuns la Soroca l-a primit mulțimea ca domn. Auzind de aceasta Petru-Vodă s'a pregătit împotriva lui. Când au ajuns către Iași a eșit cu mulți oameni, pe cari îi aveau cu dânsul și întâiu pe Turci, cari erau 500, i-a așezat lângă tunuri. Aceia împușcând îndată, Cazacii au scăpat, așa că acele tunuri nu au putut face nici un rău, unii spun că eră între dâșii unul care a stricat tunul, dar e mai de crezut că atunci când aprindeau tunurile, ei văzând fumul, îndată cădeau la pământ și astfel nu le făcea nici un rău. Turcii crezând

târgului, și i-au zis să prinză pre Crețul și să i-l dea. Iară mai marele târgului s'au lepădat de dânsul, și-au zis că: eu nu-l voi prinde, nici ți-l apăr, ci de-ți trebuie tu ți-l prinde. Văzând omul hatmanului că nu folosește nimica, dusu-s'au și-au spus hatmanului. Înțelegând hatmanul așa acestea toate le-au trimis la urechile craiului, cum n'au vrut să i-l dea oamenii voevodului de Braslav; ce craiu a trimis cu ponoslu la voevodul, ca să-l prinză și să i-l trimiță. Ce până a merge comornicul crăesc cu cărțile, Crețul cu mai mulți oameni mai bine s'au gătit și-au intrat în țară pre la Soroca. Acolo, cumu și-i rândul oamenilor, dacă l-au vestit de domn tânăr, mulți s'au închinat.

«Auzind Petru-Vodă Șchiopul, cum Ivan Potcoavă, ce-i zic Crețul, au intrat în țară pre la Soroca cu oaste căzăcească, de sârg s'au gătit și au eșit cu oaste împotriva lui. Luat-au și pușcile cu sine și s'au gătit de rășboiu, și-au pus Beșlii după puști, dându-le învățătură că, dacă vor slobozi focul, să se repează în Cazaci. Ce Cazacii cumu și sunt învățați la rășboiu, când au slobozit Beșlii pușcile, ei toți au căzut la pământ, de i-au covârșit focul, iar Turcii, gândindu-se că sunt uciși, s'au lăsat la dâșii. Așa Cazacii au slobozit într'înșii focul, și multă pagubă au făcut în oastea lui Petru-Vodă, și aciaș oastea lui Petru-Vodă au dat dosul și izbânda au rămas la Cazaci. De

că sunt uciși sar către dâșii și ei ridicându-se, îi loviră cu puștile așa că au căzut dela început 300 de cai și în cele din urmă s'au risipit. Văzând Petru-Vodă nenorocul său, a poruncit celorlalți oameni să se retragă către Iași și de aci s'a dus în țara de jos, către fratele său, domnul muntenesc și de acolo a trimis solie la împăratul turcesc, plângându-se de Cazaci, supuși ai regelui Poloniei, că l-au alungat din țară și-au pus pe altul în locul său, cerând ajutor dela împărat.

«Împăratul astfel i-a răspuns: eu te numesc pe tine supusul meu și ți-am dat acea țară ca să-mi slujești când îți voi porunci și tu în loc de aceasta îmi poruncești mie să-ți slujesc; astfel îți poruncesc să alungi pe acei lotri, căci dacă nu o faci, îți voi lua capul și voi trimite pe altul în domnie».

«Între acestea Șah cu Cazacii au dus pe Potcoavă în domnie cu izbândă și fără pagubă. Au intrat în Iași în ajunul Sf-tului Andrei anul 1577».

Pe cei închiși de Petru, Potcoavă îi liberează, între alții un nobil polon Boki; Șah e numit în fruntea boerilor, Ceapă postelnic, Kopicki pârcălab de Hotin. E trimis un sol la Constantinopol după steag, dar e prins în drum.

«Petru a adunat iar mulți oameni și când s'a auzit că vine spre Iași, Cazacii au sfătuit pe Potcoavă să nu aștepte pe dușman în cetate, ci să-i

aci Cazacii s'au dus cu domnu-său la Iași și-au apucat scaunul Noemvrie 23, iar Petru-Vodă s'au dus în țara muntenească».

«Petru-Vodă, dacă l-au bătut Crețul cu Cazacii, s'au dus în țara muntenească și-au dat știre la împărăție, cum s'au rădicat Cazacii asupra lui și l-au scos din scaun. Înțelegând de acestea împăratul, de sârg au trimis hohchimurile la Dobrogeni și la Bugegeni și la Munteni, să meargă cu Petru-Vodă asupra Crețului. Deci Petru-Vodă de sârg grijindu-se de oaste, venitu-i-au într'ajutoriu și Moldovenii gioseni. Așa deci Petru-Vodă cu ajutoriul împăratului și cu a sa oaste ce-au avut, s'au pornit spre Iași asupra Crețului».

«Auzind Potcoavă-Crețul de venirea lui Petru-Vodă, s'au gătit de războiu, și-au eșit înainte cu oaste căzăcească la Docolina; fost-au și oaste de țară cu Cazacii că mulțime se închinase. Și tocmindu-se de războiu, au pus Cazacii întâiu pre Moldoveni în frunte, mai apoi Șah, hatmanul căzăcesc nu i-au lăsat; temându-se să nu-i viclenească Moldovenii au pus pre Cazacii săi în frunte și n'au vrut să lase pre nimenea să iasă la harț. Și apropiindu-se oastea lui Petru-Vodă, văzând Cazacii pre Turci că aduc înainte cirezi de vaci, ca să stâmpere armele în dobitoace, n'au vrut Cazacii să săgete de departe, ce odată au slobozit focul și în oameni și în dobitoace; ci dobitoacele mai

iasă înainte. Când Petru nu mai era departe de Iași, l-a întâmpinat Potcoavă cu Cazacii și cu Moldovenii și-a vrut să puie pe Moldoveni în frunte, ca să se lovească întâiu, dar Cazacii n'au primit, căci nu se încredeau în Moldoveni, deci Șah a pus câțiva Cazaci ca strajă ca să vadă când vine oastea lui Petru și ei au văzut că acela a poruncit să mâne înainte cirezi de vaci și de cai, vrând ca vitele să sdrobească pedestreimea».

Turcii trimit oameni înainte pentru harță, dar Cazacii se abțin. «După aceea, când a ajuns mai aproape, au descărcat puștile în ei, încât unii au fost uciși și alții au dat dosul. Cazacii au început să tragă și în vite, cari s'au întors înapoi și-au sdorbit oamenii lui Petru. Ceeace văzând Potcoavă, care stetea la dreapta și Șah la stânga, au lovit într'înșii, i-au bătut și i-au măcelărit pe acei oameni turburați; așa că mulți au căzut și însuș Petru în cele din urmă abiă a scăpat».

«Dar Potcoavă, deși învingător, s'a îndoit că va putea să rămâie în domnie, mai ales că auzise că lui Petru îi vine ajutor dela voevodul Ardealului multă oaste sub Ștefan Bathory... deci a eșit din Iași cu 14 tunuri și cu provizii».

Un pasaj despre uciderea pârcălabului de Hotin.

«Când Potcoavă se apropiă de Soroca, s'a hotărât să se ducă ori pe unde la Niz, pe câmp se temeă din cauza zăpezilor mari și pe la Nemirow se

multă zăhăială făcea Turcilor decât Cazacilor, că de trăsnete fugea înapoi. Și dând războiul vitejește, după multă nevointă a Cazacilor, iată și al doilea rând pierd războiul Petru-Vodă și iarăși rămase izbânda la Cazaci».

«Potcoavă-Crețul, carele își pusese nume de domnie Ion-Vodă, după războiul cu noroc și cu izbândă ce au făcut la Docolina, de au bătut pre oastea lui Petru-Vodă, s'au întors la Iași. De aci, văzând că nu se va putea așeză la domnie, ca și din țara ungurească se pogorise lui Petru-Vodă oaste într'ajutoriu, au părăsit scaunul și țara și cu toți cu ai săi s'au întors înapoi pre la Soroca spre țara leșească. De acolo nu-și putea află cale pre voia sa, că pre câmp era omeți mari, pre la Nemirow se temeă de hatmanul și de voevoda Braslawski că-l cercă să-l prinză. Mai apoi, dacă au intrat în țara leșească, au chemat voevoda pre Șah și i-au zis: Voi ați făcut un lucru mare împotriva lui craiu și a țării, să risipiți pacea cu Turcul; pentru aceea să aduceți pre Crețul, și să mergeți cu dânsul la hatmanul, și el vă va trimite la craiu și voi vă veți curăți de acea vină, și Crețul încă va hălădui, văzându-l craiu așa de folos. Aceste cuvinte dacă au spus Crețului, el fù bucuros, gândindu-se că, de va merge la craiu, îl va ajutori spre domnie. Deci s'au dus cu dânsii la hatmanul, hatmanul le-au trimis la craiu, craiul l-au dat

temeà de hatman și de voevodul de Braclaw, cari aveau poruncă dela rege pentru el și se sileau să-l prindă». în închisoare și peste puțină vreme i-au tăiat capul».

«Hatmanul văzând oastea lor mare n'a vrut să dea lupta ci s'a folosit de înșelătorie, voevodul de Braclaw, fiind la Nemirow, a chemat la dânsul la curte câțiva Cazaci, între cari eră și Șah, hatmanul lor și le-a spus ce greutate a avut la rege, deși nevinovat, pentru acel Potcoavă, pe care ei l-au adus în domnie și prin aceasta au dat pricină împăratului turcesc să strice pacea și să nu creadă că aceasta e lucru de nimic. Ca regele să nu se supere pe ei, i-a sfătuit ca Potcoavă să meargă la rege să se desvinovățească și deoarece este bărbat viteaz, regele îl va primi bine, și-a spus să-l ducă la hatman și hatmanul va merge cu dânsul la rege. Cazacii au spus acestea lui Potcoavă, care a primit bucuros și-a mers cu voevodul la hatman».

Amănunte despre soarta tunurilor.

«Iar hatmanul l-a trimis la rege la Varșovia și regele l-a primit rău și a poruncit să-l pue la închisoare și să-l păzească bine».

P. 698 sub 1578:

Executarea lui Potcoavă cu discuțiile din dietă asupra acestui lucru, e menționată expediția Cazacului Alexandru în Moldova. Petru e înlocuit de Turci prin Iancu, un sas căsătorit cu o cipriotă bogată, cu banii căreia cumpără domnia.

P. 729 sub 1582:

«Iancul domnul Moldovei, care se purtase foarte rău față de rege, a fost alungat din țară. Deci cu visteria și cu toate lucrurile a vrut să fugă în Ungaria, dar prinzând de veste Iazlowiecki Nicolae, l-a prins în Pocuția și l-a dus la Lemberg și regele aflând aceasta, a scris îndată lui Nicolae Sieniawski hatmanul de câmp și lui Nicolae Herbort staroste de Lemberg ca după vechiul obicei să-l taie și să-i confisce toate averile lui, pentru luarea cărora a trimis pe Iacint Młodziejowski, vistiernicul ¹⁾ de curte și o parte a averii a poruncit s'o lase soției și copiilor pentru creștere.»

Pp. 250—251:

(Iancu-Vodă)... «s'au stătuit să treacă în țara ungurească prin țara leșească...».

«Și așa au eșit din țară și trecând pre la Pocuția, i-au ținut calea Iazlowețkii, și l-au dus la Liov cu toată averea lui, și îndată au trimis la craiu de i-au dat știre. Craiu au scris la Sinavskii hatmanul și la Herbort, starostea de Liov, să-i iă tot crăiesc și lui să-i tae capul. Și îndată au trimis craiul pe podscarbul lui, să-i iă toată averea Iancului-Vodă, numai feciorilor și doamnei să le lase o parte, să le fie de hrană».

II

IMPRUMUTURILE FĂCUTE ÎN CRONICA LUI SIMION DASCĂLUL DIN ACEIA A LUI AL. GUAGNIN (TRADUCEREA M. PASZKOWSKI)

Al. Guagnin. Opisanie Sarmacyey Europeyskiey. (traducere de M. Paszkowski) Warșovia 1768.

Pp. 110—114:

«Despot cel adevărat a fost alungat de Moldoveni din domnia Moldovei, care văzându-se alungat s'a dus la Roma, iar Moldovenii au luat în locul lui ca Hospodar al lor pe Alexandru. Deci acest Despot fiind la

Gr. Ureche. Cronica, ed C. Giurescu București 1916.

Pp. 181 și urm.:

«Pentru acesta Despot-Vodă scrie Marțin Pașcovskii, cronicarul leșesc, că oarecând au fost un Despot oarecarele locuind la Moldova, om de cinste și de folos foarte, carele întru nimica n'au fost mai jos decât cei

¹⁾ Podskarb.

Roma s'a îmbolnăvit și a murit acolo, iar între slugile lui cari erau cu dânsul eră un grec învățat, care după moartea stăpânului său a chemat toate celelalte slugi, tovarășii lui și-a spus:

«Domnilor tovarăși și frații mei iubiți, știți că stăpânul nostru a murit și n'a lăsat nici o rudă pe lângă dânsul, deci stăpânirea va lua averea rămasă pe urma lui, căci se cuvine stăpânirii. Dacă vreți să mă ascultați atunci ne va fi bine și mie și vouă, faceți deci așa, mergeți la stăpânire și spuneți de moartea stăpânului nostru și pârâți-mă pe mine, spunând că sunt un nepot al răposatului Despot, care vrea să ia toată averea unchiului său și nu vreau să vă plătesc slujba voastră credincioasă, ce ați slujit la răposatul unchiul meu, iar stăpânirea îmi va porunci să mă prezint la judecată și să vă plătesc, iar eu vă făgăduesc că voi împărți între voi tot ce este al răposatului, iar eu nu cer nimic, numai scrisorile și privilegiile pe cari le-a avut răposatul și să-mi dați pentru trai ca să mă pot duce aiurea și vă găsiți alt stăpân, căci vouă acele scrisori nu vă pot sluji cu nimic și în nici un fel. Tovarășii lui auzind aceasta s'au învoit foarte bucuroși și i-au spus: nu numai că te vom recunoaște la stăpânire ca nepot, dar ori unde va fi nevoie vom povesti-o. Iar el știind bine că adevăratul nepot al răposatului fusese ucis în războiu, a luat numele aceluia, și împărțind averea

de frunte, având și un nepot anume Vasilic. Acesta Despot și cu nepotul său viind Alexandru-Vodă la domnie, de frica lui cu toată averea lor au pribegit din țară și-au tras spre Râm unde nu multă vreme petrecând, au perit nepotul lui Despot la un războiu. Și de acolo mutându-se Despot la alt ostrov, și-au cumpărat ocine și s'au așezat, unde nu după multă vreme, au murit și Despot, rămânând toată avuția lui pre mâna slugilor sale. Și fiind unul dintre slugi de rudă grec anume Heraclu, carele eră mai de folos și mai de cinste decât toți și mai credincios la Despot decât toate slugile, fiind și om isteț la fire și ascuțit la minte, au chemat pre toți tovarășii săi, pre slugile lui Despot și le-au zis: Fraților, iată stăpânul nostru murì și averea lui toată pre mâinile noastre rămase; și iată cumu-i obiceiul la acesta loc, că dacă moare omul și nu va avea feciori sau altă rudă, iau judecătorii toată rămașița mortului; și acum de vor oblic de moartea lui Despot, vor veni de vor lua toată avuția stăpânului nostru și vom rămânea cu nimica. Iară de veți vreă să mă ascultați pre mine și să faceți cum voi zice eu, noi fără grijă vom fi dintr'acolo, și avuția stăpânului nostru noi o vom poživăi, numai să primiți un cuvânt, să mărturisiți către toți că sânt eu nepot lui Despot, și Despot a murit, iar avuția lui pre mâna mea au rămas, și să mă pîrâți la judecători cum nu

răposatului între tovarăși, și-a luat o parte din bani pentru trai și apoi s'a dus la Viena la curtea împăratului, rugând pe împărat să-i ajute să se așeze în domnia Moldovei și a arătat că este adevăratul nepot al răposatului și că i se cuvine domnia. După aceea a venit în Polonia la regele Sigismund August, rugându-l și pe el să-l ajute la domnie și întovărășindu-se în acea vreme cu Albert Laski, voevodul de Sieradz, cu care sfătuindu-se acel Despot, a hotărât ca mai întâiu să se ducă în Moldova să se înțeleagă în taină cu Moldovenii și ca să aibă drum mai ușor către domnie așa a făcut: s'a dus la soția lui Alexandru, care eră sora răposatului Despot spunându-i că el este nepotul răpostatului și crezându-l, l-a primit bine. Deasemenea soțul ei Alexandru l-a primit cu plăcere, iar Laski adună oameni în acest timp. Despot înțelegându-se cu Moldovenii aveă dela dâșii făgăduiala și nădejdea că-l vor ajuta pentru domnie, dar aceste înțelegeri au ajuns la urechile lui Alexandru, care a poruncit să-i dea otravă în ascuns.

«Cunoscând Despot că este otrăvit a recurs îndată la un medicament și acea otravă nu i-a putut face rău și după aceea fugind, s'a dus îndată în Polonia la Laski care adunase mulți soldați și s'au legat între ei să fie frați. Iar Laski i-a făgăduit să-l ajute să se așeze în domnie și adunând voevodul (i. e. Laski) câteva zeci de sate,

voiu să vă plătesc simbriile, că ei nu știu că Vasilic, nepotul lui Despot, au pierit la răsboiu; ci văzând ei că mărturisii că sânt eu nepot lui Despot și mă pîrîți pentru simbrii, vor crede cu adevărat că sânt nepot lui Despot, și nu vor luă avuția stăpânului nostru, ci-mi vor zice să vă plătesc simbriile. Deci vom împărți toată avuția dimpreună, și eu voiu lăsa să luați voi tot ce va fi, numai să-mi dați mie catastișele și zapisele câte sânt toate, și ceva bani de cheltuială, cât vă veți îndură voi, că vouă nu vă sunt bune de nimica acele hârtii, nici vă sânt nici de o treabă; și de aci ne vom rășchiră, carele încotro îl va îndreptă Dumnezeu. Deci ei cu toții primiră aceste cuvinte, și i-se jurară, cum nu numai înaintea județului sau către alți oameni, ci și printr'alte țări îl vor mărturisi cum că el este Vasilic, nepotul lui Despot. Așa meșteșugând într'acesta chip Heraclu cu tovarășii săi, au împărțit avuția lui Despot, și el au apucat catastișele și zapisele, între carele au fost și direscele cele de domnie a lui Vasilic, nepotul lui Despot, carele perise la răsboiu și au luat și din bani oarece, ca să-i fie de cheltuială, și împreunând numele, tovarășii săi i-au zis Heraclu Vasilic, nepotul lui Despot, luând numele aceluia ce perise la răsboiu».

«Și de aci rășchirându-se toți în toate părțile, Despot au apucat nume de domnie, și au trecut la țara

a adunat ca la patru mii de oameni și-a tras către țara Moldovei».

«Iar Alexandru în acest timp fiind domn acolo a adunat oameni ca la patru zeci de mii Moldoveni și Unguri și a tras către graniță așteptând pe Laski și pe Despot. Văzând ei că Alexandru aveà gata oaste mare și că erà greu să intre în țară au făcut o înșelătorie: s'au întors înapoi la Ostrog și au risipit oastea pe la locurile lor, poruncind să fie gata cu toate, când vor da de veste. Săptămâna următoare Laski, înțelegându-se cu Despot, a spus că Despot e bolnav și n'a lăsat pe nimeni în odaie și în fiecare zi spuneà că e mai rău și nu au trecut două săptămâni și Laski eșind din odaie s'a arătat foarte întristat și a spus că Despot a murit și i-a făcut slujbă, dând să-i facă sicriu și în el a băgat o piatră mare și a făcut și înmormântare, arătându-se a fi foarte întristat și povesteà peste tot în împrejurimi moartea lui Despot. Deci vestea a venit până la Alexandru că Despot a murit și cum au văzut îngroparea lui și a dăruit pe acela care a adus vestea și a poruncit îndată cu mare bucurie să se risipească oastea».

«Laski auzind că Alexandru a risipit oastea, a poruncit lui Despot să învie și îndată cu aceà oaste a tras spre Moldova. Iar când au fost aproape a venit vestea la Alexandru că Despot vine cu oaste, care auzind aceà veste a poruncit îndată ca să se

nemțească, căruia dacà i-au luat seamă chesariul nemțesc, cu dragoste l-au primit; carele dacà și-au arătat di-resele cele de domnie, l-au crezut cu adevărat că este nepot lui Despot și erà la cinste mare; însă lui nu-i erà de cinste, ci socoteà cum ar puteà face să dobândească domnia la moșia sa la Moldova».

«Carele umblând pentru domnie, au lăsat Nemții și au trecut la Leși și slujind coronii leșești și umblând între voinici la răsboaie s'au împrietenit cu Albriht Laskii, voevoda Siskaskii, carele dacà i-au luat seama, cu toată nevoința au silit ca să-l ducă la domnie, adevărindu-se Despot, că oricât va cheltui pentru dânsul, îi va întoarce mai cu asupră cheltuiala. Înțelegând Laskii aceste cuvinte s'au înfărtățit cu dânsul. Înțelegând Laskii și cu Despot de multe asuprele ce făcea Alexandru-Vodă boerilor săi, gândiră că pre lesne se vor împrietenii cu o seamă de boieri de țară și sfătuindu-se amândoi, au lăsat Despot să strângă Laskii oaste, iară el, făcându-se om prost, fiind necunoscut, s'au dus în țară la Moldova, că fiind om cu minte mare, umblând cu taină pe la boieri, pre toți i-au făcut prieteni. Mai apoi, umblând cu înțelepciune mare, s'au apropiat de au grăit și cu Roxanda, doamna lui Alexandru-Vodă, care i-au fost sorbună. Roxanda au spus lui Alexandru-Vodă de dânsul și s'au rugat să aibă socotință; nici Alexandru-Vodă

taie capul aceluia care o adusese și pe alții asemenea să-i taie, spunând: trădătorilor, nu știu de ce îmi aduceți așa știri, căci Despot de mult a murit și l-au îngropat și voi ați venit acel să mă înspăimânteți. Dar una după alta veneau vești sigure că Despot cu Laski nu mai sunt departe de graniță, abia atunci a crezut și a adunat cât mai repede a putut 12 mii de oameni și a tras către graniță. A așezat tunurile pe un deal în fața podului, nădăjduind că va apăra podul cu tunurile, dar pedestrima lui Laski a năvălit la tunuri și le-a luat și a întors acele tunuri împotriva lui Alexandru, care a fost silit să fugă la Turci. Iar Laski a tras deadreptul la Suceava și a așezat pe Despot în domnie, și lăsând oștenii săi acolo pe lângă Despot pentru paza lui, 500 de Italieni și Francezi el s'a întors înapoi în Polonia, făcând legătură cu Despot pentru despăgubirea pierderilor sale. După aceea Moldovenii gândind să trădeze pe Despot, l-au îndemnat ca pe acei oameni ai lui să-i trimită la granița ungurească împotriva lui Ianuș Vayda voevodul Ardealului, fiul regelui unguresc. Urmând sfatul, a trimis la graniță oamenii, adică Italienii și Francezii lui, cari nebănuind nimic erau siguri, negândindu-se la trădare. Iar Moldovenii alegându-și vremea au lovit într'înșii la strâmtoare și i-au omorât pe toți și după aceea au asediat pe Despot în cetatea Sucevii.

i-au frînt voia, ci l-au primit. Mai apoi, după multă vreme, prepuindu-și Alexandru-Vodă pre Despot, l-au otrăvit pe ascuns; carele dacă s'au priceput într'acesta chip că-i otrăvit, s'au dat la doftor de l-au păzit și nimica nu i-au foste.

«Iar Laskii în țara leșească, zălojindu-și multe sate și ocine, și luând bani de pre la alții, strângea oaste».

«Iar Despot dacă au eșit dela doftor, îndată au fugit în țara leșească și s'au dus la prietenul său, la Laskii și i-au povestit de toate câte au petrecut la Moldova. Laskii, voevoda Siraskii, dacă au strâns vre-o 4.000 de oameni pre leafă, luând pre Despot cu sine au tras spre granița românească, unde sosind la Nistru, au prins de veste Alexandru-Vodă, cum Despot vine cu oaste leșescă asupra lui, și-au sosit la margine; așa Alexandru-Vodă de sârg se gătează cu vre-o 40.000 de oameni și le ese înainte la Nistru, așteptând pre Laskii și pre Despot. Înțelegând Albriht Laskii și cu Despot, cum Alexandru-Vodă le-au eșit înainte la margină cu atâta putere, n'au cutezat să intre în țară, ci sfătuindu-se s'au întors înapoi, cruțându-se pe altă dată, și au rășchirat oastea toată pre la sate, lăsându-le cuvânt, când le va da veste, să fie toți gata. Iară pre Despot l-au închis Laskii într'o taină a sa, unde nime nu intră acolo, fără numai Laskii și-au scos cuvânt la gloate cum Despot s'au războlit. Și așa din zi în zi

Despot nefiind recunoscător pentru binefacerile lui Laski, care pierduse multă avere pentru dânsul, nu și-a ținut făgăduelile pe cari le făcuse înainte de urcarea în scaun. Laski su-părându-se cu drept cuvânt, s'a gân-dit cum să-l alunge din domnie ca pe un nerecunoscător și s'a unit cu cneazul Dimitrie Wisniowiecki, bărbat luminat, vestit și viteaz, pe care voia să-l așeze în domnie, iar pe Despot să-l alunge».

«Fiind deci la dietă la Piotrkow au hotărît între dâșii anume lucruri și să adune oameni. Laski a adunat 4000 de oameni iar cneazul Wisniowiecki alți 4000 și au tras către Moldova, și ambele oști aveau să meargă împreună, dar cneazul Wisniowiecki a venit mai întâiu la graniță și acolo urmă să aștepte pe Laski, cum hotărâseră între dâșii. Intre acestea Moldovenii au trimis soli la cneazul Wisniowiecki, spunându-i ca să nu mai aștepte pe Laski, căci toți Moldovenii îl cer pe dânsul la domnie și nu pe Laski, căci tu ești cneazul Wisniowiecki, cavalier de mult vestit, iar dacă aștepti pe Laski, slava nu va fi numai a ta, ci pe jumătate cu Laski, că te aduce la domnie. Și spre răul său le-a dat ascultare și a pornit către dâșii neașteptând oastea lui Laski. Iar Laski venea după dânsul cu oamenii săi, dar Moldovenii nu așteptară pe Laski».

«Despot fiind asediat de Moldoveni a început să trateze cu cneazul

arătându-se Laskii cu voie rea către toți pentru boala lui Despot, și îmbland trist, nu după multă vreme, într'una din zile au eșit Laskii afară la gloate, arătându-se posomorît la față și cu haine negre, arătându-se jalnic și cu voie rea, mărturisind către toți cum Despot au murit; și au învățat să grijească ce trebuiaște de pogrebanie, și au învățat de au făcut un sicriu, și l-au băgat în taină unde eră Despot, și în sicriu au pus o piatră mare, și au smolit sicriul bine, cum ar fi om mort într'însul, zicând că au smolit pre Despot în sicriu; de aci aducând preoți mulți, cu toate gloatele sale și cu multă jale au făcut îngropare și au astrucat acel sicriu. Deci vrând Laskii ca să crează toți că au murit Despot, au trimis cuvânt și scrisori în toate părțile, dând știre de moartea lui Despot, iară pre ascuns cum putea mai vitejește se gătia. Și fiind acolo și iscoadele lui Alexandru-Vodă, și văzând ei cu ochii lor cum Despot au murit și l-au îngropat, de sârg au alergat la Alexandru-Vodă, aducându-i veste bună, cum Despot au murit și au văzut cu ochii săi unde l-au îngropat și cum este Laskii jalnic pentru moartea lui Despot. Crezând Alexandru-Vodă cu adevărat aceste cuvinte că au murit Despot, cu mare dor au dăruit pre vestitoriul acela și bucurându-se că s'au mântuit de vrășmașul său, au slobozit oștile pre acasă».

Wisniowiecki, cerându-i să lase ostașii săi pe lângă dânsul, iar el a făgăduit să-i plătească, și să-i dea cneazului Wisniowiecki tribut fiecare an o sumă de bani, câteva mii de boi și câteva sute de cai și a făgăduit să-i înapoieze în Polonia cu pace pe oșteni. Dar Piasecki, care era porucznic pe lângă cneazul Wisniowiecki din voia lui fără sfatul altora a silit pe cneazul Wisniowiecki să nu facă nici o înțelegere cu Despot pentru că Moldovenii de bună voie și în deplin acord îl primesc pe el ca domn. Deci cneazul Wisniowiecki s'a convins, iar Moldovenii gătindu-se de trădare, i-au dat de știre că a doua zi să se gătească la un câmp, unde toți boierii îl vor aștepta și-l vor primi ca domn al lor, și au așezat oastea în două părți, o parte dincolo de pod și cealaltă în partea aceea a podului, pe unde aveai să vie cneazul Wisniowiecki».

«Și din nefericire pentru răposatul cneaz Wisniowiecki, era toamnă așa că o mare ceață s'a lăsat de dimineață când venea cneazul cu oamenii lui. Indată ce a trecut podul, Moldovenii l-au lovit de amândouă părțile, îndată i-au ucis oamenii iar el a fugit singur și s'a ascuns într-o câpiță de fân, unde după aceea venind un țăran după fân, l-a găsit».

«Și a spus țăranului : frate, scapă-mă, acum, iar eu îți făgăduiesc că vei avea răsplată. Țăranul i-a spus : urcă-te în car, te voi duce la casa mea, și l-a

«Albriht Laskii, voevoda Siraskii, scoțând cuvânt în toate laturile cum Despot au murit și înțelegând cum Alexandru-Vodă oștile sale le-a rășchirat, află vreme preîndemână ca să lovească fără veste de iznoavă asupra lui Alexandru-Vodă și de sârg au trimis la porușnici, cum mai curând ca să strângă oastea toată la un loc, unde dacă s'au adunat, s'au aflat vre-o 12.000 de oameni. Și de aci au zis Laskii lui Despot să se scoale din morți, adică să iasă dela taina de unde era închis și de sârg mergând spre granița românească, fără veste au trecut Nistrul, unde înțelegând așa degrabă socotitorii lui Alexandru-Vodă ce era la margine, de sârg au alergat la domnu-său, la Alexandru-Vodă, de i-au dat știre cum Despot îl împresoară fără veste și au intrat în țară. De care lucru cu adevărat știind Alexandru-Vodă că Despot au murit, n'au crezut, ci au învățat să taie capul aceuia ce au adus această veste, dându-i vină că face spaimă țării, că el știe bine că Despot au murit. Însă nesăvârșindu-se olăcarii, viind unul după altul și tot o poveste spun, cum Despot sosește, deșteptându-se ca dintr'un somn, un lucru așa de grab neavând de ce se apucă fiind oastea rășchirată cine-și preacasă, au apucat pușcile cu vre-o 1500 de oameni ce au putut strânge de grabă și au eșit înaintea lui Despot la Jijia, la sat la Verbia și au tocmnit pușcile împotriva podului, ca să

acoperit cu fân, dar nu l-a dus la casa lui ci la Tomşa şi la Moţoc, cari erau fruntaşii oştirii moldoveneşti. Deci aceştia foarte mult s'au bucurat de un asemenea prins şi l-au trimis îndată la împăratul turcesc împreună cu Ioan Piasecki Podoleanul, pentru cari împăratul a dat o mare răsplată şi a poruncit ca pe amândoi să-i arunce din turn în cârlige la golful mării la Galata. Acolo cneazul Wisniowiecki a stat spânzurat trei zile viu până ce Turcii l-au săgetat de pe metereze, căci batjocorisese pe Mahometul lor, pentru care lucru i-a pedepsit împăratul pe aceia, căci i-ar fi plăcut să-l chinuiască mai mult. Iar Piasecki a murit mai uşor, căci căzând eră spânzurat de coapse şi şi-a lăsat capul în jos şi astfel sângele l-a înăbuşit».

«Iar Laski a intrat totuşi în ţară cu oastea sa din pricină că Despot printr'o iscoadă i-a scris o scrisoare foarte jalnică, rugându-l să-i fie milă de dânsul, recunoscând că greşise faţă de dânsul şi făgăduind sub jurământ, că dacă Dumnezeu îl va slobozi şi dacă Laski îi va scăpa viaţa, îi va da şi-l va despăgubi de toate pagubele. Laski primind aceea scrisoare a chemat la sine pe toţi rotmiştrii şi a poruncit ca scrisoarea să fie cetită în faţa lor cu glas tare şi cerând sfat, cum ar fi mai bine, să-l scape sau nu? Rotmiştrii au sfătuit că e mai bine să-l scape şi să-l slobozească din închisoare că dacă Despot pierde acele

poată sprijini pre Despot; unde făcând năvală mare pedestraşii lui Laskii, au apucat puşcile şi le-au întors spre oastea lui Alexandru-Vodă; unde împresurând pre Moldoveni cu focul puşcilor şi din sineţe cu plumbi ce pică ca ploaia, de multe rane n'au mai putut suferi Moldovenii, părăsind pre domnu-său Alexandru-Vodă, au dat dos a fugi şi au rămas izbânda la Leşi. Iară Alexandru-Vodă, văzându-se golit şi părăsit de tot ajutorul, au fugit în jos spre Huşi şi de acolo s'au dus la Turci».

«Iar Laskii au tras la Suceava şi au aşezat pre Despot la scaun, iară el nu după multă vreme, s'au dus înapoi, lăsând lui Despot oaste, Joi-miri şi Nemţi şi Unguri ca să-i fie de apărare dincotro va avea nevoie, iară lui să-i întoarcă toată cheltuiala câtă au făcut până l-au aşezat la domnie. . . ».

«Albriht Laskii, voevoda Siraskii, dacă au aşezat pre Despot-Vodă la domnie cu multă cheltuială a sa, s'au dus înapoi la ţara leşească, lăsând cuvânt lui Despot-Vodă ca să-i trimită tot ce au cheltuit pentru dânsul, să-şi rescumpere satele şi ocinele care le zălojise pentru Despot. Ci Despot dacă s'au văzut aşezat la domnie, nimica de aceasta nu grijă, ci numai de prade şi de răutăţi ce făcea în ţară. Aşa intrând scârba între dânsii, înţelegând Laskii de atâtea asuprele şi strâmbătăţi ce făcea ţării şi lui

pagube și cheltueli toate câte le-ai făcut se pierd, iar cât va fi viu și slobod de asediul în care e ținut poți avea nădejde de răsplată. Deci au hotărât să-l scape și au venit cu oastea până la malul râului Siret nu departe de Suceava, neștiind ce se întâmplase cu câteva zile înainte, căci Ungurii cari erau câteva sute în cetatea Sucevii pe lângă Despot, se înțeleseseră cu ceilalți Unguri cari erau în câmp cu Moldovenii. Despot oprise pe cei cari erau cu dânsul în cetate să vorbească cât de puțin cu aceia, dar ei nu ascultau și tratau mereu între dâșii pentru trădare, căci greu ar fi putut Despot să-i împiedece, când nu avea pe lângă el decât câteva sute de Italieni și Nemți, cari îi erau credincioși și binevoitori, dar nu erau atâția cât Ungurii. Aceștia fiind trădători, hotărîseră în cele din urmă să-l dea pe Despot lui Tomșa și Moțoc. Despot înțelegând că va muri și cunoscând credința și bunăvoința față de dânsul a acelor Italieni și Nemți cari erau cu el și neavând cu ce să-i răsplătească pentru slujba lor credincioasă, a împărțit între dâșii coroana pe care dăduse să i-se facă, stricând-o și le-a mulțumit pentru slujba lor credincioasă. Aflând Moldovenii că Despot împărțise coroana sa Nemților și Italienilor, i-au prins pe toți și i-au închis, vrînd să-i omoare. Temându-se deci de moarte rea, au dat tot ce le împărțise Despot și abia așa i-au slobozit. Iar Ungurii uitând

nu-i plătește cheltuiala, gîndi ca să-l scoată din domnie».

«De care lucru dacă s'au adunat la seim la Petricov cu Dumitrașco Vișnovețkii, carele și acela eră om cu putere mare, și sfătuindu-se amîndoi, au tocmît Laskii ca să-l ducă la domnie și să scoată pre Despot, de care lucru încredințându-se amîndoi, nu după multă vreme s'au rădicat Vișnovețkii cu oaste căzăcească și au venit la Nistru, așteptînd acolo și pre Laskii ca să meargă asupra lui Despot».

«Intr'aceia vreme sfătuindu-se boierii țării dimpreună cu episcopii, ce vor face cu acel răsipitoriu de lege, că nu numai călcînd obiceiile țării și jacuri făcînd, ce și legea cu totul rămăsese de batjocură, de care lucru cu toții mai cu deadinsul sfătuindu-se cu Tomșa hatmanul ca să scoată pre Despot din domnie și așa jurară pre Tomșa, că eră om cu inimă mare, ca să fie el începătoriu acestui lucru».

«Intr'aceea vreme înțelegînd boierii cum Dumitrașco Vișnovețkii au venit la Nistru cu oaste căzăcească și așteaptă pre Laskii, vrînd să vie asupra lui Despot-Vodă, s'au sfătuit cu toții și au aflat ca să trimiță la dânsul să-l poftească să vie la domnie și să nu zăbovească, nici să vie cu oaste multă, că pot ei cu țara fără oaste să-i dea domnia, nici să aștepte pre Laskii, zicînd că dacă va veni Laskii va fi slava lui, iară nu a lui Vișnovețkii. Văzînd aceste cuvinte Vișnovețkii și adevărîța boierilor de țară, au

de binefacerile și de dreptatea stăpânului lor fața de dânșii, au prins pe Despot și l-au dat acelor trădători, dușmanii lui mai sus amintiți, Tomșa și Moțoc, dându-l afară la pod, au poruncit de l-au tăiat. Și după aceea au trimis către oastea lui Laski, care eră pe malul Siretului cu patru mii de oameni, iar Moldovenii erau de cealaltă parte a râului împreună cu Unguri ca la 5.000, au trimis pe un neamț cel mai credincios curtean al lui Despot, gol și desculț, tăindu-i nasul și urechile de eră numai sânge și încins numai la brâu, însărcinându-l cu această solie să-i spuie lui Laski să se întoarcă în Polonia dacă vreă să fie sănătos, iar de nu se va întoarce, va păți ce a pățit și acela. Deci trecând la oastea lui Laski a spus ce s'a întâmplat, cum au trădat Ungurii pe Despot și l-au dat în mâinile lui Tomșa și Moțoc și azi e a treia zi de când l-au tăiat la pod. Auzind această veste rea Laski, care cunoștea pe acel neamț a înțeles că este adevărată și a fost foarte mâhnit. Chemând pe toți rotmiștrii le-a spus aceste lucruri și se sfătuiă cu ei ce să facă și au hotărât astfel: Deoarece au tăiat pe Despot și nu mai avem nici o nădejde de scăpare și ajutor din cetate, e greu să facem altceva decât să ne întoarcem acasă. Și după aceea s'au sfătuit pe unde să se întoarcă acasă, căci aveau cu ei oaste foarte mică. Unii sfătuiau prin Bucovina, alții către Sniatyn, dar partea

întrebat sfat pe Pisacenskii porușnicul său, cum va face, aștepta-va și pre Laskii, au ba, că boierii cei de țară îl poftesc. Ce Pisacenskii, negândindu-se de vicleșug, văzând atâta adevărință de la boierii de țară, i-au zis să nu aștepte pre Laskii, ci să meargă la domnie dacă îl poftesc boierii, să nu fie lauda lui Laskii, ci a lor. Ascultând acesta sfat Vișnovețkii s'au gătit cu vr'o 500 de oameni să vie spre țară. . . ».

«Scrie cronicariul leșesc Marțin Pașcovskii, că dacă au înțeles Despot-Vodă de venirea lui Vișnovețkii, știind că despre Laskii, de unde-i eră toată nădejdea, are scârbă mare pentru ce nu-i întorsese cheltuiala, socotî că deacolo nu se va putea ajutori. Înțelegând că și Laskii va să vie cu Vișnovețkii asupra lui, s'au sfătuit să facă pace cu Vișnovețkii; neștiind nimica de vicleșugul boierilor săi, au trimis sol la Dumitrașco Vișnovețkii pentru pace, giurându-i 1000 de cai și câteva mii de boi, numai să facă pace și să se întoarcă înapoi. De care lucru întrebând Vișnovețkii sfat de Pisacenskii, porușnicul său, dela carele pentru sfatul lui, mai apoi i-au venit toată răutatea asupra capului lui, că vrând Vișnovețkii să facă pace pre cuvântul lui Despot și să se întoarcă înapoi, iară Pisacenskii tot l-au îndemnat să meargă, zicând că dacă-l poftesc boierii și țara, mai bine să fie el stăpân decât altul. Și așa Vișnovețkii, ascultând sfatul lui Pisacenskii,

mai mare a sfătuit către Bucovina dând aceste argumente: dacă ne ducem către Sniatyn, Moldovenii vor asedia mai înainte castelul, iar noi având dușmani în față și în spate, nu vom putea fi siguri în țară străină. Și deci să mergem spre Bucovina, dar Moldovenii vor pregăti codrul ca odinioară; ca să nu cădem acolo în cursă, trebuie să fim foarte cu băgare de seamă. Intre aceste sfaturi au găsit mijloc ca hatmanul să trimită cât mai repede două sute de călăreți, buni trăgători, cari să apere codrul și să nu lase pe țărani să-l strice și așa au făcut. Și când ai noștri au ajuns sub codru auzeau cum călăreții trăgeau în țărani, cari și începuseră să taie copacii pe alocurea și acei călăreți au ucis câteva zeci de țărani și în cele din urmă țăranii au fugit. Oastea Moldovenească venea după dâșii; Tomșa avea 12.000 pentru apărarea râului, deși moldovenii arseseră și pădurile în fața lor. Și ne-au gonit din urmă până la Sniatyn, și au sosit îndărăt după oastea polonă și au ars orașul. Astfel hatmanul a scăpat teafăr cu toată oastea sa și n'a pierdut nici un om, iar dela apărarea râului călăreții poloni au ucis mulți Moldoveni și i-au urmărit trei zile și trei nopți, nedându-le odihnă. Mai târziu aflând Turcii de trădarea acelor doi trădători Tomșa și Moțoc asupra lui Despot, s'au supărat pe ei, deci ei luându-și toate averile din Suceava au fugit la Lemberg, unde

n'au făcut pace cu solii lui Despot, ci s'au pornit spre țară, unde mai apoi și-au pus și capul».

«Văzând Despot-Vodă că despre Vișnovețkii nimica nu folosește, au trimis iarăși la prietenul său, la Laskii, cu multă rugămintă, să-și întoarcă scârba despre dânsul și să nu-l lase la nevoia lui, ci să-i vie într'ajutoriu, să-l sprijinească despre vrăjmașii săi, și ce va fi pofta și cheltuiala lui și dintâiu și de apoi, toată să i-o întoarcă, încă și alte daruri multe i-au adevărit. Unde văzând Laskii rugămintea lui Despot, fiind și Laskii atuncea sosit la Nistru la marginea țării, au chemat pre toți porușnicii săi și au cetit cartea lui Despot înaintea tuturor. De care lucru întrebând sfat de dâșii, scoate-va pe Despot din domnie, au sprijini-l-va despre vrăjmașii lui, înțelegând porușnicii aceste cuvinte și văzând că și Vișnovețkii nu i-au așteptat precum le eră tocmeala, ci au intrat în țară, au sfătuit pre Laskii să nu lase pre Despot la nevoie, de vreme ce mai înainte cu ajutoriul lui l-au așezat la domnie, zicând că de va eși Despot din domnie și cheltuiala lui Laskii va fi perită, iară de va fi Despot la domnie tot este cu nădejde că se va întoarce cheltuiala lui Laskii. De care lucru luând Laskii acesta sfat, au purces ca să apere pre Despot-Vodă, unde au venit Laskii pre țărmurile Siretului cu 14.000 de oameni».

« . . . Cronicarul leșesc Marțin Pașcovskii scrie că s'au rădicat Ianăș,

regele Sigismund August a poruncit să-i taie și a luat acolo și toate aceste averi ale lor .

craiu unguresc, într'aceea vreme cu cătăna oaste și apropiindu-se la hranița Ardealului sub munți; înțelegând de aceasta boierii moldovenesți, fiind vicleni domnu-său, avură prilej ca să împruțineze oastea lui Despot-Vodă; au sfătuit pre Despot-Vodă ca să trimiță oaste despre granița ungurească să fie de strajă. Și așa au trimis Despot-Vodă Nemții săi, carii eră slujitori la dânsul. . . ».

« . . . Cronicariul Marțin Pașcovskii scrie: Acolea tocmindu-și Tomșa oastea sa în două pâlcuri, vrând să înșale pre Cazaci, au pus un pâlc deoparte de pod, alt pâlc de altă parte de pod, dându-le învățătură într'acesta chip, dacă se vor înșiră Cazacii la pod, atuncea să-i lovească fără veste de două părți, cum s'au și tâmplat. Însă mai nainte cu o zi au trimis Tomșa olăcari înaintea lui Vișnovețkii, dându-i veste cu înșeleciune, cum mâine dimineată vor eși asupra lui Despot; de care lucru înțelegând Vișnovețkii această veste, cu mare bucurie au purces a doua zi, așteptând să-i iasă boierii înainte să i-se închine, unde mai apoi cu mare înșelăciune s'au înșelat».

«Așteptând Tomșa pre Vișnovețkii cu oaste tocmită la pod la Vercicani, iată au sosit și Vișnovețkii cu Cazacii săi, ci Vișnovețkii nu veniă ca la un rășboiu, ci ca la o domnie deșartă de stăpân, cu puțini și încă el fiind bolnav de sănătate. Și acoperindu-i negura, deodată Tomșa cu oastea sa

cea tocmită fără de veste i-au lovit, de i-au spart și i-au răsipit și pre mulți i-au prins vii. Unora le-au tăiat urechile și i-au slobozit, pe alții dimpreună cu domnu-său Dumitrașco Vișnovețkii, i-au trimis la împărăție, că Vișnovețkii neavând nădejde de o poticală ca aceea și fiind negata, lovindu-i Tomșa fără veste pierdù Vișnovețkii răsboiul, și au dat dos a fugi; și văzând că nu va putea scăpa, că erà și slab de boală, au intrat într'o căpiță de fân, la un sat la Botoșani și viind un popă la fân, să-l încarce, l-au aflat în căpiță ascuns și l-au dus la Tomșa de l-au închinat. Mai apoi cum s'au pomenit mai sus, l-au trimis la împărăție dinpreună cu cumnatu-său Pisacenskii, de i-au închinat».

*... De această poveste scrie Marțin Pașcovskii, cronicariul leșesc. Intr'aceea vreme când au pierit Despot-Vodă la Suceava, iată sosl și Albriht Laskii, voevoda Siraskii, la țarmurile Siretului, carele venià într'ajutoriu lui Despot-Vodă cu 14.000 de oameni, ci nimica nu i-au folosit, că cumu-și sunt Leșii de se gătează pre încet, până a veni Laskii să apere pre Despot-Vodă, iar Tomșa au înșelat pre Despot-Vodă, de i-au împărțit oastea și i-au ucis Nemții și de aci au bătut pre Vișnovețkii, mai apoi au omorît și pre Despot-Vodă. Deci înțelegând Tomșa de venirea lui Laskii, au prins pre căpitanul Nemților celor pedestri, de i-au tăiat nasul și urechile, și l-au desbrăcat de haine și l-au trimis

la Laskii, să-i spuie că au pierit Despot-Vodă, iară el, de va mai veni, cum au pățit Vișnovețkii, așa va păți și el și cum au pățit oamenii lui Despot, așa vor păți și oamenii lui, că țara nu este fără cap, cumu-i pare lui; iar de-i este voia să-i fie oamenii fără nas și fără urechi, cumu-i acel neamț, el să vie. Acestea toate dacă le-au spus neamțul lui Laskii, au întrebat sfat dela porușnicii săi, cum va face; ci porușnicii au zis că: dacă au perit Despot-Vodă, pentru carele mergeai să-l aperi și cheltuiala ta au pierit; nici avem ce umblă sau ce căută la Suceava, ci să ne întoarcem înapoi. Însă neputându-și află cale curată ca să se întoarcă, pre urmă pre unde venise se temeă de vicleșug, să nu le iasă înainte oamenii Tomșii, să pață mai rău decât Vișnovețkii; pre la Codrul Cozminului să treacă se temeă de țărani, înțelegând de dânșii să nu secuiască pădurea asupra lor, să pață mai rău decât Albert craiu. Mai apoi și-au aflat cale să se întoarcă pe unde au venit, socotind că de vor și eșl vrăjmașii lor înainte, se vor apăra din sinețe și se vor sprijini din arme și vor hălădui. Carii, dacă s'au întors înapoi, pre multe locuri le făcea năvală țărani cu îmblăcie și cu coase, ce nimica nu le-au stricat, ce întregi au hălăduit în țara sa, numai unul dintr'înșii au pierit. Această dobândă au făcut Laskii dela Despot-Vodă pentru mult bine ce-i făcuse și-l așezase la domnie.

III

ASEMĂNĂRI ÎNTRE CRONICA LUI URECHE ȘI
COSMOGRAFIA LUI SEBASTIAN MÜNSTER

S. Münster. Cosmographia Universalis. Bassel 1559.

P. 887:

«Docet Polonicarum rerum historia duos filios Lechum et Zechum a Iavan et filio eius Elisa progenitos venisse in terras vastas et incultas. . . Alii vero dicunt Pole in Polonica lingua sonare planum qua tota regio lipsa vasta et plana est».

P. 1059:

«Tartaria quae et Mongol dicitur a fluvio Tartar qui per eam fluit hoc nomen habet. . . »

«Aer et caelum intemperantum et mirificum, tonitura et fulgura in aestate adeo horrenda ut prae timore homines ipsi interent; iam calor magnus est, mox frigus et densissimae nives cadunt. Ventorum frequenter tam validi flatus, ut equitantes detineant et ad terram homines deiiciant, arbores radicitus evertant et multa damna inferant. In hieme ibi unquam pluit, in aestate frequenter, sed adeo parce ut terra vix madefiat. Regio alioquin omni animalium dives, in camelis, bobus, etc. . . »

Gr. Ureche. Cronica. București 1916.

P. 92:

«Țara leșească, sau cumu-i zic pre limba lor Polscă Zemlia adecă țara câmpului îi zic. Pentru loc tins i-au pus nume așa. . . »

«Pentru aceia îi zic țara leșească, pentrucă mai de mult o au fost chemând așa de pre numele lui Leh, fiul lui Elisei, nepotul lui Iavan, carele întâiu acela au locuit pre acele locuri».

P. 97—98:

«Numele și au luat țara dela apa ce-i zic Tartar, care cură într'acele părți ce-i zicem Magopi, iară locuitorii îi zic Mangul. . . »

«Văzduhul aceștii țări este neas-tâmpărat, că vara acele tunete de groaznice sânt, cât de frică mulți oameni mor și sânt călduri mari și aciași frig și omeți mari și acele vânturi sânt de mari, cât de multe ori se tâmplă de opresc pre om călătoriu cu calul și-l surpă jos, copacii din rădăcină oboară și multe pagube fac. Iarna niciodată nu plouă, vara foarte puțin și când plouă, deabiă jilăvește pământul. . . »

P. 1063:

«Primus Tartarorum imperator dictus est Cingkis, homo humilis sortis qui crevit in virum magnum et fortem, fuit que primus propagator et fator imperatorum Zavolhensium. Huius filius fuit Iocu chan, qui genuit Zain chan tertium imperatorem qui ab aliis Bathi appellantur et devastavit Russiam, Poloniam, Schlesiam, Moraviam et Ungariam . . . Quartus ex Bathi genitus fuit Temir Cutlu, qui est Tamerlanes, in historiis ab summam tyrannidem notus, qui totam Asiam vastavit et usque ad Aegyptum pertransiit. Hic imperatorem Turcarum Baiazeth vicit et captivum catenis aureis alligavit, secumque pro spectaculo circumduxit. Paulus Venetus hoc ordine recenset nomina Imperatorum qui rerum pothiti sunt in Cathay: Primus Cinchis, secundus Cui, tertius Barchin, quartus Allan, quintus Mongu, sextus Cublai et sub isto dicto Paulus in aula eius egit».

P. 916:

«Hi (Turcii) parva manu primo latronorum more clandestinis excursionibus vires sibi vindicare conati sunt. Confluente que subinde huiusmodi generis hominum colluvie, brevi se fuderunt in omnes vicinas terras, praesertim cum Graeci negligentiores essent et Christianorum crimina haec crudelia commeruerint flagella».

P. 98:

De toate dobitoacele se află multe...

Pp. 98—99:

«Impărat întâiu au pus de feliul lor pre unul ce l-au chemat Han. . .»

«Pre urma lui au stătut Ioc han, carele au născut pre Zain han, al treilea împărat, ce-l poreclesc Bati. Acesta au prădat Rusia, țara leșească, Slijia, Moravia, țara ungurească. Al patrulea han, fiul lui Bati, Temir-cutlu, carele îi zic Tamerlan, și se află acesta la istorie scris pentru vrăjmășia carele toată Asia au prădat, de au ars până la Egipt. Acesta au biruit pre Baiazit, împăratul turcesc și l-au prins viu și în cătuși de aur l-au băgat și l-au băgat în cușcă, de l-au purtat prin toată Asia. . . .»

«Iar la țara Cataiului întâiu au împărățit Ginhis, al doilea Cui, al treilea Barhin, al patrulea Alan, al cincilea Mongu, al șaselea Cublai».

P. 101:

«Acest fel de oarșeni, ce le zicem noi Turci, carii întâiu din tâlhari și din oameni puțini atâta s'au lățit și s'au înmulțit, că două părți de pământ cuprind, adecă Asia și Africa, s'au întins de au apucat o parte mare și din a treia din Europa, de sânt de Dumnezeu lăsați certare creștinilor și groază tuturor vecinilor de prinprejur».

Pp. 957—970:

Pentru domnia lui Othman data 1300.

«Orchanes Othomani filius, ambitione et audacia patri haud absimili, rei militaris disciplinae longe peritior, copiis apparatuque opulentior et instructor. . . Nam mira felicitate domuit Mysiam, Lycaoniam, Phrygiam, Cariam, regnumque in Hellespontem usque et Euxini littora protendit. Fecit hoc Graecorum dissidium ut Othomanica res cresceret et Prusiam Graecis adimeret. Dissidentibus autem eis Cantacuzeno magis quam Palaeologis foveat, primus ab eo in Europam accersitum traiecit. Post 22 imperii annum priusquam vivendi finem facit, filium post se reliquit Amuratem quum late imperium paternum propagasset sed contra Tartaros infeliciter pugnans cum multis copiis suae gentis occubuit. Amurathes Orchani filius patrem in imperio subsequens est. Vir robore laborum tolerantia, disciplina rei militaris, industria et ambitone suis haud inferior animi, quippe qui simulandi dissimulandique egregius esset artifex et falendi magister insignis. Suo tempore duo fuere imperatores Constantinopolitani, qui pertinaciter inter se dimicabant. Tunc alter qui se vinci verebatur imprudenter Amurathem ad partes suas tutandas praecio, pacta scilicet Callipoli facile illectum, ex Asia accersivit...

Pp. 102—107:

Și acestea s'au lucrat în anul 6808.

«Pre urma acestuia au luat împărăția fiu-său Orhan. Și iarăș și acesta cu acelaș meșterșug s'au apucat ca și tată-său, numai tărie și avere mai multă au avut, din zi în zi adăogându-se și lățind împărăția, că crescând vrajba între creștini au luat Misia, Licaonia, Frighia, Caria și Neția bătutu-o-au și o au dobândit și și-au lățit împărăția până la Helespon. Că pre aceia vreme intrase vrajba între Paleolog și între Cantacuzino, carii era capetele Țarigradului și socotî neprietenul Crucii ca să se arate unii părți cu prietenie și să-l cheme într'ajutoriu, ce s'au și tâmplat că au trecut cu oaste în Evropa și au deschis calea și altora pre urmă la Evropa să facă multă nevoie. Acesta aproape de săvârșitul său au făcut războiu cu Tătarii și au căzut în războiul acel fără noroc și au împărățit 31 de ani. Pre urma lui fiu-său Amurat au stătut împărat, om meșter și ascuns la inimă, carele n'au fost mai jos decât alții de vitejie, de a răbdare nevoie, de învățătura vitejiei. Acesta, acoperind gândul său ce vrea să facă, văzând, cum s'au pomenit mai sus, vrajba între Greci și slăbiți de războaie ce făcea în de sine, năimind cu leafă vase dela Ghenua și după ce au dobândit Helespontul, au trecut la Trația în anii 6871 și Calipoli la

Hunc itaque et copias eius nature in Thraciam per Hellespontum traduxit. . . Sic Europaeis opibus illectus dun ulcisci hostes simulat, usus Genuensium navibus Hellespontum ab Abydum superat. Occupata Callipoli per opportune in Chersoneso caetera Graeca oppida infestis armis patebat . . . anno Christi 1363 . . . facile et sine magno negotio magnam Thraciae partem ditioni suae subiecerit. Mox et Mysiam adortus armis subegit. Pari inde successu Bessos et Tribalos domuit, Serviam et Bulgariamque ingressus, quum Adrianopolim prius occupasset . . . cum Lazaro Serviae despota acie congressus, sub inguine confessus occumbuit, a Lazaro servo in domini vindictam occissus cum omnis impe-rasset 23. . . Is itaque defunctus duos reliquit filios, ad capessendam rerum administrationem idoneos Solymannum scilicet et Baiazetum. . . Hic (Soliman) cum Baiazeto ex Asia in Europam transgressus, hostiliter confligit. Quo extincto totius rei summa ad Baiazetum est devoluta. Baiazetus . . . erat autem vir ingenio peracri, maximarum rerum percupidus, in rebus arduis capessendis audax, in administrandis solers, in laboribus perferendis infatigabilis, in occasionibus prospiciendis acutus et sagax, in exequendis celer ac perseverans, animo fortis . . . regni finos

Crâm¹⁾ au apucat, ci apoi și o parte mai mare a Trației au luat. După aceea au supus Misia, Bosna, Rumele; mai apoi dacă au dobândit scaunul Udriului, de Bulgari și de Sârbi s'au apucat. Mai apoi au perit de o slugă a lui anume Lazăr Dispot, ce au fost mai nainte dela inimă iubit lui și l-au prins în războiu.

«Și i-au rămas pre urma lui 2 feciori, Suliman și Baezit, ci Baezit omorînd pre frate-său, au apucat împărăția. Eră un bărbat de minte ascuțit și poftitoriu de lucruri mari și îndrăzneț fie la ce se apucă, la trude răbdătoriu, vremea cunoștea și lucrul cum va purtă și stătătoriu ca să împlă de ce se apucă. Deci dacă au dobândit Trația toată, și au întors inima spre Țarigrad. Și întâiu au socotit să se apuce de Tesalia, Machidonia, Fotida, și de Atica și Misia, ce le zicem Sârbii și Ilirii ce-i chemăm Bosna și Tribalii, ce-i poreclim Bulgarii, o parte de dânsule au luat și au ucis și domnul Bulgariei. Mai apoi au încunjurat în 8 ani Țarigradul și auzind că vine oaste ungurească și franțuzească, pre carii împăratul creștinesc i-au adus și i-au chemat într'ajutoriu, temându-se de atâta oaste, au părăsit Țarigradul de-a-l batere și au sârguit de au eșit înaintea acei oști la Nicopoli și dând războiu au biruit Baiazit și mulți domni și hatmani ai Franțozilor au perit.

¹⁾ Confuzie cu Chersonesul Tauric.

brevi temporis spaci produxit et exultit, ut circa Thraciam diu versatus pene universam excepta Constantinopoli et Pera, bello affligeret. Deinde reliquam Graeciam manus iniecit Thessaliam, Macedoniam, Phocidam et Atticam occupavit suique iuris fecit. Mysios quoque qui hodie Servii, Illyricos, id est Bosnenses, Triballos qui Bulgari communi vocabulo dicuntur assiduis praelis vexavit, patris mortem sic ulturus. Principem Bulgarorum interficit, alios subegit, aliis quae tributa quotannis exhibenda induxit. Byzantium quoque urbem regiam . . . obsidione vexavit. . . octo enim annos Constantinopolem obsederat et obsessam facile expugnasset nisi Ungarorum, Gallorumque adventum formidans, illis ad Nicopolim occurrisset memorabilique praelio nostros superasset captisque magna ex parte Gallorum ducibus . . . reversus tyrannus ad Constantinopolim obsidionem, spei plenus eam biennio denuo obsessam occupasset, nisi Tamerlanes Scytharum rex, instar torrentis ipso incursu contra vastando, Baiazetum omni apparatu occurrere conatem in Asiam revocasset. Ubi et in Galatiae et Bithyniae confinio instructa acie collatis signis fortiter dimicatum est. At Baiazetus impar viribus superatur, vivus et captus in cavea cathenis aureis vinctus ac circumductus

De care lucru cu noroc seme-
tindu-se Baiazit, iară s'au vârtejit
la Țarigrad și 2 ani stând asupră-i
de i-au flămânzit, și eră acum cei
închiși periți de n'ar hi venit Tamer-
lan, hatmanul tătăresc, și Baiazit fû
biruit de mulțimea Tătarilor, ce nu
eră deopotrivă și l-au prins viu și
ferecându-l în cătuși de aur și în
cușcă băgându-l, l-au trecut la Asia.
Ci la Asia l-au slobozit, iar el de ru-
șine curând au murit, după ce au îm-
părățit 13 ani și 6 luni. Rămas-au fii
de dânsul Calepin, Moisei, Mahmet
și Mustafa; ce Calepin de sârg au mu-
rit, iară fiu său Orhan de unchi-său
Moisei fû omorît și Moisei de frate-său
Mahmet. Acesta Mahmet țara munte-
nească și Machidonia au supus și
țenchiul sau hotariul turcesc până la
Madenanici ¹⁾ l-au mutat și scaunul
și au pus la Odrii. Și după ce au ținut
împărăția 17 ani au murit. Deci al
doilea Amurat căzû la împărăție.
Acesta, cu ajutoriul ce aveă dela Ghe-
nuva, trecând la Trația au bătut pre
unchiu său Mustafa și Thesalonica
au sfărâmat, carele eră oraș bătrân,
tare și plin de avuție și pre acele
vremi Veneția o țineă. De aci au supus
Chiprul, Epirul, Etolia. Cunoscând
de acia că de va putea să lege prie-
teșug cu Gheorghie Despot, domnul
Sârbilor, că lucrurile lui se vor în-
tări și a creștinilor vor slăbi, cu toată

¹⁾ Sic. Greșeală a copiștilor pentru Marea Ionium.

itandem dimissus... inglorius in Asia paula post diem obiit. . . »

«Ut autem redeamus ad Baiazetum is ubi mortus est reliquit regnum quator filiis, quorum nomina sunt Calapinus, Moyses, Mahometus et Musapha. . . »

«Caeterum Calapino posthaec mortuo, Orchanus filius successit, tenera aetate adolescentulus, ac brevi post a Moyse patruo extinctus est, sed ipse haud multo post moriens, fratri Mahometi regnum per manus tradidit... Valachis bellicosus nationibus bello attritis, tributa gravia imperavit. Ipse Macedoniam bello domuit, promovitque Turcorum signa ad Ionium usque pelagus. . . . Mortuus est autem Mahometus postquam imperavit 17 annos, anno Christi 1422, constituitque regiam sedem in Adrianopoli. Amurathus hoc nomine secundo, vulgo Muratbeg. . . . At Amurathus Genuensium opera in Thraciam delatus, cum Mustapha hostiliter confligit, vicitque et totum imperium est assequutus . . . provincias Graeciae adortus, nobilissimas eius civitates accepit in fidem, praesertim Thessalonicam civitatem illustrem antiquitate, amplitudine, pulchritudine amoenitate, opibus, opportunitate situs . . . quae tunc a Venetis tenebatur . . . Quin et Epirum et Aetholiam in ditionem suam redegit atque Illyricorum oppida. . . . Concessit tum Amurathus in Mysiam, nec ulla re Georgio Despota potuit flecti ut

nevoianța au silit și au luat fata lui să-i fie împărăteasă.. »

«De acia și cu puterea socru său și cu a sa s'au apucat de Beligrad și bătând cetatea au perit 7000 de Turci. După moartea acestuia stătut împărat al doilea Mahmet, carele au încunjurat Țarigradul cu multă mulțime de oaste și l-au luat în anii 696r în 31 zile a lui Mai. În al doilea an după aceea s'a dus la Beligrad și mulți de ai săi acolo perind și el încă rănit l-au părăsit. De acia Bulgarii au luat și Dalmația și Rastia au dobândit. De aci Trapezondul l-au dobândit și Mitelina cu alte ostroave au luat. Apucat-au și Evbeia și Chiefeia, ce o ținea Ghenuezii și au împărțit 32 de ani. De aci Baiazit al doilea luând împărăția, răsoiul cu Venețianii făcând și le-au luat Naupactum, Metona, Dirahia și toată Dalmația au prădat și au murit otrăvit. De aci Selim fiu său căzută la împărăție. Acesta au luat Alcarul oraș mare la Eghipt și după ce au omorât pre sultanul, Alexandria toată cu Egiptul le-au dobândit și le-au lipit de împărăția lor și Damascul l-au luat. Pre urma lui, fiu său Suleiman fiind împărăția, luat-au Beligradul, apărătura nu numai a țării ungurești, ce a toată creștinătatea. De acia Rodosul au biruit și Strigonia și Buda și alte orașe a țării ungurești, înconjurat-au și Beciul . . . »

secum foedus iniret, priusquam ab eo nuptias filliae extorsit ingenti dote a Despoto rogato est, ut extorri ac patria eiecto ad pristinam fortunam recuperandam auxilio esset. . . oppugnare adorint Belgradum . . . ut 7000 Turcorum in hoc obsidione quae septimum etiam attingit mensem sint desiderata. . . »

«Mahometes secundus. Mahometes Amurathi filius mortuo patre imperium assecutus. . . . Ad expugnanda Constantinopolim animum adiecit. . . »
(Iuarea Constantinopolului la istoria imperiului bizantin).

«Anno 1455 expeditionem in Ungariam instituit atque maximis copiis Belgradum . . . obsedit . . . Machometem sagitaeque sub papilla leva stringebat in pectore . . . Turcae . . . igniominiosa ac turpi fuga per noctem obscuram abierunt. . . Porro Mahometus . . . Trapezuntium expugnat, deinde adorit insulas Aegaei manus et ocupat Mytilenum. Deinde crudelissime Chalcidem urbem in Euboea insula expugnavit. . . »

«Baiazetus huius nominis. . . secundus ditio Venetum in Peloponese laeso Naupactum . . . est illis adempta, Meton quoque expugnata. . . Veneno a filio iuniore dato. . . morit. . . Zelimus minor natu filius Baiazeti. . . »

(Pe larg Iuarea Damascului, Egiptului și Cairului, «Alcar»).

«Reliquit Zelymus post se filium unicum Solymanum nomine. . . Belgradum expugnavitque quidem non

tam Ungariae sed totius Christianitatis propugnaculum erat. Cumque tyranus post eam victoriam. . . generosa quadam promptitudine contra Rhodum arma sumpsit».

(Pe larg luarea Budei și Strigonului, asediul Vienei).

Completare după ediția germană a Cosmografiei lui Seb. Münster. Bassel 1614.

P. 1429:

«Anno Christi 1300 ist dieser Othomanus, von den bissher alle Türkische Keyser Othomani genent werden, erstanden in Landt Natolia. . . Es wällen auch ettliche er sey ein Tartar gewesen und kammen auss Persia in Cappadociam, unnd sich da nider gelassen. Dann da er von armen und schlechten Eltern erborren aber ein freyer keker Kriegsman war, flohe er ettlicher schmach hab von den Tartarn, und kom mit 40 Pferden, nam eyn das Gebirg Cappadocie, und fieng an umb sich zu rauben. Da kamm viel Räuber zu ihm dass er also starck ward, dass er ein offnen Krieg fürt und bracht das Landt Cappadocie in sein Gewalt, darnoch Pontum, Bithyniam und das Klein Asiam».

Pp. 1437—1438:

Pe larg moartea lui Soliman la «Ziget». «Solymano tratt nach sein Sohn Zelyms, diss Nammeus den andren». Ia Venetienilor Ciprul la 1571, moare la 1574, 13 Decemvrie.

Pp. 101—102:

«Otoman, împăratul lor cel dintâiu au fost tătar, slujitoriu al hanului celui mare, om îndrăzneț și mai mare de trup decât alții. Acesta de nevoie au eșit din țara tătărească și au început întâiu la Capadochia a țineă drumul, având cu sine numai 50 de oameni și s'au adaos după aceia unul câte unul până s'au înglotit, unii din din oameni răi adunați, alții și de nevoia lor, pentru să hălăduiască de moarte, alții în nădejde de dobândă. Și așa după adaos ce făcea, întâiu pre ascuns, iară dacă s'au înmulțit în vedere se apucă de prăda și jăcuiă. Și de aci cu toții s'au pornit de au luat Capadochia, Pontul, Bitinia, Pamfilia, Țiliția, țări mari. Și acestea s'au lucrat la anul 6808».

Pp. 106—107:

«Soliman. . . mai apoi au perit la Zeghit, împărățind 47 de ani. Urmatul-au al doilea Selim, carele. . . au luat Venetianilor Chiprul. . . și de aci au murit la anul 6983. Pre urma

Urmează Amurat III și Mahomet III care ucide 19 frați, cu el se termină șirul împăraților.

lui Amurat au împărțit și după dânsul al treilea Mahmet, carele au omorât 18 frați și au luat împărăția.

IV

ASEMĂNĂRI INTRE SARMAȚIA LUI MIECHOWSKI ȘI CRONICA LUI URECHE

*Matei Miechowski. Sarmatia Asi-
ana atque Europea, în, I. Pistorius.
Polonicae Historiae corpus I, Bassel
1582.*

P. 129:

Lista hanilor Tătari ca la Münster. Apoi continuă: «Quintus imperator ex Temir Cutlu progenitus fuit Temir Czar. Iste dicitur, per Vitoldum ducem Lithuaniae et Vladislaum regem Poloniae in auxilium contra cruciferos Prussiae evocatus fortiter pug- nans ferro occubuisse. Sextus impe- rator et Temir czar genitus fuit Mecmet czar. Ex illo genitus est Achmet czar septimum imperato- rem. . . . Achmet genuit Schiachmet octavum imperatorem».

P. 137:

«Quidem miles magni Chan nomina Otumanna, fortis humilis et fortuna tunc obscurus viribus tamen corporis robustus et audax, propter certas ut ei vi debatur iniurias, e Tartaris in quadraginta equis secedens, cō- epit occultē in Cappadocia montes et adytus opportunes occupare et ex oportunitate loci et temporis praeda agere ad quem plurimi grassatores, ut sit in huius modi genere hominum,

Gr. Ureche, Cronica, ed. Giurescu.

P. 99:

«Al cincilea din Temir Cultu, fiu- său cel mai mare Temir țar, au stă- tut împărat, carele zic că au perit la Prusi în războiu, bătându-se cu Crijecii. Al șaselea fiu său Mahmet țar. Al șaptelea fiu său Ahmet țar- iu. Acesta au născut pre Șahmet, al optulea împărat».

Cf. pasajul respectiv reprodus la p. precedentă compararea cu Mün- ster. Pasajul lui Miechowski e mult mai aproape de textul lui Ureche.

coufluxerunt et coaluerunt vehementer ita ut quod prius occultis insidiis egit, palam et pari Marte tunc coeperit oppida civitates et gentes invadere et occupare. Et quia non reperit resistentes. . . . occupavit et Cappadociam, Pontum, Bithyniam, Asiam minorem, Pamphiliam et Ciciham».

ASEMĂNĂRI ÎNTRE CRONICA LUI URECHE ȘI MARCO POLO

Marci Pauli Veneti. De regionibus Orientalibus, libri III, in Simion Gryneus. Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitorum, Bassel 1532.

P. 374:

«Per totam provinciam Cathai ex montibus eruntur lapides quidam nigri, qui ignem missi ut ligna ardent et accensi aliquandiu ignem conservant, ut si vesperi accendatur per totum noctem vivum ignem retineant, utuntur autem multi iis lapidibus quod lignorum in quibusdam locis sit penuria».

Gr. Ureche, Cronica, ed. Giurescu

P. 98:

* . . . la țara Cataia . . . Află se și stânci negre de piatră, de fac foc cu dânsa dacă o sapă și arde în loc de lemne, pentru lipsa lemnelor».

IV

IMPRUMUTURI ÎN CRONICA LUI MIRON COSTIN DIN ACEA A LUI GUAGNIN (TRAD. PASZKOWSKI)

Al. Guagnin. Opisanie Sarmaciey Europejskiej (traducere Marcin Paszkowski). Warszawa 1769.

(Poema lui Otwinowski)

Pp. 652—654:

Marte cel sângeros a terminat repede izbânda lui Zamoyski la lupta

Miron Costin, Opere Complete ed. V. A. Ureche, I.

dela lacumul râu Teleajen, repede a fugit Mihai și el a dobândit câmpul de luptă.

Dar începând dela castelul din Ploești oastea a fost chinuită de zăpezi și de bălți, și au împlânzit-o numai făgăduelile celor doi voievozi, unul în Moldova, iar Simeon în Muntenia își iau asupra unele obligații. Deci Zamoyski socoti să lase pe Simeon liniștit în țară, ceeace nu se putea fără apărare, dar lui nu i-s'a părut cu cale să se ducă cu oastea lui către orașul de scaun, și în oaste erau neînțelegeri. Orînduește pe câțiva să meargă cu pâlcurile lor, căci *Mihaiu adunase din nou oameni în țara sa*. Vrea să trimită pe Nivozi, dar ei nu vreau, fiecare e mai bucuros să se ducă acasă.

Ție Potocki îți cer să mă înlocuești, căci sunt bolnav, zice Hatmanul, căci mie mi-a venit vremea să mă odihnesc, să mă duc acasă. Tu ești obișnuit cu greutățile, cu lupta, ai luptat cu Tătarii, cu Danzigul, cu Muscalii, te cunosc Ungurii înfrinți, căci Răzvan căpitanul lor a fost pus în țeapă în loc să ia domnia și astfel a fost asigurat domnul Moldovei. Acestălalt va fi deci călăuzit de vitejia ta spre scaunul său, îți vei mări slava pe care o ai în toată Polonia, o vei înălța la cer și vei dobândi recunoștință în patrie și răsplată dela rege. Dumnezeu atot-puternic te va păzi și te va așeză fericit în fața tronului stăpânului tău cu bărbăție nepătată.

Acestea spune din privire și apoi din gură Zamoyiski adaugă: Mergi fericit Potocki, pe lângă tine rămân frații tăi fiecare cu roata lui, și al patrulea cu ei nepotul tău, Strus și Kalinowski rudele tale, cneazul Porzycki, Temruk și Tarnowski, care rămâne asupra oastei muntenești pe lângă Simeon și roata lui Buczacki. Cu tine merg și Golski și steagul lui Pozarowski și 50 de cai ai lui Milewski, Swierski și acei ale căror roate sunt orînduite în Muntenia vă vor întovărăși, mai adaug și pe Lastowiecki cu 150 de pedestrași, Szredzinski cu 200 și Lisawski cu tot atâția și Gdeszinski, Gorecki merge după dorința lui. După aceea s'au despărțit, luându-și rămas bun, unii au rămas cu noi, alții au plecat.

Dușmanul în munți pregătește o cursă, ai noștri merg să împiedice trădarea și straja înaintea noastră e la două mile de a lor, urmează tunuri ușoare.

Zăpada a arătat drumul, *noaptea cade*, dar asprul Marte aduce căldură. *Mergem între munți, unde trecători înguste deschid drumuri strâmte* ce trec în vaduri repezi peste Argeș. Așteptăm tunurile într'un câmp lângă pădurea de stejar, dela straja din față unul ne aduce veste că *Udrea în oraș e prevenit de sosirea noastră*. Stărostele geme, e chinuit de boală, noi *mergem îndată în tăcere*, lăsăm la stânga pe Baba-Novac, în vale vedem foc. *Zorile se arată pe dealuri*,

P. 452:

Iară Mihaiu-Vod, după războiul ce pierduse la Teleajin, strâns-au iar oaste prin munți de ai săi și din țeara Ungurească cunoscuți și amu făcuse aproape de șapte mii de oameni, cum scrie Hornograful și pornise Udrea cu 4000 de oaste să fie de strajă. Iară singur tot se gătă în munți să iasă odată cu puști și gătit mai bine. Ce, l-au grăbit Simeon-Vod de n'au avut vreme să se mai întărească; că de sârg strângând oaste de loc și cu Leșii, pre sfatul iarăși boiarilor

stelele nu se mai văd pe cerul luminat, *iată ajungem la Argeș* așezat pe un deal, mai jos însă ca noi și e încins pe o lature de râu, la dreapta eră un pod spre oraș și munte înalt la stânga, râul curge adânc și *lasă puțin loc între dealuri*. Am trebuit să trecem râul mai multe ori în vad repede.

Udrea ese din oraș pregătind o cursă, voiă să ne lovească în oraș din față, nădăjduind că vom merge într'acolo de-a dreptul, dar Hatmanul ne duce pe sub dealuri prin pădurea deasă. Cei din frunte întâmpină pe Udrea cu oastea, de ambele părți se ridică un strigăt, *Marte cel sângeros a fost favorabil, de trei ori s'au lovit bărbătește cu noi, a patra oară au dat dosul cu rușine spre dealuri*. Sosesc ajutoare, măcelăresc în toate părțile, multe trupuri zac în văi în tufișuri, unul lovit de lance, altul piere de răni căzând de pe cal călcat în picioare de cai. Pedestrimea trimite urmăritori prin vad peste râu, pe dealurile cu tufișuri, apoi trâmbițele sună întorcerea. Potocki ar fi vrut să-i urmărească, dar caii sunt obosiți de mersul prin râurile prăpăstioase. Trebuie să ne odihnim lângă oraș și cum soarele arde zăpada se topește și se face baltă până la pântecile cailor.

Cu Udrea au fost șapte mii de oameni, au căzut o mie cinci sute și însuș a fugit cu totul, iar steaguri au fost luate șaptesprezece, din oastea noastră un pedestraș a fost ucis, altul rănit. *Mihaiu* la Ruzi, *la două*

celor de loc au purces din București și au mers ziua și noaptea prin locuri ascunse până la orașul Argeșului pe numele apei Argeșului. Acolo eră Udrea cu oastea lui Mihaiu-Vod acea de strajă. Desdimineață într'o zi au agiuns oastea lui Simeon-Vod subț acest târgușor și amu prinsese și Udrea de veste și i-au căutat și lui a scoate oastea la câmp, că loc de fugă nu eră, că se apropiase oștile lui Simeon-Vod. Ce până în de trei ori au dat răsboiu Leșilor, întorcându-se iară a patra oară au purces în risipă oastea Udrei. Mihaiu-Vod nu eră departe de acoloa în munți, viind să se adune cu cealaltă oaste. Ci deacă i-au dat scire Udrea de răsipia sa, au început și ceilalți a-l părăsi cu toții și numai ce i-au căutat a părăsi țeara Muntenească și a trece munții la Ardeal. Udrea după aceea, curând au venit și el și s'au închinat la Simeon-Vod. Și așii Mihaiu-Vod vrând să dobândească Ardealul, au pierdut și țeara Muntenească.

mile de aci, e înștiințat de Udrea, își scapă pielea fugind prin Vâlcea. Răsunare pentru Hotin. A doua zi Tarnowski cu oamenii hospodarului e trimis după dânsul, urmărit, deși are tunuri fuge prin munți și e alungat din țară. A patra zi ne întoarcem la Pitești, ne întâmpină la oraș solul lui Griuzeldi: Slava ta staroste e vestită pe tot pământul, slava Poloniei nu se va stinge în vecii vecilor, a spus Turcul, și Pașa iubește sabia ta, îți urează aceeaș slavă ani mulți fericiți. Apoi Udrea cu boierii fruntași cere iertare și prin mijlocirea altora o obține ușor, a 12-a zi după luptă vine și cu alții și Hospodarul primește supunere dela toți în țară. Oastea noastră a rămas câteva săptămâni la Pitești, apoi s'a întors în tabere în Moldova.

Pp. 654—655:

După moartea aceluia (a lui Ieremia) Moldovenii s'au apucat din nou să se răscoale împotriva Polonilor în înțelegere cu Tătarii și cu unii Turci. Dar nobilii Ucrainieni stând pe lângă Constantin, fiul lui Ieremia au apărut după cuviință stăpânirea lui, și deoarece niciuna din părți nu voia să cedeze, s'a ajuns la luptă, s'au bătut la satul Ștefănești în ziua Sf. Toma anul 1608 unde ai noștri cu ajutorul lui Dumnezeu au rămas stăpâni pe câmpul de luptă, deși nu erau mai mulți de 3500, iar Moldovenii cu Tătarii erau 16.000. Turcii câteva sute steteau de o parte privind care va

Pp. 456—457:

Ce îndată ce au înțeles că au scos feciorii lui Simeon Vod pre feciorii lui Ieremia-Vod din scaunul țării, au purces singur Visnovecki și cu câțiva Potocesci cu oști asupra lui Mihăilaș-Vod. Avea și Mihăilaș-Vod oaste de țară lângă sine și puținei Tătari și Turci. Ce Turcii la războiu n'au vrut să meargă, ce au privit de departe. Fost-au acest războiu între veri pentru domnia țarei la Ștefănești și au înfrânt partea lui Constantin-Vod pre partea lui Mihăilaș-Vod.

fi sfârșitul acestei lupte. La început s'au lovit destul de bine dar apoi toți s'au risipit, atât Moldovenii cât și Tătarii; Stroici eră hatman asupra lor. Nu e de mirare că o asemenea adunătură a dat dosul în fața noastră, căci toți erau nobili cavaleri și ucrainieni: doi Potocki, doi Sieniawski frați. . . Constantin Movilă eră cu roata sa pe lângă cneazul Wisniowiecki, cumnatul său.

V

ASEMĂNĂRI INTRE CRONICA LUI MIRON COSTIN ȘI «WOJNA DOMOWA» A LUI TWARDOWSKI

Samuel z. Skrzypny Twardowski. Wojna domowa (Răsboiul civil) Kaliș 1681, I.

Miron Costin, Opere Complete, ed. V. A. Ureche, I.

Pp. 5—10:

«Cehrynul este o așezare mare pusă atunci stegarului (Horunji, Choraț) coroanei o veche colonie căzăcească, acolo stă starostele. Un oarecare Chmielniecki având în apropiere o fermă, nu eră un om de desprețuit, căci se pricepea în răsboaie și în litere, om trufaș de când regele Vladislav pregătind răsboiul neisbutit cu Turcii comunicase cu dânsul și-i dăduse conducerea întregii flote. A început să-și așeze acolo o slobozie și să se judece pentru ea, căci Czaplinski socotea că nu se cuvine ca să fie un țăran atât de bogat și să întemeieze un oraș și voia să i-l ia. Deci când acela nedreptățit s'a împotrivit a fost aruncat pentru câteva zile la

Pp. 570—574:

«Avea Hmil dela Craiu lângă Cehrin un loc de odae. Acolo făcându-și și beserecă lângă odaie și adăogându-se oameni din zi în zi au făcut slobozie, anume Subotov, loc de o milă de Cehrin, în câmpi pe apa Tiasmânului și stărostia Cehrinului fiind pre seama lui Coetpolski Horunji feciorul lui Conepolski hatmanul, ispravnicul lui anume Ceaplinski tot'dauna pâră pre Hmil pisariul la stăpânu-său pentru slobozia aceea Subotov, zicând: Pentru ce să ție un mujic târguri? Și așia prilejuindu-se lui Horunji, stăpânul Cehrinului, a trece cu oști asupra Ozu-lui, unde mult plan au luat dela Tătari și au prădat atunci pre Nohai ce eră pre lângă Oz și la întorsul lui

închisoare. . . . Fiind liberat a strigat că: încă Czaplinski nu i-a luat tot cât are sabie în mână. . . »

«Abia a plecat și a și început să se înțeleagă cu alți nemulțumiți. Hatmanul înștiințat trimite o scrisoare lui Krzeczowski pulcownik de Pereaslav, ca să-l prindă negreșit. . . , dar având legături cu dânsul i-a dat de știre și i-a arătat scrisoarea. . . Deci însoțit de alții se duce întâiu la Zaporojeni și pe cai repezi se duce de-a dreptul la Oardă, unde amintind Țătarilor vechile legături și ajutoarele date lui Sangierei, cere ajutor. Multă vreme hanul a arătat față bănuitoare, ce va fi această înțelegere, dar când și-a pus fiul zălog și însuș a jurat pe sabie, păgânul a poruncit să i-se dea cât mai repede șapte mii dintre Țătarilor mai de frunte. . . »

«Când Hatmanul a aflat de aceasta s'a grăbit după dânsul, vrând, cum spuneă să înăbușe în iarbă această hidră dela început. Dar din multe pricini, mai ales din cauza acelei ierni cumplite neputând avea drumuri sigure, a trebuit să se oprească cu toată oastea în regiunea Czerkasului și acolo să aștepte până se va desghetă Niprul. . . »

«Fiului său i-a poruncit să iasă în câmp cu două mii de oșteni aleși. Iar pe Nipru trimite înainte Cazacii înregistrați. (Cazacii dela orașe). El însuș urmă după dâșșii deși unora li s'a părut că e rău să împartă oastea în trei, căci în afară de quarțiani și

au venit la starostia sa în Cehrin. Și acolo șezând peste câteva zile pregura ispravnicului său, a lui Czaplinski, *au închis pre Hmil și i-au luat și târgușorul*, care mai sus pomenim Subotov și l-au dat în seama lui Czaplinski. Și de nu l-ar hi scos un Leahden slugile lui Conețpolski, o slugă bătrână anume Zahvilikowski amu îl pusease în proască să-l omoare. Ce hălăduind Hmil pentru ruga lui Zahvilikowski de moarte, dacă au purces Horunjii feciorul lui Conețpolskii de Cehrin în sus, n'au răbdat Hmil, *ce au zis: «Luatu-mi au Ceaplinski Subotovul și tot ce am avut, iară sabia den mâni nu mi-au luat»*. Și peste puține zile au lăsat Cehrinul și s'au dus peste Nistru în olatul Periaslavului. *Acolo oblicindu-l Hătmanii leșești, au scris la polcownikul de Periaslav să-l prinză. Ce fiindu-i polcownikul de Periaslav prieten i-au dat cale. Și așid neavând loc nice peste Nipru au scăpat la Cazacii dela Praguri și de acolo fără de nice o zăbavă s'au dus în Crâm la Hanul și la adunarea sa i-au zis Hanului aceste cuvinte: «Crăia Leșească, câte și ce slujbe are dela noi, nime ca Crâmul nu easte martor. Cu noi Leșii și-au lățit crăia, cu noi nu bagă în seamă nice o Împărăție; în nădejdea noastră mai mult se redică asupra Împărăției Turcești și Crâmul să-l ia dela Turci cătră Craia lor, amu este lucru gata. Iară ce bine au Cazacii și volnicii dela dâșșii? Robii în Crâm au mai bună viață. Ce-ți*

de 5000 de înregistrați nu aveau pe nimeni. . . »

«Curând vine veste una după alta că Chmielniecki asediază cu Tătarii pe fiu la Apele Galbene (Zolty Wody).»

«Iară cei trimiși pe Nipru s'au ridicat asupra comandanților și i-au aruncat împreună cu steagurile în Nipru. Iară acei oșteni ai noștri, Dragoni ai curții îmbrăcați după moda nemțească, văzând această schimbare și fiind departe de cealaltă oaste au trădat și ei. . . »

(Hatmanul pornise în ajutorul fiului său când) «un oștean însângerat, care scăpase din această expediție nefericită dă de veste că tabăra și fiul au pierit, fiul a fost omorât fiind greu rănit, Szembek și Sapieha au fost prinși. Greu să faci altfel decât să te întorci spre Korsun. . . . Peste tot țărănimea și Tătarii din orașe aleargă spre Chmiel. . . . A fost adus un prins care bine povățuit a spus că sunt cincizeci de mii de Tătari, cu Tokay Bey și vor veni și mai mulți cu hanul peste câteva zile, Cazacii sunt fără număr căci țărani obraznici alerg la dâșii. . . . Dușmanul tăia pădurile și săpă drumurile și trecătorile. . . . La aripa stângă luptă Kalinowski hatman de câmp, dar fiind rănit totul e pierdut. . . e prins împreună cu Sieniawski. . . . și Balaban.

adû aminte lunate Hane de slujba noastră, care am făcut moșului tău lui Șaanghiri Sultan. Nu lepădă dela tine mare izbânde și vestite în toată lumea. Nu te lăsa de mare avuție și dobânde care în puțină vreme pen noi ți-ar veni la mână. Nu lăsa să se mai întoarcă neprietenul tău și călcătoriul de volniciile noastre Leahul. Au nu vedeți că v'au început a vă călca și pre voi Leșii? Câmpii cât țin între Nipru și între Nistru, ei stăpânesc cu cetele lor. Budgeacul cu oamenii săi în toate zilele îl pradă. Coneț-polskii Horunji v'au prădat până în Ozi în aceste zile. Aceaste toate începuturi sânt. Iată cărțile craiului, ce-ți-le ce scriu: să lovim Crâmul, să cuprindem marea. Iară de te vei îndoi, Hane, și n'oi avea la tine credință, feciorul meu la curtea ta zălog oi pune». Mult au stătut hanul îndoit după aceste cuvinte a lui Hmil și căută la ce ar eși solia aceea. La Hmil eră cărțile crăești ceale ce dădesă Cazacilor prin Barabaș și pre dânsul la Varșav sub vremea gătirii asupra Turcilor, precum s'au scris mai sus, și le furase Hmil dela Barabaș. Iară tot nu primiă Hanul. Ce Togai Bei, care eră pre atunce la Oz au luat asupra sa lucrul zicând Hanului: Zi că fără știrea ta au fugit niște Nohai. Și așa așezând Hanul și Hmil toate legăturile au purces depreună cu Togai Bei deodată cu oaste ca 7000 de Tătari, însă tot într'ales oșteni. Potočki, hătmanul leșesc, înțelegând de scăparea

lui Hmil la praguri și de turburări care au început a face între Cazaci, până nu s'au înglôți Cazacii să se lățească în amestecături, au purces, den Bağ și cu al doilea Hătman, Calinovski spre Cerchaz pre Nipru, zicând acest cuvânt: «Șearpele până nu rădică capul din iarbă, să-l lovești». Ce aceea iarnă i-au apucat acolea, cât n'au putut trage oștile nici într'o parte. Ce au căutat a iernă pre Nipru prin olatele Cercazului și a Caniovului până în primăvară și cât s'au devărat, îndată den 8000 de oaste ce aveà Hătmanii leșești într'ales au orânduie 3000 cu feciorul său Ștefan Potocki pe uscat și 1000 de Nemți și 3000 de Cazaci de pen orașele Niprului cu Barabaș pre apa Niprului în vase, asupra pragurilor, să strângă pre Cazaci dela praguri să dea pre Hmil, care amu erà bulucit cu 8000 de Cazaci de pen ostroave și cu 7000 de Tătari cu Togai-Bey. Văzând Hmil cu Togai-Bey că vine Ștefan Potocki în puțină oaste asupra lor au sfătuit întâiu pre uscat să-i lovească și așa au făcut; la un loc ce se cheamă Jolta-Voda, au dat răsboiu Leșilor, carii fiind în număr cu mult mai puțini și în locuri depărtate în câmpi dela temeiul său și Tătarii în călărie iar Cazacii pedestria den sinețe împresurându-i, au slăbit în loc Leșii și să-s apere de năvala lor, s'au pedestrit toată oastea. Iară puțin loc au ținut, de mulțimea ce erà, cinci părți mai mulți decât dânșii. Toată acea oaste Leșească și

singur Ștefan Potoțki, Sapiha, Balaban ce erà capete, *s'au topit acolea pre câmpi. Ștefan Potoțki rănit au murit în răsboiu, Sapiha și Balaban au căzut la robia Tătarilor.* Hatmanii Leșești, auzind de nevoia celor 3000 de oaste ale sale, ales Potoțkii având de fecior grije au purces într'agiutor cu ceale 5000 de oaste ce le mai rămăsese. *Ce, a doa zi după ce au ășit la câmpi, i-au tâmpinat veste de oameni den răsboiu scăpați de răsipa oștei sale și de perirea în răsboiu a lui Ștefan Potoțki.* Și înțelegând și de puterea lui Hmil, la carele cureà de pen toate ostroavele Cazacii ca la Mesia Jidovii și se adage și Tătarii, au sfătuit să se întoarcă înapoi. Ce Hmil sciind puterea Hățmanilor slabă și îndrăzneț după izbânda dentâiu, în loc au purces în urma oștii Leșești și la un oraș anume *Corsum*, *agiungând pre Hetmanii, au sărit toate orașele Căzăcești, unii adăogându-se la Hmil, alții fiind trecătoarele și săpând drumurile pe la strâmtori,* au venit și aceea oaste a Hetmanilor în primejdie, din care puțini Leși au scăpat. *Hățmanii amândoi au căzut la robie, Sinavski cu alte toate capetele.* Gloata câtă n'au căzut pe mâna Tătarilor, au căzut de țărănime.

Iară oastea ce erà trimisă pre apa Niprului, deacă au înțeles de peirea oștii cei de pre uscat cu Ștefan Potoțki, *s'au burzuluiit pre bietul Barabaș, capul lor, vrând să ție credința sa, că erà cazac bătrân și vestit Barabaș, și de mirat și Nemții cu Cazacii*

au viclenit, însă Nemții cea numai cu nume de Nemți, iară toți den Cazaci eră făcuți. Au legat o piatră la grumajii lui Barabaș și l-au aruncat în Nipru și câteva capete mai eră Nemțești cu dânsul și după acea faptă s'au dus toți și s'au închinat la Hmil».

C U P R I N S U L

	Pagina
<i>Introducere</i>	I (149)
I. <i>Cultura polonă în veacurile XVI—XVII: Renașterea polonă și cultura veacului XVI. Iezuiții și cultura veacului XVII. Istoriografia polonă.</i>	3 (151)
II. <i>Influența culturii polone în Moldova: Condițiunile primului contact. Originile partidului polon în Moldova și influența u culturală. Curentul polon în epoca lui Vasile Lupul. Curentul polon în Moldova în a doua jumătate a veacului XVII. Curentul polon în luptă cu cel grec.</i>	7 (155)
III. <i>Izvoarele polone în cronica lui Ureche și Simion Dascălul: Martin și Ioachim Bielski. Ioachim Bielski izvor al compilației noastre. Martin Bielski față de cronica noastră. Influența lui Ioachim Bielski asupra formei. Alexandru Guagnin și Martin Paszkowski. Cronica lui Guagnin izvor al lui Simion Dascălul. Legăturile cronicii lui Ureche cu Cosmografia lui Sebastian Münster. Inspirațiile polone ale letopisețului unguresc</i>	20 (168)
IV. <i>Alcătuirea compilației lui Grigore Ureche și Simion Dascălul: Bielski și Simion Dascălul. Bielski și letopisețul latinesc. Letopisețul leșesc. Letopisețul latinesc. Cosmografia și letopisețul latinesc. Al. Guagnin și Simion Dascălul. Letopisețul moldovenesc. Grigore Ureche și Simion Dascălul. Adăsurile lui Simion Dascălul. Încheiere.</i>	38 (186)
V. <i>Influența polonă în cugetarea și personalitatea lui Grigore Ureche: Grigore Ureche ca istoric. Ureche om de partid. Grigore Ureche și Polonia. Legăturile cu istoriografia polonă. Umanismul polon și Ureche. Ureche și catolicismul</i>	67 (215)
VI. <i>Izvoarele polone ale scrierilor lui Miron Costin: Paul Piasecki. Imprimaturile lui Miron Costin din cronica lui Piasecki. Iarosz Otwinowski și Al. Guagnin. Samuel ze Skrzypny Twardowski. Wojna Domowa (Răsboiul civil). Alte izvoare și tradiția. Izvoare polone ale scrierilor despre originile Românilor. Datele lucrărilor lui Miron Costin. Traducerea latină a cronicii lui Miron Costin.</i>	83 (231)
VII. <i>Legăturile lui Miron Costin cu școala, nobilimea și politica polonă: Miron Costin și partidul polon. Miron Costin la Iezuiții din Bar. Miron Costin în bătălia dela Beresteczko. Solia la hatmanul Sobieski. Solia lui Ioan Gninski. Miron Costin exilat în Polonia. Sfârșitul lui Miron Costin</i>	106 (254)

VIII. <i>Influența culturii polone în opera lui Miron Costin : Miron Costin ca istoric. Legăturile lui cu istoriografia polonă. Miron Costin poet polon. Influența umanismului polon. Influența catolicismului . . .</i>	119 (267)
--	-----------

A N E X E

I. Imprumuturile făcute în cronica lui Grigore Ureche din acea a lui Ioachim Bielski	134 (282)
II. Imprumuturile făcute în cronica lui Simion Dascălul din acea a lui Al. Guagnin (traducerea M. Paszkowski)	191 (339)
III. Asemănări între cronica lui Ureche și Cosmografia lui Sebastian Münster. Asemănări între «Sarmația» lui Miechowski și cronica lui Ureche. Asemănări între cronica lui Ureche și Marco Polo . . .	214 (362)
IV. Imprumuturi în cronica lui Miron Costin din acea a lui Guagnin (trad. Paszkowski)	214 (362)
V. Asemănări între cronica lui Miron Costin și «Wojna Domowa» a lui Twardowsky	219 (367)